॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ नारद उवाच ॥ संसारे क्लिश्यमानानां जंतूनां पापकारिणाम् ॥ कर्मणा भ्राम्यमाणानां का गतिः कमलोद्भव ॥१॥ सुखमिच्छंति ते मूढा नेच्छंति सुखकारणम् ॥ नेच्छंति दुःखलेशं वा तद्धेतौ सततं यतः ॥२॥ अलसा धर्मविमुखा विषयासक्तचेतसः ॥ तेषां मुक्तिः कथं ब्रह्मन् रतिर्धर्मैकथं भवेत् ॥ ३ ॥ कृपाविष्टेन चित्तेन नरानेतान्समुद्धर ॥ धर्मानपेक्ष्य वचसा विष्णुभक्तिविवर्धनात् ॥ ४ ॥ वह्निमादातुकामानां बालानां मातरो यथा ॥ निर्वर्त्तयित्वा सुरुचिं जनयंति फले यथा ॥ ५ ॥ तथाभागवता लोके साधवः समदर्शिनः ॥ निर्वर्तयित्वा बोधेन विषयानलमिच्छतः ॥ ६ ॥ जंतून्धर्मफलं तेषां दर्शयंति हितेच्छया ॥ पितरो मातरोऽज्ञानां शास्तारः साधवो नृणाम् ॥ ७ ॥ त्वमादिवक्ता धर्माणां त्वं सर्वं वेत्सि तत्त्वतः ॥ कर्मणा केन कालुष्यं मनसोगच्छति ध्रुवम् ॥८॥ धर्मास्तुबहवः संति श्रुतिस्मृत्युदिता अपि ॥ ते धर्माः कष्टसाध्याहि तेष्वादौ विमुखा नराः ॥ ९ ॥ वद धर्मं सुखोपास्यं सर्वबंधविनाशनम् ॥ यत्कुर्वतोपैति समस्तबंधो जायेत शुद्धा मतिरा स्तिका च ॥ १० ॥ भक्तिर्हरौ तत्पुरुषेषु सख्यं तदैव तेषां हितकाम्यया वद ॥ ११ ॥ सूत उवाच ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ सुप्रसन्नहृष्टमना भूत्वा नारदं वाक्यमब्रवीत् ॥१२॥ श्रीब्रह्मोवाच ॥

त्वमेव नूनं बतभूरिभागोऽनिमित्तबंधुर्भुविमानवानाम् ॥ त्वमग्रणीर्धर्मदृशामृषीणां
दयापरा भागवताहि लोके ॥१३॥ किंवर्णयामि ममभाग्यमहं महात्मा भवादृशो भा-
गवतस्तनूभवः ॥ तएवधन्याःखलुपुण्यशीला एषां सुता भागवता हि लोके ॥१४॥
हितेच्छ्यातु मंदानां कृतःप्रश्नस्त्वया मुने ॥ संतोषयति लोकांश्च संतोषयाति मे
मनः ॥ १५ ॥ पुनाति शास्त्रसंप्रश्नो वासुदेवकथाश्रयः ॥ वक्तारं पृच्छकं श्रोतॄन्सद्य-
स्तान्पुरुषान्मुने ॥१६॥ प्रणम्य विष्णुं पुरुषं पुराणं निरामयं निश्चलमद्वितीयम् ॥
वक्ष्यामि गोप्यं सुलभं शुभावहं धर्मं त्वया पृष्टमतो महात्मन् ॥ १७ ॥ सर्वेषामे-
वधर्माणां स्नानं माघे विदुर्बुधाः॥विना स्नानं कृतं कर्म गजभुक्तकपित्थवत् ॥१८॥
तत्राप्युषसि सुस्नायाद्विष्णुधर्मपरायणाः ॥ नतस्मिन्पापलेशोऽस्ति कृतघ्ने सुकृतं
यथा ॥१९॥ शौचं स्नानं द्वयं मातापितरौ सर्वकर्मणाम् ॥ प्रातःस्नानेह्यशक्तस्तु
कुर्यान्मासत्रयं बुधः ॥ २० ॥ तुलासंस्थे दिनकरे मकरस्थे च भास्वति ॥ मेषस्थे
च सदाकुर्यात्प्रातःस्नानमतंद्रितः ॥२१॥ नकुर्यात्त्रिषुलोकेषु प्रातःस्नानं नराधमः ॥
रौरवं नरकं याति यावदिंद्राश्चतुर्दश ॥ २२ ॥ कार्तिकः सर्वमासेभ्यः सहस्रफल-
दोविदुः ॥ तस्माल्लक्षगुणो माघ इति प्राह जनार्दनः ॥ २३ ॥ न माघमासा-
त्परमोस्ति धर्मः संसारदुःखं विनिवर्तितुं कलौ ॥ यथा कलौ विष्णुकथापरागति-

स्तथैव स्नानं मकरे दिवाकरे ॥२४॥ पापानि विलयं यांति तमांसीव भगोदये ॥
समागच्छंति पुण्यानि यथा गुरुकृपोदये ॥२५॥ जन्मकोटिसहस्रेषु यत्पापं समुपा-
र्जितम्॥तत्पापं सकलं घोरं माघस्नानेन नश्यति॥२६॥न माघमासात्परमोहिलाभो
नमाघस्नानादपरा परागतिः ॥ न माघस्नानात्परमोस्तिधर्मो न माघस्नानादपरः
परायणः ॥२७॥ अकृतं माघमासेतु प्रातःस्नानं नराधमः ॥ पैशाचीं योनिमासाद्य
तिष्ठत्याभूतसंप्लवम्॥२८॥न पापलेशो नचकर्मबंधः पुनर्भवो वा मनुजेमुनींद्र॥ येनेह
माघे मकरस्थभानौ नद्यां जले स्नानमन्नादितार्के॥२९॥ गंगाद्याः सरितः सर्वा देव-
खातानि यानिच ॥ पुष्करिण्यो जलवाप्यो येचान्येच जलाशयाः ॥३०॥ सन्निधानं
प्रकुर्वंति जलमात्राशयं मुने ॥ प्रातःकाले माघमासि मकरस्थे दिवाकरे ॥ ३१ ॥
ग्रामाद्बहिर्जले स्नात्वा मुच्येत सर्वकिल्बिषैः॥ ब्रह्मघ्नंवा पितृघ्नंवा गोघ्नं भ्रूणहनं तथा
॥ ३२ ॥ स्त्रीघ्नं सुरापं मित्रघ्नं स्तेयिनं गुरुतल्पगम् ॥ अभक्ष्यभक्षणं क्रूरं सदा
पैशून्यवादिनम् ॥ ३३ ॥ अधर्मनिरतं डांभं तथैवानृतवादिनम् ॥ परस्वसूच-
कद्रव्यं गुरुद्रव्यापहारिणम् ॥ ३४ ॥ निंदकं साधुवृत्तानां तथैवोन्मार्गवर्तिनाम् ॥
हेतुवादरतं द्यूतकर्माणं निंदिताश्रयम् ॥ ३५ ॥ अयाज्ययाजकं विप्रं तथा
दुष्टप्रतिग्रहम् ॥ परदाराभिनिरतं परद्रव्यापहारिणम् ॥ ३६ ॥ वृथापवादच्छेत्तारं

वर्णसंकरकारिणम् ॥ गृहेष्वग्निप्रदातारं विषकर्मप्रयोगिनम् ॥ ३७ ॥ पंक्तिभेदं प्रकुर्वाणं दंपत्योर्विरहप्रदम् ॥ एवमादीनि पापानि कुर्वाणमपि नारद ॥ ३८ ॥ प्रातःस्नानं पुनातीति माघो गर्जति गर्जति ॥ किंचिदभ्युदिते भानौ रटंत्यापो दिवानिशम् ॥३९॥ अत्युग्रपापिनंवापि प्रातःस्नानात्पुनीमहे ॥ तिस्रः कोट्योर्धकोट्यस्तु तीर्थानि भुवनत्रये ॥ ४० ॥ निरीक्ष्य माघमासंतु प्रातःप्रातर्जलाश्रये ॥ अस्नातं पापिनं मूढं शापं दत्वा व्रजंति च ॥४१॥ अस्नातो माघमासेतु प्रातर्नाडीचतुष्टये ॥ नरश्चांडालतां याति नारीचेद्विधवा भवेत् ॥४२॥ सम्यक्चीर्णानि पुण्यानि विष्णुधर्मपराङ्मुखान्॥न निःपुनंति राजेंद्र सत्यं सत्यं मयोदितम्॥४३॥ अनंतजन्मानुगतं महांतं दुष्कर्ममूलं प्रतिबंधमुग्रम् ॥ स्नानं रवौ चाभ्युदिते नराणां निर्वर्तयत्याशु रविर्यथाहिमम् ॥ ४४ ॥ सत्वस्य शुद्धिस्त्वचिरेण पुंसो भक्तिर्हरौ तत्पुरुषेषु जायते ॥ निरूपमं भाग्यमनल्पमायुर्माघे बहिःस्नानरतस्य जायते ॥ ४५ ॥ माघस्नानस्य महात्म्यं वाच्यमानं द्विजोत्तम ॥ न शृणोति विमूढात्मा तस्मात्कोन्वपरः पशुः ॥ ४६ ॥ यथा गंगा नदीनां तु देवानां च यथा हरिः ॥ वृक्षाणां च यथाश्वत्थः पशूनां गौर्यथामुने ॥ ४७ ॥ तथा वै माघमासोयं मासानामुत्तमोत्तमः ॥ वेदानां च यथा साम मंत्राणां प्रणवो यथा ॥ ४८ ॥

गायत्रीछंदसां यद्वत् पक्षिणां गरुडो यथा ॥ वैष्णवानां यथारुद्रऋतूनां माधवो यथा ॥ ४९ ॥ मासानां प्रवरो मासो माघमास उदाहृतः ॥ यथाहीनां शेषवरो रोगाणामौषधं यथा ॥ ५० ॥ पर्वतानां यथा वज्रो मतंगानां यथांकुशः ॥ हिमानां तु यथा वह्निः कौशिकानां यथा रविः ॥ ५१ ॥ पापानां तु यथा धर्मः दैत्यानां केशवो यथा ॥ तथा मनुष्यबंधानां माघमासो निवर्तकः ॥ ५२ ॥ न सूर्यादि-ग्रहाश्चैनं न पिशाचा नचोरगाः ॥ माघस्नानरतं जंतुं न स्पृशंति कदाचन ॥५३॥ लिखितानि च पापानि बहूनि यमशासने ॥ परिमार्जयति क्षिप्रं चित्रगुप्तो यमाज्ञया ॥ इति गर्जंति पापानि इत्यादीनि शतानिच ॥ ५४ ॥ कृत्वोषसि स्नानमनन्य-मानसा माघेतु संस्थे मकरे दिवाकरे ॥ भक्त्या समभ्यर्च्य तथैव माधवं मातुस्तनं नैव पुनः पिबंति ॥५५॥ संसारसर्पदष्टानां जंतूनामविवेकिनाम् ॥माघे उषसि स्नानं च मकरे परमौषधम् ॥ ५६ ॥ इह जन्मनि यत्पापं यत्पापंपूर्वजन्मसु ॥ तत्पापं नाशमायाति माघस्नानेन नारद ॥५७॥मेरुमंदरतुल्यं च यत्पापं पापिभिः कृतम् ॥ तत्पापं नाशमायाति माघस्नानेन नारद ॥ ५८ ॥ माघस्नानं करिष्या-मीत्येवं संकल्पतो मुने ॥ ध्रुवं नश्यंति पापानि बलवंति प्रयत्नतः ॥५९॥ बहिर्गमनमात्रेण विद्रवंति दिशो दश ॥ ब्राह्मणः क्षत्रियो वापि वैश्यः शूद्रोथवा

सती ॥ ६० ॥ प्रातर्माघे बहिःस्नानं कुर्यादिति स्मृतीरितम् ॥ ब्रह्मचारी गृहस्थो वा वनस्थो यतिरेव च ॥ ६१ ॥ प्रातःप्रातः सदा स्नायान्माघे मास्युदिते रवौ ॥ अस्नात्वा चाप्यदत्वाच माघमासो गतो यदि ॥ ६२ ॥ श्वानयोनिशतं प्राप्य विष्ठायां जायते कृमिः ॥प्रातःस्नानं प्रकुर्वीत माघे मासि द्विजोत्तमाः॥अयं हि परमो धर्मः संसारोत्तारकारकम् ॥ ६३ ॥ न माघमासात्परमोहि बंधुर्नमाघमासात्परमः सखास्ति ॥ न माघमासादपरंच दानं न माघमासादपरः क्रतुर्वा ॥ ६४ ॥ इति श्रीवायुपुराणे माघमासमाहात्म्ये प्रथमोध्यायः ॥१॥ ॥ ॥ ॥

॥ नारद उवाच ॥ साधूदितं देवगुरो महोदितं श्रुतं सुगोप्यो मनसोतिहर्षणम् ॥ सगद्गदं मे वचनं च जातं सानंदबाष्पेनयने प्रहृष्टे ॥ १ ॥ माघस्नानं कथं कार्यं मासे माधववल्लभे ॥ पुत्राय वाथशिष्याय विस्तरात्कमलासन ॥२॥ ब्रह्मोवाच ॥ माघमासविधिं वक्ष्ये शृणु नारद सादरम् ॥यच्छ्रुत्वा सादरं भूयो न भूयो जायते भुवि ॥ ३ ॥ पुष्यमासे सिते पक्षे दशम्यामारभेद्व्रती ॥माघमासदशम्यांतु समासः शुभकर्मणि ॥४॥ दशमीचेद्दशम्यांतु समासः शुभकर्मणि ॥ पौर्णिमायां याज्ञि-

कानां पितॄणां संक्रमादितः ॥ ५ ॥ एतेष्वन्यतमं पक्षं समारभ्य व्रतं चरेत् ॥ माघस्नानं करिष्यामि मकरस्थे दिवाकरे ॥६ ॥ पूर्णिमायां तु प्रारभ्य पूर्णिमायां समापयेत् ॥ मकरं वा समारभ्य कुंभे वा तु समापयेत् ॥७॥ आसमाप्ति महादेव निर्विघ्नं कुरु माधव ॥ इति संकल्प्य पूर्वेद्युः कुर्यात्स्नानमनंतरम् ॥८॥ अरुणोदयवेलायां समुत्थाय द्विजोत्तम ॥ गत्वा बहिःस्थले दूरे मलमूत्रे विसर्जयेत् ॥९॥ न गोष्ठे न शुभे देशे न वने केवलस्थले ॥ न वल्मीके चोपवने न च्छायायां न पद्धतौ ॥ १० ॥ नदीतीरे न कर्तव्यं मलमूत्रविसर्जनम् ॥ कुर्याद्यदिविमूढात्मा रौरवं कल्पमश्नुते ॥ ११ ॥ तस्माद्दूरेतु कर्तव्यं मलमूत्रविसर्जनम् ॥ ततः शौचं तु कर्तव्यं पात्रस्थेनैव वारिणा ॥१२॥ नदीजलेन यः कुर्याच्छौचकर्म नराधमः ॥ विष्ठाकूपे पतत्याशु स्वर्गस्थैः पितृभिः सह ॥ १३ ॥ कूपकुल्यतटाकादिजलैः शौचं करोति यः ॥ कल्पकोटिशतैर्वापि नरकान्ननिवर्तते ॥ १४ ॥ तस्मात्कमंडलुजलं नत्यजेत्तु कदाचन ॥ १५ ॥ मृदाशौचंतु कर्तव्यं यथागंधक्षयो भवेत् ॥ मूत्रोत्सर्गविधिस्त्वेषो गृहस्थानां विधिः स्मृतः ॥ १६ ॥ एतस्माद्द्विगुणं प्रोक्तं व्रतिनां वनवासिनां ॥ पूर्वस्माद्द्विगुणं प्रोक्तं यतीनां तु चतुर्गुणम् ॥ १७ ॥ गंधक्षयकरः शौचः स्त्रीशूद्राणां विधिः स्मृतः॥

वल्मीकं मूषकोत्खातं सेतौ मार्गे व्रजे गृहे ॥ १८ ॥ अन्यशिष्टावशिष्टांच वर्जये-
न्मृत्तिकां बुधः ॥ एका लिंगे करे तिस्र उभयोर्मृद्द्वयं स्मृतम् ॥ १९ ॥ पंचापाने
दशैकस्मिन् उभयोः सप्त मृत्तिकाः ॥ लिंगे तिस्रो गुदे पंच प्रत्येकं करयोस्त्रयः
॥ २० ॥ उभयोः पादयोस्तिस्रः पुरीषे मृत्तिकाविधिः ॥ लिंगेचैका करेचैका तिस्रश्च
करयोर्भवेत् ॥ २१ ॥ नान्यत्र मृदमादाय कुर्याच्छौचं ह्रदादिषु ॥ आप्रकोष्ठकरा-
द्वारि मृत्तिकांतु समाचरेत् ॥ २२ ॥ पादौ प्रक्षाल्य विप्रेंद्र दंतधावनमाचरेत् ॥
प्रतिपत्पर्वषष्ठीषु नवम्यां द्वादशीदिने ॥ २३ ॥ दंतानां काष्ठसंयोगो दहत्यासप्तमं
कुलम् ॥ तृणपर्णैः सदा कुर्यादमामेकादशींविना ॥ २४ ॥ गंडूषमथवा कुर्याद्दश-
वारं द्विजोत्तम ॥ नारायणं देवगुरुं मानसेतु समाविशेत् ॥ २५ ॥ समस्तजग-
दाधारशंखचक्रगदाधर ॥ देव देहि ममानुज्ञां युष्मत्तीर्थनिषेवणे ॥ २६ ॥
यन्नखाग्रात्समाभूता गंगा त्रैलोक्यपावनी ॥ यत्पादे तीर्थजातानि माधवं तं
नमाम्यहम् ॥ २७ ॥ योसौ तीर्थपदे विष्णुश्चिद्रूपी परमेश्वरः ॥ स एव द्रवरूपेण
वसत्येव जलाशये ॥ २८ ॥ गंगाद्याः सरितः सर्वा यस्मिन्कस्मिन् जलाशये ॥
संस्मरेत्स्नानकालेतु सद्यः संनिहिताः सदा ॥ २९ ॥ नंदिनी नलिनी सीता
मालती च मलापहा ॥ विष्णुपादाब्जसंभूता गंगा त्रिपथगामिनी ॥ ३० ॥

भागीरथी भोगवती जाह्नवी त्रिदशेश्वरी ॥ द्वादशैतानि नामानि यत्रयत्र जलाशये ॥ ३१ ॥ स्नानकाले पठेन्नित्यं तत्र सन्निहिता तु सा ॥ याः प्रवतेतिमंत्रेण इमं म इति मंत्रतः ॥ ३२ ॥ नदीस्ताःप्रावहत्वैव देवायार्घ्यं निवेदयेत् ॥ नमस्ते कंजनाभाय नमस्ते जलशायिने ॥ ३३ ॥ नमस्तेस्तु हृषीकेश गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते ॥ माघे मासि महादेव व्रतस्थोऽहं जगत्पते ॥३४॥ गृहाणार्घ्यं मयादत्तं माधवाय प्रसीद मे ॥ विष्णुपादाब्जसंभूते गंगे त्रिपथगामिनि ॥ ३५ ॥ गृहाणार्घ्यं मया दत्तं जले सन्निहिताभव ॥ वृद्धगंगे महापुण्ये गौतमस्याघनाशनी ॥ गोदावरि गृहाणार्घ्यं त्र्यंबकस्य जटोद्भवे ॥ ३६ ॥ कलिंगदेशतनये पृथक्सागरगामिनि ॥ गृहाणार्घ्यं मया दत्तं यमुने मे फलप्रदे ॥३७॥ अन्यानदीः समुद्दिश्य दद्यादर्घ्यं यथाविधि ॥ पृथक् सागरगामिन्यां नद्यां स्नानपरोनरः ॥३८॥ विना गोदां विना गंगां नदीमन्यां न कीर्तयेत्॥त्रिर्निर्मृज्यच पश्चात्तु मृत्तिकास्नानमाचरेत् ॥ ३९ ॥ यथामलकपिष्टेन गोमयेन समाचरेत् ॥ पितॄन् गुरून्समुद्दिश्य प्रत्येकं स्नानमाचरेत् ॥ ४० ॥ ततोघमर्षणं स्नानं कुर्यान्मंत्रादतंद्रितः ॥ शालग्रामशिलावारि शिरसा धारयेत्ततः ॥ ४१ ॥ जलात्पश्चाद्विनिस्तीर्य तर्पयेद्देवताऋषीन् ॥ पितॄंस्ततःशिखास्कंधे दक्षिणेतु न्यसेत्ततः ॥ ४२ ॥ शिखो-

दकं भूपतितं पिबंति पितरोखिलाः ॥ पुरागरुडभीतस्तु सुधां शक्रः शिखासु सः
॥ ४३ ॥ चिक्षेपांतर्विलीनांतां ज्ञात्वा वींद्रः शशापह ॥ ब्राह्मणानां शिखां
क्षिप्त्वा सुधा शक्रायनोभवेत् ॥ ४४ ॥ ब्राह्मणानां शिखोत्सृष्टजलद्वारेण सा
सुधा ॥ भूमौ पतितमश्नातु पितरो मत्कृपालवः ॥ ४५ ॥ द्विजानाक्षिप्य पक्षीं-
द्रो न जग्राह शिखासुधाम् ॥ द्विजान् पप्रच्छ गरुडः किं शक्रोनाक्षिपत्सुधाम्
॥ ४६ ॥ वःशिखासु च तेचोचुर्नेतिलोभाद्विजोत्तमाः ॥ तस्मिन्नपरपक्षेपि पितरो
द्विजसत्तमाः ॥ ४७ ॥ यूयं तस्माद्विजानीथ सत्यं ब्रूतेति सोब्रवीत् ॥ अस्तीति
पितरः प्रोचुस्ततस्तुष्टो वरं ददौ ॥ ४८ ॥ शिखासंस्थामात्रभूमौ पित्राहारो
भवत्विति ॥ इति दत्वा वरं तेभ्यो गरुडो रक्तलोचनः ॥ ४९ ॥ विप्रान् शशाप
रोषेण जरामृत्योस्तुनिष्कृतिः ॥ जातापीयूषसंसर्गान्नस्याद्वोनृतभाषिणाम् ॥ ५० ॥
नैकमत्यं भवेत्क्वापीत्युक्त्वा सोंतरधीयत ॥ तस्माच्छिखोदकं दद्यात् पितृभ्यस्तुष्टि-
कारणम् ॥ ५१ ॥ तएवपितरोलोके भूमिदेवाः प्रकीर्तिताः ॥ पश्चाद्वस्त्रं परीधाय
पीडयित्वार्द्रवस्त्रकम् ॥ ५२ ॥ वामप्रकोष्ठे निक्षिप्य सम्यगाचम्य वारिणा ॥
भूमौ निक्षिप्यपश्चात्तु मंत्रराजेन प्रोक्षयेत् ॥ ५३ ॥ धृत्वा द्वादशपुंड्रान् हि ॥५॥
संध्याकर्म समाचरेत् ॥ प्रातर्होमं तथाकृत्वा देवर्षिपितृतर्पणम् ॥ ५४ ॥

माघमासप्रियं देवं शंखचक्रगदाधरम् ॥ प्रसन्नं सुस्मितं शांतं माधवं पूजयेत्तथा
॥ ५५ ॥ गंधैः पुष्पैश्च नैवेद्यैर्धूपैर्दीपैर्मनोहरैः ॥ अपुष्पं पूजयेद्यस्तुमाधवं
माघवल्लभम् ॥ ५६ ॥ कुलनाशो भवेत्तस्य पुण्यं तस्य विनश्यति ॥ पुष्पेणैकेन
माघेतु माधवं पूजयेद्यदि ॥ ५७ ॥ कुलकोटिसमायुक्तो मोदते विष्णुमंदिरे ॥
मौल्यादानीय पुष्पौघं गंधयुक्तं मनोहरम् ॥ ५८ ॥ ब्राह्मणैः कारयेत्पूजां यस्मा-
त्पुष्पं हरेः प्रियम् ॥ माधवे तुलसीपत्रैर्मकरस्थे दिवाकरे ॥ ५९ ॥ सकृदभ्यर्च्य
देवेशं नपुनर्जायते भुवि ॥ यः पूजां तुलसीहीनां माघे मकरगे रवौ ॥ ६० ॥
कुर्यादितिविमूढात्मा हृदि शल्यं ममार्पितम् ॥ माधवं तुलसीहीनां पूजां कर्तुं
द्विजोत्तम ॥ ६१ ॥ कुलानि पातयेत्सप्त नरके रुधिरोदये ॥ यो दद्यात्तुलसीपत्रं
पादयोश्चक्रपाणिनः ॥ ६२ ॥ कुलकोटिसमायुक्तो विष्णुलोके महीयते ॥ योदद्या
त्तुलसीगंधमपि सर्षपमात्रकम् ॥६३॥ कोटिजन्मार्जितं पापं तत्क्षणादेव नश्यति॥
श्रीखंडं चंदनोन्मिश्रं कृष्णागरुसमन्वितम् ॥ ६४ ॥ वैकुंठे मोदते नित्यं दशपूर्वै-
र्दशापरैः ॥ यस्तुलस्याः पत्रशतं विष्णवे परमात्मने ॥ ६५ ॥ समर्पयति
तत्पुण्यं वक्तुं शक्तो नविद्यते ॥ पितॄन् गुरून् समुद्दिश्य तुलसीविष्णवेर्पिता
॥ ६६ ॥ ब्रह्महत्याकोटिशतमगम्यानामनंतकम् ॥ अभितः कोटिपापानि दह-

त्यग्निरिवेंधनम् ॥ ६७ ॥ यः पूजयति देवेशं कमलैः कमलेक्षणम् ॥ तस्य
पुण्यफलं वक्तुं कः शक्तो वर्तते भुवि ॥ ६८ ॥ कमलैः पूजिते विष्णौ
कमलावसतेगृहे ॥ फलंति कामाः सर्वेपि नैव दुःखं प्रजायते ॥ ६९ ॥ द्वात्रिंशद-
पराधानि क्षमते पुरुषोत्तमः ॥ अर्चितस्तुलसीपत्रैर्माधवो भक्तवत्सलः ॥ ७० ॥
अपराधसहस्रं वा सहते नात्रसंशयः ॥ यःकुर्यात्तुलसीपत्रैः पूजां विष्णोर्महात्मनः
॥ ७१ ॥ जन्मकोटिसहस्रंतु दरिद्रो नभवेन्नरः ॥ विधवात्वं न चाप्नोति नारी
जन्मशतैरपि ॥ ७२ ॥ नारीवा पुरुषोवापि माघे पुष्पं सुगंधिनम् ॥ दत्वा चैकं
महाविष्णोर्ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥७३॥ अगंधं पूजयेद्यस्तु माघे माधवमव्ययम् ॥
नारकीं यातनां भुंक्ते विड्वराहोभवेध्द्रुवम् ॥ ७४ ॥ धूपहीनां सपर्यांतु यः कुर्या-
त्परमात्मनः ॥ विष्ठाकृमित्वमाप्नोति जन्मकोटिशतेष्वपि ॥ ७५ ॥ दशांगं
गुग्गुलं धूपं यः समर्पयति विष्णवे ॥ न तस्य संततेर्हानिर्नपापी जायते कुले
॥ ७६ ॥ स्वयं मोक्षमवाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ॥ घंटानादं ततः कुर्या-
त्पूजाकाले महात्मनः ॥ ७७ ॥ स्तूयमानो देवगणैर्विष्णुलोके महीयते ॥ घंटा-
नादेविहीनंतु यः कुर्याद्देवतार्चनम् ॥ ७८ ॥ स भुक्त्वा नरकान् घोरान्स मूको
बाधिरो भवेत् ॥ दीपदानंतु यः कुर्याद्देवाय परमात्मने ॥ ७९ ॥ अज्ञानांधं

तमोभित्वा साक्षात्पश्यति तं हरिम् ॥ श्रूयते पितृगाथापि दीपदाने मुनीश्वराः
॥ ८० ॥ यो को वास्मत्कुले जातो माघे मासि हरिप्रियः ॥ दद्याद्दीपं स्वयं
वापि स नः संतारयिष्यति ॥८१॥ दीपाय वर्तितैलं वा पात्रं यो वा ददाति च ॥
नारी वा न पुनः कर्मलेशमात्रं न विद्यते ॥८२॥ तैलं पात्रं तथावर्ति न ददाति
स्वशक्तितः ॥ स जात्यंधो भवेन्नूनं भुक्त्वा सर्वांतु यातनाम् ॥ ८३ ॥ अभावे
सर्वतःकुर्यात्परदीपप्रबोधनम् ॥ विदधाति हरेःपूजां विनानैवेद्यमज्ञधीः ॥ ८४ ॥
कुम्भीपाके महाघोरे पच्यते नरकाग्निना ॥ अन्नं बहुगुणं भक्ष्यं फलं नानाविधं
शुभम् ॥ ८५ ॥ निवेदयति विप्रेंद्र ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ लोकयात्राप्रसंगेन यः
कुर्याद्देवतार्चनम् ॥ ८६ ॥ तप्तायसे महाघोरे यन्नःपातयति स्वयम् ॥ स्तोत्रपाठ-
मृतेकुर्यान्निर्माल्यस्य विसर्जनम् ॥ ८७ ॥ सचोन्मादी भवत्याशु नात्रकार्या
विचारणा ॥ नीराजयति योविष्णुं माधवं कमलोद्भवम् ॥ ८८ ॥ कोटिगुर्वंगना
सेवा ब्रह्महत्यायुतानिच ॥ पापान्यन्यानि चोग्राणि तस्य दग्धान्यसंशयः ॥ ८९ ॥
सुखं नीराजने विष्णोः पश्यंति पुरुषाःस्त्रियः ॥ ते धन्याः कृतिनो लोके तेषां
पुण्यमनंतकम् ॥ ९० ॥ कर्पूरस्यार्तिकं भक्त्या विष्णोर्यस्तुनिवेदयेत् ॥ ब्रह्मलोकं
समासाद्य भुक्त्वा भोगान्मनोहरान् ॥ ९१ ॥ कोटिवारं सार्वभौमः सर्वसंपत्स-

मावृतः ॥ भूत्वा पश्चाद्द्विजकुले जन्मासाद्य महायशाः ॥ ९२ ॥ ज्ञानविद्यासु
निपुणो विष्णोः सायुज्यमाप्नुयात् ॥ पूजांते माधवस्याग्रे साष्टांगं प्रणमेद्यदि ॥९३॥
अश्वमेधसहस्रेषु सम्यक् चीर्णेषु यत्फलम् ॥ तत्फलं समवाप्नोति नात्र कार्या
विचारणा ॥ ९४ ॥ अपिधर्मसहस्राणि तथाक्रतुशतानिच ॥ विष्णोर्दंडप्रणामस्य
कलां नार्हंति षोडशीम् ॥ ९५ ॥ यानि कानिच पापानि जन्मांतरकृतानिच ॥
तानि सर्वाणि नश्यंति प्रदक्षिणपदे पदे ॥ ९६ ॥ तावत्पापभयं नृणां जन्ममृत्यु-
जराभयम् ॥ यावत्प्रदक्षिणं कुर्यान्मनो यस्य न विद्यते ॥ ९७ ॥ नारी वा पुरुषो
वापि मार्जनं केशवालये ॥ कृत्वा गोचर्ममात्रंवा विष्णोर्लोके महीयते ॥ ९८ ॥
यःक्षालयति देवस्य गृहं गोमयवारिणा ॥ तस्य पापानि शांतानि मुक्तिस्तस्य
करेस्थिता ॥ ९९ ॥ माघे मासि महाविष्णोर्माधवस्य महात्मनः ॥ गोमयेनो-
पलिप्याद्यो गोसहस्रफलं लभेत् ॥१००॥ या नारी रंगवल्लीभिः पंचरंगैर्हरेर्गृहम् ॥
अलंकरोति सद्भक्त्या तस्याः पुण्यफलं शृणु ॥ १ आजन्मसांतपर्यंतं विधवात्वं
नचाप्नुयात् ॥ नापुत्रा जायते क्वापि नाधर्मे जायते मतिः ॥ २ ॥ मातापित्रोः
कुलं भर्तुः समुद्धृत्य सुभागिनी ॥ सर्व भोगसमायुक्ता विष्णोर्लोके महीयते ॥३॥ ॥७॥
अलंकरोति पूजायाःस्थलं देवस्य चक्रिणः ॥ सदा धातुविकारैश्च शंखैः पद्मैश्चस्व-

स्तिकैः ॥ ४ ॥ तस्याः पुण्यफलं वक्तुं नशक्तो दिवि वाभुवि ॥ एवं संपूज्य
देवेशं कथां श्रुत्वा हरेरिमाम् ॥५॥ एवंस्नात्वा मासमेकं सम्यगभ्यर्च्य माधवम् ॥
इमाः कथास्तथाश्रुत्वा नोगर्भे वसति ध्रुवम् ॥ ६ ॥ स्नानं संध्यां सर्वकर्म परित्य-
ज्य हरेःकथाम् ॥ शृणोति ब्रह्मसंपन्नः कर्मपाशाद्विमुच्यते ॥ ७ ॥ खड्गो यथा
शाणनिशातमुग्रं घोरैः प्रयुक्तं खलु हंति शत्रून् ॥ एवं कथाशाणनिशातितं मनो
हिनस्ति कामाद्यरिषट्कवर्गम् ॥ ८ ॥ कथानिमित्तं यदिकर्मलोपो भवेज्जनेभागवते
हिलोके ॥ सकर्मलोपो नभवेन्मदीये जने विचार्यैवमनिंद्य कर्म ॥ ९ ॥
कोटिस्तु तिस्रः कृपया मुनीनां समादिदेशात्मभुवोद्भवानाम् ॥ यूयं
मदीयस्य जनस्य कर्म कृत्वानिशं पूरयताशु कल्पम् ॥ १० ॥ इ
त्यादिष्टा भगवता ऋषयः शंसितव्रताः ॥ सदा विष्णुकथासक्तचेतसां भाविता-
त्मनाम् ॥ ११ ॥ कर्मलोपं पूरयंति कृत्वा कृत्वाप्यहर्निशम् ॥ स्नात्वा विष्णुक-
थां श्रुत्वा तथा संपूज्य माधवम् ॥ १२ ॥ सर्वबंधविनिर्मुक्तो विष्णोः सायुज्यमा-
प्नुयात् ॥ आदावंतेतथामध्ये यथाशक्ति यथाविधि ॥ १३ ॥ माधवप्रतिमां
दद्यात व्रतस्यास्य समाप्तये ॥ पंचाशद्वादशंवापि ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः ॥ १४ ॥
एवं माघे कृते स्नाने न भूयो जायते भुवि ॥ स्नानपूजादिकं सर्वं समाप्ते मुनिपुंगव

॥ १५ ॥ एतच्छास्त्रप्रवक्तारं यथाविभवमर्चयेत् ॥ अपूजयित्वा वक्तारं यः
शृणोति कथामिमाम् ॥ १६ ॥ इक्षुयंत्रे चिरं स्थित्वा मुने व्यालोहिजायते ॥
नशृणोति कथां यस्तु वाच्यमानामिमां द्विज ॥ १७ ॥ अरण्ये निर्जले देशे
भवति ब्रह्मराक्षसः ॥ धर्मशास्त्रप्रवक्तारं शांतं दांतं जितासनम् ॥ १८ ॥ मिष्टा-
न्नैर्भोजयेद्यस्तु सर्वपापैर्नलिप्यते ॥ अनेन विधिना यस्तु माघस्नानं करोति यः
॥ १९ ॥ तस्य पुण्यफलं वक्तुं विष्णुर्ब्रह्मा शिवो यमः ॥ नेंद्रो न सूर्यो वरुणो
मन्वाद्याः किमुतापरे ॥ २० ॥ माघस्नानं समुद्दिश्य बहिर्गच्छेद्यदानरः ॥ पदे
पदेश्वमेधस्य फलं प्राप्नोत्यसंशयः ॥ २१ ॥ अतीवप्रतिबंधाश्च नश्यंति स्नानमा-
त्रतः ॥ यथा सुधर्मस्य सुता कर्मबंधान्मुमोचह २२ ॥ इति श्रीवायुपुराणे माघ-
मासमाहात्म्ये द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ नारद उवाच ॥ कथं धर्मस्य सुता सा कर्मबंधान्मुमोचह ॥ स कर्मबंधः ॥८॥
कोवासीत्केनासौ नाशमागतः ॥ १ ॥ श्रोतुं कौतूहलं ब्रह्मंस्तस्माद्विस्तरतो वद ॥

ब्रह्मोवाच ॥ पुरा गयस्य दौहित्रः सुधर्मानाम बाहुजः॥२॥कुंडिने नगरे रम्ये विद-
र्भान्पर्यपालयत् ॥ तस्य कालेन दुहिता नाम्ना रोचिष्मती सती ॥३॥ विदर्भोनाम
तनयो वैदर्भोप्यभवत्ततः॥ सुधर्मस्तनयां प्रादाद्राज्ञो माहिष्मतीपतेः ॥ षष्ठेहनि वि-
वाहस्य मृतो माहिष्मतीपतिः ॥४॥ भर्तारमाभाषयितुं प्रवृत्ता रोहिष्मती रंतुमनाति-
कामम् ॥ शय्यागृहे सुप्तमभाषमाणं ज्ञात्वा मृतं साथ रुरोद चोच्चैः ॥ ५ ॥ श्रुत्वा
सखीजनस्तस्याः प्रविष्टोंतःपुरं मृतम् ॥६॥ उपायैर्बहुभिर्ज्ञात्वा रुरोदोच्चैरहर्निशम् ॥
संश्राव्य तत्पिता क्रंदं तत्सखीभ्यो निवेदितम् ॥७॥ सशोकानलसंतप्तो मूर्छामाप
मृतोपमाम् ॥ मूर्छितं तं पतिं दृष्ट्वा मातरश्चोपमातरः ॥८॥ मूर्छामापुर्महादुःखा
रुरुदुः पुरवर्तिनः ॥ अकस्मादंगिरानाम यज्ञार्थे द्रविणं प्रति ॥९॥ अभ्यासं नृपतेः
प्रागादृष्ट्वावस्थां तदागताम् ॥ दयालुः स मुनिः प्राह नृपतिं शोकलालसम्
॥ १० ॥ ध्यात्वा च सुचिरं कालं ज्ञात्वा तन्मृत्युकारणम् ॥ उज्जीवयामि नृपते
मृतं जामातरं तव ॥११॥ न काले मृत्युरस्यासीन्माशोकं कर्तुमर्हसि ॥ इत्याश्वास्य
२ नृपं प्राज्ञः प्रादात्तस्य मृतस्यच ॥ १२ ॥ माघे मासि कृतस्नानफलं च त्रिदिनस्य
च ॥ दिनस्यैकस्य च फलं जामातुः पर्यकल्पयत् ॥ १३ ॥ दिनद्वयफलं तस्य
पश्चाज्जप्त्वा महामनुम् ॥ मुंचामित्वेति ऋषयस्तं भूपमुदजीवयत् ॥ १४ ॥ तदा

सुधर्मः संतुष्टः पप्रच्छांगिरसं मुनिम् ॥ केन कर्मविपाकेन जामाता मे मृतिं गतः
॥ १५ ॥ वैधव्यं दुहितुश्चापि केन कर्मफलेन तु ॥ परिहर्तासि वैधव्यं दुहितुः केन
कर्मणा ॥ १६ ॥ पुनरुज्जीवितः केन जामाताद्यानघ द्वयम् ॥ महत्कौतूहलं
श्रोतुमेतद्विस्तरतो वद ॥ १७ ॥ ऋषिरुवाच ॥ गौडदेशे पुराकश्चिद्विप्रोऽभून्मे-
घनामकः ॥ तस्येयं दुहिता चासीत् सुरूपा नाम रूपिणी ॥ १८ ॥ समान
कुलगोत्राय वश्योदात्कन्यकां स्वकाम् ॥ अथ कालेन कियता वयस्था सा सुरूपि-
णी ॥ १९ ॥ भर्तरि प्रेषिते कंचिद्युवानं चर्मकारकम् ॥ वरयित्वा चोपपतिं
रममाणा चिरं स्थिता ॥ २० ॥ अथकालांतरेपत्यावागते स्वैरचारिणी ॥
जारस्नेहाद्गृहं भर्त्रा सहितं साऽदहन्निशि ॥ २१ ॥ जारेण सहिता पापा देशेषु
विचचारह ॥ ततोमृतिं गता काले नरके भुक्तयातना ॥ २२ ॥ वेश्याभूत्कर्म-
शेषेण चतुर्दशसु जन्मसु ॥ अर्जितं पुण्यमतुलं यथावेश्या स्वजन्मनि ॥ २३ ॥
तीर्थयात्राप्रसंगेन सुमेधानाम वैद्विजः ॥ रंगक्षेत्रं जिगमिषुरिमंदेशं समागतः
॥ २४ ॥ स्थितेयमूर्मिलानाम हैहयाधिपतेः पुरि ॥ द्वारि स्थिता च सायाह्नि
कामुकानभिकांक्षति ॥२५॥ दिने तस्मिन्नैकमपि कामुकं प्रत्यपद्यत ॥ तस्मिन्रात्रौ ॥९॥
महावृष्टिरभूदेकार्णवं जगत् ॥ २६ ॥ तदावृष्टिपरिक्रांतः सुमेधानाम वैद्विजः ॥

द्वारस्थशालावलभेरधोदेशे स्थितो मुनिः ॥ २७ ॥ सयाममनयद्विप्रो गीतापाठ-
परायणः ॥ सा सखीं प्रेषयामास प्रायोयं ब्राह्मणो भवेत् ॥ २८ ॥ द्विजश्चेद्दूतमा-
गच्छ कामुकश्चेत्समाव्हय ॥ इत्याज्ञयातु सा दूती गत्वाभाष्यागतापुनः ॥२९॥
अध्वस्थितो गतः कश्चित्तीर्थयात्रापरायणः ॥ वृष्ट्यातु पीडितस्तिष्ठत्कुड्यपार्श्व-
मुपाश्रितः ॥ ३० ॥ इति दूतीवचः श्रुत्वा दयामाप चदैवतः॥ तदर्थे स्वगृहं
सम्यग्गोमयेनोपलिप्यच ॥ ३१ ॥ तत्र निक्षिप्य संभारांस्ताम्रपात्राणि सा सती ॥
दासीरूपं स्वयं धृत्वा गत्वा विप्रमथाब्रवीत् ॥३२॥ ब्राह्मणानां गृहमिदं पांथाना-
मुपकारकम् ॥ असौ गृहपतिस्तीर्थयात्रार्थमधुनाययौ ॥३३॥ गच्छन्मामब्रवीद्विप्रा
येगच्छंत्यध्वना गृहम् ॥ तेषां त्वं देहि वासार्थं स्नानं भोज्यं फलादिकम् ॥३४॥
तस्मादागच्छ भद्र त्वं गृहे विश्रामय स्वयम् ॥ वर्ततेद्यापि महती वृष्टिरध्वगतो
भवान् ॥ ३५ ॥ तस्मादग्निं परिसर भुंक्ष्व भोज्यं फलादिकम् ॥ इति तस्या वचः
श्रुत्वा विप्रः शीतेन पीडितः ॥३६॥ ओमित्यूचे ततोगेहे तद्रात्रौ न्यवसत्सुखम् ॥
परिधानाय सा क्षौमं ददौ तात्कालिकं मुने ॥ ३७ ॥ रंभाफलानि चणकान्द्वि-
जवर्याय सा ददौ ॥ गीतापाठेन स्तोत्राणां पठनात्स द्विजो निशाम् ॥ ३८ ॥
तां नीत्वा गाह्दिशं रौद्रीं यत्रास्ते रंगराड्विभुः॥तेन कर्मविपाकेन तव पुत्रीत्वमा-

गता ॥ ३९ ॥ अयं तस्याउपपतिर्जामाता तव भूपतिः ॥ सभुक्त्वा यातनां
घोरां भुवि चांडालयोनिषु ॥ ४० ॥ क्रमाद्दशसु चोत्पन्नो जन्मन्येकादशे ततः ॥
लुब्धकोभून्महाक्रूरो मृगहिंसापरायणः ॥४१॥ कांतारे विपिने घोरे मृगयां व्यच-
रद्भुवि ॥ ततो मध्याह्नवेलायां देशे सुजनवर्जिते ॥ ४२ ॥ अध्वश्रांतं द्विजं
कंचित्तृषया परिपीडितम् ॥ तं दृष्ट्वास्मिन्दया जज्ञे लुब्धकस्यापि भाग्यतः ॥४३॥
इतएहीत्युवाचैनं मत्तो माभैषि माऽव्यथ ॥ भयादपससारासौ क्लांतो गच्छञ्शनैःशनैः
॥ ४४ ॥ अतिक्रांत्वा गतं प्राह वटमूले निवेश्यच ॥ कस्माच्चरसि त्वं भद्र वने
दुष्टमृगाकुले॥४५॥इतिब्रुवाणं तं प्राह तृषया पीडितोस्म्यहम् ॥ नोपलभ्यं यदिजलं
प्राणा गच्छंति मेऽधुना ॥४६॥ न चांभोभ्रममाणेन दृष्टं क्वाप्यटवीपथे ॥ यद्यस्ति
नय मां तत्र मयिचेदस्ति ते कृपा ॥ ४७ ॥ इत्यूचिवान्सविप्रेंद्रं स्कंधेनोद्वाह्य
सत्वरम् ॥ सरोवरं मनोरम्यं कमलोत्फुल्लमंडितम् ॥ ४८ ॥ नीलोत्पलैः कोकनदैः
कल्हारैः परिशोभितम् ॥ वीचीविक्षोभशोभाढ्यं जलपक्षिभिरावृतम् ॥ ४९ ॥
प्रापयामास विप्रेंद्रं क्षुत्तृड्भ्रांतं सरोजलम् ॥ स पपात जले तास्मिन् भूरिवारि पपौ
च सः ॥ ५० ॥ बिसान्यादाय विप्राय लुब्धकोदात्प्रसन्नधीः ॥ ततो गतश्रमो
विप्र आशीर्भिरभिनंद्य तम् ॥ ५१ आमंत्र्य प्रययौ धीमान् स्वदेशं द्विजसत्तमः ॥

तेन पुण्यप्रभावेन लुब्धकश्चेदिराडयम् ॥५२॥ परस्त्रीसंगदोषेण गतायुरभवन्नृप ॥
भर्तुर्हननजं पापं परपूरुषसंगजम् ॥५३॥इतीव दुहितुः पापद्वयं तस्योपशांतये ॥
दिनद्वयकृतं स्नानं माघे मासि महीपते ॥५४॥ दत्तं पुण्यं ततो भूप तस्मात्पापं
व्यपोहितम् ॥ अत्युग्रं दुःखमूलं यद्बाल्ये वैधव्यकारणम् ॥५५॥ परस्त्रीसंगजंपापं
जामातुर्मृतिकारणम् ॥ अपमृत्युविनाशाय स्नानमेकादिने कृतम् ॥ तेन पुण्यप्र-
भावेन पुनरुज्जीवितो नृप ॥ ५६ ॥ किंवर्णयामि मनुजेश्वर माघमासे विश्वेश्वरस्य
करुणां नृपपातितेषु ॥ किंवर्णयामि मनुजात्महितानभिज्ञान् किंस्नानपुण्यफलमं-
बुजनाभवश्यम् ॥५७॥ नक्लिश्यंति नरा लोके माघस्नानपरायणाः ॥ तस्माद्दुहित्रा
जामात्रा कर्तव्यं स्नानमंजसा ॥ ५८ ॥ तेन पुण्यप्रभावेन दशवर्षसहस्रकम् ॥
भुंक्त्वेह भोगान् विपुलान्पुत्रपौत्रसमावृतौ ॥ ५९ ॥ भविष्यतस्ततोमोक्षं दंपती
तौ गमिष्यतः ॥ इति सर्वं समाख्यातं श्वो यज्ञो भविता मम ॥ ६० ॥ तदर्थं
दक्षिणां देहि गच्छन्नाश्रममंडलम् ॥ इत्युक्तस्तोषयामास तं मुनिं शंसितव्रतम्
॥६१॥ततोनुज्ञामवाप्याथ स्वधर्मस्यापि नारद ॥ जगाम स्वाश्रमपदमंगिरानामवै
ऋषिः ॥ ६२ ॥ प्रत्दृष्टौ सुस्मितौ शांतौ जामाता दुहिता तथा ॥ भार्यामादाय
जामाता जगाम स्वपुरींप्रति ॥ ६३ ॥ चक्रतुर्माघमासेतु प्रतिवर्षंच दंपती ॥

स्नानं पूजां महाविष्णोस्तथामाधवसंज्ञितः ॥ ६४ ॥ दशवर्षसहस्रंतु एतत्पुण्यप्र-
भावतः ॥ भुक्त्वा नानाविधान्कामानापतुर्मोक्षमव्ययम् ॥६५॥ इति श्रीवायुपुराणे
माघमासमाहात्म्ये ब्रह्मनारद० तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ॥

॥ नारद उवाच ॥ तववागमृतं पीत्वातृप्तिर्नासीन्ममाद्य वै ॥ विनाजडमतिं लोके
श्रवणात्कोनु तृप्यति ॥ १ ॥ भूयो माघस्य माहात्म्यं तात विस्तरतो वद
॥ ब्रह्मोवाच ॥ शृणु नारद वक्ष्यामि माघमाहात्म्यमुत्तमम् ॥ २ ॥ यज्ज्ञात्वा
जायते शुद्धिर्मनसोमहदंजसा ॥ नार्यः पतिघ्न्यो बालघ्न्यः स्वैरिण्यः कूटबुद्धयः
॥ ३ मातापित्रोर्विघातिन्यो गरदा लोकगर्हिताः ॥ पुरुषाः पापिनो घोराः
सर्वकर्मबहिष्कृताः ॥ ४ ॥ माघस्नानाद्विमुक्तास्युर्नात्र कार्या विचारणा ॥ तत्पापं
नास्ति लोकेस्मिन्माघेनापहृतं कलौ ॥ ५ ॥ कृत्वा पापसहस्राणि न पापैर्लिप्यते
नरः ॥ जले यथा निमग्नानि पद्मपत्राणि चांभसा ॥ ६ ॥ माघस्नानं समुद्दिश्य ॥११॥
ये गच्छंति बहिर्जलम् ॥ पदेपदेश्वमेधस्य प्राप्नुवंति फलं ध्रुवम् ॥ ७ ॥ माघे-

मासि मुनिश्रेष्ठ योजलस्पर्शमाचरेत् ॥ जलस्यस्पर्शमात्रेण मुच्यते सर्वकिल्बिषैः
॥ ८ ॥ यो गृहे माघमासेतु स्नानकर्म समाचरेत् ॥ श्वानमात्रंच तंविद्यान्नात्र
कार्या विचारणा ॥ ९ ॥ सर्वाण्यपिच पापानि त्रैलोक्यांतर्गतानि च ॥ गेहस्य
जलमाश्रित्य वसंत्याश्रयकांक्षया ॥ १० ॥ माघेमासि सुखंतिष्ठन् यःस्नायादुष्ण-
वारिणा ॥ वह्निराशौ महाघोरे पतत्याशु नसंशयः ॥ ११ ॥ योमाघे माधवं देवं
पयसा स्नापयेद्यदि ॥ सकोटिकुलमुद्धृत्य विष्णुलोके महीयते ॥ १२ ॥ घृतेन
स्नापयेद्यस्तु गव्येनासुरघातिनम् ॥ वैकुंठे मोदते नित्यं दशपूर्वैर्दशापरैः ॥१३॥
पंचगव्येन देवेशं स्नापिते कैटभद्विषि ॥ सजीवन्नेवमुक्तःस्यान्नात्रकार्या विचारणा
॥ १४ ॥ शालग्रामशिलापूजां माघेमासि करोति यः ॥ वांछंतिकरसंस्पर्शं तेषां
देवाःसवासवाः ॥ १५ ॥ शालग्रामशिलायस्य गृहेतिष्ठति नारद ॥ अपिपापश-
तैर्युक्तं यमस्तं नेक्षितुं क्षमः ॥ १६ ॥ येमाघस्नानविरता माधवार्चाविवर्जिताः ॥
येषांधर्मरतिर्नैव तेषां स्वामी यमः स्वयम् ॥ १७ ॥ रोगाःपिशाचायक्षाद्या माघ-
स्नानविवर्जितम् ॥ ग्रहाश्चपीडयंत्येनं यमःपश्चाच्च शिक्षति ॥ १८ ॥ नारीभिःपु-
रुषैर्वापि कुसुमैर्गंधलेपनैः ॥ मासिमाघे माधवंच पावितं सकलं कुलम् ॥ १९ ॥
शंखोदकेन देवेशं स्नापयेन्माधवं यदि ॥ कल्पकोटिसहस्राणि मोदते विष्णुमंदिरे

॥ २० ॥ शंखमध्ये स्थितं तोयं भ्रामितं केशवोपरि ॥ अंगलग्नं मनुष्याणां
ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥ २१ ॥ पीठस्थः पूजितः शंखो यत्र तिष्ठति नारद ॥ प्रया-
गक्षेत्रसदृशं तद्गृहं प्राह केशवः ॥२२॥ यद्गृहे केशवस्याग्रे पूजितोऽब्धिसमुद्भवः ॥
तेनेष्टाः सकला यज्ञास्तेनसर्वमनुष्ठितम् ॥ २३ ॥ यन्मूले सर्ववेदाश्च यन्मध्ये सर्व-
देवताः ॥ यदग्रे सर्वतीर्थानि तस्माच्छंखं प्रपूजयेत् ॥ २४ ॥ संप्राप्ते पातके
घोरे प्रायश्चित्तविवर्जिते ॥ मूर्ध्नि शंखोदकं ग्राह्यमिति प्राहुर्मनीषिणः ॥ २५ ॥
मा काशी मा गया गंगा मा कांची मा च पुष्करम् ॥ मा केदारं द्वारकांच मा नद्यो
मा च मानसम्॥२६॥ते सर्वे सेविता यत्र शालग्रामशिलोदकात्॥गंगाद्याः सरितः
सर्वाः सागराः सप्त नारद ॥ २७ ॥ शालग्रामशिलातीर्थकलां नार्हंति षोडशी-
म् ॥ माघे मासि द्विजश्रेष्ठ शालग्रामशिलोदकैः ॥ २८ ॥ शिरः प्रक्षालयेद्यस्तु
तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ जन्मकोटिसहस्रेषु जन्मकोटिशतेषुच ॥ २९ ॥ गंगादि
सर्वतीर्थेषु स्नातो भवति नारद ॥ आजन्मकृतपापानि जन्मांतरकृतानिच॥३०॥
शालग्रामोदकं मूर्ध्नि भस्मसाद्यांति बिभ्रतः ॥ भोजनानंतरं यस्तु शालग्रामशिलो-
दकम् ॥ ३१ ॥ पीत्वा पुण्यमवाप्नोति चांद्रायणशताधिकम् ॥ शालग्रामार्पिता
यस्तु तुलसीं भक्षयेद्यदि ॥३२॥ तेन भुक्तं पंचगव्यं कोटिवारं न संशयः ॥३३॥

माघमासेतु विप्रेंद्र यः कुर्यात्पत्रभोजनम् ॥ सोश्वमेधफलं याति विष्णुलोकं च गच्छति ॥ ३४ ॥ यः कुर्यान्माघमासेतु ब्रह्मपत्रेषु भोजनम् ॥ ब्रह्मलोकं समासाद्य मोदते ब्रह्मवच्चिरम् ॥ ३५ ॥ प्रातःस्नानं पूजनं माधवस्य गीतापाठो वैष्णवानांच पूजा ॥ शास्त्राभ्यासो भोजनं ब्रह्मपत्रे मायाभर्तुर्मूर्तिदानंच दद्यात् ॥ ३६ ॥ सर्वेषामेव धर्माणामाश्रमाणां च नारद ॥ स्त्रीणांच हीनजातीनामेषधर्मः सनातनः ॥ ३७ ॥ प्रातःस्नाने माधवस्यार्चनेच येषां बुद्धिर्जायते सत्कथासु ॥ तेषां लोका अक्षयाः कर्मलभ्याः कुलं तेषां स्थापितं विष्णुलोके ॥ ३८ ॥ ये पुण्यहीना मनुजाश्च पूर्वं न शिक्षिता ये गुरुभिर्विशिष्टैः ॥ तेषां मतिर्माधवे माघमासे नजायते क्वापि कुतोन्यधर्मे ॥ ३९ ॥ यः कांस्यभुग्भवेन्माघे सजंबूको भवेद्ध्रुवम् ॥ तस्मात्कांस्ये न भोक्तव्यं माघे मासि द्विजोत्तम ॥ ४० ॥ तैलाभ्यंगं तैलभोगं माघमासे विवर्जयेत् ॥ तैलाभ्यंगे कृते विप्र वज्रवृक्षो भवेद्ध्रुवम् ॥ ४१ ॥ शृगालो जायते भूमौ माघेवै तैलसेवनात् ॥ आरनालंच पिण्याकं यो माघे मासि भक्षति ॥ ४२ ॥ सुरापस्यचलोकंच सतु गच्छति निश्चितम् ॥ लशुनं गृंजनं छत्रं वृंताकं भिःसटं तथा ॥ ४३ ॥ कूपोदकमलांबुंच माघे मासि विवर्जयेत् ॥ अतसीपत्रसंकाशं यो माघे मासि भक्षति ॥ ४४ ॥ तस्यापराधसाहस्रं क्षमते

विष्णुरव्ययः ॥ माधवे मुनिपुष्पैस्तु यः पूजयति माधवम् ॥ ४५ ॥ तेन वर्षशतं
विष्णुः पूजितश्च न संशयः ॥ यः पूजयति देवेशं शतपत्रैर्मनोरमैः ॥ ४६ ॥
पुष्पं विमानमारुह्य स्वर्गलोके महीयते ॥ यो धात्रीफलमालाभिर्माधवं परिपूजयेत्
॥४७॥ तस्य पुत्रान्महाप्राज्ञान् स्वयं यच्छति माधवः ॥योधात्री फलगैर्दीपैर्नीराज-
यति माधवम् ॥ ४८ ॥ मुच्यते नात्र संदेहो महापातककोटिभिः ॥ अलिप्य
धात्रीपिष्टेन यः स्नानं कर्तुमिच्छति ॥ ४९ ॥ तावन्मात्रेण मुच्यंते नरा दुष्कर-
किल्बिषैः ॥ यो धात्रीफलराशीस्तु ब्राह्मणाय प्रयच्छति ॥ सुपुत्रान्पापहानिंच
लभते नात्र संशयः ॥ ५० ॥ धात्रीफलानि यो माघे ब्राह्मणेभ्यो विसर्जयेत् ॥
न तस्य संततेर्हानिर्भुक्तिं मुक्तिंच विंदति ॥ ५१ ॥ यो माघे मासि सप्तम्यां
शुक्लायां रविवासरे ॥ कूष्मांडं तिलगव्याढ्यं ब्रह्मणा निर्मितं पुरा ॥ ५२ ॥
तस्मादस्य प्रदानेन संततिर्वर्धतां मम ॥ इतिमंत्रेणास्यफलं संततिः शतपौरुषी
॥ ५३ ॥ वर्धते नात्र संदेहो वैश्यानां योषितामपि ॥ माघेतु रथसप्तम्यां
कूष्मांडस्य प्रदानतः ॥५४॥ विवृद्धिः संततेस्तस्य सकूष्मांडो भवेद्भुवि ॥ ५५ ॥
पुरा मेरौ तपः कुर्वन्बभाषे पितृदेवताः ॥ स्थितोहं तपसे मह्यं शुश्रूषात्र विधी-
यताम् ॥ ५६ ॥ इत्युक्तो ब्रह्मणानेन प्रत्यूचुः पितृदेवताः ॥ वयं मोक्षाय तपसा

हरेराराधनोद्यताः ॥ ५७ ॥ अतोस्माभिस्तु शुश्रूषा न शक्त्या चरितुं तव ॥
इत्युक्ते पितृभिः सोपि शशापातीव कोपितः ॥ ५८ ॥ संतत्यावा भवेन्मोक्षो
न स्वातंत्र्यात्कदाचन ॥ अभावे संततेर्यूयमधःपतनमाप्स्यथ ॥ ५९ ॥ दत्ते
शापे कंजजेन साध्वसं तमयाचयन् ॥ वंश्यैः कृतेन दोषेण विच्छित्तिः संततेर्भवेत्
॥ ६० ॥ दयालो गतिमस्माकं त्वं तस्माद्वद सत्वरम् ॥ एवं विज्ञापितो ब्रह्मा
प्रत्युवाच पितॄनथ ॥ ६१ ॥ नानृतं मे वचो भूयादथ वागतिमन्यथा ॥ कूष्मांडं
रथसप्तम्यां यो ददाति द्विजातये ॥ ६२ ॥ न तस्य संततिच्छेदो भवेदितिवरं
ददौ ॥ कूष्मांडानामदानेन विच्छित्तिः स्याच्च संततेः ॥ ६३ ॥ इत्याश्वास्य
पितॄन्देवान् ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ तेषामर्थेच कूष्मांडं दानार्थमसृजद्विभुः ॥६४॥
प्रवालमुक्तासहितं तिलगव्येन लेपितं ॥ सदक्षिणं सतांबूलं देयं संततिमिच्छता
॥ ६५ ॥ अदाने रथसप्तम्यां कूष्मांडस्य द्विजातये ॥ मातुलिंगानि संदद्यात्पुत्रा-
न् भाग्यमथो लभेत् ॥ ६६ ॥ अदानमव्रतं यस्तु मासमेनं व्यतिक्रमेत् ॥ स
जीवन्नेव चांडालः पश्चाद्रौरवमश्नुते ॥ ६७ ॥ अस्नात्वा चाप्यदत्वा च मासमेनं
नयेद्यदि ॥ स्वर्गस्थैः पितृभिः सार्धं रौरवं कल्पमश्नुते ॥ ६८ ॥ मासि माघे
माधवाय यः कुर्यात्पुष्पमंडपम् ॥ श्वेतद्वीपे वसेन्नित्यं दशपूर्वैर्दशापरैः ॥ ६९ ॥

यश्चूतपल्लवैर्विष्णोस्तोरणं विदधाति सः ॥ तपोलोकं कुलशतैर्युक्तोसौ गच्छति ध्रुवम् ॥ ७० ॥ यः पूजां कदलीस्तंभैर्विदधाति रमापतेः ॥ कमलासनलोकंच पितृभिः सह गच्छति ॥ ७१ ॥ करोत्यभ्यंजनं विष्णोस्तैलैश्चंपकगंधिभिः ॥ तस्य पुण्यफलं वक्तुं नालं वर्षशतैरपि ॥ ७२ ॥ वासो दानं तु यः कुर्यात्प्रशांताय द्विजातये ॥ सचैकविंशतिकुलैः श्वेतद्वीपे वसेच्चिरम् ॥ ७३ ॥ योदद्यात्कंबलं माघे शीतार्ताय द्विजातये ॥ सार्वभौमो भवत्येषः कोटिजन्मसु नारद ॥ ७४ ॥ अन्नदानंतु यः कुर्याच्छ्रोत्रियाय कुटुंबिने ॥ अन्नवान्जायते कामी निष्कामो मोक्षमाप्नुयात् ॥ ७५ ॥ मिष्टान्नं भोजयेद्यस्तु व्याकुर्वाणं हरेःकथाम् ॥ न तस्य लोकाः क्षीयंते कल्पकोटिशतैरपि ॥ ७६ ॥ तं पूजयित्वा धनवस्त्रदानैर्गोभूगजाद्यैरपिविष्णुतृप्त्यै ॥ भुक्त्वा च भोगान् सकलान्स याति पदं हरेरेव दुरापमन्यैः ॥ ७७ ॥ अपूजयित्वा गुरुमग्रबुद्ध्या धर्मप्रवक्तारमनंतबुद्धिम् ॥ छित्त्वा च कर्णौ रविसूनुरुग्रस्तं पातयत्यंधतमस्यपारे ॥ ७८ ॥ यो निंदयत्ययं मूढः परोक्तां तां शृणोति वा ॥ वासोस्यांधेच तमसि निष्कृतिर्नास्य विद्यते ॥ ७९ ॥ इति श्री वायुपुराणे माघमासमाहात्म्ये चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

॥ ब्रह्मोवाच ॥ माघस्नानस्य माहात्म्यं कथितं विष्णुना पुरा ॥ महालक्ष्म्याः सिंधुतीरे मह्यमाह रमा च सा ॥ १ ॥ ब्रह्महत्या पीडिताय रुद्रायावोचमंगज ॥ ततःपरं न कस्यापि गोप्यत्वान्नोदितं त्विदम् ॥२॥ शुश्रूषवे च पुत्राय श्रद्दधानाय धीमते ॥ वक्ष्यामि परमं गुह्यं माघमाहात्म्यमुत्तमम् ॥ ३ ॥ माघेमासि सकृत्स्नात्वा तथा संपूज्य माधवम् ॥ दत्वान्नं द्विजवर्याय कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥ ४ ॥ योवदे-न्माघमाहात्म्यं वाच्यमानं शृणोति यः ॥ दुर्योनिहेतुना तेन मुच्यते गुह्यको यथा ॥ ५ ॥ नारदउवाच ॥ को नाम गुह्यको ब्रह्मन् दुर्योनिः केन कर्मणा ॥ तस्मिन् योनौ कथमभूत् कुत्रासीत्केनसंगमः ॥ ६ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ गुह्यकः श्वेतनामाभूद-लकाद्वारपालकः ॥ कस्मिंश्चित् हिमवत्पृष्ठे रंतुकामोप्सरोगणैः ॥ ७ ॥ संवृतो मदिरां पीत्वा ययौ गंगातटं शुभम् ॥ वने मनोरमे दिव्ये मत्तकोकिलकूजिते ॥ वीचीविक्षेपसंभिन्ने तमालहसितांबरे ॥ ८ ॥ भुवि लंबितशाखाग्रगलत्पुष्पाधि-वासिते ॥ रम्ये पुलिनपर्यंके रेमे रामाभिरावृतः ॥ ९ ॥ न किंचिज्ज्ञातवान् श्वेतो देशकालादिकांस्तथा ॥ तदाच लोमशो नाम कैलासादागतो मुनिः ॥१०॥ तं दृष्ट्वा मदिरामत्तो विवस्त्रोंगनया सह ॥ नोत्तस्थौ मुनिशार्दूलः प्रजहास च तं मुनिम् ॥ ११ ॥ तदा स कोपरुक्षाक्षो रोमशस्तं शशापह ॥ मत्तत्वान्नोत्थितो

यस्माद्भव व्यालोद्रिकंदरे ॥ १२ ॥ इतिशप्तो मुनींद्रेण प्रार्थयामास सादरम् ॥
त्वया ह्यनुगृहीतोस्मि न मन्ये दंड इत्यहम् ॥१३॥उपकाराय हि खलु शिशोर्मातुश्च
तर्जनम् ॥ कृपां कुरु कृपालुस्त्वं दीने गतमतौ मयि ॥१४॥ धातूनामग्निसंस्कारो
यावदामलशोधनम् ॥ इतिप्रसादितस्तेन विशापमददात्तदा ॥ १५ ॥ वामदेवस्य
शिष्येभ्यो व्याकुर्वाणामिमां कथाम् ॥ श्वेतस्तु ब्रह्मदंडेन चित्रकूटाद्रिकंदरे
॥ १६ ॥ व्यालोभूद्योजनायामशरीरोनिलभोजनः ॥ सोवात्सीद्वर्षसाहस्रं पशुपक्षिमृ
गाशनः ॥ १७ ॥ एतस्मिन्नेव कालेतु वामदेवो महामुनिः ॥ स तं द्रष्टुं मुनिगणैः
परीतोद्रिममुं ययौ ॥ १८ ॥ स व्यालाधिष्ठितगुहोद्दारिस्थवटपादपे ॥ नीत्वा
रात्रिं बहुविधैः कथालापैः सुखावहैः ॥ १९ ॥ ततोभगोदये जाते प्रयाणायोद्यते
मुनौ ॥ २० ॥ तदा शतर्चिनोनाम मुनयः शंसितव्रताः ॥ त्रिकूटाग्रे देवखातात्
माघमास्युदिते रवौ ॥ २१ ॥ स्नात्वा ते स्वाश्रमं गंतुमभ्रादवतरन् क्षणात् ॥
गते तदार्द्रवस्त्राणामपतन्नुदबिंदवः ॥ २२ ॥ वटस्याग्रे क्षणादेव वटोपि न्यपतद्भु-
वि ॥ उत्तस्थौ पुरुषस्तस्मात्तद्वैवाद्भुतदर्शनः ॥ २३ ॥ तं दृष्ट्वा वामदेवस्तु ॥१५॥
विस्मितो वाक्यमब्रवीत् ॥ कोसौ कस्मादयं भावो मुक्तिः कस्मादहैतुकी॥२४॥
चिंताकुले मुनिगणे गौतमस्य तनूद्भवः ॥ इतिपृष्टो वामदेवात्सोयमद्भुतपूरुषः

॥ २५ ॥ प्रणम्य शिरसा तंवै वामदेवमथाब्रवीत् ॥ मार्कण्डेयस्य शिष्योहं
सुतपानामवै ऋषिः ॥२६॥ समित्कुशफलाद्यर्थअरण्यं गुरुणोदितः ॥ आगमं तत्र
तत्पुत्री नाम्ना गुणवती सती ॥ २७ ॥ चरंती कंदुकाक्रीडाव्याजात् सख्या
सहागता ॥ गांधर्वेण विवाहेन भद्रे रंतुमना अहम् ॥२८॥ आह सा रोषताम्राक्षी
किन्नजानासि मूढधीः ॥शिष्यत्वान्मे पितुर्भ्राता कथं वा कांक्षसेऽनुजाम् ॥ २९ ॥
अत्यज्ञो भव दुर्बुद्धे वटो भूम्यां वनेर्बुदम् ॥ शशाप मां गुरुसुता तेनाहं वटतां
गतः ॥ ३० ॥ न जाने कर्मणा केन वटजन्मगतं मम ॥ एतत्कुतूहलं श्रोतुं
कारणं वक्तुमर्हसि ॥ ३१ ॥ गुरुतल्पगपापं यत्कल्पकोटिशतैरपि ॥ न कस्य
क्षीयते कस्मादिदानीं भस्मसाद्ययौ ॥ ३२ ॥ तद्धर्मसूक्ष्मं वद वामदेव करोमि
भूयोपिच ऋद्धिकामः ॥ क्षेमाय लोकस्य भवेत्प्रचारो निष्कामुकानामिह नास्ति
कृत्यम् ॥३३॥ श्रुत्वा तद्वचनं वामदेवो ध्यानपरायणः ॥ ज्ञात्वा तत्कारणं तस्य
विस्मितो वाक्यमब्रवीत् ॥ ३४ ॥ शतर्चिनोनाम पुरा भगोदये गिरींद्रशृंगोद्भुत-
देवखाते ॥ माघेच मासे कृतसर्वकृत्या नभोगताः स्वाश्रममापुरोजसा ॥ ३५ ॥
तदार्द्रवस्त्राद्गलितोदबिंदुभिः सिक्तो वटोयं तव पूर्वरूपः ॥ ३६ ॥ प्रातर्जलस्पर्श-
नपुण्यलेशात् बंधोगतस्ते जडजन्मसाधकः ॥ ३७ ॥ हत्यायुतं पापसहस्रमुग्रं

गुर्वंनाकोटि निषेवणंच ॥ तथान्यदोषोस्ति च माघमासे स्नानेन नश्यंति समूल-
घातम् ॥ ३८ ॥ न पापबुद्धिर्नच कर्मबंधो न वा कुयोनिर्नपिशाचदेहः॥ नाग्न्य-
र्कसोमानिलबंधदेह प्रातर्जलस्पर्शनमात्रतोंग ॥ ३९ ॥ जिव्हा न वक्ति यदि
माधवनामधेयं चेतश्च न स्मरति माधवपादपद्मम् ॥ प्रातर्नवायैर्नचमाघमासे
स्नानं कृतं तस्य हि कर्मबंधः ॥ ४० ॥ अस्मत्सहागतानां ते मुनीनां च समा-
गमात् ॥ प्रातर्माघे जलस्पर्शो भाग्यदः सुसमागमः ॥ ४१ ॥ सर्वदानेषु यत्पु-
ण्यं सर्वतीर्थेषु यत्फलम् ॥ तत्फलं समवाप्नोति माघस्नानेन नारद ॥ ४२ ॥
तादृक् पापंच नैवास्ति यन्न माघान्नगच्छति ॥ तस्मान्माघकृतस्नानात्सुखी भव
चिरं मुने ॥ ४३ ॥ इतिश्रुत्वा वामदेवभाषितं सुतपामुनिः ॥ भूयोभूयो नमस्कृ-
त्य तथामंत्र्य ययौ मुने ॥ ४४ ॥ श्रुत्वा माघस्य माहात्म्यं वामदेवमुखेरितम् ॥
तदैव व्यालो मुक्तोभूद्दुर्योनेर्दुःखकारणात् ॥ ४५ ॥ तदैवाद्भुतरूपोभूत् श्वेतो-
नाम सगुह्यकः ॥ वामदेवं नमस्कृत्य स्ववृत्तांतमचोदयत् ॥ ४६ ॥ कृतप्रश्नाद्वा-
मदेवाद्धर्षोत्फुल्लविलोचनः ॥ अनुज्ञातो विमानेन गतोसावलकापुरीम् ॥ ४७ ॥
वामदेवोपि माघस्य कथितं तव पुत्रक ॥ अनंतं तस्य माहात्म्यं लेशोयं कथितो
मया ॥ ४८ ॥ साकल्येन मया वक्तुं नालं वर्षशतैरपि ॥ नक्षत्राणि च गण्यंते

गण्यंते च क्षणादयः ॥ ४९ ॥ नरेण येन वा लोके तेनदं गण्यतां मुने ॥ यथा मुरारिः सर्वेषु देवेषु प्रवरो मतः ॥५०॥ यथा सर्वेषु धर्मेषु माघधर्मो विशिष्यते ॥ सुखोपास्यो महापुण्यफलदः पापनाशनः ॥ ५१ ॥ तस्मान्माघसमो धर्मो न भूतो न भविष्यति ॥ इंद्राद्या लोकपालाश्च दिलीपाद्या महीभृतः ॥ ५२ माघस्नानस्य माहात्म्यादायुः सिद्धिं परां पुरा ॥ देवतानां ऋषीणांच माघस्नानमभीप्सितम् ॥ ५३ ॥ संसारे क्लिश्यमानानां मनुष्याणां तु का कथा ॥ अहो माधव नामास्ति माघस्नानं मलापहम् ॥ ५४ ॥ तथापि मनुजा लोके क्लिश्यंतीत्येतदद्भुतम् ॥ स्वाधीनएव देहस्तु न कस्यापि वशे जलम् ॥ मासोयं स्वयमभ्येति तथाप्येते जडा इति ॥५५॥यदा नृदेहोस्ति यदा द्विजत्वं यदाच पट्वी करणप्रवृत्तिः ॥ तदैव नैजं पदमीप्सितव्यं कदा मृतिस्त्वेति जनो न वेत्ति ॥५६॥ वृथा जन्ममनुष्याणामनाराधयतां हरिम् ॥ मृतस्य पुरुषस्येव सर्वालंकारमंडलम् ॥५७॥ सर्वे वेदाः सर्वधर्माश्च लोके सर्वाणि तीर्थानि च यानि लोके ॥ दानानि यज्ञाश्च वृथैव तेषां येषां नचेद्भक्तिरनंतबाहौ ॥ ५८ ॥ प्रायश्चित्तानि चीर्णानि श्रुतिस्मृत्युदितान्यपि ॥ ५९ ॥ माधवे भक्तिहीनंतु न पुनंति कदाचन ॥ माघस्नानं विष्णुभक्तिर्गीतापाठश्च संततम् ॥ ६० ॥ सहस्रनामपठनं नाल्पस्य तपसः फलम्

॥ नित्यं सहस्रनाम्नोत्थश्लोकार्धं श्लोकमेववा ॥६१॥ प्रातर्माघे पठित्वातु विष्णोः सायुज्यमाप्नुयात् ॥ श्लोकार्धं श्लोकपादं वा नित्यं भागवतोद्भवम् ॥६२॥ पठित्वा मोक्षमाप्नोति नात्रकार्या विचारणा ॥६३॥ ॥ इतिश्रीवायुपुराणे माघमाहात्म्ये ब्रह्मनारदसंवादे पंचमोध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ नारद उवाच ॥ स्नानस्य माघमासेपि शस्ता यास्तिथयो मताः॥स्थानानि कानि शस्तानि कार्याण्यपि व्रतानिच ॥ १ ॥ वद विस्तरतो ब्रह्मन् यदन्यत्ते विरोचते ॥ २ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ यथा गंगा सर्वदेशेषु पूज्या यथा विष्णुः सर्वदेशे विभुश्च ॥ गंगा ख्याता स्थानयोरुत्कटापि काश्यां त्रिवेण्यां खलुपूज्यते सा ॥ ३ ॥ व्याप्तोपि भगवान् विष्णुस्तुलसीकाननेऽबुजे ॥ अश्वत्थे गवि विप्रेषु यथासन्निहितः सदा ॥ ४ ॥ तथा माघस्य तिथिषु प्राशस्त्यं कथ्यते मया ॥ तिथीनामपि सर्वेषां व्रतानामपि नारद ॥ ५ ॥ द्वादशी सर्वतः शस्ता तिथिभ्यो विष्णुवल्लभा ॥ तस्यां स्नाना

दिकं सर्वं कोटिकोटिगुणं भवेत् ॥ ६ ॥ उपरागसहस्राणि व्यतीपातशतानिच ॥
अमालक्षंतु द्वादश्याः कलां नार्हति षोडशीं ॥ ७ ॥ द्वादश्यां माघमासस्य
पयसा शंखवर्तिना ॥ स्नाप्य तं माधवं देवं विष्णुलोके महीयते ॥ ८ ॥ यो
माघशुद्धद्वादश्यां शुद्धैः पंचामृतैर्हरिम् ॥ स्नापयन् याति सायुज्यं नात्र कार्या
विचारणा ॥ ९ ॥ सकृद्धृतेन संस्नाप्य माघे माधवमव्ययम् ॥ द्वादश्यां याति
पूर्णायुः परत्रच परां गतिम् ॥१०॥ द्वादश्यां भोजयेद्यस्तु शुद्धं भागवतं द्विज-
म् ॥ कृतं ब्राह्मणसाहस्रभोजनं नात्र संशयः ॥ ११ ॥ देवान् विष्णुं समुद्दिश्य
ब्राह्मणान् भोजयेद्यदि ॥ माघस्य शुक्लद्वादश्यां देवानामृणतः शुचिः ॥ १२ ॥
तथैवासितद्वादश्यां पितॄनुद्दिश्य नारद ॥ ब्राह्मणान्भोजयेद्यस्तु समुक्तः पैतृकादृ-
णात् ॥१३॥ यो भानुवारे माघस्य भोजयेद्वेदपारगम् ॥ ऋषीणां ऋणतो मुक्तो
नात्र कार्या विचारणा ॥ १४ ॥ यद्दानं क्रियते माघे द्वादश्यां च विपश्चिते ॥
तद्दानं कोटिगुणितं भवत्येव न संशयः ॥ १५ ॥ द्वादशी रविवारेण संक्रमेण च
युज्यते ॥ सा तिथिः पुष्कलानाम क्रतुकोटिशताधिका ॥ १६ ॥ द्वादशी भानु-
वारेण व्यतीपातेन संयुता ॥ सा तिथिः शृंखलानाम तीर्थयात्राफलप्रदा ॥१७॥
द्वादशी शनिवारेण विष्णुभेन च संयुता ॥ सा तिथिर्वैष्णवीनाम मोदते दुर्लभा

कलौ ॥ १८ ॥ शस्त्राज्जलाद्विषात्सर्पाच्चांडालात्कुलिशादपि ॥ वृषादश्वाद्गजाद्वा-
पि कृशानोः पशुबन्धनात् ॥ १९॥ जिव्हाच्छेदाद्गलग्राहात् कस्माद्दुःखशतादपि॥
इत्यादिहेतुभिर्लोके दुर्मृतिं ये गता नराः ॥ २० ॥ तेषां गतिविहीनानां द्वादश्यां
विप्रभोजनम् ॥ माघेमासि द्विजश्रेष्ठ गतिरुक्ता मनीषिभिः ॥ २१ ॥ येच लोके
लुप्तपिंडाः क्रियालोपगताश्च ये ॥ येषां वंशे न कस्यापि द्वादश्यां भोजने
कृते ॥ २२ ॥ माघे मासि गतिस्तेषां भवत्येव नसंशयः ॥ असंस्कृतप्रमी-
तानां त्याजितानां कुलस्त्रियाम् ॥ २३ ॥ पतितानां माघमासे द्वादशीभोजनं ग
तिः ॥ न द्वादशीसमादिनं नभूतं न भविष्यति ॥ २४ ॥ माघस्येंदुक्षये भानौ
स्नानदानादिकाः क्रियाः ॥ पितॄनुद्दिश्य कुर्वंति कृतकृत्याः कलौ युगे ॥ २५ ॥
अमा सोमेन भौमेन रविणा गुरुणा तथा ॥स योगः पद्मको नाम शशिग्रहशता-
धिकः ॥ २६ ॥ स योगो माघमासे च कोटींदुग्रहसंमतः ॥ यो मघायुक्तपूर्णायां
गुरुणा च मुनीश्वर ॥ २७ ॥ प्रतिमां शिशुमारस्य स्वर्चितां यो ददाति च ॥
मृतापत्यस्य दोषेण मुच्यते नात्र संशयः २८ ॥ मनः सर्वग्रहाधार लोकानु-
ग्रहकारक ॥ तव दानेन मे भूयान्मृतिसंताननिष्कृतिः ॥ २९ ॥ इतिदद्याप्र-
यत्नेन नान्यथेयं भविष्याति ॥ पूर्णायां माघमासस्य न स्नायाद्यो बहिर्जले॥३०॥

॥१८॥

शूद्रः पिशाचतां याति ब्राह्मणो ब्रह्मराक्षसः ॥ अमासं यो नयेद्भोगादालस्याद्वा
मुनीश्वर ॥ ३१ ॥ नाकरोन्माघमासेतु स्नानदानादिकाः क्रियाः ॥ माघ्यं स्नानं
स कृत्वाच संपूर्णफलमश्नुते ॥ ३२ ॥ यो मातुलिंगं प्रददाति माघ्यामुद्दिश्य
मायाधवमादिहेतुम् ॥ सत्कीर्तिमंतं तनयं प्रसूयते यथार्जुन हैहयदेशराजः॥३३॥
यः पौर्णमास्यां पितृभे गुरौ च ददाति गां वत्सयुतां द्विजाय ॥ स रोमसंख्या-
ककुलानि लोके विष्णोश्च संस्थाप्य स्वयं मुदास्ते ॥ ३४ ॥ नीलं वृषं पिंगलं
वापि माघ्यांपितॄन्समुद्दिश्य युवानमग्र्यम् ॥शूलादिकं सूनुरुत्सर्जयित्वा गयाश्राद्धं
कोटिवारं कृतं स्यात् ॥ ३५ ॥ स्नानान्माघ्याद्वृषोत्सर्गात् श्रवणात्पूजनादपि ॥
जीवतो वाक्यकरणात् पंचभिः पुत्रतामियात् ॥ ३६ ॥ अनपत्यो वृषोत्सर्गं
कुर्याद्यदि यथाविधि ॥ दीर्घायुष्यं सुपुत्रंच प्राप्नोतीत्यब्रवीद्धरिः॥३७॥वृषोत्सर्गसमं
लोके कर्मग्रंथिनिकृंतनम् ॥ न दृष्टं न श्रुतं वापि ऋणत्रयविमोचकम् ॥ ३८ ॥
माघ्यां पितॄन्समुद्दिश्य यो नीलं वृषमुत्सृजेत् ॥ गयाश्राद्धं कोटिवारं कृतं तेन न
संशयः ॥ गयाश्राद्धं वृषोत्सर्गं सममाहुर्मनीषिणः ॥ सचेन्माघ्यां कोटिगुण इति-
प्राह जनार्दनः ॥३९॥माघे शुक्लत्रयोदश्यां फलराशिविमोक्षणम् ॥ तस्यैव संतते
र्हानिराकल्पं नैव जायते ॥ ४० ॥ योषिन्माघत्रयोदश्यां सरुक्मं तालपत्रकम् ॥

सांजनं सफलं शूर्पयुग्मं कार्पाससंयुतम् ॥ ४१ ॥ या जीवत्पतिपुत्राढ्या दद्यात्सं-
पूज्य तां सतीम् ॥ एतस्याः कंठसूत्रस्य हानिः क्वापि न जायते ॥ ४२ ॥ मा-
घे मासि चतुर्दश्यां योपूपान् घृतपाचितान् ॥दद्याद्द्विजाय वैभक्त्या ज्ञानं मोक्षंच
विंदति ॥४३॥ माघेतु रथसप्तम्यां नारी श्रेष्ठफलेप्सया ॥ उत्थाय पश्चिमे यामं
स्नाता धौता वरा सती ॥ ४४ ॥ रथमालिख्य सवितुर्गोष्ठे वृंदावनेपिच ॥ रथं
प्रीत्या ह्यष्टदलं पद्ममालिख्य धातुना ॥ ४५ ॥ सूर्यमंडलगं विष्णुं तत्र पद्मे प्र-
पूजयेत् ॥ रक्तैः पुष्पैरक्तमाल्यैरक्तचंदनवाससा ॥ ४६ ॥ गुग्गुलेनच धूपेन पाय-
सस्योपहारतः ॥ तांबूलं च ततो दद्यान्निद्रां कुर्यात्ततःपरम् ॥ ४७ ॥ सूर्यमंडल-
गो विष्णुः स्वप्ने वक्ति हिताहितम् ॥ ददातीष्टांस्तथा कामान् नान्यथेदं क्वचिद्भवेत्
॥ ४८॥ स्नात्वातु रथसप्तम्यां दद्यात्कूष्मांडमुत्तमम्॥नारी सुतमवाप्नोति नरो हत्यां
व्यपोहति ॥४९॥ द्विजेंद्रं रथसप्तम्यां पायसं भोजयेद्यदि ॥ गृहपीडादिभिः सर्वैर्मुच्यते
नात्र संशयः ॥५०॥ यो दद्याद्रथसप्तम्यां तिलपात्रं द्विजातये ॥ विमुक्तः सर्वपापे
भ्यो गृहपीडां व्यपोहति ॥५१॥ यः कुर्याद्रथसप्तम्यां हिरण्यं श्राद्धमंजसा ॥ प्रीणंति
पितरः सर्वे नेच्छंत्यन्यत्कदाचन ॥ ५२ ॥ पितॄनुद्दिश्य यो दद्यादन्नश्राद्धं तथा दिने
तदन्नं मेरुणा तुल्यं तेषां भवति निश्चितम् ॥ ५३ ॥ यो माघे रथसप्तम्यां

भूमेर्दानं करोतिच ॥ स कोटिकल्पपर्यंतं विष्णोर्लोके महीयते ॥५४॥ राजसूया-
श्वमेधेभ्यो प्राप्तं लोके हि क्षीयते ॥ क्षीयते रथसप्तम्यां भूदानाप्तं नवै क्वचित्
॥५५॥ यो माघे सितसप्तम्यां दद्यादन्नं द्विजातये ॥ तदन्नं कोटिगुणितं भवत्येव
न संशयः ॥ ५६ ॥ योतसीपुष्पमाल्येन सप्तम्यामर्चयेद्धरिम् ॥ भस्मसाद्यांति
पापानि इंधनानीव वह्निना ॥५७॥चतस्रस्तिथयो योग्या दुर्लभास्त्वकृतात्मनाम् ॥
दशमी द्वादशी पूर्णा तथा शुद्धा त्रयोदशी ॥५८॥ भुक्त्वा द्विवारं सप्तम्यां सभवे
द्वायसो ध्रुवम् ॥ अहुत्वा चाप्यदत्वा च यस्य गच्छति सप्तमी ॥ ५९ ॥ सतु
चांडालतामेति सप्तजन्मसु निश्चितम् ॥ अस्नात्वा चाप्यदत्वा च माघश्चायं गतो
यदि ॥ ६० ॥ पापं न नश्यते भूप कल्पकोटिशतैरपि ॥ माघेतु रथसप्तम्य
गुप्तदानं करोति यः ॥ ६१ ॥ तस्य विष्णुः स्वयं दातुं जागरूको भवत्यलम् ॥
एष्टव्या बहवः पुत्रा यद्येकोपि गयां व्रजेत् ॥ ६२ ॥ माघेतु रथसप्तम्यामन्नं
दद्याद्विजातये ॥ वांछां कुर्वंति पितर एकोवास्मत्कुलेत्विति ॥ ६३ ॥ इतिश्री-
वायुपुराणे माघमाहात्म्ये षष्ठोध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ ॥

॥ ब्रह्मोवाच ॥ माघस्नानं प्रयागेतु प्रशंसंति मनीषिणः ॥ तुलास्नानं तु कावेर्यां प्रशस्तमिति मे मतिः ॥ १ ॥ मेषस्नानंतु रेवायां तुंगायां कर्कटे तथा ॥ स्नानान्येतानि शस्तानि प्रातःस्नानेषु नारद ॥ २ ॥ नद्यः समुद्रगाः सर्वास्तासु स्नानं प्रशस्यते ॥ त्रिरात्रं यज्ञफलदा याः काश्चिदसमुद्रगाः ॥ ३ ॥ स्नाने फलं प्रयच्छंति फलदा च सरस्वती ॥ वसंतयागफलदा कालिंदी गोसवप्रदा ॥ ४ ॥ जाह्नवी वत्सराख्यस्य यज्ञस्य फलदा स्मृता ॥ पद्माकरं रथक्रांतसवनस्य फलप्रदम् ॥ ५॥ तथा संक्रांतफलदं देवखातं मुनीश्वर ॥ सौत्रामण्याश्च फलदं तटाकं पल्वलं तथा ॥ ६ ॥ बहिर्वाप्योप्यवभृथफलदाः परिकीर्तिताः ॥ तत्तत्स्थाने फलयुतं माघे कोटिगुणं भवेत् ॥ ७ ॥ माघे सप्तनदीसंगे स्नानं यः कुरुते नरः ॥ राजसूयाश्वमेधानां फलं प्राप्नोत्यसंशयम् ॥ ८ ॥ यः कुर्यात् सप्तगंगासु यथाप्राप्तासु मानवः ॥ माघस्नानं मुनिश्रेष्ठ तेषां पुण्यमनंतकम् ॥ ९ ॥ जाह्नवी वृद्धगंगाच कालिंदी च सरस्वती ॥ कावेरी नर्मदा वेणी सप्तगंगाः प्रकीर्तिताः ॥ १० ॥ माघे मासि सकृत्स्नात्वा गोमत्यां कृष्णसंनिधौ ॥ सायुज्यपदवीं याति दुरात्मापि कृतात्मनाम् ॥ ११ ॥ यो माघे प्रातरुत्थाय गोमतीं संस्मरेद्यदि ॥ स गोमतीफलं सद्यः प्राप्नोति किमुसेवया ॥ १२ ॥ क्षणमात्रं वसेद्यस्तु गोमत्यां कृष्णसंनिधौ ॥ माघे

मासि मुनिश्रेष्ठ स योगी भवति ध्रुवम् ॥ १३ ॥ कावेर्यां माघमासेतु मकरस्थे
दिवाकरे ॥ त्रिरात्रं स्नानमात्रेण मुच्यते पापकोटिभिः ॥ १४ ॥ कावेरीसलिले
स्नात्वा माघे मासि द्विजोत्तम ॥ ब्रह्महत्यासहस्रैर्वा मुच्यते नात्र संशयः ॥१५॥
माघे पुष्करमासाद्य यः स्नानं कर्तुमिच्छति ॥ तावता मुच्यते पापैः किमु स्नाने
मुनीश्वर ॥ १६ ॥ प्रभासे स्नानमात्रेण माघे मकरगे रवौ ॥ स विश्वजिद्यज्ञफलं
दिनमात्रेण गच्छति ॥ १७ ॥ माघेत्विंदुक्षये प्रोक्तो गोकर्णे सागरे तु यः ॥
स्नानं शतक्रतुफलं सर्वकर्मविमोचनम् ॥ १८ ॥ कुरुक्षेत्रे तु यः कुर्यात्सप्तम्यां
भानुवासरे ॥ संपूज्य माधवं देवं कुष्ठरोगाद्विमुच्यते ॥ १९ ॥ यो भानुरथसप्तम्यां
पुष्करे मकरे रवौ ॥ स्नात्वा संतर्प्य च पितॄन्मुच्यते पैतृकादृणात् ॥ २० ॥
स्नात्वांगारचतुर्दश्यां माघे मासि सरोवरे ॥ शालग्रामशिलां दत्वा मुच्यते च
ऋणत्रयात् ॥ २१ ॥ माघे माधवमभ्यर्च्य स्नात्वा माघे सरोवरे ॥ सवत्सां
गां तथा दत्वा गोसहस्रफलं भवेत् ॥ २२ ॥ ये वाभ्रसरसि स्नात्वा माघे
भौमाष्टमीदिने ॥ न भूमौ जायते क्वापि विभ्रमस्य प्रमादतः ॥ २३ ॥ माघशु-
क्लचतुर्दश्यां पर्वते श्वेतनायके ॥ स्नात्वा च श्वेतसरसि श्वेतद्वीपे वसत्यसौ
॥ २४ ॥ माघे हस्तिगिरौ यस्तु स्नात्वाऽनंतसरोवरे ॥ दत्वा च शेषप्रतिमां

श्वित्ररोगाद्विमुच्यते ॥ २५ ॥ मूकांबिके गिरौ यत्र स्नात्वा कामसरोवरे ॥
बालदुर्गां तथा पूज्य सर्वसिद्धिमवाप्नुयात् ॥ २६ ॥ माघे मघासहायेतु स्नात्वा
दुग्धनदीजले ॥ क्षीराब्धिशायिनं पूज्य तेन सायुज्यमाप्नुयात् ॥ २७ ॥ माघे
पैठीनसीक्षेत्रे गोदायां स्नानकृन्नरः ॥ पिप्पलेशप्रसादेन सुज्ञानी जायते भुवि ॥
॥२८॥ब्रह्मेश्वरे तथा रौद्रे क्षेत्रे गोदानदीतटे॥स्नात्वा ब्रह्मेश्वरं लिंगं दृष्ट्वा मोक्षम-
वाप्नुयात् ॥ २९ ॥ राकायां माघमासेतु श्रीकृष्णे सागरे द्विज ॥ स्नात्वा
श्वेतवराहं तु दृष्ट्वा मोक्षमवाप्नुयात् ॥ ३० ॥ स्नानाशक्तो माघमासि परिधा-
य च वाससी ॥ प्रयागस्मरणं कृत्वा माघस्नानफलं लभेत् ॥ ३१ ॥
प्रयागदर्शनान्मुक्तिर्नजाने स्नानजं फलम् ॥ तत्रापि माघमासश्चेत् कोवा वर्णयितुं
क्षमः॥३२॥प्रयागे माधवं दृष्ट्वा माघे स्नात्वा पितॄनथ ॥ उद्दिश्य कृत्वा श्राद्धंच
कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥ ३३ ॥ व्यतीपाते रवौ माघे ब्राह्मणान् भोजयेद्यदि ॥
पायसं घृतयुक्तेन वंध्यापुत्रत्वमाप्नुयात् ॥ ३४ ॥ माघमासे भानुवारे रविग्रह-
शताधिके ॥ माघे मकरगे भानौ भानुवारो विशिष्यते ॥३५ ॥ भानौ सूर्यगतं
विष्णुं पूज्य कामानवाप्नुयात् ॥ रविवारे कृतस्नानं रात्रौ भोजनवर्जितम् ॥
॥ ३६ ॥ पायसं भोजनं दत्वा ब्रह्महत्या व्यपोहति ॥ यः शुक्रवारे चाष्टम्यां

स्नात्वा माधवपूजनम् ॥ ३७ ॥ मल्लिकाकुसुमैः कृत्वा लक्ष्मीस्थैर्यमवाप्नुयात् ॥
यो माघे कुजपंचम्यां माधवं मालतीस्रजा ॥ ३८ ॥ संपूज्याढकदानानि कृत्वा
मृत्युं जयेन्नरः ॥ अत्रैवोदाहरंतीममितिहासं पुरातनम् ॥ ३९ ॥ कालमृत्युहरं
सौम्यं महापातकनाशनम् ॥ पुरा सौवीरदेशेशो नाम्ना वसुमतिर्बली ॥ ४० ॥
तस्यासीत्तनयो नाम विचित्ररथइत्यथ ॥ शस्त्रविद्यासु निपुणः क्रुद्धसेनाबलान्वितः
॥ ४१ ॥ बालारुणसमप्रख्यो द्वितीयइव भास्करः ॥ ततिपतातु दिशोजित्वा
कृत्वा विश्वजितं मखम् ॥ ४२ ॥ सर्वस्वदक्षिणां दत्वा सोभूत्पूर्णमनोरथः ॥
एतस्मिन्नेव कालेतु मुनिर्गृत्समदाव्हयः ॥ ४३ ॥ आजगाम स भिक्षायै यज्ञस्या-
ध्वरदीक्षितः ॥ मुनिंच सुमतिं दृष्ट्वा प्रत्युत्थायार्घ्यपादकैः ॥ ४४ ॥ पप्रच्छ
कुशलं पूज्य स्वस्ति ते तपसो मुने ॥ अद्य मे सफलं जन्म पावितं सकलं कुलम्
॥ ४५ ॥ यत्तवांघ्रियुगांभोजे दैवाद्दृष्टिपथं गते ॥ अद्य मे पितरस्तुष्टा सुकृतं
फलितं मम ॥ ४६ ॥ भवदागमनं मह्यमुपशिक्ष्यानुगृह्यताम् ॥ इति तस्य वचः
श्रुत्वा प्राहिणोदाश्रमायच ॥ ४७ ॥ मुनींद्रं भोजयामास शांतं गृत्समदं मुदा ॥
भुक्तोपविष्टे तुष्टे च पुनः पप्रच्छ तं मुनिम् ॥ ४८ ॥ सुतस्नेहाज्जातकंतु पृष्ट्वाऽ
युष्यस्य कांक्षया ॥ इतिपृष्टस्तदा राज्ञा किंचिद्ध्यात्वा जगादह ॥ ४९ ॥ अयं

पुत्रः पुराकाले सुशर्मानाम वैद्विजः ॥ सुसंमतात्मजः प्राज्ञः स्त्रीजितः स्त्रीवशैर्जितः
॥ ५० ॥ पितासन्यस्यमानस्तु भार्यां पुत्रे निधायच ॥ ताम्रपर्णीं नदीं प्राप्य
मोक्षमार्गमुपेयिवान् ॥५१॥ ततः स्वभार्यावचनं श्रुत्वा मातुः करोतिच ॥ विरोधं
तर्जनाद्यैश्च कृत्वा निंदति दुःखिताम् ॥ ५२ ॥ नैव पृच्छति चाहारं दुःखान्मृति-
मवाप सा ॥ दोषात्षष्टिसमाविष्टो ह्यल्पायुष्यमवाप्यच ॥ ५३ ॥ चत्वारिंशत्समायु-
ष्यमविशिष्टमभूत्तदा ॥ तथापि मातुर्द्रोहेण मृतोसावपमृत्युना ॥ ५४ ॥ इदानीं
त्वत्सुतो भूत्वा नीतमायुष्यशेषितम् ॥ इतो यामत्रयादूर्ध्वं मरिष्यति न संशयः
॥ ५५ ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा नृपः शोकपरायणः ॥ पादौ प्रगृह्य ब्रह्मर्षेर्बहुधा
प्रार्थ्य दुःखितः ॥ ५६ ॥ ययाचे स्वसुतस्यायुरभिवर्धयितुं पुनः ॥ इतिचाभ्य-
र्थितो राज्ञा मुनिश्चिंतापरायणः॥५७॥ स्मृत्वा शिवोक्तं पार्वत्यै तं जगाद कृपाक-
रः ॥ शृणु तत्त्वं प्रवक्ष्यामि शिवोक्तं गिरिजाकृते ॥ ५८ ॥ योमाघे कुजपंचम्यां
स्नात्वा माधवपूजनम् ॥ कृत्वाढकानि यो दद्याद्गुडं खंडयुतानिच ॥ ५९ ॥
बलीवर्दोद्वाहितानि मृत्युं जयति निश्चयम् ॥ राजन् भो तव पुत्रस्य यदि कल्या-
णमिच्छसि ॥ ६० ॥ एतद्दानं तदा देहि मृत्युं जित्वायुरेष्यति ॥ माघेतु कुजपं-
चम्यां सुतं स्नाप्य नदीजले ॥ ६१ ॥ दानं दापय शीघ्रं त्वं माविलंबितुमर्हसि॥

इतितद्वचनं श्रुत्वा राजा चर्मण्वतीजले ॥ ६२ ॥ स्नापयित्वा विधानेन पूजयित्वा च माधवम् ॥ आढक्यो गुडयुक्ताश्च वृषभोद्दाहितास्तुताः ॥ ६३ ॥ दापयामास विप्राय तेन मृत्युर्विनाशितः ॥षट्षष्टिवर्षमायुष्यं ववृधे स्नानदानतः ॥६४॥ ततोगृत्समदः प्रागात् संयमानः स्वमाश्रयम् ॥ तस्माद्वै कुजपंचम्यां माघे स्नात्वा गुडान्वितम् ॥ ६५ ॥ आढकं वृषभाक्षिप्तं दातव्यं हितमिच्छता ॥ निष्कामंवा सकामंवा माघं निर्वृत्य मानवः ॥ ६६ ॥ मासात्परात् कोटिपुण्यं फलत्येव न संशयः ॥ अवश्यं कामुकाः कृत्वा कामं व्रतमनुत्तमम् ॥ ६७ ॥ माघेमासि मुनिश्रेष्ठ फलं प्राप्नोति निश्चितम् ॥ ६८ ॥ इतिश्रीवायुपुराणे माघमासमाहात्म्ये सप्तमोऽध्यायः ॥ ॥ ॥ ॥

॥ ब्रह्मोवाच ॥ वक्ष्यामि भूयो माघस्य माहात्म्यं पापनाशनम् ॥ अनुष्ठानवतां नृणां कर्मग्रंथिविमोचनम् ॥ १ ॥ जन्मप्रभृति यो मर्त्यो दुराचारी निराश्रयः ॥ वर्णाश्रमविहीनोपि माघस्नानाद्विमुच्यते ॥ २ ॥ अत्रैवोदाहरंतीममितिहासं

पुरातनम् ॥ श्रूयतामवधानेन शृण्वतां पापनाशनम् ॥ ३ ॥ पुरा शतबलिर्नाम शूद्रो धर्मविवर्जितः ॥ लोभात्कृषिपरः क्रूरस्तथा वार्धुषिकः शठः ॥ ४ ॥ तेनार्जितं धनं भूरि दानमुक्तिविवर्जितम् ॥ जातौ तौ तनयौ तस्य सुभद्रो भद्रसंज्ञितौ ॥ ५ ॥ तत्पितातु मृतिं प्राप्तो नरकं प्रत्यपद्यत ॥ ततो युवानौ रूपाढ्यौ मत्तौ धर्मपराङ्मुखौ ॥ ६ ॥ व्यवायकर्मनिरतौ सदा द्यूतपरायणौ ॥ स्वैरिणीकांक्षिणौ नित्यं चरंतौ लोकगर्हितौ ॥ ७ ॥ व्रजखेटकपल्लीषु नगरीपट्टणादिषु ॥ प्रातिलोम्येन पिशुनौ वर्णसंकरकारकौ ॥ ८ ॥ एवंतु कियताकालेतद्धनं निधनं गते ॥ पित्रार्जितं ततःपश्चान्निःस्वौ जातौ नराधमौ ॥ ९॥ औषधैर्मंत्रवश्याद्यैः परदाराभिकांक्षिणौ ॥ चौर्यधर्मौ वनस्थौ तौ जऱ्हतुर्धनसंचयम् ॥ १० ॥ ताभ्यां भीता नराः केपि न चरंति हि पद्धतौ ॥ ततो मृगायुधर्मेण चेरतुः पिशिताशनौ ॥ ११ ॥ तद्वनेपि मृगा नासन्ताभ्यां मृतिमुपागताः ॥ संपर्कात्पापिनो भूमावनावृष्टिर्बभूवह ॥१२॥ दुर्भिक्षमतुलं जातं सदेशो त्रिजनो भवत् ॥ बभक्षतुस्ततो गाश्च महिषादिपुरःसरम् ॥ १३ ॥ शुनो वृकान्गर्दभांश्च विड्वराहांश्च कुक्कुटान् ॥ तद्देशे तेपि नोलभ्यास्ततस्तौ विषयांतरम् ॥ १४ ॥ जग्मतुः पापनिरतौ क्रूरौ स्वार्थविवर्जितौ ॥ ततः कलिंगदेशे तौ प्राप्य चंपापुरीं वटौ ॥ १५ ॥ चौर्यमंत्रो-

षधाद्याश्च नीयतुर्दिवसानिच ॥ चंपायां ब्राह्मणः कश्चिद्वृद्धोवायुप्रपीडितः ॥१६॥
संप्रार्थयच्चिकित्सार्थं जीवनेच्छुश्च तं तदा ॥ तौ चक्रतुर्महाव्याधिपीडितस्य महा-
त्मनः ॥ १७ ॥ चिकित्सामौषधीर्दिव्यैस्तथा व्याधिशमो भवेत् ॥ ततोविप्रं
ययाचातेवद्यत्वं च प्रतिश्रुतम् ॥ १८ ॥ स विप्रो द्रविणाभावात् सुभद्रावरजं
तदा ॥ याचयित्वा दापयितुं दौहित्रायांतिकं ययौ ॥ १९ ॥ ग्रामो नदीवरोनाम
पंचयोजनदूरतः ॥ चंपायां ब्राह्मणावासो यत्र चंपावती नदी ॥ २० ॥ तस्यास्तीरे
महारुद्रश्चंपकेश्वरसंज्ञितः ॥ नित्यं सन्निहितस्तत्र कलिंगानां कुलेश्वरः ॥ २१ ॥
दिन॥नि त्रीणि ह्यगमत् तद्ग्रामे भद्रसंज्ञितः ॥ ब्राह्मणो द्रविणं दातुं दैवात्काले
बलीयसि ॥२२॥ तदासीन्माघमासोपि सर्वधर्मालयो महान् ॥ ब्राह्मणानां प्रसंगेन
ज्ञातबुद्धिः सपादजः ॥ २३ ॥ पंचावत्यां च त्रिदिनं माघस्नानं चकार सः ॥
ततश्चंपापुरीं प्राप्य सुभद्रेण समन्वितः ॥ २४ ॥ जन्मभूमिं प्रति पुनः प्रयाणा-
योपचक्रमे ॥ गच्छन्मध्याह्नवेलायामरण्ये जनवर्जिते ॥ २५ ॥ श्रांतो भद्रः
सुभद्रंतु कस्मिंश्चिद्गिरिकंदरे ॥ उपविश्य क्षणं किंचिज्जलार्थं च सरो ययौ ॥२६॥
गव्हरस्थो महाव्याघ्रः सुभद्रं कालचोदितः ॥ कंठे जग्राह भद्रोपि जलमादाय
सत्वरम् ॥ २७ ॥ आगतो भ्रातरं दृष्ट्वा व्याघ्रग्रसितमग्रजम् ॥ विव्हलः खड्ग-

मादाय व्याघ्रं हंतुमुपाद्रवत् ॥ २८ ॥ तं दृष्ट्वा कुपितो व्याघ्रस्तं विहाय ययावमुम् ॥ तं जग्राह गले तद्वत् सोपि विव्याध खड्गतः ॥२९॥ त्रयोपि मरणं जग्मुः व्याघ्रो भद्रः सुभद्रकः ॥ त्रीनेतान्नेतुकामास्तु यमलोकं यमानुगाः ॥३०॥ आजग्मुः सहसा क्रूरा दंडपाशासिपाणयः ॥ पाशैराबध्यतानेतान् ययुर्यमनिकेतनम् ॥ ३१ ॥ आज्ञापयत्तदा विष्णुः पार्षदांश्चतुरः शुभान् ॥ भद्रमानयत क्षिप्रं माघस्नानपरायणम् ॥ ३२ ॥ इत्याज्ञप्ता भगवता विष्णुदूताः समागमन् ॥ संध्यारुणांबरानेतान् चतुर्बाहून् मनोहरान् ॥ ३३ ॥ दुद्रुवुर्भयतो विप्र तान् दृष्ट्वा विष्णुपार्षदान् ॥ तानूचुर्भगवद्दूता धर्मज्ञान् यमकिंकरान् ॥ ३४ ॥ भद्रं मुंचंतु निष्पापं नायमर्हति यातनाम् ॥ इत्युक्ता यमदूतास्ते भगवत्पार्श्ववर्तिभिः ॥३५॥ प्रत्यूचुस्ते यमभटा विस्मयोत्फुल्ललोचनाः ॥ नायं पापी दुराचारी भवद्भिर्नेतुमर्हति ॥ ३६ ॥ भवद्भिर्नेतुमर्हास्ते येच धर्मपरायणाः ॥ अपि सर्षपमात्रोपि धर्मो नानुष्ठितोमुना ॥ ३७ ॥ इति तैरुदिता विष्णुपार्षदाः पुनरब्रुवन् ॥ यदि यूयं धर्मभटा ब्रूत धर्मान्यमोदितान् ॥ ३८ ॥ इत्युक्ता विष्णुदूतैस्तु ते यमोक्तान्यथाब्रुवन् ॥ श्रुतिस्मृतिपुराणाद्यैरुदितो धर्म उच्छ्रितः ॥ ३९ ॥ श्रुतिस्मृतिपुराणानां विरुद्धस्तद्विपर्ययः ॥ ये नित्यकर्मनिरता येच श्राद्धकरा नराः ॥ ४० ॥

प्रातस्नानरतां येच ते न यांति यमालयम् ॥ येषां गृहेच तुलसी रोपिता वर्धते-
निशम् ॥ ४१ ॥ शालग्रामशिलावापि न ते यांति यमालयम् ॥ येच
विष्णुकथासक्ता येच तत्सज्जनाश्रयाः ॥ ४२ ॥ गायत्रीजप्यनिरतास्ते न यांति
यमालयम् ॥ सहस्रनामपठननिरतास्तोत्रपाठकाः ॥ ४३ ॥ गीतापाठेतु निरतास्ते
न यांति यमालयम् ॥ एकादशी व्रतस्था ये द्वादशीनातिलंघिनः ॥ ४४ ॥
दर्शश्राद्धपरा येच ते न यांति यमालयम् ॥ ये विष्णोर्दीपदा लोके येच पुष्पसम-
र्पिणः ॥ ४५ ॥ गुग्गुलं धूपदातारो न ते यांति यमालयम् ॥ ये नमंति सकृद्वापि
विष्णुं नारायणं हरिम् ॥ ४६ ॥ ये वेदशास्त्रनिरतास्ते न यांति यमालयम् ॥
येषां जिव्हा वदत्येवं गोविंदाच्युतमाधव ॥ ४७ ॥ हरेकृष्णमुकुंदेति न ते यांति
यमालयम् ॥ स्वयं धर्मं चरंतश्च परेषांच प्रवर्तकाः ॥ ४८ ॥ प्रदक्षिणां वा कुर्वंति
न ते यांति यमालयम् ॥ गोदानस्य प्रदातारो गंगायात्रापरायणाः ॥ ४९ ॥
गोपीचंदनलिप्तांगा न ते यांति यमालयम् ॥ येषां गृहे भागवतं लिखितं पुस्तकं
४ यदि ॥ ५० ॥ गीतायाः पुस्तकं वापि न ते यांति यमालयम् ॥ ये सायमतिथिं
प्राप्तं भोजयंति स्वशक्तितः ॥ ॥५१॥ ये मातृपितृभक्ताश्च न ते यांति यमालयम्
॥ येवा माधवपूजार्थं गोमयेनोपलिप्य च ॥ ५२ ॥ रंजयंति च पद्माद्यैर्न ते

यांति यमालयम् ॥ ये वा शिशुभ्यो यच्छंति पयोघृतसमन्वितम् ॥५३॥ ये वा
पर्यंकदा लोके न ते यांति यमालयम् ॥ तुलसीमृदमालिप्य ये वा स्नानं प्रकुर्वते
॥ ५४ ॥ ललाटे तिलकं वापि न ते यांति यमालयम् ॥ चातुर्मास्ये व्रते प्राप्ते
आषाढे शाकवर्जिताः ॥५५॥ दधित्यक्त्वा द्वितीयेतु तृतीयेतु पयस्तथा ॥ चतुर्थे
बहुबीजन द्विदलानि विवर्जिताः ॥ ५६ ॥ जयंति निरता ये च न ते यांति
यमालयम् ॥ एकादश्यां प्रकुर्वंति जागरं केशवालये ॥ ५७ ॥ ये च रामकथा-
सक्ता न ते यांति यमालयम् ॥ ये गुप्तदायिनो लोके ग्रीष्मे च जलदायिनः
॥ ५८ ॥ शीते कंबलदातारो न ते यांति यमालयम् ॥ तुलसीमणिमालांतु ये
बिभ्रंति गले मुदा ॥ ५९ ॥ पद्माक्षमालां धात्रीं वा न ते यांति यमालयम् ॥
इत्याद्या बहवो धर्मा अस्माभिस्तु तवोदिताः ॥ ६० ॥ न तेष्वयं किंचिदपि कृत-
वान् भद्रसंज्ञकः ॥ कथं चायं भवद्भिस्तु नेतुमर्हति पापधीः ॥ ६१ ॥ नयामैनं
वयं मूढं भवत्तेजोहतावयम् ॥ इति तेषां वचः श्रुत्वा विष्णुदूता अथाब्रुवन् ॥६२॥
विस्मयं वाथ किमथ नोक्तवान् धर्मरीडिमम् ॥ अयं भद्रः कृतः स्नानो माघेमासि
दिनत्रयम् ॥ ६३ ॥ माघस्नानंतु पापानां प्रायश्चित्तंपरंस्मृतम् ॥ न चास्मिन्पा-
पलेशोस्ति नायमर्हति यातनाम् ॥ ६४ ॥ तस्मादेनं विमुच्यैव यूयं गच्छत सत्व-

रम् ॥ इति तैरुदिते भीता यमदूता विहाय तम् ॥६५॥ भद्रं सुभद्रं व्याघ्रं च द्वौ
शिष्टौ नेतुमुद्यताः ॥ ते विष्णुदूतास्तं भद्रमधिरोप्य च पुष्करे ॥ ६६ ॥ आदाय
गंतुमुद्युक्ता भद्रो वै वाक्यमब्रवीत् ॥ भ्रातरौ तुल्यपाप्मानौ व्याघ्रोयं प्राणिहिंसकः
॥ ६७ ॥ तन्मध्ये सुगतिर्मेद्य तयोर्वा दुर्गतिः कथम् ॥ वैषम्यं भवतां वापि
तदेतद्वक्तुमर्हथ ॥ ६८ ॥ नाहमेतत्सुखं मन्ये सहायौ तौ विहाय च ॥ तस्मा-
त्सहायौ नयथ मां विमुच्याथ गच्छथ ॥ ६९ ॥ इत्युक्तास्ते विष्णुदूता भद्रं
वाक्यमथाब्रुवन् ॥ शृणु भद्र प्रवक्ष्यामो लोकावै त्रिविधा मताः ॥ ७० ॥ अधो-
मध्योर्ध्वसंस्थानास्तेधोलोकास्तु नारकाः ॥ मध्यलोकास्तु स्वर्गाद्याश्चोर्ध्वसत्यादयो
मताः ॥ ७१ ॥ सर्वे लोकाः कर्मजितास्तत्कर्म त्रिविधं मतम् ॥ पापं च काम्यं
यत्कर्म निष्कामो धर्म एव च ॥७२॥ पापेन निरया लोकाः काम्येन च स्वरादयः
॥ निष्कामेनतु सत्त्वाद्या इति वेदविदां मतम् ॥ ७३ ॥ त्वया तत्रार्जितं पुण्यं
ब्राह्मणानां समागमात् ॥ दिनत्रयं माघमासे स्नानं तेनेदृशीगतिः ॥ ७४ ॥
पापमेवार्जितं ताभ्यां न पुण्यं लेशमात्रकम् ॥ ततो गतिस्तयोर्भिन्ना तव येयं
समागता ॥ ७५ ॥ अतो भद्र सुखं गच्छ तौ गच्छेतां च पापिनौ ॥ इत्युक्तो
देवदूतैस्तु भद्रो दैन्यादथाब्रवीत् ॥७६॥ साधूनां समचित्तानां ये जनाश्च पुरोगताः

॥ न तेषां दुर्गतिः क्वापि तस्मादेतौ विमुंचथ ॥ ७७ ॥ इत्युक्तास्तेतु भद्रेण विष्णुदूतास्तमब्रुवन् ॥ दया चेदस्ति ते पुण्यं दिनद्वयसमुद्भवम् ॥ ७८ ॥ माघ-स्नानात्तयोर्देहि तयोर्मुक्तिर्भविष्यति ॥ इति तेषां वचः श्रुत्वा भद्रः पुण्यं ददौ तयोः ॥ ७९ ॥ तेन पुण्यप्रभावेण तौ मुक्तौ यमपाशतः ॥ तयोर्विमाने संप्राप्ते उद्यतादित्यसन्निभे ॥ ८० ॥ दयालूनां स्वभावोहि या प्रहर्तरि सत्क्रिया ॥ शार्दूलस्य ततो भद्रो ददौ पुण्यमनुत्तमम् ॥ ८१ ॥ विष्णुदूतैस्तथाज्ञप्तास्त्र-यस्ते किल्मिषां ययुः ॥ माघस्नानप्रभावेण त्रेताग्नयइवापराः ॥ ८२ ॥ यूयं गच्छथ स्वर्लोकं न याम इति ते ब्रुवन् ॥ स्वर्गो न ह्युत्तमो लोको न गच्छामो वयं ततः ॥ ८३ ॥ युष्मत्पुण्यप्रभावाच्च भूत्वा च द्विजजन्मसु ॥ तत्र माघे पुनः कृत्वा स्नानदानादिकाः क्रियाः ॥ ८४ ॥ तेन पुण्यप्रभावेण विष्णोर्लोक-मथाप्नुमः ॥ इतिविज्ञापितास्तैस्तु दत्वा विप्रेषु जन्मच ॥ ८५ ॥ धर्मे गतिं तथा पुण्यं विष्णुभक्तिमहैतुकीम् ॥ विष्णुदूता ययुर्लोकं विष्णोरेवमहात्मनः ॥ ८६ ॥ तेषां प्रसादान्माघस्य स्नानदानफलादपि ॥ चतुर्माघेषु ते स्नानं भुवि वैद्विजजन्मसु ॥ ८७ ॥ ततो ज्ञानित्वमासाद्य मोक्षमापुस्त्रयोपिच ॥ इतिहास-मिमं पुण्यं पुत्रत्वात्ते समीरितम् ॥८८॥ न कस्यापि समाख्येयं गोप्यं भागवतोत्तमम् ॥

॥ य इदं शृणुयान्नित्यं माघस्नानपरायणः ॥ ८९ ॥ स कर्मबंधमुक्तःसन् विष्णुलोके महीयते ॥ ९० ॥ ॥ इतिश्रीवायुपुराणे माघमासमाहात्म्ये अष्टमोऽध्यायः ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ ब्रह्मोवाच ॥ स्नात्वा माघे मघायुक्तपौर्णम्यां विष्णुतत्परः ॥ गुरुनिंदाकृतात् पापान्मुच्यते परिधिर्यथा ॥१॥ नारद उवाच ॥ कोवा परिधिनामासौ कस्यासौ शिष्यतां गतः ॥ अनिंदयत् गुरुं कस्मादेतद्विस्तार्य मे वद ॥२॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ कोसले सरयूतीरे प्रगाथोनाम वैऋषिः ॥ शांतो दांतस्तपस्वीच वेदवेदांगपारगः ॥ ३ ॥ यदाश्रमे विरुद्धानां नाभूद्वैरं महात्मनः ॥ सर्वर्तुफलपुष्पैश्च सहिताः पादपा अपि ॥ ४ ॥ औषध्योत्कृष्टफलितां भवंति तपसो बलात् ॥ तस्यासीत्परिधिर्नाम शिष्यः कौशिकगोत्रजः ॥ ५ ॥ वेदान्सांगांश्च सोपांगान्कलाविद्याश्चतुर्दश ॥ अधीत्य स्नातकव्रतमकरोद्गुर्वनुज्ञया ॥ ६ ॥ जगाम तीर्थयात्रार्थे छत्रीदंड्यजिनांबरः ॥ सर्वा विद्याः समाप्याथ प्रगाथस्तपसि स्थितः ॥ ७ ॥ दूर्वामूलानि

चादाय पेषयित्वा च तद्रसम् ॥ आहारार्थं कल्पयित्वा स चकार तपो महत्
॥ ८ ॥ वर्षांते परिरभ्यागाद्गुरोरंतिकमेव सः ॥ तदागमनवेलायां गुरुः सायान्हस-
त्क्रियाः ॥ ९ ॥ कृत्वा दूर्वामूलरसं फेनिलं स पपौ मुनिः ॥ तं दृष्ट्वा परिधिर्मो-
हात् सुरापीत्येव निश्चितः ॥ १० ॥ न ननाम गुरोः पादौ न वृत्तांतमचोदयत् ॥
जह्यान्नारी पथि भ्रष्टं पतिं वर्णाद्गुरुं स्वकम् ॥ ११ ॥ इतिधर्मविदः प्राहुस्तस्मादेनं
त्यजाम्यहम् ॥ प्रगाथमनिमंत्र्यैव सुरापीति च निंदयन् ॥ १२ ॥ स्वदेशं प्रय-
यौ पापी ग्रहाश्रमसुपेयिवान् ॥ ततः प्रगाथो देवेंद्रसभां प्रति ययौ मुनिः ॥१३॥
देवा निवारयामासुर्मुने नार्हसि तां सभाम् ॥ प्रवेष्टुं निंदितो यस्मात्सुरापीतिच
शिष्यतः ॥ १४ ॥ स्वभावाद्वाऽस्वभावाद्वा निंदितो यो जनैर्भुवि ॥ ततो भूमौ
कृतां निंदां परिहृत्य महामुनिः ॥ १५ ॥ ततो भूमिं पुनः प्राप्य तपस्तप्तुमथो-
द्यतः ॥ जनानाहूय देशीयानुवाच जरठोस्म्यहम् ॥ १६ ॥ न मे भूखनने शक्ति-
र्दूर्वामूलानि हेजनाः ॥ आदत्त तद्रसाहारस्तद्रसाप्यायनं व्रतम् ॥ १७ ॥ तस्माच्च
दूर्वामूलानि मुनये जठराग्नये ॥ आदाय पीत्वा तन्मूलरसं दास्यथ प्रत्यहम्
॥ १८ ॥ तपस्वीनां च वृद्धानां सेवां कुर्वंति ये नराः ॥ तेषां दाता स्वयं
विष्णुर्भुक्तिं मुक्तिं नसंशयः ॥ १९ ॥ विश्रब्धाश्च ततो लोकास्तद्ग्रामस्था दया-

लवः ॥ तद्ग्रामस्थं द्विजं कंचिज्ज्योतिषार्णवसंज्ञकम् ॥२०॥ सेवार्थं कल्पयामासुः
प्रगाथस्य महात्मनः ॥ प्रगाथस्तपसे प्रागात्ततो वै ज्योतिषार्णवः ॥ २१ ॥
दूर्वामूलान्यपाहृत्य सायान्हे तान्युलूखले ॥ अवहत्य च संपिष्ट्वा रसंपात्रे
निवेश्यच ॥ २२ ॥ प्रगाथागमपर्यंतं तद्गृहे स्थापयत्यसौ ॥ स च दूर्वारसः पात्रे
फेनिलो जायते क्षणात् ॥ २३ ॥ सायमग्निं ततो हुत्वा प्रगाथोप्यपिबद्रसम् ॥
तं दृष्ट्वातीवनिर्वेदमाययौ ज्योतिषार्णवः ॥ २४ ॥ वृथायं निंदितोस्माभिः
सुरापीति वचो बलात् ॥ परिधेस्तस्य शिष्यस्य जनांस्तानिति चाब्रवीत् ॥२५॥
पश्चात्तापेन संतप्ता मिथ एवं बभाषिरे ॥ मिथ्याभिशंसितोस्माभिर्निंदितोयं महा-
मुनिः ॥ २६ ॥ धर्मार्थकामा नश्यंति ह्यविचारितकारिणाम् ॥ ये लोके परदो-
षांश्च व्याहरंत्यविचारतः ॥ २७ ॥ मिथ्याचेद्द्विगुणं पापं सत्यंचेत्समभागिनः ॥
को लोकः परिधेस्तस्य शिष्यस्यास्यापवादिनः ॥ २८ ॥ परिधेः पापिनस्तस्य
वचोविश्रंभणाद्वयम् ॥ अभिनिंद्य महात्मानं पापभाजो भवामहे ॥ २९ ॥ इति
निर्वेदमापन्नाः प्रार्थयामासुरंजसा ॥ प्रगाथ ते नमो भद्र क्षमस्वागांसि पापिनः
॥ ३० ॥ अस्माकं त्वभिशस्तानां दयां कुरु दयानिधे ॥ इति तेषां वचः श्रुत्वा
प्रगाथो वाक्यमब्रवीत् ॥ ३१ ॥ सुखं दुःखं तथा निंदां बहुमानं जयाजयौ ॥

शोकं दुःखं च हानिं च लाभालाभौ जरामृती ॥ ३२ ॥ पूर्वकर्मानुरूपेण दैवमेव
ददाति हि ॥ यस्मिन्काले यदा देशे वयसा यादृशेनच ॥ ३३ ॥ यादृगेव कृतं
कर्म जीवैः संसारवर्तिभिः ॥ तस्मिन्काले च देशेच वयसा तादृशेनच ॥ ३४ ॥
अवश्यं वै जनैरेव तादृगेवानुभूयते ॥ अस्वर्ग्यं लोकविद्विष्टं धर्ममप्याचरेन्नतु
॥ ३५ ॥ कृत्वा नरकमाप्नोति तस्मात्सर्वमतं चरेत् ॥ अतीवनिंदितमपि तत्कृत्वा
नैवदुष्यति ॥ ३६ ॥ सतां ये नोपकारः स्यत् बहुहिंसायुतेन च ॥ दधीचिर्दुर्मृ-
तिं प्राप्य देवार्थे सद्गतिं ययौ ॥ ३७ ॥ शिबिर्मांसानि भक्ष्याणि दत्वा कीर्तिं
च सद्गतिं ॥ हत्वा वृत्रं द्विजं त्विंद्रो वृत्रहेतिच विश्रुतः ॥ ३८ ॥ पित्रर्थे भार्गवो
रामो हत्वा मातरमंगनाम् ॥ अतिकीर्तिं समापेदे रामो राजीवलोचनः ॥ ३९ ॥
पुरा कश्चिद्द्विजवरो सत्यवादी जितेंद्रियः ॥ तीर्थयात्राप्रसंगेन विपिने व्यचरत्क्वचि-
त् ॥ ४० ॥ दिगंबरो निराहारो मांसरक्तविवर्जितः ॥ पल्वले वेणुगुल्मेषु निषसा-
द मुनीश्वरः ॥ ४१ ॥ तदानीं लुब्धकः कश्चित्पृष्ठतोगाद्द्विजान्वने ॥ ते गुल्ममू-
ले लीनास्युर्नापश्यल्लुब्धकोप्यमून् ॥ ४२ ॥ निषण्णं पल्वले दृष्ट्वा व्याधो वाक्य ॥२८॥
मुवाच तम् ॥ किंनुजानासि त्वं विप्र द्विजानत्रागतान् क्वचित् ॥ ४३ ॥ वद
तानस्ति मे कृत्यं ततः सत्यपरायणः ॥ ते द्विजा गुल्ममध्येतु निषण्णा इति

चाब्रवीत् ॥४४ ॥ अथ तं लुब्धको दृष्ट्वा हत्वादाय धनं ययौ ॥ सा ब्रह्महत्या
विप्रेंद्रं पीडयामास चांजसा ॥ ४५ ॥ देशकालानुगं शुद्धं कौलीनं वेदचोदितम् ॥
कुर्वन्सुखमवाप्नोति सर्वसज्जनसंमतम् ॥ ४६ ॥ भवेद्दृष्टिविरुद्धंतु पीत्वा दूर्वारसं
मया॥ममायमपराधोहि नकस्यापि हतांहसः॥४७॥न पापलेशो भवतामिति तेषां
वरं ददौ ॥ ततो भूमौ कृतां निंदां परिहृत्य महामुनिः॥४८॥देवेंद्रस्य सभां प्राप्तो
देवाद्यैरपि पूजितः ॥ परिधिस्तेन दोषेण भुक्त्वा मन्वंतरेषु च॥४९॥चतुर्दशस्वनिर्वा-
च्यां यातनां रौरवे यतः ॥ अरण्ये निर्जले देशे युक्ते कंटकपादपैः ॥५०॥ छायाहीने
महाघोरे सोभवद्ब्रह्मराक्षसः॥तत्राब्दानि व्यतीतानि अर्बुदानि त्रिसप्तच॥५१॥आज-
गाम वनं तच्च दैवान्मुद्गलनामकः ॥ यज्ञार्थं पांड्यराजस्य तस्मिन्मार्गे ददर्श
तम् ॥ ५२ ॥ आहारार्थं प्राद्रवंतं तेजसा च निवर्तितः ॥ ऊर्ध्वकेशं विरूपंच
चलज्जिव्हं दिगंबरम् ॥ ५३ ॥ तं दृष्ट्वा मौद्गलः प्राह कोसौ सत्यं वदानघ ॥
इति तद्वचनं श्रुत्वा सोब्रवीद्राक्षसस्तदा ॥ ५४ ॥ अहं पुरा प्रगाथस्य शिष्यः
परिधिनामकः ॥ अज्ञात्वा तत्कृताहारं सुरापीत्यभिनिंदितः ॥ ५५ ॥ गुरुर्मया
कृतघ्नेन प्रगाथो लोकविश्रुतः ॥ तेन कर्मविपाकेन जातोहं ब्रह्मराक्षसः ॥ ५६ ॥
अत्राब्दानि व्यतीतानि न जाने निर्जने वने ॥ वद मुक्तिं कथं भूयादनायासेन

कर्मणा ॥ ५७ ॥ छाया विषायते मह्यं जलं मे ज्वलनायते ॥ कालायते पादपश्च बुद्धिर्मे पवनायते ॥ ५८ ॥ आहारो मलमूत्रं मे शवासृङ्मांसभक्षणम् ॥ व्रणशोणितपूयेच तथा नारीरजोमलम् ॥ ५९ ॥ अतोद्याशुचिना कर्तुं न शक्या निष्कृतिर्मया ॥ दयां कुरु दयाहीने साधवोहि कृपालवः ॥ ६० ॥ अथातिविस्मितो दृष्ट्वा मुद्गलो ब्रह्मराक्षसम् ॥ जगाद परया वाण्या माभैषीरिति तं सुधीः ॥ ६१ ॥ इत्यतो नातिदूरेतु कावेरी नाम वैनदी ॥ तस्यामहं करिष्यामि माघे मास्यरुणोदये ॥ ६२ ॥ प्रातःस्नानं माघमासे प्रीत्यै माधवसंज्ञिते ॥ त्वं चागच्छ मया सार्धं करिष्यामि च निष्कृतिम् ॥ ६३ ॥ आवाह्य त्वां कुशग्रंथौ तेन सार्धं निशाचर ॥ यतः साक्षात्त्वया कर्तुं नशक्यमिति चाब्रवीत् ॥ ६४ ॥ इत्याश्वास्य ततस्तेन साकं कीनाशपालिताम् ॥ दिशं ययौ मुनींद्रस्तैः क्रमात् कतिपयैर्दिनैः ॥ ६५ ॥ कावेरीं प्राप्य माघेतु प्रातःस्नानं विधायच ॥ आवाहितकुशग्रंथिसहितः सत्यभाषणः ॥ ६६ ॥ देवर्षिपितॄनुद्दिश्य दत्तवानुदकांजलीन् ॥ मासमेकं चकारैवं कुशग्रंथिसमन्वितः ॥ ६७ ॥ ततोभूत्परिधेर्मुक्तिः कुशग्रंथेश्च मज्जनात् ॥ किंसाक्षात्कृतमाघस्य मुक्तिरित्यथ को वदेत् ॥६८॥ तस्मान्माघस्य माहात्म्यं कोवदेद्भुवनत्रये ॥ गुरुनिंदासमं पापं न क्वापि श्रूयते क्वचित् ॥ ६९ ॥ गुरोर्निंदा

हरेर्निंदा तथासच्छास्त्रदूषणम् ॥ देवस्वहरणं चैव ब्रह्मस्वहरणं तथा ॥ ७० ॥ तटाकसेतुच्छेदश्च ब्रह्महत्यादिकानि षट् ॥ तस्मात्पापं तादृगपि माघस्नानं व्यपोहति ॥७१॥ इति संबोध्य परिधिं तेन सम्यक् प्रपूजितः ॥ पांड्येशनगरं प्राप्य स शिष्यैः सह मुद्गलः ॥७२॥ परिधिः पापनिर्मुक्तो ययौ बदरिकाश्रमम् ॥ तदेतत्कथितं पुत्र माघमाहात्म्यमुत्तमम् ॥ ७३ ॥ यदुक्तं हरिणा पूर्वं महालक्ष्म्यै पयोनिधौ ॥ मया चालोडिताः सर्वे धर्माः शास्त्रेषु चोदिताः ॥ ७४ ॥ न माघस्नानसदृशो धर्मो दृष्टः कदाचन ॥ सर्वे धर्माश्च यज्ञाश्च दानानि च व्रतानिच ॥ ७५ ॥ तुलामारोपिताः पूर्वं माघस्नानं तथैकतः ॥ तदा सकलधर्मेभ्यो माघधर्मोधिकोभवत् ॥ ७६ ॥ बहुकर्मविपाकेन जाता बहुविधा गतिः ॥ माघे मासि जलस्पर्शात् मुच्यते कृतकिल्मिषात् ॥ ७७ ॥ यथाष्टाविंशतिपुरा पिशाचा बहुरूपकाः ॥ समित्कुशादानपरात्सुयज्ञादिव वैमुनेः ॥ ७८ ॥ ॥इतिश्रीवायुपुराणे माघमासमाहात्म्ये नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ ॥ ॥

माघ नारद उवाच ॥ सुयज्ञः कस्यशिष्योभूत् कुत्रासीत्समुनीश्वरः ॥ पिशा- माहा०
चानां कथं तेषां संगतिर्भावितात्मनः ॥ १ ॥ किंवाकरोत्सुयज्ञोपि तेषां
॥३०॥ निष्कृतिकारणम् ॥ शिष्याय श्रद्दधानाय श्रोतुं कौतूहलायच ॥ २ ॥ पुत्रायै- अ०१०
तच्चित्रकार्यं भूयो विस्तरतो वद ॥ ब्रह्मोवाच ॥ पुरा चाक्षुषमन्वंते द्वादशाख्ये
युगेपिच ॥३॥ जाबालिर्नामतश्चासीत् नरनारायणाश्रमे ॥ सुयज्ञो नाम तस्यासी-
त्तनयो वेदपारगः ॥ ४ ॥ स चोपनीतो विद्यार्थी सुमनाः सप्तवार्षिकः ॥ शांडि-
ल्यगुरुमासाद्य चकाराध्ययनं ततः ॥५॥ एवं स दशवर्षाणि गुरुशुश्रूषणे रतः ॥
समित्कुशपलाशार्थं कदाचिदटवीं ययौ ॥ ६ ॥ तत्राश्वत्थं महावृक्षं सप्तशाखासम-
न्वितम् ॥ निर्जले विजने देशे ददर्शांबरचुंबितम् ॥ ७ ॥ ततः सप्ताद्भुताः क्रूरास्ते
दृष्टा ब्रह्मराक्षसाः ॥ दृष्ट्वा भक्षयितुं बालं आजग्मुस्त्वरयान्विताः ॥ ८ ॥नीलां-
बरसमप्रख्या भयदा लोककर्पटाः ॥ दंष्ट्राकरालवदनाः शुष्ककंठोष्ठतालवः ॥ ९ ॥
घूर्णयद्धूम्रताम्राक्षा ऊर्ध्वकेशा ल्हदोदराः ॥ तान् दृष्ट्वा भीतिभीतःसन् स प्राचीं
दुद्रुवे भयात् ॥ १० ॥ अनुजग्मुर्भक्षयितुं तं च ते भयविव्हलम् ॥ रुरुधुस्तूर्ण-
मागत्य प्राचीं मार्गं ततोर्भकः ॥११॥ दुद्राव दक्षिणामाशां तेभ्यःप्राणपरीप्सुकः ॥३०॥
॥ तत्रापश्यन्वटं कंचिच्छतशाखिनमुच्छ्रितम् ॥ १२ ॥ अटमानं ततो दृष्ट्वा

वटात्तस्माद्थाययुः ॥ पिशाचाः सप्तकूष्मांडा भुजादागतमूर्धकाः ॥ १३ ॥
स्रवद्रक्तकबंधाश्च तान्दृष्ट्वातीवविह्वलः ॥ प्रतीचीं दिशमापेदे द्रुतं प्राणपरीप्सुकः
॥ १४ ॥ शाल्मलीं योजनायामां दृष्ट्वा तामभिपद्यत ॥ तस्माद्प्यायाययुः सप्त
पिशाचा डाकिनीगणाः ॥ १५ ॥ जानुदेशशिराः काश्चिदूरुदेशशिराः पराः ॥
तथैव भुजमूर्धाच कटिमूर्धास्तथापराः ॥ १६ ॥ तथा प्रकोष्टमूर्धाश्च स्तनमूर्धास्त-
थापराः ॥ पार्ष्णिमूर्धाश्च सप्तैते डाकिनीयोनिमाश्रिताः ॥१७॥ दृष्ट्वा तानद्भुता-
कारानुदीचीं दुद्रुवे भयात् ॥ तत्राभयं महावृक्षं दृष्ट्वाच प्रतिपद्य च ॥ १८ ॥
तस्मादाययतुर्वृद्धौ वृकव्याघ्रसमाननौ ॥ आगच्छंतौ दंडधरौ दृष्ट्वेशानीं दिशंययौ
॥१९॥ दृष्ट्वा कदंबं तत्रापि तन्मूलंप्रत्यपद्यत ॥ तस्माच्चत्रयआजग्मुर्गृध्रशीर्षा भ-
यंकराः ॥ २० ॥ नराकारा दीर्घदेहा शाकिनीयोनिमाश्रिताः ॥ तमर्भकं भक्षयितुं
तीक्ष्णतुंडा भयंकराः ॥ २१ ॥ तान्दृष्ट्वातीवानीर्विण्णः प्रपेदे वन्हिपालिताम् ॥
तत्रोदुंबरमासाद्य द्वावपश्यद्भयानकौ ॥ २२ ॥ प्रेतावाहाररहितौ निरंगौ मांसपेशिनौ
॥ तावप्याजग्मतुर्दीनं स्पर्शाशौ भक्ष्यकामिनौ ॥ २३ ॥ तौ दृष्ट्वातीवनिर्विण्णो
दुद्रुवे च दशोदिश ॥ धावत्येवं मुनिसुते पिशाचास्ते परस्परम् ॥ २४ ॥ अहं
पुरो गमिष्यामि मा स्पृशत्वेषमामकाः ॥ ममायं च ममायं च ॥ ममायमिति-

चापरे ॥ २५ ॥ मया तु पूर्वं दृष्टोयं मया स्पृष्टः पुरात्वयम् ॥ इतितेषामभूद्युद्धं
मुष्टामुष्टि कचाकचि ॥ २६ ॥ न केचिच्चस्पृशंत्येनं परस्परवधेच्छवः ॥ ततोनिर्वे-
दमापेदे मुनिपुत्रो भयाकुलः ॥ २७ ॥अनन्यशरणः क्षुब्धो भयात्कर्तव्यमूढधीः ॥
शरण्यं चिंतयामास दुःखाद्बाष्पजलाकुलः ॥ २८ ॥ दिशोनजाने नलभेयशर्म-
पश्यामिकंवापुरुषं दयालुम् ॥ नान्योहि विष्णोः परमोस्ति दाता सुखस्य दुःखस्य
विमोक्षणस्य ॥ २९ ॥ तस्माद्विष्णुं शरण्यं तं भक्तवत्सलमच्युतम् ॥ यस्माज्ज-
गदिदं जातं रक्षितं भक्षितं यतः ॥ ३० ॥ तेनेदमखिलं व्याप्तं विश्वं स्थावरजं-
गमम् ॥ कर्ता कारयिता विष्णुः प्रेरकः साक्षिचेतनः ॥ ३१ ॥ शरण्यं तं
महाविष्णुं प्रपद्ये दुःखमुक्तये ॥ एवं विचार्यमाणस्य ततो भूदशरीरवाक् ॥३२॥
मुनिपुत्र नदीं गच्छ जप मंत्रमुपांशुकम् ॥ तन्मंत्रतेजसा दूरे तिष्ठंत्येते सुदारुणाः
॥ ३३ ॥ तेजसा हततेजस्का विवदंतः परस्परम् ॥ एतस्मिन्नंतरे त्वं च निमज्य
च नदीजले ॥ ३४ ॥ उत्थाय पयसा सिंच पिशाचानागतानिमान् ॥ ते
मुक्तास्युर्नसंदेहस्ततःसुखमवाप्स्यसि ॥ ३५ ॥ आगतो विप्र माघोयमित्युक्त्वा
विरराम सा ॥ ततः पिशाचावृतएवं विप्रो नृसिंहबीजाक्षरमंत्रमुग्रम् ॥ ३६ ॥
जपन्नदीमाप च कौशिकाख्यां निमज्ज्य तस्यां पयसाभिषेचे ॥ ३७ ॥ तेवै

तटस्थाः पयसाभिषिक्ता मुनींद्रपुत्रेण दयान्वितेन ॥ ते शुद्धभावाः शिरसा प्रणेमुः
पुर्णेंदुसंकाशमुखं महांतम् ॥ ३८ ॥ तानागतांस्त्यक्तनिजस्वभावानूचे गतक्लेश
भयो महात्मा ॥ के के भवंतो भवतां च कर्मदशेदृशी येन समागताच ॥३९॥
ब्रूतेह नूनं पृथगेव मह्यं कर्मानुगं जन्म यतश्च जातम् ॥ इतीरितास्ते मुनिपुत्र-
मूचुः पुराकृतं कर्मयथानुपूर्वम् ॥४०॥ ब्रह्मराक्षस ऊचुः ॥ शृणु नामानिवक्ष्या-
मः सप्तानां पापकर्मणाम् ॥ दग्धपाणिरहं पूर्वं दग्धजिव्हस्तथापरः ॥ ४१ ॥
अमाघोयं तृतीयस्तु चतुर्थो द्यूतिको मतः ॥ निंदकः पंचमो ह्येष षष्ठोवै मलभो-
जनः ॥ ४२ ॥ सप्तमोऽदैवतो नाम सप्तानां चरितं शृणु ॥ माधवोहं पुरा
काश्यां ब्राह्मणो ग्रामज्योतिषः ॥ ४३ ॥ वेदवेदांगतत्वज्ञः सर्वधर्मपराङ्मुखः॥
परैरहं कारयित्वा श्राद्धकर्माणि भूरिशः ॥४४॥ प्रत्यहं तत्र भोक्ताच न गृहे क्वापि
भुज्यते ॥ नदीतीरजले शालग्रामपूजां करोम्यहम् ॥ ४५ ॥ धनस्यार्जनचित्तेन
न पुण्यार्थं कृतं मया ॥ लोभेन धूपो दीपोवा देवाय न निवेदितः ॥ ४६ ॥
वेदिकायां गृहे क्वापि पूजितो नैव केशवः ॥ पूजितेतु गृहे विष्णौ नैवेद्यादिभवे-
द्यदि ॥ ४७ ॥ सैकतेनोदकेनैव पूजयित्वान्यमानसः ॥ वस्त्रेण बंधयित्वेति कक्षे
निक्षिप्य दांभिकः ॥ ४८ ॥ पुनर्यात्रां प्रवृत्तोहं श्राद्धदानार्हकांक्षया ॥ यान्यहं

तत्र तत्रैव न जप्तं न हुतं मया ॥ ४९ ॥ मातापित्रोर्दिने प्राप्ते व्याजमुत्पातयाम्य-
हम् ॥ ग्रामांतरं व्यतीत्येव पुनर्यामि च वैगृहम् ॥ ५० ॥ न व्याख्यातं मया
क्वापि नाध्यापितमथापिवा ॥ श्राद्धादिकांक्षिणा क्वापि न श्रुता तु हरेः कथा
॥ ५१ ॥ यामात्पूर्वंतु बुद्धाहं रात्रौतु याममेवच ॥ प्रतीक्षते मया कालो मृताह-
मपि कांक्षिणा ॥ ५२ ॥ तिलभारः कुशभार इति लोका वदंति माम् ॥
कुशपाणिः शिखाबद्धो धौतवस्त्रः सदा शुचिः ॥ ५३ ॥ देवपूजाकक्षपालिः कक्षे
पाणौ कमंडलुः ॥ चलदोष्ठो वृथाधर्मवादी दंभकइत्यहम् ॥ ५४ ॥ वंचयित्वा
जनान्सर्वानर्जयित्वा धनं बहु ॥ न भुक्तं न च दत्तंच सुहृदः प्रेषिता जनाः
॥ ५५ ॥ पश्चादागतकालोहि जातोहं ब्रह्मराक्षसः ॥ प्रतिग्रहेण दग्धोयं पाणिर्मे
तेन कर्मणा ॥५६॥ दग्धपाणिरितिख्यातो नाम्नाहं ब्रम्हराक्षसः ॥ लक्षाणि त्रीण्य-
तीतानि मम वर्षाणि संततम् ॥५७॥ तवाद्य दर्शनादेव जातं दुःखविमोक्षणम् ॥
इतिसर्वं मया ख्यातं मद्वृत्तांतं जुगुप्सितम् ॥५८॥दग्धजिह्व उवाच॥ अहं द्विजः
पुरा नंदिग्रामे मुद्गलगोत्रजः ॥ वेदवेदार्थतत्वज्ञः कृत्याकृत्यविवेकवान् ॥ ५९ ॥
नाम्ना सुकर्मनामाहमभक्ष्याभक्षणे रतः ॥ न तप्तं न हुतं जप्तं नच किंचिदनुष्ठितम्
॥ ६० ॥ गृहारामे मयोप्तानि शिग्रुशाखानि मूलकम् ॥ वृंताकानि कलिंगानि

निष्पावाणि च गृंजनम् ॥ ६१ ॥ संधितानि कुरंगाणि बिंबबिल्वादिवर्धिताः ॥
उपोदकी च कोसुंभं घृतकोशातकी तथा ॥ ६२ ॥ शाबरी कुचरी चैव शुकशाकं
तथैवच ॥ तंदुलीयकशाकाश्च वर्धितानि गृहे मया ॥ ६३ ॥ यद्गृहोपरि वैगच्छं-
स्तुंबरुर्यानसंस्थितः ॥ सांगनो न्यपतत्सद्यो यद्वाताहतवायुना ॥ ६४ ॥
भूमिचारी स गंधर्वो गत्वा गोदावरीं नदीम् ॥ माघे स्नात्वा माघमेकं पतंगे
मकरस्थिते ॥ ६५ ॥ तेन लब्धप्रभावेन ययौ लोकं स्वयंभुवः ॥ चातुर्मास्यां
द्वादशीषु तथा पुण्यदिनेषु च ॥ ६६ ॥ संक्रमेषु च सर्वेषु तथान्यदिवसेषु च ॥
भक्षितानि मया तानि पिण्याकं चैव भक्षितम् ॥ ६७ ॥ पाचयित्वा त्वारनालं
भुक्तमन्नं मयानिशम् ॥ आद्यान्नं षोडशाद्यान्नं प्रार्थनापूर्वकं तथा ॥ ६८ ॥
बहुधा भुक्तमत्यंतं बिल्वमौडुंबरं तथा ॥ पिशाचेभ्यश्च नागेभ्यः शक्तिभ्यो यन्नि-
वेदितम् ॥ ६९ ॥ तथान्यदेवताभुक्तं मया भुक्तं सहस्रशः ॥ भानुवारे पर्वणि
च तथा श्राद्धदिनेषु च ॥ ७० ॥ रात्रौ भुक्तं मया जिव्हालालसेन दुरात्मना ॥
आर्यैश्च गुरुभिश्चैव बहुधा बोधितो ह्यहम् ॥ ७१ ॥ जिव्हाचापलदोषेण नात्यजं
न शुभं कृतम् ॥ दग्धजिव्होस्मि तेनैव नाम्नाहं ब्रह्मराक्षसः ॥ ७२ ॥ इत्युक्त्वा
दग्धजिव्हास्तु शिरसा तं प्रणम्य च ॥ वाचा हितं प्रसाद्याथ विरराम स राक्षसः

॥ ७३ ॥ इति श्रीवायुपुराणे माघमासमाहात्म्ये दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥
॥ अमाघ उवाच ॥ अहं पूर्वं द्राविडेषु नाम्ना शर्वो द्विजाधमः ॥ जमदग्निकुलो-
त्पन्नो वेदवेदांगपारगः ॥ १॥ लिंगभस्मजटाधारी शूद्रपाखंडमार्गगः ॥ ब्राह्मणा-
दुत्तमं मन्ये वर्णधर्मविवर्जितः ॥२॥ तीक्ष्णकौतुकविद्यासु वाचालो गायकः शठः॥
वशंकरो भैरवाद्यैर्मंत्रैर्वेदविनिंदकः ॥ ३ ॥ कदाचिदागतो वेषी भिक्षाकांक्षी च
मद्गृहम् ॥ कौतुकं दर्शयामास येन लोको वशं भवेत् ॥ ४ ॥ भिक्षादत्ता मया
तस्मै गृहीत्वांतरधीयत ॥ ततो महत्वबुध्द्यास्मिन् प्रणवस्तु मया कृतः ॥ ५ ॥
अस्तुवं कपटं वेषं दंडवत्पतितो भुवि ॥ त्वं रुद्रोसि न संदेहो भाग्याद्दृष्टिपथं गतः
॥ ६ ॥ तस्मात्पुनरदृश्योसि कृपां कुरु कृपानिधे ॥ तव वागमृतैः सम्यग्मामुज्जी-
वय तापस ॥ ७ ॥ निष्फला दृश्यते क्वापि जाता दृष्टिर्महात्मनाम् ॥ त्वदर्थं
जीवनं चेदं रक्ष वा भुंक्ष्व वा प्रभो॥८॥ पश्चादाविरभूत्पापी जटिलः सिद्धपादुकः॥
कृत्वा तु पादयोर्लेपं तरित्वा मेरुपर्वतम् ॥ ९ ॥ जगाम तत्र सर्वाणि विशेषाणि
च तानिच ॥ दर्शयामास विप्राय सूर्यं देवान्मुनीनपि ॥ १० ॥ हिमवंतं ततो
गत्वा मद्गृहं पुनरागतः ॥ भुक्त्वातु मद्गृहे पश्चात्स्वयं गंतुमुपाक्रमत् ॥ ११॥
पादौ गृहीत्वा तं पापगृहे प्रस्थातुमर्हथ ॥ प्रार्थितोपि मया सोपि तस्थौ वार्षिक-

मासकम् ॥ १२ ॥ स्थित्वा पाखंडमार्गेण मां बुबोध पुनश्च सः॥ तेनाहं बोधितः
शीघ्रं पाखंडे बोधितोभवम् ॥१३॥ मां विधाय ततः शिष्यं सोगमद्विषयांतरम् ॥
तस्मादनुपथं माघमासोपि ह्यगमत्तदा ॥ १४ ॥ भार्या मे स्नातुकामासीद्ययाच
मां पुनः पुनः ॥ नापि चाज्ञा मया दत्ता वेदमार्गविनिंदकम् ॥ १५ ॥ सापि मां
बोधयामास धर्मवाक्यैः पुनः पुनः ॥ वेदाभ्यासी कुलीनश्च जमदग्निकुलोद्भवः
॥ १६॥ कथं पाखंडमार्गेषु वर्तसे ज्ञानदुर्बल ॥ मां निषेधसि कस्माद्वा माघस्ना-
नविधौ रताम् ॥१७॥ इतिब्रुवाणां तां भार्यां दंडेनाहं न्यवर्तयम् ॥ सा दुःखात्त-
त्यजे माघस्नानं बाष्पाकुलेक्षणा॥१८॥न कृतं तु मया स्नानं दूषितंतु पुनः पुनः॥
तेन दोषेण चाल्पायुरस्मान्पापान्मृतोस्म्यहम् ॥ १९ ॥ जातोहंगुणनामैवं पिप्पले
ब्रह्मराक्षसः॥ अमाघेनैवमुक्तेतु दूतिगो वाक्यमब्रवीत् ॥२०॥ ॥ दूतिग उवाच ॥
अहं काश्मीरदेशीयो ब्राह्मणो वेदपारगः ॥ धनी शैवलगोत्रोहं नाम्ना बाष्कलसं-
ज्ञितः ॥ २१ ॥ मृते पितरि मे चासीत्कालः षोडशवार्षिकः ॥ पितुः सका-
शाच्चाधीतं वेदवेदांगपंचकम् ॥२२॥ विस्मृतं च मया सर्वं न पुनस्तद्विमर्शितम्॥
ज्ञाने लुप्ते ततः पश्चाद्दासीसंगे रतोस्म्यहम् ॥ २३ ॥ त्यक्ता गुणवती भार्या
काकपक्षात्मजा मया॥हव्यं नानुष्ठितं किंचिन्नश्राद्धादि मया कृतम् ॥ २४ ॥भार्यात्वे

कल्पिता दासी दासीत्वे च कुलांगना॥ दासीपुत्राश्च मे पुत्राश्चत्वारस्ते ममानुगाः॥
॥२५॥ एवं कालो मया नीतः सर्वोऽप्येवं दुरात्मना ॥ ततोमृतिमवाप्तोहं सर्वधर्म-
बहिष्कृतः ॥ २६ ॥ कर्मणा तेन जातोहं दूतिको ब्रह्मराक्षसः ॥ इत्युक्त्वा विर-
रामाथ निंदको वाक्यमब्रवीत् ॥२७॥ निंदक उवाच ॥ ॥ शृणु विप्र प्रवक्ष्यामि
मम वृत्तांतमंजसा ॥ पुराहं मगधे देशे ग्रामे पंचजनाह्वये ॥ २८ ॥ ब्राह्मणः
काश्यपो नाम पैंग्यगोत्रसमुद्भवः ॥ शंकुवर्णस्य शिष्योहं तत्राधीताः समस्तशः
॥ २९ ॥ वेदाः षडंगः स्मृतयः पुराणं चेतिहासकम् ॥ अन्वीक्षिकी तथा विद्या
मीमांसा द्वयमेव च ॥ ३० ॥ गीतायाश्च कलाः सर्वा नाधीतं विद्यते मया ॥
द्वापारस्य युगस्यांते राज्ञो ज्योतिष्मतीपतेः ॥ ३१ ॥ धर्माधिकारमापन्नः पौरो-
हित्ये नियोजितः ॥ लोपामुद्राप्रसादेन जयशीलो निराकुलः ॥ ३२ ॥ राजद्वारि
मया सर्वे विद्वांसो निर्जिताः क्षणात् ॥ अविद्वानयमित्युक्त्वा प्रत्यपादि सुधीरपि
॥ ३३ ॥ न दापितं याचकस्य क्वापि पुण्यादिनेष्वपि ॥ मदीयाः पोषिताः सर्वे
तेन राज्ञा महात्मना ॥ ३४ ॥ धनं गृहीत्वा केनापि अधर्मे धर्मइत्यपि ॥
साधयित्वा क्वचिद्धर्ममधर्ममिति चावदम् ॥ ३५ ॥ आचाराद्व्यवहाराच्च
मया सर्वेपि निंदिताः ॥ न कोपि सदृशो लोके न भूतो न च वर्तते ॥ ३६ ॥

इत्यहंकारमूढेन महांतोपि विनिंदिताः ॥ कदाचिद्गुरुपुत्रोपि यज्ञार्थी राजमंदिरम्
॥ ३७ ॥ आगतो मम सख्येन स मयापि निराकृतः ॥ दूषितो बहुविद्यानां प्रसं-
गेन दुरात्मनाम् ॥ ३८ ॥ स तूर्णमगमद्गेहं मयासौ विमनीकृतः ॥ ततो मृतिं
गतः पापी कर्मणानेन दुष्टधीः ॥ ३९ ॥ नाम्ना च निंदको नाम जातोहं ब्रह्मरा-
क्षसः ॥ तस्य वाक्यविरामांते षष्ठो वाक्यमथाब्रवीत् ॥४०॥ मलभोज उवाच ॥
देवयाजीति नाम्नाहं वंगदेशे धनाधिपः ॥ अगस्त्यगोत्रे चोत्पन्नो ग्रामे
मंडलसंज्ञके ॥ ४१ ॥ दृष्टिहीनौ महात्मानौ जरठौ पितरौ मम ॥ नार्चितौ
पितरौ तौ तु कलत्राधीनचेतसा ॥ ४२ ॥ कष्टान्नं दीयते ताभ्यां मिष्टमश्नामि
सार्भकः ॥ अद्य श्वो वा मरिष्यावः स्वादुकिंचित्प्रदीयताम् ॥ ४३ ॥ आवयोरि-
दमत्यन्नं प्रियमित्युदितेपि च ॥ न दत्तं च मया किंचित्भर्त्सितौ च पुनः पुनः
॥ ४४ ॥ आतिथ्येनागते विप्रे चान्नमन्यत्प्रदीयते ॥ मया च भुज्यते मिष्टं
नार्चिता भिक्षुका मया ॥ ४५ ॥ तेन कर्मविपाकेन महता मुनिपंगव ॥ नाम्ना
च कर्मणा चापि जातोहं मलभोजनः ॥ ४६ ॥ मलभोजनवाक्यांतेऽदैवतो
वाक्यमब्रवीत् ॥ अदैवत उवाच ॥ ॥ शृणु ब्रह्मन् प्रवक्ष्यामि निदानं मम
जन्मनः ॥ ४७ ॥ पुराहं गणकश्चास्मि काश्यां कापेयगोत्रजः ॥ नाम्नाग्निदूतइ-

त्यासं वेदवेदांगपारगः ॥ ४८ ॥ राज्ञा दत्ताधिकारस्तु ततो देवालये मया ॥
हृतं देवस्य सर्वस्वं धान्यं तैलं घृतं तथा ॥ ४९ ॥ पिष्टं शाकं गुडं चैव तंडु-
लामरिचादयः ॥ कुडयाद्यारंभकार्येषु जीविकार्थे मया हृतम् ॥ ५० ॥
गृहीतमतुलं द्रव्यमतिक्रम्यैव वेतनम् ॥ राजद्वारि प्रवक्तृणां देवस्वं दीयते मया
॥ ५१ ॥ अपि सर्षपमात्रं वा धर्मार्थे नोपपादितम् ॥ व्ययं कृतं तु देवस्वमपात्रे
कीर्तिमिच्छता ॥ ५२ ॥ नार्हेहेच व्ययं कर्तुं व्ययो मे बहुरेवतु ॥ न शिष्टाः
पूजिताः क्वापि पूजिताश्च नटादयः ॥ पश्चात्तापो न चैवासीत् संतोषो वर्धते मम
॥ ५३ ॥ देवद्वेषो वेदविश्वासहानिर्गीतासक्तो नर्तविद्यारतिश्च ॥ भोगे लौल्यं
निंदया कर्मणां च स्थितिर्जाता पापिनो मे निशंच ॥ ५४ ॥ नध्यातं पदमीश्व-
रस्य महती संध्यापि नानुष्ठिता संतः क्वापि न सेविता महदपि स्थानं न यातं
मया॥ नो देवाः परिपूजिता अपि मखैर्धर्माहि नोपार्जिता बुद्ध्यावा स्मृतिबंधमो-
चनकरी विद्या मया साधिता ॥ ५५ ॥ तेन चादैवतो नाम जातोहं ब्रह्मराक्षसः
॥ ५६ ॥ भिन्नदेशं मृतानां च संगतिं नो वदाम्यहम् ॥ पुरा सप्तापि च वयं
निषादाधिपतेः सुताः ॥ ५७ ॥ सुबाहुर्वीरबाहुश्च दीर्घबाहुर्विलोचनः ॥ दीर्घ- ॥३५॥
कायो दीर्घजंघो दीर्घोष्ठ इति सप्त ते ॥ ५८ ॥ वनेचरा श्चौर्यकर्मनिरताः पाप-

चारिणः ॥ ५९ ॥ अस्मिन्वने चरंतश्च धनुर्बाणधरांतकाः ॥ एतदश्वत्थमूलेतु
कदाचिद्वैश्यपुत्रकाः ॥ ६० ॥ मारिता धनिनोस्माभिर्युगपत्सप्त ते वने ॥ ततः
कियता कालेन स्वामिक्षेत्रमनुत्तमम् ॥ ६१ ॥ प्रयातं मातुलाहूतैरस्माभिः
शुभकर्मणि ॥ कार्तिक्यां कृत्तिकायोगस्तदासीत्पुण्यवर्धनः ॥ ६२ ॥ तत्रास्माभिः
कृतं स्वामीदर्शनं मातुलाज्ञया ॥ तेनास्माभिस्तु पुण्येन प्राप्ता विप्रकुले जनिः
॥ ६३ ॥ पूर्वकर्मानुरोधेन नास्माभिः सुकृतं कृतम् ॥ तद्देशे तादृशे काले
तस्मिन्वैपिप्पलद्रुमे ॥ ६४ ॥ तीर्थयात्राप्रसंगेन मीलिताश्च स्वकर्मणा ॥ वयं तु
मृतिमापन्ना वसामोत्र ततोधुना ॥ ६५ ॥ पूर्वकर्मानुरोधेन सुहृदश्च परस्परम् ॥
स्वामिदर्शनपुण्येन फलितं तव दर्शनम् ॥ ६६ ॥ जातिस्मरत्वं चेदानीं जायते
पूर्वजन्मनः ॥ अद्य नो भगवांस्तुष्टो गतिरद्य भविष्यति ॥ ६७ ॥ न क्वापि च
वृथा याति महतां दर्शनं शुभम् ॥ इत्येतत्सर्वमाख्यातं चोदितं पापकारणम्
॥ ६८ ॥ अस्माकं मुनिशार्दूल रक्ष त्वं करुणाबलात् ॥ इत्युक्त्वा ते प्रणेमुस्तं
सर्वे प्रांजलयो भवन् ॥६९॥ इतिश्रीवायुपु० माघमासमाहात्म्ये एकादशोऽध्यायः
॥ ११ ॥ ॥ कूष्मांडा ऊचुः ॥ शृणु नामानि सार्थानि न कर्माणि शुभानि च॥
कारणानि च दुर्योनेर्वदतां पपाकारिणाम् ॥ १ ॥ उच्छिष्टभोजनश्चाद्यो

द्वितीयो भद्रसंज्ञकः ॥ तृतीयो नीरसो नाम चतुर्थो हीननामकः ॥ २ ॥
पंचमो निष्ठुरो नाम षष्ठश्चापि निराश्रयः ॥ शास्त्रोद्धर्तः सप्तमस्तु कर्मा-
ण्यथ निशामय ॥ ३ ॥ उच्छिष्टभोजन उवाच ॥ ब्राह्मणोहं पुरा
चासीत् क्षेत्रे छायागुहाह्वये ॥ वीतिहोत्रस्य तनयः कलिंगइति
नामकः ॥ ४ ॥ चामुंडीदेवताभक्तो वेदकर्मबहिष्कृतः ॥ पिशाचय-
क्षनागानां गरीयान् पूजकेषु च ॥ ५ ॥ पिशाचयक्षनागानां नैवेद्यं भुक्तम-
न्वहम् ॥ हरेर्निषेवितं क्वापि भक्षितं न मया द्विज ॥ ६ ॥ पिशाचयक्षनागानां
हीनजानां मुनीश्वर ॥ निंदितानां च दासोहं तत उच्छिष्टभोजनः ॥ ७ ॥ तेन
कर्मविपाकेन जातोस्मि वटपादपे॥कूष्मांडाख्यगणे विप्र शिरोहीने भुजांसके॥८॥
निशम्योच्छिष्टवाक्यंतु ह्यभद्रो वाक्यमब्रवीत् ॥ अभद्र उवाच ॥ पुरा भीमरथी-
तीरे क्षेत्रे नीलाह्वये शुभे॥९॥जैमिनेर्गोत्रजश्चाहं नाम्ना जैत्रो महात्मनः॥ निःशं-
काख्यस्य तनयो वेदतत्वार्थकोविदः ॥ १० ॥ पाखंडिनां च संसर्गात् पठितास्ते ॥३६॥
दुरागमाः ॥ व्याख्याताश्च मया तेन बहुशोथ निरंकुशाः ॥ ११ ॥ करोमि भैरवं
चक्रं कारयामि परैरपि ॥ अस्मिन् प्रवृत्ते विप्रेंद्र साजात्यं प्रतिपद्यते ॥ १२ ॥
अष्टादशानां वर्णानां यावद्व्रतसमापनम् ॥ योषिद्दिनिमयो यत्र न फलं पापक-

र्मणः ॥ १३ ॥ चांडालो ब्राह्मणीं गच्छेच्छ्वपचीमपि वै द्विज ॥ स्त्रीत्वं पुंस्त्वं
द्वयी जातिरितरा भ्रांतिकल्पिताः ॥ १४ ॥ इमे भोगाश्च बुद्धेस्युर्भ्रांत्यावात्मनि
वै मतिः ॥ कर्मणा जायते जंतुर्नपरोस्ति हि कर्मणः१५अप्रधानं तु प्राधान्यं कर्ता कर्म
निगद्यते ॥ चराचरं दृश्यमानं जगदेतन्निरीश्वरम् ॥१६॥ वैराग्यात्परमात्पश्चात्संविद्धि
च्छेदसंज्ञकः॥आत्मनो जायते मोक्षो विकल्पो यत्र नश्यति॥१७॥इत्यादितथ्यामित्येव
ज्ञातं वै बोधितं मया ॥ कुतर्कैर्वेदविद्याश्च मखाद्या अपि दूषिताः ॥ १८ ॥ मदा-
वासेन तत्क्षेत्रं नीलइत्यभिधीयते॥ततो मृतिमवापन्नो नरकान् प्रतिपद्य वै ॥१९॥
तेनाभद्रेण जातोहं कूष्मांडानां गणेग्रणीः ॥ इत्यभद्रवचः श्रुत्वा व्याजहार च
नीरसः ॥२०॥ नीरस उवाच ॥ ह्रिया नम्रमुखो दीनस्तथा गद्गदभाषणः ॥
पुरा यवनदेशेषु मालतीनाम वै पुरी ॥ २१ ॥ तस्यां सुद्युम्नइत्यासीत् कापेयो
ब्राह्मणोत्तमः ॥ तस्याहमभवत्पुत्रो नाम्ना तिग्मद्युतिस्तथा ॥२२॥ गते तु पित-
रि स्वर्गे रसविक्रयिकोभवम् ॥ अजाविगोमहिष्यश्च मया संपादिता द्विज ॥२३॥
तासां दधि घृतं क्षीरं विक्रीतं भूरिशो मया ॥ घृतेन पयसा दध्ना स्नापितो नैव
केशवः ॥ २४ ॥ न दीपो ज्वलितः क्वापि हरये परमात्मने ॥ नवनीतं दधिक्षीरं
शिशूनां नोपपादितम् ॥ २५ ॥ चतुर्विंशतिप्रस्थं हि घृतं मे जायतेन्वहम् ॥

दध्नां च पयसां चैव प्रमाणं नैव विद्यते ॥ २६ ॥ अपि सर्षपमात्रं वा सायान्हे नव विद्यते ॥ विना शिशून् गृहे कैश्चित् क्वापि नास्वादितो रसः ॥ २७ ॥ तथा धाराघृतादीनां श्राद्धं न क्रियते मया ॥ अजाविगोमहिष्याणां क्रीयते क्रयविक्रयः ॥२८॥क्रयविक्रयद्रव्याणां गणना नैव विद्यते॥एवं कालो मया नीतो न ध्यातो हरिरीश्वरः ॥२९॥ कर्मणा तेन जातोहं नाम्ना नीरसनामकः॥ तूष्णीं स्थिते नीरसे तु हीनो वृत्तिमबोधयत्॥ ॥३०॥हीन उवाच॥ ॥पुरा पुष्कलदेशेषु ग्रामे मुष्ट्यभिधे द्विजः॥ जातोहं च पृथोः पुत्रो नाम्ना विश्रामसंज्ञितः ॥ ॥३१॥ वात्स्यायनकुलोत्पन्नो ग्रामण्यखिलसंश्रयः ॥ पौरोहित्ये नियुक्तश्च तथैवायाज्ययाजकः ॥ ३२ ॥ विप्रेषु क्षत्रेषु तथैव वैश्यशूद्रेषु गोपेषु तथाविकेषु॥ कुलालहैमेषु च चर्मकेषु च परोपजीविष्वथ पुल्कसेषु ॥ ३३ ॥ रजेषु व्रात्येष्वथ नापितेषु तथैव मत्स्यादिषु वृत्तिरासित् ॥ मौंजीविवाहादिषु यच्च कर्म यदौर्ध्वदेहादिककर्मजातम् ॥ ३४ ॥ तथैव संक्रांतिशशिग्रहादि होमादि तेषां च तथा विधीयते ॥ शांतिश्च पुष्टिश्च भवेदितिस्म चिंताकुला बुद्धिरहर्निशं च ॥ ॥ ३५ ॥ श्राद्धेषु दर्शेषु च जन्मवारेष्वन्येषु योगादिषु तैः परिग्रहः ॥ तथोत्क्रांतिवैतरणीगोदानादीत्यनेकशः ॥ ॥ ३६ ॥ प्रतिग्राह्य प्रतिग्राह्य सुखमासं निराकुलम् ॥ एकोद्दिष्टे तथा श्राद्धे

भोजनं तु मया कृतम् ॥ ३७ ॥ शूद्रादिज्ञातिक्षत्राणां ग्रहाणां चैव चिंतना॥ प्रातर्मे ह्यटतो सायं सायान्हेपि न भुज्यते ॥ ३८ ॥ रात्रौ ग्रहाणां सर्वेषां बलाबलविचिंतनम् ॥ क्रियामात्रं सदा संध्या सायं प्रातर्मया कृता ॥ ३९ ॥ नावकाशो हरेर्ध्याने चिंताकुलितमानसः ॥ तेन कर्मविपाकेन हीनः कूष्मांडयोनिजः ॥ ४० ॥ जातोहं मुनिशार्दूल वृक्षेस्मिन्वटपादपे ॥ इत्याकर्ण्योदितं वाक्यं निष्ठुरो वाक्यमब्रवीत् ॥ ४१ ॥ निष्ठुर उवाच ॥ ॥ पुराहं चंडको विप्रः कौषीतककुलोद्भवः ॥ सुभगस्य तथा पुत्रो धनाढ्यो वेदपारगः ॥ ४२॥ शुद्धगोदावरीसंगे जातो निष्ठुरभाषणः ॥ वैश्यवृत्तौ प्रवृत्तोहं सदैवातीकोपनः४३अर्थातुरस्य मे चासीन्न गुरुर्वा नवा सुहृत्॥ सदा वार्धुषिकः क्रूरः कृत्याकृत्येषु मूढधीः ॥४४॥ कदाचिद्गुरवे दत्तं ऋणं वृध्यभिकांक्षया॥ तद्गृहीत्वा गुरुः प्रायात्सनंदो नाम वै द्विजः ॥ ४५ ॥ प्रयागं भार्यया सार्धं पुत्रे भारं निधाय च ॥ प्रयागमुत्तमं क्षेत्रं गत्वा कतिपयैर्दिनैः ॥ ४६ ॥ पंचत्वमभिपद्याथ मोक्षमार्गमुपेयिवान् ॥ भार्या च बंधुभिः सार्धं पुत्रांतिकमुपाययौ ॥ ४७ ॥ तस्य श्रुत्वा तथापत्तिं तत्पुत्रं जगृहे कुधीः ॥ पिता ते स्वर्गतः पापी ह्यकृत्वा ऋणनिष्कृतिम् ॥ ४८ ॥ ऋणं सवृद्धिकं देहि मा विलंबितुमर्हसि ॥

क्षणं न स्थीयते पुत्र नो गृहीत्वा न गम्यते ॥ ४९ ॥ इत्युक्तेन तु शिष्येण गुरुपुत्रस्तु मे वदत् ॥ कृत्वौर्ध्वदेहिकं कर्म यद्देयं तच्च दीयते ॥ ५० ॥ क्षम्यतां च महापत्तौ त्वद्दासः खलुबांधवः ॥ इत्युक्ते तु पुनश्चोक्तं मया पापेन चेतसा ॥ ५१ ॥ त्वमर्भको नार्जयितुं समर्थो न वा गृहे चास्ति पितुर्महद्धनम् ॥ न विश्वसे त्वां चपलं युवानं तावत्त्वया देयमनर्घ्यवस्तु ॥ ५२ ॥ इत्यूचिवांसं कृपणं महात्मा प्रयुक्तवास्ते त्वरया किमस्ति॥ अहं च भार्या मम चैव माता त्वद्दासता-मेत्य वसाम गेहे ॥ ५३ ॥ इत्युक्ते मुनिपुत्रेण अहं वाक्यमुदाहरम् ॥ त्वं सभार्यः सुखं तिष्ठ चरन् क्वापि च मद्दणम् ॥५४॥ प्रतिदेहि तु मद्दास्ये मातैषा तु विधीयताम् ॥ तदेतद्वचनं श्रुत्वा विस्मितो मुनिपुत्रकः ॥ ५५ ॥ मातैषा चावयोस्तात शिष्यं पुत्रेण पश्यति ॥ किं न जानासि त्वं मूढ भवत्येषा गृहे तव ॥ ५६ ॥ भार्या मे स्थीयतां तावद्यावन्मे ऋणनिष्कृतिः ॥ इत्युक्ते मुनिना तेन तथास्त्विवति मयोदितम् ॥ ५७॥ आस्थिता मद्वशे पुण्या त्रिदिनं च पतिव्रता ॥ आददे मुनिपुत्रोपि स गत्वा राजमंदिरम् ॥ ५८ ॥ व्रतं निरशनं कृत्वा त्रिदिनांते ऋणं ददौ ॥ मोचयित्वा सपत्नीं च जनकस्य चकार सः ॥ ५९ ॥ भक्त्या च स महानासौ सकलं पारलौकिकम् ॥ तेन कर्मविपाकेन कूष्मांडो निष्ठुरोभवम्॥

॥ ६० ॥ एवं निष्ठुरवाक्यं तु श्रुत्वा चाह निराश्रयः ॥ ६१ ॥ ॥ निराश्रय
उवाच ॥ ॥ समित्रस्यात्मजः पूर्वं नाम्ना गोपीथ संज्ञितः ॥ गार्ग्यगोत्रे समुत्पन्नः
पुरे नागाव्हये द्विज ॥ ॥ ६२ ॥ पित्रा मया च संपूर्णमुपायैर्बहुधार्जितम्॥ धनं
पश्चाद्विनष्टे च चक्षुषी च पितुर्मम ॥६३॥ ततस्तु धनलोभेन महता मूढधीरहम् ॥
निष्कासितौ च पितरौ बांधवाश्च मदाश्रयाः ॥ ६४ ॥ नोवृद्धाः पूजिताः क्वापि
न च भिक्षाशिनः परे ॥ पितरौ तु मया त्यक्तौ मृतौ स्वर्गपुरीं गतौ ॥ ६५ ॥
तंतुमात्रेण सकलं कृतं वै पारलौकिकम् ॥ न कृताः पंचयज्ञाश्च नाधीतं नेष्टमेव च
॥ ६६ ॥ तेन कर्मविपाकेन कूष्मांडस्तु निराश्रयः ॥ निराश्रयोदितं श्रुत्वा
शास्त्रोद्धृत्तस्तमब्रवीत् ॥ ६७ ॥ शास्त्रोद्धृत्त उवाच ॥ ॥ पुराहं चांध्रदेशेषु ग्रामे
कुक्कुटसंज्ञके ॥ सुकच्छइतिनाम्नाहं सुच्छायस्य सुतो महान् ॥ ६८ ॥ सर्वान्वेदा-
न्नधीत्याहं सेतिहासपुराणकान् ॥ न कृतं शास्त्रविहितं जानतापि महामुने
॥ ६९ ॥ धर्मस्य वक्ता संपूर्णं नानुष्ठाता कदाचन ॥ तेन कर्मविपाकेन शास्त्रो-
द्धृत्तो भवाम्यहम् ॥ ७० ॥ एतेषामेव सप्तानां जाता दैवाच्च संगतिः ॥ वटेस्मिन्
विपिने घोरे मृता मत्तगजाद्भयम् ॥ ७१ ॥ वटे कूष्मांडतां याताः सप्त वै निधनं
गताः ॥ पुरा सोमान्वये जाता अस्मिन्नागाव्हयां पुरीम् ॥ ७२ ॥ सुबर्हिषः

क्षत्रियस्य सुताः सप्तापि मानद ॥ बहिर्जनपदे गाश्च हृताश्चारैः कदाचन ॥ ७३॥
पृष्ठानुयायिनस्तेषामभवन् शस्त्रपाणयः ॥ भीताश्चोरा वटे यस्मिन् निषण्णान्
ध्यानकर्मणि ॥ ७४ ॥ अज्ञातलिंगा अभितो लीनास्ते द्रुद्रुवुर्द्रुतम् ॥ ताडयामास
तान् विप्रान् शस्त्रैरुन्मार्गवर्तिनः ॥ ७५ ॥ शशपुस्ते महात्मानो दुर्विचारणत-
त्परान् ॥ मत्तत्वाद्भवतां भूयान्मृतिर्मत्तमतंगजात् ॥७६॥ अस्मि वटवने ह्यस्मिन
समकाले मृतिं ययुः॥ अस्मात्पापाद्वयं सर्वे दैवात्संगतिमागताः ॥ ७७ ॥ युगप-
न्मत्तमातंगात् मृताः सर्वे वटे वयम् ॥ ७८ ॥ इत्येतत् कथितं सर्वमस्मानुद्धर
पंडित ॥ दयालूनां च महतां न वयोहि समीक्षते ॥ ७९ ॥ इति श्रीवायुपुराणे
माघमासमाहात्म्ये द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ डाकिनीगणा ऊचुः ॥
वृत्तांतमपि चास्माकं शृणु विप्र समाहितः ॥ डाकिनीत्वमवाप्तानां शाल्मलीतटमी-
युषाम् ॥ १ ॥ जान्तुशिर उवाच ॥ ब्राह्मणोहं पुरा चांध्रे देशे कौंडिण्यगोत्रजः ॥
सुबलेस्तनयो नाम्ना वर्चिष्मानितिविश्रुतः ॥ २ ॥ दारिद्र्यं कर्मभिः पूर्वं परीतो
ह्यगमं बली ॥ कुटुंबभरणे सक्तः कृत्यैर्बहुविधैरपि ॥३ ॥ पश्चाद्धेमपुरीं प्राप्ता मया
ह्यापणजीविना ॥ मया द्वादशवर्षं तु कृतं चैकादशीव्रतम् ॥ ४ ॥ दानयज्ञतपो-
भिश्च तीर्थचर्यादिभिस्तथा ॥ यत्पुण्यमधिकं प्रोक्तं वेदैः स्मृतिपुराणकैः ॥ ५ ॥

अकृत्वा पापमाप्नोति सर्वाधिकमसंशयम् ॥ वरं स्वमातृगमनं वरं गोमांसभक्षणम्॥
॥ ६ ॥ कास्यां पित्रोर्वधश्चापि तथा हत्यादिपंचकम् ॥ गोवधादिमहापापं स्त्रीव-
धाद्युपपातकम् ॥ ७ ॥ अनस्थिजीवहननं तेभ्यः श्रेष्ठतमं मतम् ॥ कुगतिः
पापिनां लोके कलावेकादशी व्रतम् ॥८॥ एकादशीव्रतजपुण्यमनंतराधसः प्रीत्यै
कृतं पितृकुलोत्तरणैकहेतुम् ॥ क्रीतं मया सुकृतमस्य व्रतस्य कारणं मोक्षादिदि-
व्यपुरुषार्थकुलस्य पावनम् ॥ ९ ॥ दत्तं वणिग्भ्यो धनकांक्षया मया द्विषट्सु
वर्षेषु कृतं च भूरिशः ॥ तेनैव पापेन धनं च नष्टं कुलं च सर्वं नरकेषु
पातितम् ॥ १० ॥ अर्जितं तु मया भूरि धनं पापेन कर्मणा ॥ गृहीत्वा शाल्म-
लीं प्राप्तं ज्ञात्वा चोराः समाययुः ॥ ११ ॥ निहत्य मां द्रुमे तस्मिन् धनमा-
दाय ते ययुः ॥ डाकिनी ह्यभवं नाम्ना जातोस्मिन् शाल्मलीद्रुमे ॥ १२ ॥
अधःस्थलं पितृकुलं प्रापितं पुण्यविक्रयात्॥ अनंतपुण्यमौल्यैश्च उरुजेभ्यश्च निश्च-
लम् ॥ १३ ॥ द्वितीयोयं मम ग्रामी उरुदेशे शिरा अयम् ॥ मातुलो मम
पापात्मा क्रूरः शांडिल्यगोत्रजः ॥१४॥ धीमतो वेदकीर्तेश्च तनयो धर्मसंज्ञकः ॥
हेमनाम्नीं पुरीमेव प्राप्तो वैश्योपजीवकः ॥ १५ ॥ द्वादशाब्दं स्थितं तेन मया
सार्धं द्विजोत्तम ॥ कुटुंबभरणासक्तो धनस्यार्जनतत्परः ॥१६ ॥ अमुना जान्हवी

यात्रा दशवारं कृता अपि ॥ क्रीतं तस्यामहत्पुण्यं ऊरुजेभ्यस्ततो ह्यहम् ॥ १७॥
उरुदेशशिरोजातो डाकिनी शाल्मलीद्रुमे ॥ मयैव साकमभ्यागाच्चोरेभ्यश्च मृतिं
गतः ॥ १८ ॥ तृतीयोयं भुजशिरा पुरा पद्मेति चाभिधः ॥ ऋक्षगोत्रसमुत्पन्नो
वाजिनाम्नस्तनूद्भवः ॥१९॥ भागिनेयो मया सार्धं ययौ हेमपुरीं द्विज ॥ शिष्या-
नध्यापयामास द्वादशाब्दमतंद्रितः ॥२०॥ क्रीतं तत्पुण्यमतुलं गृहीत्वा तुल्यमौ-
ल्यकम्॥ धनं हेमपुरीक्षेत्रे शिष्येभ्यो गुरुदक्षिणाम्॥२१॥ गृहीत्वापि मया सार्धं प्राप्तो
वै शाल्मलीद्रुमम्॥चोरेभ्यश्च मृतिं प्राप्तो डाकिनीभुजशीर्षकः ॥२२॥ बाहुजाय यतः
क्रीतं तस्माद्भुजशिरा अयम् ॥ विद्योपजीविनी वृत्तिर्ब्राह्मणानां श्रुतीरिता॥॥२३॥
अयाचितेभ्यः शिष्येभ्यः शुश्रूषुभ्यश्च मानद॥ दक्षिणा गुरवे दत्ता सा वृत्तिः श्रुति-
चोदिता ॥२४॥ ब्रह्मक्षत्रियवैश्यैश्च धनाढ्यैश्च महात्मभिः ॥ वेदाध्ययनशीलेभ्यो
व्याख्यानेभ्यो मुनीश्वर ॥ २५ ॥ षष्ठांशो देय इत्येवं चोदना श्रुतिचोदिता ॥
आर्जकानां च षष्ठांशो विप्राणां स्वीय उच्यते ॥ २६ ॥ षष्ठांशो ब्राह्मणानां च
क्रियायां धनिनां भवेत् ॥ इतिविद्योपजीवित्वं विद्धीदं श्रुतिचोदितम् ॥ २७ ॥
कालद्रव्यमितिं कृत्वा योध्यापयाति मूढधीः ॥ शिष्यानध्यापिता वेदास्तथा वेदां
गपंचकम् ॥ २८ ॥ स वेदविक्रयो नाम तेन पातयाति ध्रुवम् ॥ शतं कुलानि

नरके विष्ठाकूपे च रौरवे ॥२९॥ ब्रह्मकल्पसहस्राणि स्वयं भुक्त्वा च यातनाम् ॥
स डाकिनी भवेत्पापी मतं वेदविदां त्विदम् ॥ ॥ ३० ॥ तस्मादयं महापापी
क्रीत्वा वै बाहुजाय च ॥ गृहीत्वा धनमत्यंतं मया साकमगाद्द्रुमम् ॥ ३१ ॥
चोरेभ्यश्च मृतिं प्राप्तो पापी तेनैव कर्मणा ॥ अयं जातो भुजाशिरा डाकिनी
शाल्मलीद्रुमे ॥ ३२ ॥ तुर्यश्च पैतृष्वस्रेयो मद्ग्रामीणो दुरात्मवान् ॥ भारद्वाजकु-
लोत्पन्नः सुचरित्रसुतो बलः ॥ ३३ ॥ नाम्ना दरिद्रः पापात्मा बहुशास्त्रविशारदः ॥
मया हेमपुरीं प्राप्तो वैश्येभ्यो दत्तमौल्यकः ॥ ३४ ॥ तेभ्य एव प्रतिगृह्य
ह्यभवत् कुलपांसनः ॥ यज्ञान् बहुविधान् क्रीत्वा प्रतिज्ञातं च मौल्यकम् ॥३५॥
प्रतिगृह्य मुनिक्रीतं तत्पुण्यं बहुशोमुना ॥ ऊरुजेभ्योपि यद्दत्तं पूर्वपापवशादपि
॥ ३६ ॥ यतो लब्धा यशस्तस्मात् कटिदेशशिरा अयम् ॥ शाल्मलीं प्राप्य
चास्माभिश्चोरेभ्यश्च मृतिं गतः ॥३७॥ पंचमो मातृष्वस्रीयस्तथा संकृतिगोत्रजः ॥
अनघस्य तथा पुत्रो नाम्ना संकृतिरित्यपि ॥ ३८ ॥ प्राप्य हेमपुरीमेभिः साहाय्यं
२१ धनकातरः ॥ तुलामासे मेषमासे माघमासे द्विजाधमः ॥ ३९ ॥ प्रातःस्नानं
तथा सम्यक् कृत्वायं प्रतिवार्षिकम् ॥ तज्जातमतुलं पुण्यं कुलकोट्युद्धरक्षमम्

॥ ४० ॥ क्रीत्वा प्रभुभ्यस्तेभ्यश्च गृहीतं भूरि वै धनम् ॥ धारापूर्वं यतोहस्ता-
द्गृहीतं पाप्मनामुना ॥ ४१ ॥ ततः प्रकोष्ठमूर्धायं डाकिनी शाल्मलीद्रुमे ॥
अस्माभिः प्रेत्य तन्मूलं चोरेभ्यो निधनं गतः ॥ ४२ ॥ षष्ठोयं मम दौहित्रस्तथा
मौद्गलगोत्रजः ॥ सनामको महापापी प्राप्तो हेमपुरीमिमाम् ॥ ४३ ॥ अपुत्राय
त्रयः पुत्राः क्रीताः पापेन चेतसा ॥ गुणाढ्याः श्रोत्रियाः पुण्याः कुलोद्धरणहेतवः
॥ ४४ ॥ क्रीता येनौरसाः पुत्रास्तेन वै स्तनमूर्धजः ॥ क्रयाल्लब्धधनं भूरि
गृहीत्वास्माभिरेव च ॥ ४५ ॥ चोरेभ्यो मरणं प्राप्य शाल्मल्यां डाकिणीपतिः ॥
सखायं सप्तमो नाम्ना कुशः श्रीवत्सगोत्रजः ॥ ४६ ॥ वाचस्पतेस्तथा पुत्रः प्राप्तो
हेमपुरीमिमाम् ॥ अनाथप्रेतसंस्कारं परेभ्यो मोक्षमाप्य च ॥ ४७ ॥ कृतं
द्वादशवर्षेषु प्रत्यक्षं पापचेतसा ॥ अनाथप्रेतसंस्कारात् कोटियज्ञफलं लभेत्
॥ ४८ ॥ इतिज्ञात्वापि तत्पुण्यं मूर्ध्निपादौ न्यधाय च ॥ क्षत्रियेभ्यो ददौ पुण्यं
गृहीत्वा मौल्यमेव च ॥ ४९ ॥ तस्मादयं पाणिमूर्धा सोप्यस्माभिः सहाययौ ॥
पंचत्वमेत्य चोरेभ्यो डाकिणी शाल्मलीद्रुमे ॥ ५० ॥ दत्वा मौल्यात्पुरोक्तेभ्यः
पापेभ्यः पुण्यमुत्तमम् ॥ पूर्वस्मात्कोटिगुणितं भवत्येव न संशयः ॥ ५१ ॥ ॥४१॥
मौल्यमादाय यद्दत्तं पुण्यं पापेन चेतसा ॥ अस्माकं गतिमाप्नोति नात्र कार्या

विचारणा ॥ ५२ ॥ परोपकारः पुण्यय पापाय परपीडनम् ॥ पुरा कैलासशिखरे
पार्वत्यै शंकरो वदत् ॥ ५३ ॥ दुःसहं किं न साधूनां किमकार्यं दुरात्मनाम् ॥
एतत्सर्वं समाख्यातमस्मद्वृत्तांतमुत्तमम् ॥ ५४ ॥ त्वयाद्य सुखिनो जाता
यतस्तस्मात्समुद्धर ॥ इतिविज्ञाप्य ते तूष्णीं बभूवुर्मुनिपुत्रकम् ॥ ॥ ५५ ॥ ॥
इतिश्रीवायुपुराणे माघमासमाहात्म्ये त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३ ॥ ॥ ॥

उदग्दिगस्था ऊचुः ॥ वृकानन उवाच ॥ पुराहं तुंदिलोनाम गंधर्वो देवगा-
यकः ॥ आगाद्देवेंद्रसदने कदाचित्सानुगो मुने ॥ १ ॥ शंबरारेः सभायां ते
निविष्टा विजरा इमे ॥ वसवोष्टौ द्वादशार्का अष्टौ दिक्पालकास्तथा ॥ २ ॥
एकादश तथा रुद्रा मनवश्च चतुर्दश ॥ देवर्षयो नारदाद्यास्तथा सप्तर्षयो मुने ॥
॥ ३ ॥ यक्षाः किंपुरुषा नागाः कर्मजाः पितरस्तथा ॥ विद्याधराः किन्नराश्च
भूमिपा बहवोपि च ॥ ४ ॥ प्रसंगा बहवो जाता नानाख्यानपुरःसराः ॥ तदा
प्रसंगा बहवः कलाविद्यासु वै कृताः ॥ ५ ॥ प्रत्यवस्थायि मुनिना मतंगेन महा-
त्मना ॥ स निंदितो मया दुष्टचित्तेनात्मप्रशंसिना ॥ ६ ॥ क्व पलाशाशनस्त्वं च
क्व चालापाः कलाः शुभाः ॥ क्व श्यामा तरुणी प्रौढा वृद्धो विदशनः क्वचित्
॥ ७ ॥ क्व वा रसिकहृद्यास्ते केयमान्वीक्षिकी कला ॥ क्व वा मुक्तामयी माला

क वा शाखामृगाश्चलाः ॥ ८ ॥ जराकर्कशदुष्टांगः स्वयमेको गुहाशयः ॥ सुशि-
क्षितः सदाभ्यासी सदा लक्ष्यपरीक्षकः ॥ ९ ॥ लक्ष्यलक्षणसंवेत्ता तादृशोहं
सभांतरे ॥ अनात्मज्ञेन मुनिना प्रत्यवस्थायि कोपनः ॥ १० ॥ तदासावशप-
न्मूढमहंकारेण दूषितम् ॥ अत्यहंकारयुक्तत्वात्त्वं भूमौ क्षत्रियो भव ॥ ११ ॥
इतिशप्तस्ततस्तेन मुनिनातिदयालुना ॥ भोजवंशे त्वहं नाम्ना श्रुतकीर्तिरिति-
क्षणात् ॥ १२ ॥ बली सुरापो विद्याढ्यो जातो रुक्मरथात्मजः ॥ ब्राह्मणान्
निष्ठुरं वादी सदाहंकारदूषितः ॥ १३॥ तादृशेन मया क्षौरकर्म विष्णोर्दिनत्रये ॥
कृतं निषिद्धदिवसे वारे ऋष्याद्यवज्ञया ॥ १४ ॥ तेन कर्मविपाकेन जातो वृक-
समाननः ॥ अनया शाकिनं प्राप्य शाकिनीत्वमवाप्नुयाम् ॥ १५ ॥ पुरा
दिग्विजये काले कार्तवीर्यार्जुनो बली ॥ भोजेशमगमज्जेतुं महाहंकारदूषितम्
॥ १६ ॥ प्रत्युत्थितं शौर्यमदान्मया मत्तेन धीमता ॥ अभूद्धोरं महायुद्धं हैहया-
धिपतेर्मम ॥१७॥ तदार्जुनश्च चिच्छेद पादौ मे युधि निष्ठुरम्॥ एतद्वृक्षतले मह्यं
वृत्तिर्दैवेन चोदिता ॥ १८ ॥ रणरंगे मृतस्यापि न स्वर्गोभूद्दुरात्मनः ॥ विष्णु-
प्रियतमे शुद्धे व्रते वा त्रिदिनात्मके ॥ १९ ॥ निराकृत्य द्विजान् वक्तॄन् तु कृत-
क्षौरकर्मणी ॥ इतिवाचां विरामे तु तुंदिलस्य महात्मनः ॥ २० ॥ व्याघ्राननस्तु

मुनये स्ववृत्तांतमसादयत् ॥ मत्स्यदेशपतेश्चाहमुर्मिलो नाम वीर्यवान् ॥ २१ ॥
धृष्टकेतोः सुतः पापी वीर्यैश्वर्यमदान्वितः ॥ नित्याभ्यंगव्रतत्वेन दिवसः साधितो
मया ॥ २२ ॥ कृतं वैकुंठदिवसे अभ्यक्तं पापबुद्धिना ॥ तेन पापेन महता
जातो व्याघ्रसमाननः ॥ २३ ॥ प्रवक्ष्याम्यज्ञया वृक्षमूले वसतिकारणम् ॥
एतद्देशपतेः कन्या नाम्ना चैत्ररथस्य च ॥ २४ ॥ दत्ता कांतिमती नाम वैदेहाय
स्वयंवरे ॥ मया हृता तु सा कन्या तस्य राज्ञः सभांतरे ॥ २५ ॥ विदेहाधि-
पतिस्तूर्णं सबलः सानुगो बली ॥ युयुधे च महावीर्यस्त्वहनद्बलमंजसा ॥ २६ ॥
हयान् रथान् गजान् पत्तीन् निरोध्य च मदोद्धतः ॥ गृहीत्वा मां तथा बध्वा
कृत्वा पंचशिखं शिरः ॥ २७ ॥ विहाय मां ययौ कन्यामादाय स्वपुरीं नृपः ॥
व्रीडया मे पुरीं प्राप्तुं मन आसीन्नजातुचित् ॥ २८ ॥ एकाकी भ्रममाणस्तु वृक्ष-
मूलमुपाश्रितः ॥ रात्रौ वृक्षे शयानं च सिंहो मामवधीद्बली ॥ २९ ॥ तैलाभ्यं-
जनदोषेण विष्णोः पुण्यदिनत्रये ॥ शाकिनीयोनिमाश्रित्य जातो व्याघ्रसमाननः
॥३०॥ इतिउर्मिलवाक्यांते त्रय ऊचुः कदंबगाः॥ वयं क्षत्रियदायादाः कुंतिभोज-
सुतास्त्रयः ॥ ३१ ॥ नीलकेतुः पीतकेतुश्चित्रकेतुरितित्रयः ॥ शौर्योदार्यादि
सुगणैर्महेंद्रसदृशा वयम् ॥ ३२ ॥ कदाचिदटवीं प्राप्ता मृगयासक्तचेतसः ॥

भ्रममाणा वागुरिकैर्बहुभिश्च समावृताः ॥ ३३ ॥ मृगा नानाभिधा
श्चापि ज्वालाभिर्वक्रदारुभिः ॥ रणतो धावतो लीनांश्चलितान् पतितानपि ॥
॥ ३४ ॥ मृगान्नानाविधान् हत्वा गृहीत्वा तान् मदान्विताः ॥ प्राप्तं शोणतटं
भोक्तुमस्माभिरनुगैः सह ॥ ३५ ॥ तत्र देवालयं दिव्यं विष्णोर्देवस्य चक्रिणः ॥
तद्दृष्टुं गतमस्माभिर्लीलया चानुगैः सह ॥ ३६ ॥ तदा विप्रास्तु बहवो ऋषयः
शंसितव्रताः ॥ आजग्मुर्देवसेवार्थं विविशुश्च तदालयम् ॥३७॥ मानितास्तु पुरा
ते वै धर्मचित्ता दयालवः ॥ तदा दैशिकमाहूय क्रुधा देवलकं वयम् ॥ ३८ ॥
अवदाम तदा रोषाद्विस्मृतिस्तु कुतस्तव ॥ न ज्ञातं किं त्वया लोकपतयो ह्याग-
ता इति ॥ ३९ ॥ भिक्षुका मानिताः पूर्वं त्वया वयममानिताः ॥ तस्मात्तेऽविद्-
षो लोके दंडोस्माभिर्विधीयते ॥४०॥ अनात्मज्ञा कृतघ्नाश्च वृथाहंकारदूषिताः ॥
राजा लोकपिता त्राता दाता माता च शिक्षकः ॥ ४१ ॥ अस्माभिः सुखिनो
ह्येते कथमेतच्चविस्मृतम् ॥ इत्युक्त्वा बहिरागत्य क्रुद्धाताम्रविलोचनाः ॥ ४२ ॥
आहराम च देवस्वं ब्रह्मस्वमखिलं ततः ॥ स्वदत्तं परदत्तं च भूमिधान्यधना- ॥४३॥
दिकम् ॥ ४३ ॥ तस्माद्दोषान्मृतिं प्राप्य अनुभूय च यातनाम् ॥ बहुधा कल्प-
साहस्रं पश्चादेतत्कदंबगाः॥४४॥ शाकिनीं योनिमाश्रित्य गृध्रशीर्षा भयान्विताः ॥

तिष्ठामः सुचिरं कालं वन्हिज्वालासमाकुलम् ॥ ४५ ॥ पूर्वजन्मनि च वयं यवना-
धिपतेः सुताः ॥ अस्मिन् कदंबे चास्माभिर्गर्भिण्यो गा हतास्तथा ॥ ४६ ॥
अस्मिञ्जन्मन्यपि ततः कदंबेस्मिन् महाद्रुमे ॥ वसंते ऋतुकाले च वनेस्मिन्प्रमदा-
गणैः ॥ ४७ ॥ उपविष्टं सहास्माभिर्भोक्तुं वृष्टिस्तदाभवत् ॥ तदाचाशनिपातेन
मृतिर्जाता दुरात्मनाम् ॥ ४८ ॥ तस्मादेतद्द्रुमे वासो भविता कर्कशो महान् ॥
वाक्यांते गृध्रशिरसः प्रेतावौदुंबराश्रयौ ॥ ४९ ॥ पुरा ब्रह्मन्सुतौ वीरौ वसुषेण
महीभृतः ॥ समाकारौ समाचारौ यमौ समविभूषणौ ॥ ५० ॥ समाबरौ समरथौ
सनामानौ बलान्वितौ ॥ विघोषाविति विख्यातौ कालमृत्यू इवापरौ ॥ ५१ ॥
वंगदेशपती आवां प्रजापीडापरायणौ ॥ नंदवत्यां महापुर्यां स्थितौ लोकस्य
कंटकौ ॥ ५२ ॥ आवाभ्यां पालिते राज्ये नासीत्कोपि सुखीजनः ॥ विनापराधं
सर्वेपि दंडिता विषयांतरे ॥ ५३ ॥ श्वो भोक्तुं वित्तं कस्यापि नासीद्राज्ये मुनी-
श्वर ॥ आवां कदाचिदटवीमापतुर्विषयेच्छया ॥ ५४ ॥ वसंते कोकिलारावकोमले
कुसुमोत्करे ॥ जृंभच्चंपकशोभाढ्ये किंशुकाशोकमंडिते ॥ ५५ ॥ पलाशनीलगग-
नभ्राजद्बकुलतारके ॥ मत्तभ्रमरझंकारजनिताटोपनिर्भरे ॥ ५६ ॥ कोकिलाक-
ल्कलारावमिलद्वंशस्वने शुभे ॥ रेमाते रमणी प्राणौ कुटीरेषु यथेच्छया ॥ ५७ ॥

ततः सायं पुरीं गंतुमुद्यताबुद्यतायुधैः ॥ ग्रामं प्राप्तौ शृगालाख्यं नानाजनप-
दाश्रयम् ॥ ५८ ॥ पद्मकाख्यस्य शूद्रस्य तद्ग्रामाधिपतेः सुतौ ॥ क्रीडंतौ
मृगयामार्गे श्येनाभ्यां तौ महाबलौ ॥५९ ॥ ग्रसभ्द्यां कलविंकादीन् शिक्षिताभ्यां
मुहुर्मुहुः ॥ आवाभ्यां याचितौ श्येनौ क्रीडंतोः शूद्रपुत्रयोः ॥ ६० ॥ लोभाद्दु-
द्रुवतुः शूद्रकुमारौ सुंदरौ शुभौ ॥ आवां कोपकषायाक्षौ पृष्ठमन्वीयतुः क्षणात्
॥ ६१ ॥ शरैस्तयोः शिरश्छित्वा ताभ्यां श्येनौ हृतौ तदा ॥ आवयोस्तेन
दोषेण नाभूत्संतानमुत्तमम् ॥ ६२ ॥ निःसंतानौ ततः कालात्कालधर्मसुपागतौ॥
प्रेतावौदुंबरे वृक्षे बहुदुःखसमाकुलौ ॥ ६३ ॥ मृतिरौदुंबरे वृक्षे चावयोः कारणां-
तरात् ॥ पुरा तु कौशिको नाम यज्ञार्थं गृहमागतः ॥६४ ॥ ययाचे द्रविणं सोपि
आवाभ्यां च निराकृतः ॥ आवां लोकगृहीतारौ न दातारौ कदाचन ॥ ६५ ॥
त्वदीयं चेदस्ति धनं दत्वा गच्छेति वै मुनिः ॥ सकोपादशपन्नौ च मदाद्विस्मृत-
सज्जनौ ॥ ६६ ॥ अरण्यौदुंबरे वृक्षे मृतिर्वां स्यादिति स्फुटम् ॥ पुत्रौ चित्ररथ-
स्याथ गंधर्वस्य महात्मनः ॥६७॥ आजग्मतुः सनारीकावस्मत्क्रीडावनं शुभम्॥
तच्छ्रुत्वा तु तदा शीघ्रमावां जातक्रुधौ ततः ॥ ६८ ॥ ताभ्यां युद्धं च कुर्वहे
जितौ द्रुद्रुवतुर्भयात् ॥ तावूचतुः सुतौ पित्रे दुःखं चित्ररथाय च ॥ ६९ ॥ श्रुत्वा

पराभवं क्रोधादारुरोह रथं शनैः ॥ गंधर्वमाययानीय वृक्षेस्मिन् कंठमावयोः॥७०॥
छित्वावयोस्ततादाय शिरसी पुत्रयोः पुरः ॥ निधाय सुखमापेदे निर्व्यलीकं महा-
मतिः ॥ तस्मादौडुंबरे वृक्षे चावयोराश्रमो भवत् ॥ ७१ ॥ अराजकं ततो राज्यं
परैराक्रांतमास च ॥ पुत्राभावादावयोश्च प्रेतत्वं दुःखपूरितम् ॥ ७२॥ न निवृत्त-
मिदानीं च कर्तव्या भवता दया ॥ ७३ ॥ इतिश्रीवायुपुराणे माघमासमाहात्म्ये
चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ततः संभूय ते सर्वे पिशाचा
गतकल्मषाः ॥ आत्मवाच्यमनूद्यैवं प्रणम्य शिरसा मुनिम् ॥ १ ॥ तुष्टुवुर्विविधै-
स्तौत्रैः संतोषात्तं मुहुर्मुहुः ॥ नमस्ते मुनिशार्दूल नमस्ते करुणाकर ॥ २ ॥महा-
पातकिनां पंकशोषणे तत्वकोविद ॥ अस्मत्प्रबोधाब्धिनिशाकराय नमोस्तु
शोकाब्धिकरीरजन्मने ॥ ३ ॥ नमोस्तु चिद्धांतदिवाकराय नमोस्तु ते भूरिविभू-
तिदाय ॥ भवाजगरदष्टानां दीनानामकृतात्मनाम् ॥४॥ कृपासुधौषधं देहि कृपा-
लो त्रातुमर्हसि ॥ पुरा महांतस्तरिमत्रयाता निधाय धीराः सुकथाभिधां च ॥५॥
१२ एवं पुरा भागवता भवादृशास्तीर्त्वा स्वयं तारयितार एते॥भवादृशानां खलु से-
वयैव लभ्याः पुमर्था इति वेदवादः ॥ ६ ॥ भवापहो माधव एष विष्णुर्भवत्सु
यज्ञेषु च गोषु यस्मात् ॥ भवादृशानां खलुसंगमोपि ह्यनेकजन्मार्जितपापनाशा-

त् ॥ ७ ॥ समस्तपुण्योदयपादपश्च फलत्यहो नान्य उपायकैश्च ॥ महानुभावाः
समदर्शिनो ये सुदुर्लभा भागवता हि लोके ॥ ८ ॥ दुरात्मनां संगवतां हि संग-
स्तमस्यपारे पतनाय सो भवेत् ॥ गरेण पृक्ता मृतसंधिसंगिनो भोगाः समस्ताः
शुभदेहनाशकाः ॥ ९ ॥ अंतःकरणनैर्मल्ये निदानं सत्क्रिया यथा ॥ पुमर्थानां
निदानं वा महत्सेवा समीरिता ॥ १० ॥ क्षेत्राणि तीर्थानि च दैवतानि पुनंति
शश्वत् खलुसेवयांते ॥ गतांहसो वीतमलाः सुशिक्षिताः पुनंति लोकान् खलुदर्श-
नादनु ॥ ११ ॥ तीर्थानां सेवया कर्मकरणात्संगतिः सताम् ॥ सत्संगस्तत्क्षणादेव
पुनात्येव न संशयः ॥ १२ ॥ निर्धूतपापानस्मांश्च दर्शनात् जातसंपदः ॥ गत-
दुष्टस्वभावांश्च त्वमुद्धर्तुमिहार्हसि ॥ १३ ॥ इति तैः प्रार्थितः सम्यक् प्रत्युवाच
मुनीश्वरः ॥ मा बिभ्यत भवंतश्च मा विषीदथ वा क्वचित् ॥१४॥ भवतां भविता
विष्णोः प्रसादो बंधमोचनः ॥ अविदूरेण कालेन त्रस्तं मामशरीरवाक् ॥ १५ ॥
आह माभैषीस्तातेति संबोध्य नृहरेर्मनुम् ॥ उपदिश्य भवद्बंधान्मोचकं फलदं
शुभम् ॥१६॥ माघोयं वर्तते मासो मघायुक्ता च पौर्णिमा ॥ नदी च कौशिकी ॥४५॥
नाम प्रातःकालो महानयम् ॥ १७॥ तत्र स्नात्वा भवान्पूर्वं पश्चादेतांश्च सिंचय ॥
तेन ते शुद्धभावाः स्युर्भवतश्च यशोमलम् ॥१८॥ अद्यैव भगवान् विष्णुः प्रायः

श्रेयो विधास्यति ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याश्वास्य ततस्तस्मात्कौशिक्यां स मुनीश्वरः
॥ १९ ॥ प्रत्येकं नामगोत्राणि मुनिः शुद्धेन चेतसा ॥ समुच्चार्याकरोत्स्नानं
मृदालिप्य महामतिः ॥ २० ॥ ददौ तत्कर्मजं पुण्यं तस्मान्मुक्तिः क्षणादभूत् ॥
शरीराण्यपि ते सर्वे पूर्वकर्मार्जितानि च ॥२१ ॥ विहाय पूर्वदेहांश्च प्रापुः शुद्धेन
कर्मणा ॥ ततः परस्परालापमुदितेंद्रियगात्रकाः ॥ २२ ॥ सांष्टांगं च प्रणेमुस्ते
मुनिं तं संशितव्रतम् ॥ तानुत्थाप्य सुयज्ञोपि स्वस्वजे प्रेमकातरः ॥ २३ ॥
एतस्मिन्नंतरे चासीत् दुर्निमित्तं महाद्भुतम् ॥ उल्कापाता निपेतुश्च दिशो
धूम्राश्च सर्वशः ॥ २४ ॥ गोमायवो दिवा क्रोशन् कुर्वंत्यूर्ध्वमुखास्तदा ॥ रक्तवृ-
ष्टिस्तदा चासीत् दिवारात्रं गुहाशयात् ॥२५॥ चलंति वामगात्राणि शांडिल्य-
स्य महात्मनः ॥ तथा दक्षिणगात्राणि धर्मपत्न्या महात्मनः ॥२६॥ तदा भया-
कुला पत्नी स्वाश्रमे जातमद्भुतम् ॥ दृष्ट्वा सर्वमिदं प्राह पतिं संध्यापरायणम्
॥२७॥ मुनेद्भुतान्यत्र भवंति चाश्रमे न भूतपूर्वाणि च हानिदानि ॥ पुत्रा इमे मे
सुखमेव चांतः समासते तत्कृपया नियुक्ताः ॥ २८ ॥ शिवा इमे पादपाश्च गाव-
श्चाग्निस्तथौषधीः ॥ शिष्यो वनंगतो नागात् कालो भूयान् गतो बत ॥ २९ ॥
किं व्याघ्रैः पीडितो बालः किं वा मत्तैर्गजैर्मृतः ॥ अशिवं वा भवेत्तस्य नान्यथा

तद्वृथा भवेत् ॥ ३० ॥ इति तस्या वचः श्रुत्वा शांडिल्यो मुनिसत्तमः ॥ स
दृष्ट्वा तान्यभद्राणि स्वीयान्यप्यशिवानि च ॥३१॥ शिष्यस्य विपदं मेने संद्रष्टुम-
गमन् मुनिः ॥ पुत्रैः कतिपयैः शिष्यैस्ततः शंकाकुलेक्षणः ॥ ३२ ॥ दृष्ट्वा दृष्ट्वा
च शिष्यस्य पदान्येव च पद्धतौ ॥ गच्छंस्तेनैव मार्गेण दिव्यपूरुषसेवितम् ॥३३॥
शिष्यं ददर्श देवाभं राहोर्मुक्तमिवोडुपम् ॥आश्लिष्याश्लिष्य तं शिष्यं मूर्धन्याघ्राय
तं मुहुः ॥ ३४ ॥ वंद्यमानश्च तैः सार्धं शांडिल्यो वाक्यमब्रवीत् ॥ कुत आसी-
दियान् कालः पूर्वं नैव विलंबितम् ॥ ३५ ॥ दुर्निमित्तान्यहं दृष्ट्वा अपि शंकास-
माकुलः ॥ आगतं तु मयारण्यं कच्चित्ते स्वस्ति मे वद ॥ ३६ ॥ श्रुत्वा तद्वच-
नं पूर्वं शिष्यो वृत्तमचोदयत् ॥ तेपि प्रोचुश्च वृत्तांतं प्रणम्य च पुनःपुनः ॥ ३७॥
श्रुत्वा शिष्यविपत्तिं च श्रुत्वा तेषां च संस्थितिम् ॥ दुर्निमित्तं ततः श्रुत्वा विस्मितो
वाक्यमब्रवीत् ॥ ३८ ॥ तानामंत्र्य ततो शिष्यः सहितो गंतुमुद्यतः ॥ सुयज्ञं ते
पुरस्कृत्य सुनम्रा दिव्यपूरुषाः ॥ ३९ ॥ शांडिल्यं तं महात्मानं पप्रच्छुर्मुनिपुंग-
वम् ॥ दिव्यपुरुषा ऊचुः ॥ दिष्ट्यास्माकं शिष्यतो मुक्तिराशीत् जातं युष्मद्दर्शनं
विप्रवर्य ॥ ४० ॥ ज्ञानं यथा न स्पृशते च मायया भूयो नालं लभ्यते जन्म-
जातम् ॥ केन वा जायते जंतुः केन वा बध्यते पुनः ॥ ४१ ॥ केन वा मुच्यते

बंधादेतद्विस्तार्य नो वद ॥ इति नम्रधियां तेषां वचः श्रुत्वा महामतिः ॥४२ ॥
तान् प्रत्युवाच शांडिल्यः प्रसन्नेनांतरात्मना ॥ शांडिल्य उवाच ॥ बद्धवृक्षाश्रया
ह्येषा प्रकृतिश्च गुणत्रयी ॥ ४३॥ मूलं मात्राः शिखा तस्य पुण्यपापे फले तथा॥
परिणामस्तथा सत्ता ह्यपायश्च जनिस्तथा ॥ ४४ ॥ ऱ्हासवृद्धीषडात्मास्य मेदो-
स्थिरुधिराणि च ॥ त्वङ्मांसचर्ममज्जाश्च धातवो विटपास्तथा ॥ ४५ ॥ देवदा-
नवगंधर्वा तिर्यङ्नरपिशाचकाः॥राक्षसा स्थावराण्यष्टौ कोटरं त्वक्षगोलकम्॥४६॥
दशेंद्रियाणि पत्राणि कुड्मलं भूतपंचकम् ॥ प्रवृत्तिनिवृत्तिमार्गस्थौ खगौ नित्यं
समाश्रितौ ॥ ४७ ॥ एतत्कारणकं देहं वृक्षमेतन्निशामय ॥ ब्रह्माश्रयस्तस्य फलं
प्रवृत्तिं वै निवृत्तिकम् ॥ ४८ ॥ तिस्रोवस्था जागराद्यास्तन्मूलं परिकीर्तितम् ॥
तमश्चैव प्रकाशश्च स्वर्गो मोक्षश्चतूरसः ॥ ४९ ॥ तथैव कर्ममूला-
नि पंचप्राणाः प्रकीर्तिताः ॥ शोक मोह जरा मृत्युः पिपासा अश-
नानि च ॥ ५० ॥ एतत् षडात्मा छंदांसि धातवो भूतपंचकम् ॥ मनो बुद्धिरहं-
कारो ह्यष्टौ च विटपाः स्मृताः ॥५१॥ व्यवहाराः कोटराणि दश प्राणाश्छदानि
च ॥ अविद्याकामकर्मादि बंधस्यैतस्य कारणम् ॥ ५२ ॥ जगद्बीजप्रधानस्य
त्रयः सत्वादयो गुणाः ॥ चिद्रूपी निर्गुणो जीवस्तयोर्जीवप्रधानयोः ॥ ५३ ॥

अहंकारनिदानेन कर्मणा संगतिर्भवेत् ॥ प्रकृत्या छिन्नरूपस्तु जातोजातो मृतो-
मृतः ॥ ५४ ॥ भ्रमत्ययं महाघोरे संसाराब्धौ पुनः पुनः ॥ सतुषं तु यथा बीजं
पुनर्बीजत्वमेति च ॥ ५५ ॥ तथा प्रकृतिबद्धस्तु पुनः संसृतिमेति च ॥ यथा
दग्धतुषं बीजं उप्तं नैवाधिरोहति ॥ ५६ ॥ एवं दग्धप्रधानाख्यलिंगदेहो न
जायते ॥ भूतानि पंच तन्मात्रा मनोबुद्धिरहंकृतिः ॥५७॥ महत्तत्वं दशाक्षाणि
प्रधानं चैतदात्मकम् ॥ सूक्ष्मं नित्यं जगद्बीजं मितं त्रातं च विष्णुना ॥ ५८ ॥
अष्टधेति वदंत्यन्ये सप्तविंशति चापरे ॥ पंचविंशतिधा केचित् त्रयस्त्रिंशत्तथा
जगुः ॥ ५९ ॥ ते तु व्याससमासाभ्यां तत्वात्मकमिदं स्मृतम् ॥ यथाग्निशि-
खया क्षुब्धं जतुना हेम लिप्यते ॥ ६० ॥ तथा महाविद्यया च क्षोभितात्कामक
र्मभिः ॥ प्रधानाद्बध्यते जीवस्तस्माद्दुःखानि विंदति ॥ ६१ ॥ तत्संबधादयं
जीवः कर्माण्यन्यान्यनेकशः ॥ देहांतरारंभकर्म करोत्यद्धा पुनः पुनः ॥ ६२ ॥
मुनिः सुकर्मशीलोपि जीवन्नेकदिनेन वै ॥ दशावराणां देहानां कारणं प्रति-
पद्यते ॥ ६३ ॥ तादृग्बंधमहागुल्ममूलं सत्कर्मसंगतिः ॥ अनिर्मूलं दहत्येषा
वेणुगुल्ममिवानलः ॥ ६४ ॥ कर्मणः कर्मजातानां न ह्यात्यंतिकनिष्कृतिः ॥
प्रायश्चित्तानि चोक्तानि मुनिभिर्भावितात्मभिः ॥ ६५ ॥ तानि लोके च ॥४७॥

जंतूनामज्ञानां च जडात्मनाम् ॥ ज्ञानयोगो दहत्याशु बंधगुल्मं समूलकम् ॥६६॥
ग्रीष्मे घर्मः पंकमिव नीहारमिव भास्करः ॥ तज्ज्ञानं कर्मणा साध्यं कर्म सम्यक्
प्रयोजितम् ॥ ६७ ॥ उत्पादयति तज्ज्ञानं तस्मात्कर्म समाचरेत् ॥ विना कर्म
च तज्ज्ञानी न स्वार्थानभिपद्यते ॥ ६८ ॥ अहंकारविहीनस्य पुरुषस्य फलं
यथा ॥ विना कर्माण्ययं जीवः फलं नाप्नोति जातुचित् ॥ ६९ ॥ सहका-
रिविहीनस्य पुरुषस्य फलं यथा ॥ कर्मणैव विना ज्ञानात् फलं नाप्नोति जातुचि-
त् ॥ ७० ॥ शाल्मलीफलमादाय भोक्तुमिच्छोर्यथाक्रिया ॥ उभे विधे च ते
ज्ञेये तस्माद्धितमभीप्सुना ॥ ७१ ॥ अनुष्ठानविधिज्ञेन योगिनां चरितेन च ॥
कर्मणा क्षीयते मृत्युः संसाराख्यः सहानुगः ॥ ७२ ॥ योगी मोक्षमवाप्नोति ज्ञान-
विज्ञानसंपदा ॥ कर्म कुर्यात्सदा विद्वान् कर्तृत्वं स्वं विहाय च ॥ ७३ ॥ कर्त्ता
कारयिता विष्णुः प्रेरकः साक्षिचेतनः ॥ कर्मणां फलभोक्ता च स्थितः कर्मण्यकर्मणि
॥ ७४ ॥ एवं ज्ञानी सदा कुर्वन् न स लिप्यति कर्मणा ॥ यथादाय शिशुं माता
पाययित्वा स्तनं स्वयम् ॥ ७५ ॥ परिपाति तथा विष्णुर्दाता कारयिता स्वयम् ॥
कर्त्ताहमिति मत्वायं जीवः संसरति ध्रुवम् ॥ शांतं दांतं विनीतं च सर्वविद्यासु
कोविदम् ॥ ७६ ॥ निःसंशयं गुरुं प्राप्य श्रुत्वा शास्त्रेण चोदितम् ॥ विधानं

कर्मणो ज्ञात्वा ततः सम्यक् समाचरेत् ॥ ७७ ॥ कुर्वन्कर्मफलत्यागं कुर्वन् विष्णव-
र्पणं तथा ॥ ततः करणशुद्धिं च तद्वारा ज्ञानमाप्नुयात् ॥ ७८ ॥ कर्माणि
त्रिविधान्याहुर्गुणभेदफलान्यपि॥गुणानुसंगाज्जीवाश्च षड्विधाः परिकीर्तिताः॥७९॥
सात्विकाः शुद्धसत्वाश्च राजसाः शुद्धराजसाः ॥ तामसाश्च तथा शुद्धतामसा
लक्षणं ब्रुवे ॥ ८० ॥ भावादन्याद्भिन्नरूपात्संगात्सत्वं समाविशेत् ॥ यो निजां
प्रकृतिं यायात्स सत्वो जीव उच्यते ॥ ८१ ॥ क्षितिपामनुगंधर्वादेवाश्च पितरश्चि-
रात् ॥ अज्ञानजाः कर्मजाश्च देवा ये सात्विका मताः ॥ ८२ ॥ सापरोक्षा हरौ
ये तु नान्यभावसमाश्रयाः ॥ योगाद्भावं वर्धयंतः शुद्धसत्वा इमे मताः ॥ ८३ ॥
सत्वाभिमानिनो देवा ब्रह्माद्याः परिकीर्तिताः ॥ रजोमिश्रस्वभावा ये भजंत्य
ज्ञानकर्मभिः ॥ ८४ ॥ पश्चाद्गुरुप्रभावेन शुद्धभावमुपेयुषः ॥ जीवास्ते राजसाः
प्रोक्ता मुक्तिगा मानुषोत्तमाः ॥॥८५॥ क्वचित्तामसभावाश्च क्वचिन्मिश्रस्वरूपिणः ॥
सत्वारंभविहीना ये ते स्मृताः शुद्धराजसाः ॥ ८६ ॥ सत्यशौचदयाहीना
सदा ये मिश्रबुद्धयः ॥ उच्चावचेषु लोकेषु भवंतस्तामसाः स्मृताः ॥ ८७ ॥
इत्थं संसृतिबुद्धास्ते जीवा मानुषसंज्ञिताः ॥ दुराचारा दयाहीना भक्तिलेशावि-
वर्जिताः ॥ ८८ ॥ अनूर्ध्वलोकगाः क्वापि ते जीवाः शुद्धतामसाः ॥ ते जीवा

यातुधानाद्या दैत्यदानवराक्षसाः ॥ ८९ ॥ एवं जीवस्य षाड्विध्यात्कर्माण्यपि
गुणाश्रयात् ॥ द्वैविध्येन च प्रत्येकं षड्विधानि विदुर्बुधाः ॥ ९० ॥ प्रकृतिस्था
इमे जीवाः स्वानुरूपगुणेरिताः ॥ स्वानुरूपक्रियत्वाच्च प्रपद्यंते निजां गतिम्
॥ ९१ ॥ तत्र यः सद्गतिं प्राप्तुं पुमानिच्छति चेत्तदा ॥ वर्णाश्रमोचितेष्वेव
प्रयतेत स्वकर्मसु ॥ ९२ ॥ कर्ता कारयिता विष्णुरिति यद्यपि संमतम् ॥
स्वातंत्र्यात्सर्वकर्तृत्वाद्धरिर्यत्नवतां नृणाम् ॥ ९३ ॥ कारयित्वा प्रेरयित्वा
कृत्वा कर्म च तत्फलम् ॥ ददाति सदृशाकारं नान्यथा तु कदाचन ॥ ९४ ॥
कर्तुमिच्छोः स्वयं विष्णुः कर्ता कारयिता सदा ॥ स्वयं गंतुमशक्तस्य पातु-
मिच्छोस्तनं शिशोः ॥ ९५ ॥ कर्तृत्वं मातुरेवासीत् तदधीनस्तदाश्रयः ॥ तत्क
र्तृता तदाधीना तथा जीवस्य कर्तृता ॥ ९६ ॥ यथा प्रकृतिजीवानां इच्छा
संजायते सदा ॥ यथेच्छति तथा विष्णुर्जीवं कारयते ध्रुवम् ॥ ९७ ॥ पिपी-
लिकांता ब्रह्माद्या जीवा ये चांडगोचराः ॥ तेषु कोपि क्वचित्क्वापि न कर्तुं क्षमते
नरः ॥ ॥ ९८ ॥ यदाश्नाति तदाश्नाति यदा वक्ति तदैव सः ॥ यदा
१३ जिघ्राति जिघ्राति तदा जीवः परानुगः ॥ ९९ ॥ यदा गच्छति वा देवस्तदा
गच्छति देहभृत् ॥ शृणोति च यदा ब्रह्मा तदा जीवः शृणोति च ॥ १०० ॥

यदैवं स्पृशते किंचित् तदायं स्पृशते जनः ॥ किमत्र बहुनोक्तेन नाकृतं क्रियते
जनैः ॥ १ ॥ एवं कर्तरि देवेशे कर्ताहमिति मन्यते ॥ तेन संसरते जीवो दुः
खी जन्मसु जन्मसु ॥ २ ॥ एवं विद्वान् विनीतः सन् निस्पृहश्च फलेषु च ॥
अनुध्यायन् सदा विष्णोः स्वातंत्र्यं सर्वकर्तृताम् ॥ ३ ॥ फलदत्वं तदीशत्वं
कुर्यात्कर्म विचक्षणः ॥ अनुष्ठाता तपस्वी च सर्वधर्मपरोपि वा ॥४ ॥ विना यद-
र्पणं सम्यकू फलं नाप्नोत्यसंशयम्॥ देहिनां याः प्रवर्तंते प्रातरारभ्य याः क्रियाः
॥ ५ ॥ ताश्च विष्ण्वर्पणं कुर्वन् कर्मपाशैर्विमुच्यते ॥ सेवार्थं भगवान् विष्णुर्देश-
कालक्रियाश्रयान् ॥ ६ ॥ सृष्टवान् भागवानादौ तस्मात्परिचरेन्निजम् ॥ इति
संकल्प्य चोत्थाय सर्वकर्म समाचरेत् ॥ ७ ॥ विष्णोरर्थे करिष्यामि चाहरामि
ददामि च ॥ नात्मार्थमिति वै क्वापि वदेत्कर्म करोति यः ॥ ८ ॥ श्रुतिस्मृती
हरेराज्ञे तस्याहमनुगः सदा ॥ तस्मादाज्ञाधरो भूत्वा यावज्जीवं वसाम्यहम् ॥९॥
इत्थं त्यजन् सदा कुर्वन् ध्यायेद्विष्णुमतंद्रितः ॥ कर्मसिद्धिमवाप्नोति नान्यथा
तु कदाचन ॥ १० ॥ ॥ इतिश्रीवायुपुराणे माघमासमाहात्म्ये पंचदशो-
ऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ शांडिल्य उवाच ॥ ॥ स्वतंत्रोपि स्वयं विष्णुर्देवैः ॥४९॥
सत्वाभिमानिभिः ॥ करोति तनुभृत्कर्म राज्यांगैरिव भूमिपः ॥ १ ॥ अव्यक्त-
त्वनिरूपिण्यौ भारती च सरस्वती ॥ ब्रह्मवायुमहात्मानौ महत्तत्वविधायकौ ॥२॥
शेषवींद्रमृडा ह्येते ह्यहंतत्वाभिमानिनः ॥ मनस्तत्त्वस्वरूपौ तु शचीपतिमनोभवौ
॥ ३ ॥ अथवा व्यक्ततत्त्वात्मा देवी लक्ष्मीरुदाहृता ॥ महत्तत्वात्मको ब्रह्मा
मृडोहंकृतिरूपवान् ॥ ४ ॥ मनस्तत्वं पार्वती च कामेंद्रावर्थरूपिणौ ॥
दिग्देवताश्चंद्रमाश्च श्रोत्रतत्त्वाभिमानिनः ॥ ५ ॥ प्राणस्त्वगात्मा सूर्यश्च चक्षुरिं-
द्रियदेवता ॥ जिव्हात्मा वरुणो घ्राणस्वरूपावश्विनौ तथा ॥ ६ ॥ वाकू तत्वात्मा
तथा वन्हिः पाण्यात्मा दक्षसंज्ञकः॥ पादात्मा च जयंतश्च मित्रः पाय्वात्मकस्तथा
॥ ७ ॥ उपस्थात्मा मनुश्चैव शब्दात्मा च बृहस्पतिः ॥ अपानः स्पर्शतत्त्वत्मा
रूपात्मा व्याननामकः ॥ ८ ॥ रसात्मा च उदानश्च समानो गंध उच्यते ॥
व्योमात्मा गजवक्त्रश्च वायुर्वायुस्वरूपवान् ॥ ॥ ९ ॥ तेजस्तत्त्वात्मको वह्निर्ज-
लात्मा वरुणो महान् ॥ पृथिव्यात्मा च पृथिवी देवा विष्णोरधीनगाः ॥ १० ॥
शक्तिः प्रतिष्ठा संविच्च प्रकृतिः स्फूर्तिरेव च ॥ कला विद्या मतिश्चैव माया
नियतिरेव च ॥ ११ ॥ कालश्च पुरुषश्चेति द्वादशात्मा हरिः स्मृतः ॥ अव्य-
क्ताद्याः पृथिव्यंता ये तत्वाव्हाः सुराः स्मृताः ॥१२॥ शरीरिणां शरीरस्थास्तत्त
त्तत्वाश्च नित्यशः ॥ विष्णुना प्रेरिताः सर्वे कारयंत्यनिशं क्रियाः ॥ १३ ॥

तेषु स्थित्वा स्वयं विष्णुस्तत्वाव्हेषु शरीरिषु ॥ तत्वाद्यैः कारयत्यद्धा पृथक् शक्ता न ते यतः ॥ १४ ॥ विष्णुर्वायुं पुरस्कृत्य सर्वेष्वेतेषु संचरन् ॥ करोति कारयत्यद्धा जगत्कार्यमतंद्रितः ॥ १५ ॥ राजामात्यजनाध्यक्षप्रजाधीना जगत्क्रियाः॥ तथा विष्णुमरुत्तंत्राः प्रतिजीवकृताः क्रियाः ॥ १६ ॥ एते जीवादिविष्णवंताः कर्तारश्चोत्तरोत्तरम् ॥ १७ ॥ जीवं विना तु तत्वेशा दक्षा जीवक्रियासु च ॥ तथा तत्वाभिधान् हित्वा दक्षो वायुश्च तत्कृतौ ॥ १८ ॥ विना वायुं स्वयं दक्षस्तत्तत्सर्वक्रियासु च ॥ विष्णुं विना तथा सर्वे नापि ते चलने क्षमाः॥१९॥ अधिकारस्य हेतुत्वात् तेषां मुक्तौ तथा हरिः ॥ अधिकारं प्रापयित्वा ततो मोक्षं ददाति च ॥ २० ॥ तत्वाव्हानां च देवानां आत्मारामः स्वयं हरिः॥२१॥ एवं ज्ञात्वा च कर्तृत्वं जानीयाच्च क्रियाफलम् ॥ तत्तत्कर्मफलं ज्ञात्वा श्रद्धावाञ्ज्ञायते यतः ॥ २२ ॥ श्रद्धा जनित्री धर्माणां श्रद्धा माता परा मता ॥ श्रद्धाहीनाः क्रियाः सर्वा न फलंति कदाचन ॥ २३ ॥ तां प्राहुरास्तिकीं बुद्धिं विद्या कर्मफलं यतः ॥ तत्राप्रामाणिकीं बुद्धिं न कुर्यात्कर्मणः फले ॥ २४ ॥ क्रियाफलान्यर्थवादान् ये वदंति नराधमाः ॥ ते सर्वे नरकं यांति यावदाभूतसंप्लवम् ॥ २५ ॥ महदप्यल्पदं किंचित् किंचिदल्पं च भूरिदम् ॥ किंचित्समफलं

कर्म गहना कर्मणो गतिः ॥ २६ ॥ श्रुतिस्मृतिपुराणोक्तं श्रद्धेयं हितमिच्छता ॥
कर्मणाराध्यमानेन विष्णुभक्तिः सदा भवेत् ॥ २७ ॥ षडप्यंगानि चैतानि
क्रियमाणस्य कर्मणः ॥ श्रुतिस्मृतिपुराणानि श्रद्धा सत्संगतिस्तथा ॥ २८ ॥
आराध्यदेवताभक्तिस्तथा कर्तृत्ववर्जनम् ॥ नियमश्चेति चत्वारि तत्साध्यांगानि
तानि तु ॥ ॥ २९ ॥ काले काले प्रबोधश्च यथा शक्तिविमर्शनम् ॥ मनः
स्वास्थ्यं शुचित्वं च प्रधानांगं त्विदं मतम् ॥ ३० ॥ विष्णोरर्पणमेकैकं सर्वेषां
कर्मणां मतम् ॥ निष्कामत्वं हरेः प्रीतिः कामना लोचनद्वयम् ॥ ३१ ॥ तथैव
तदुपांगानि तान्येतानि विदो विदुः ॥ गंडूषं दंतकाष्ठं च शौचाचामौ तथैव
च ॥ ३२ ॥ स्नानं वस्त्रपरीधानं सक्षमं पुंड्रधारणम् ॥ एवं कर्म विजानीयात्
पश्चात्कर्म समाचरेत् ॥ ३३ ॥ कर्मणानेन सज्ज्ञानं जायते मोक्षसाधनम् ॥
एतज्ज्ञानं विना कर्म कृतं वा बहुशो नरैः ॥ ३४ ॥ न तेन वर्धते क्वापि नो
कनीयान्न भवेत् क्वचित् ॥ वेदस्मृतिपुराणेषु या चोक्ता फलसाधना ॥ ३५ ॥
ये कर्मविमुखा मंदास्तेषामादौ प्रवृत्तये ॥ रुच्यर्थमुदिता सा च निःसंगः सर्वतः
सुखी ॥ ३६ ॥ यथा माता शिशोरादौ महारोगप्रशांतये ॥ औषधं दातुकामा
सा गुडं दत्वा ततः परम् ॥ ३७ ॥ प्रयच्छत्यौषधं पश्चात् तथैव श्रुतिचोदितां ॥

श्रुतिस्मृतिपुराणानि पश्चान्निष्कामचोदनाम् ॥ ३८ ॥ तथा वेदाश्च सर्वत्र क्रिया तात्पर्यकाः पुरा ॥ तथैवामुख्यवृत्त्या तु देवतास्त्वितरा अपि ॥ सर्वे वेदाः सघोषाश्च सर्वे वर्णाश्रमा अपि ॥ ३९ ॥ समात्राः सविसर्गाश्च सानुस्वारपदानि च ॥ गुणसांद्रे महाविष्णौ महातात्पर्यगौरवाः ॥ ४० ॥ प्रतिपादयंति ह्येषा मुख्याद्विष्णुं ततः परम् ॥ तदधीनां देवतां च पश्चात्कर्म यथाक्रमम् ॥ ४१ ॥ इति जानन्वेदविधिं य आचरति सन्मनाः ॥ स कर्मफलमाप्नोति नान्यथा तु कथंचन ॥ ४२ ॥ ज्ञात्वैव कुर्यात्कर्माणि यस्मात्फलमवाप्नुयात् ॥ तस्माद्गुरुकुले वासः सर्वत्रादौ विधीयते ॥ ४३ ॥ यज्ञादिसर्वधर्माणां गुरुसेवा परा स्मृता ॥ ततो गुरुं समासाद्य विनयात्तं प्रसाद्य च ॥ ४४ ॥ ज्ञानयोगं क्रियायोगं ज्ञात्वा गुर्वनुज्ञया ॥ क्रियायोगं ज्ञानयोगं साधयेत्सुसमाहितः ॥ ज्ञानाद्विष्णुं प्रसाद्याथ प्रसादान्मोक्षमाप्नुयात् ॥ ४५ ॥ भुंजंतं पथ्यमेवान्नं न तुदंते रुजो यथा ॥ नेंद्रियाणि तुदंत्येनं शनैर्नियमकारिणम् ॥ ४६ ॥ इंद्रियाणि प्रवर्तंते विषयेषु स्वभावतः ॥ तेषां जये यतेतादौ पश्चाद्योगमवाप्नुयात् ॥ ४७ ॥ सहायं मन एतेषां दुर्जनानां स्वभावतः ॥ तत्रापि दुर्जयं चित्तं वायोरिव सुदुर्ग्रहम् ॥ ४८ ॥ सततं श्रवणेनैव मनो वै जयति ध्रुवम् ॥ नान्योस्त्युपायो मनसो विना श्रवण-

मादरात् ॥ ४९ ॥ इंद्रियाणि पुरस्कृत्य धावमानं गुणेषु तत् ॥ श्रवणाज्जातविज्ञप्त्या मनो वारयितुं क्षमः ॥ ५० ॥ षट्सपत्नान् जिगीषुः सन् गृहं पूर्वं च संश्रयेत् ॥ तथा दुर्गं समाश्रित्य दुर्बलो जयति ह्यरीन् ॥ ५१ ॥ क्रमाज्जिगीषुर्विषयान् शनैर्मोक्षाय कल्पते ॥ तूर्णं वै जयतः पुंसः समाकर्षंति वै बलात् ॥ ५२ ॥ तानि जित्वा क्रमेणैव योगी योगत्वमाप्नुयात् ॥ कर्मण्यधिकृता ये च देवाः सूर्यादयोखिलाः ॥ ५३ ॥ विना विष्णुं स्वांतरस्थं स्वांश्च पूजयतो जनान् ॥ तानधः पातयत्यद्धा संसाराब्धौ पुनः पुनः ॥ ५४ ॥ देवानन्यान् पूजयद्भिरयं यद्यपि पूजितः ॥ देवा विष्ण्वर्पणं कृत्वा पूजां स्वीयैरुपार्जिताम् ॥ ५५ ॥ किंचिद्दत्वा दंडयंति संसाराब्धौ पुनः पुनः ॥ स्वामिभक्ता यथा चोरान् तदीयं प्रतिगृह्य च ॥ ५६ ॥ निवेद्य स्वामिने सर्वं दंडयंति च ये भुवि ॥ तस्मात्कर्मण्यधिकृतान् पूजयंति सुरान् द्विजाः ॥ ५७ ॥ पूजयंति शरीरस्थं हरिं सिद्धिमवाप्नुयुः ॥ देवान् हित्वा यजंतोपि विष्णुं देवेशमव्ययम् ॥ ५८ ॥ नाधिगच्छंति ते विष्णोः प्रसादं मोक्षसाधनम् ॥ अपूजिता अधर्मादिदातारो यजतां सुराः ॥ ५९ ॥ यथा प्रजाः पातयंति मानवैरपुरस्कृताः ॥ अवज्ञाता राजभृत्या नेच्छंति स्वामिसेवनम् ॥ ६० ॥ हरिद्विषो देवभक्ता हरिभक्ताः सुर-

द्विषः ॥ उभये ते व्रजंत्यद्धा दारुणान् यातनालयात् ॥ ६१ ॥ यथा श्रुतिस्तथाचारः कर्तव्यो हितमिच्छता ॥ तस्माद्विष्णवनुगान् देवान् विष्णुं चैव यथाक्रमम् ॥ ॥ ६२ ॥ पूजयन् कर्मणा स्वेन नियमेन च वै नरः ॥ निजां गतिमवाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ॥ ६३ ॥ एवं विज्ञाय योगेन यत्कृतं कर्म विद्यते ॥ तदेव ज्ञानमुत्पाद्य क्रमान्मोक्षाय कल्पते ॥ ६४ ॥ इति श्रीवायुपुराणे माघमासमाहात्म्ये षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ शांडिल्य उवाच ॥ एवं भूत्वा कर्म योगी महात्मा ज्ञानं पश्चादभ्यसेच्छुद्धबुद्ध्या ॥ तच्चज्ञानं लभ्यते साधुसंगात् ते साधवः समचित्ता महांतः ॥ १ ॥ इंद्रियाणि नियम्याथ सर्वकामेषु निस्पृहः ॥ श्रद्धावाननसूयश्च भक्तिमानप्यधोक्षजे ॥ २ ॥ जिज्ञासयेत्ततो विष्णुं सर्वधर्मपरायणः ॥ गुणःपूर्णं दोषदूरमुपास्यं प्राप्य मंजसा ॥ ३ ॥ श्रवणं मननं ध्यानं जिज्ञासेत्यभिधीयते ॥ आदौ शास्त्राज्ज्ञेय एषो महात्मा नान्यान्मानाद्वेदग-म्यो जनैस्तैः ॥ ४ ॥ यथा वेदाननुवर्तंति यानि शास्त्रैर्मानैर्ज्ञायते वेदवेद्यः ॥ नाक्षादेनं नानुमानाच्च तर्कान्न वै स्मृतेर्नापि मानांतराच्च ॥ ५ ॥ अलंभवेज्जीव एषः कदाचिज्ज्ञानाच्चैनं वेदयंतीति वेदाः ॥ उपक्रमादिलिंगैश्च तेपि सम्यग्विचा-रिताः ॥ ६ ॥ स्वार्थं ते ज्ञापयंत्यद्धा तान्येतानि विबोधय ॥ उपक्रमोपसंहारौ

युक्तिरभ्यास एव च ॥ ७ ॥ अपूर्वता समाख्या च स्थानं प्रकरणं तथा ॥ फलं
चैतैर्महावाक्यात्तात्पर्यं ज्ञायते बुधैः ॥ ८ ॥ जिज्ञास्यो हरिरेवान्यो न जिज्ञास्य
उदाहृतः ॥ अस्वातंत्र्याज्ज्ञानपाशाद्दुष्टत्वादल्पशक्तितः ॥ ९ ॥ यान्यन्य-
देवजिज्ञास्यो पराण्यतिपदानि तु ॥ तत्रस्थैर्बलवल्लिंगैर्ज्ञेयो विष्णौ समन्वयः
॥ १० ॥ स एव मुख्यतः शब्दैर्वाच्य एको जनार्दनः ॥ मुख्यया परया
वृत्त्या शब्दानां बहुधात्मनाम् ॥ ११ ॥ वाचकत्वं हरेरेव स च शब्दसमन्वयः ॥
कृते समन्वयेप्येवं नान्यो जिज्ञास्य इष्यते ॥ १२ ॥ समस्तनामधा विष्णुः
सर्वदोषविवर्जितः ॥ यत्प्रवृत्तेर्निमित्तं च विष्णोरेव हि युज्यते ॥ १३ ॥
अतः सर्वाणि नामानि विशंत्येनं गुणाकरम् ॥ समन्वयात्कृता सम्यग्विष्णोश्च
गुणपूर्णता ॥ १४ ॥ यथाधिकारं जीवैस्तु जायंते तेधिकारिणः ॥ ज्ञेयो
बहुविधा तत्र वेदज्ञो गतसंशयः ॥ १५ ॥ शांतो दांतो निस्पृहश्च दृढभक्ति-
र्दृढव्रतः ॥ विष्ण्वर्थमर्थयन्मोक्षं न मोक्षार्थे विभुं च सः ॥ १६ ॥ स उत्तमो-
धिकारी स्यात्ते तु देवा न वै परे ॥ पूर्वोक्ततद्गुणोपेतो मोक्षार्थं विष्णुमर्चयेत्
॥ १७ ॥ स मध्यमोधिकारी स्यात्सोपि लोके सुदुर्लभः ॥ वेदाध्ययनहीनस्तु
पूर्वोक्तगुणसंयुतः ॥ १८ ॥ अधमं तं विजानीयात्सोपि मोक्षाय कल्पते ॥

नारीणां चैव शूद्राणां तत्र मार्गेऽधिकारिता ॥ १९ ॥ तंत्रज्ञानेपि शूद्राणां न
तु ग्रंथपुरःसरम् ॥ तत्र या ब्राह्मणी नारी तस्या ग्रंथपुरःसरम् ॥ २० ॥
तंत्रज्ञानेधिकारोस्ति केचित्संकरजातयः ॥ एतेषां नानुपूर्वेण कथामात्राधिकारता
॥ २१ ॥ चंडालपुल्कसादीनां नाममात्राधिकारता ॥ तत्राधिकारिणो देवा
उत्तमाः परिकीर्तिताः ॥ २२ ॥ ऋषयः पितरो देवा मध्यमाः परिकीर्तिताः ॥
तत्राधिकारिणः सर्वे अधमा मनुजोत्तमाः ॥ २३ ॥ विष्णुभक्तिविहीना ये न
तेषामधिकारिता ॥ यस्माद्धरिप्रसादेन लभ्यो मोक्ष उदाहृतः ॥ २४ ॥
जिज्ञास्यो भगवान् यस्माज्ज्ञात्वा लक्षणतो हरिम् ॥ जन्मादिजगतो यस्मात्तद्ब्रह्म
स हरिः स्वयम् ॥ २५ ॥ यस्मादिमानि भूतानि जायंते तद्भवानि च ॥
जीवंते तेन मुनिना संहृतानि युगात्यये ॥ २६ ॥ तद्ब्रह्म परमं ज्ञेयं स
विष्णुः परिकीर्तितः ॥ उदयत्राणनाशानां प्रकाशस्यावृतेस्तथा ॥ २७ ॥ बंधस्य
मोक्षस्य च तथा कर्ता यो नियमस्य च ॥ तद्ब्रह्म परमं ज्ञेयं नान्यद्ब्रह्म समीरि-
तम् ॥ २८ ॥ कर्माविद्या प्रधानं च तथा कालो गुणाश्च ये ॥ न तेषां कर्तृता
क्वापि ह्यस्मादेते ह्यचेतनाः ॥ २९ ॥ यत्र ब्रह्मादयश्चोक्ता कर्तार इति च
स्मृतौ ॥ तत्र ब्रह्मादिशब्देभ्यो लिंगादिभ्यो हरिं वदेत् ॥ ३० ॥ नान्योस्ति

कर्ता जगतश्च विष्णोः पूर्णज्ञानात् पूर्णशक्तेः कदापि ॥ लीला ह्येषा पूर्णकामस्य
कावा कांक्षा वा स्यात् सैव तस्य स्वभावः ॥ ३१ ॥ जाता यस्माद्ब्रह्मरुद्रेंद्र
पूर्वाः कथं तेषां सा भवेत्कर्तृता च ॥ सृष्ट्वा चैताननुविश्येव सर्वं करोत्यद्धा
लोककृत्यं समस्तम् ॥ ३२ ॥ ब्रह्मेशाद्याः प्रेरणाद्यस्य विश्वं कृत्यं सर्वं कर्तुमलं
समर्थाः ॥ विना विष्णोः प्रेरणं क्वापि ते तु सर्वे देवाश्चालने चाप्यशक्ताः
॥ ३३ ॥ सूत्रप्रोता प्रतिमा चालनादिकरोत्येषा कर्म तद्वत्समस्तम् ॥ विश्वं
चैतत्प्रेरितं विष्णुनैव करोत्येवं स्वेहितं कर्म जातम् ॥ ॥ ३४ ॥ यदि नाम
परो नः स्यात् कथमेतज्जगद्वशे ॥ वशे यदि जगन्नःस्यात् नित्यानंदः कथं
भवेत् ॥ ३५ ॥ अथवा जगदेतन्न नित्यानंदः कथं भवेत् ॥ पृथिवी वटबीजं
च सेक उप्तं तथैव च ॥ ३६ ॥ कालश्च वर्ततेद्यापि न प्ररोहति चांकुरम् ॥
जानीयात्तेन जीवान्यं कर्तारं परमेश्वरम् ॥ ३७ ॥ औषधव्याधिशमयोस्तथा
वै शुक्लदेहयोः ॥ जानीयाद्विष्णुव्यापारमित्यादेश्च सकाशतः ॥ ३८ ॥ कुर्वन्
सर्वं जगत्कर्म तत्रस्थोपि महाप्रभुः ॥ न लिप्यते स्वतंत्रत्वादसंगत्वाद्विभुत्वतः
॥ ३९ ॥ संपूर्णज्ञानवत्वाच्च निस्पृहत्वाच्च कर्मणाम् ॥ ऊर्णनाभिर्यथा सृष्ट्वा
तंतुजालं तु तद्गतः ॥ ॥ ४० ॥ अबद्ध एव सर्वांश्च जंतून् बंधयति स्वयम् ॥

पश्चात्तदेव ग्रसति तद्वदेव हरिः स्वयम् ॥ ४१ ॥ तत्प्रविश्य च तद्रोपी
कर्ताप्येवं न लिप्यते ॥ निदर्शनार्थं लोकानां स्वशक्त्या बृंहिताः परे ॥ ४२ ॥
अतीवाटितशक्तेश्च प्राकट्याय महात्मना ॥ तेन सृष्टस्य जीवस्य शक्तिर्वैताद्दशी
खलु ॥ ४३ ॥ किमुस्रष्टुरिति ज्ञातुं सृष्टवा ऊर्णादयोसवः ॥ अपादगमने
चैव चक्षुषा श्रवणेपि च ॥ ४४ ॥ दृष्टांताय स वै सृष्टो महासर्पो महात्मना ॥
द्रष्टुं विनापि वै चक्षुः समर्थोहमिति स्फुटम् ॥ ४५ ॥ ज्ञापनाय सृजन्
मूर्ध्नी कृमिं चक्षुर्विवर्जितम् ॥ सौधानि सुरभिर्लोके गिरत्युद्गिरति स्वयम् ॥
॥ ४६ ॥ ददात्यभिमतान् कामान् तथायं भगवान् हरिः ॥ अतिदौर्घट्यक-
रणज्ञापनाय च तं पशुम् ॥ ४७ ॥ तथा समस्तफलदज्ञापनाय च सृष्टवान् ॥
जडैश्चेतानि कृत्यानि चेतनैश्च जडक्रियाम् ॥ ४८ ॥ अहंकारयितुं दक्ष
इति ज्ञानाय स प्रभुः ॥ चिंतामणिं कल्पतरुं पर्वतान् सृष्टवान् प्रभुः ॥ ४९ ॥
जडं च चेतनं कर्तुं चेतनं चडतां तथा ॥ कर्तुं समर्थो भगवानचिंत्याद्भुतश-
क्तिमान् ॥ ५० ॥ गुणाः सुमंगलाः पूर्णाः सुविरुद्धाश्च लोकतः ॥ संति
विष्णोर्जगद्व्याप्तेर्ज्ञाताऽज्ञाताः श्रुताश्रुताः ॥ ५१ ॥ अनंतगुणवत्त्वाच्च तत्प्रवृ-
त्तिनिमित्तकाः ॥ शब्दाः सर्वे विष्णुमेव वदंत्यन्योन्यमुख्यतः ॥ ५२ ॥ एकेन

गुणयोगेन शब्दैः कतिपयैः परैः ॥ वृत्त्या त्वमुख्यया वाच्या जिज्ञासा विषया न
च ॥ ५३ ॥ दुःखैकरूपसंसारात्प्रसादेन च चक्रिणः॥ मुच्यते कर्मपाशैस्तु नान्यो-
पायैः कदाचन ॥ ५४ ॥ तस्मान्मुमुक्षुभिः कर्मपाशादस्मादनर्थदात् ॥ नाराय-
णस्तु जिज्ञास्यः परमो विष्णुरव्ययः ॥ ५५ ॥ प्रसादः कर्मणा
जातः स हरेरधमः स्मृतः ॥ जातस्तु श्रवणादिभ्यो मध्यमः
परिकीर्तितः ॥ ५६ ॥ अपरोक्षदृशा जातः प्रसादो ह्युत्तमोत्तमः ॥ अधमा-
त्स्वर्गलोकादि मध्यमाद्ब्रह्मणः पदम् ॥५७॥ उत्तमान्मोक्षमाप्नोति प्रसादाच्चक्रपा-
णिनः ॥ गुणोत्कर्षं हरेर्ज्ञातुरपरोक्षं भवेद्ध्रुवम् ॥ ५८ ॥ न ज्ञायते गुणोत्कर्षो
विना शब्दसमन्वयम् ॥ तत्समन्वयविज्ञप्तिर्बहुधा श्रवणेन च ॥ ५९ ॥ मननेन
भवत्यद्धा शृणुयात्सततं ततः ॥ ब्रह्मादिमानुषांताश्च ज्ञेयास्तरतमाः क्रमात् ॥
॥६०॥ ज्ञाते तरतमे भावे विष्णोर्माहात्म्यमंजसा ॥ ज्ञायते निष्फलं कर्तुं तस्मा-
देतन्निशम्यताम् ॥ ६१ ॥ कोशशौर्यवयःपुत्रदेहदार्ढ्ययुतस्य च ॥ सप्तद्वीपवती-
भर्तुर्यत्सुखं जायते तुलम् ॥ ६२ ॥ स एको मानुषानंदो मोक्षे तु प्रतिपद्यते ॥
तस्माच्छतगुणानंदो महीशानां निगद्यते ॥ ६३ ॥ तस्माच्छतगुणानंदा गंधर्वा
मानुषात्मकाः ॥ तस्माच्छतगुणानंदा गंधर्वा देवसंज्ञकाः ॥ ६४ ॥ तस्माच्छत-

गुणानंदो भवेत्पितृगणस्य च ॥ पितृभ्यश्च शतानंदः कर्मजानामितीरितम् ॥
॥ ६५ ॥ कर्मजेभ्यः शतानंदा मुक्ताश्चाजानजाः सुराः ॥ अजानजेभ्यो धनप
विष्वक्सेनगणाधिपाः ॥ शतानंदास्तथैतेभ्य ऋषयस्तेभ्य एव च ॥६६ ॥ शता-
नंदास्तु निर्दिष्टा भृगुवन्हिप्रसूतयः ॥ तेभ्यस्तु नारदो ह्यब्धिः शतानंदस्ततोपि
च ॥ ६७ ॥ चंद्रसूर्यौ मानवी च यमवायू तथैव च ॥ शतानंदास्ततो दक्षो
धिषणो मनुरेव च ॥ ६८ ॥ रतिशच्यनिरुद्धाश्च शतानंदास्ततः परम् ॥ शता-
नंदाविंद्रकामौ ततस्तूमा च वारुणी॥ ६९॥सौपर्णी च शतानंदावींद्राहींद्रमृडास्ततः ॥
शतानंदास्ततो बुद्धिर्गीरेताभ्यां ततः परम् ॥ ७० ॥ विधिसूत्रौ शतानंदौ
लक्ष्मीः कोटिगुणाधिका ॥ एतेभ्यो भगवान्विष्णुरनंतगुणवान् विभुः ॥ ७१ ॥
अनंतशक्तिर्भगवाननंतगुणैर्ह्यनंतोमितरूपधामा ॥ सर्वेषु रूपेषु समानशक्तिर्गुणैः
समानोखिललोककर्ता ॥७२ ॥ प्रत्येकशो गुणा व्याप्तास्तथैवांगानि सर्वशः॥ ज्ञा-
नानि शक्तयश्चापि तेनंताश्च न संशयः ॥ ७३ ॥ सत्त्वादिगुणहीनत्वान्निर्गुणो
हरिरीश्वरः ॥ अप्राकृतशरीरत्वादरूपो भगवान्प्रभुः ॥ ७४ ॥ असंख्यावयवैर्योगा-
न्निरंगं तं विदुर्जनाः ॥ अक्लिष्टकरणाद्विष्णुरकर्तेत्यभिधीयते ॥७५॥ ज्ञानानंदस्व-
रूपस्य नाज्ञता तु कदाचन ॥ बद्धवद्दुःखिवच्चैनं विद्धवद्बलहीनवत् ॥ ७६ ॥

प्रपश्यंत्यबुधाः पापा मायया वृतचेतसः ॥ न कश्चित्तत्वतो वेत्ति पूर्णषाड्गुण्यवि-
ग्रहम् ॥ ७७ ॥ सर्ववेदेषु ये चोक्ता गुणा विष्णोः सुमंगलाः ॥ तानेव भगवान्
ब्रह्मा वेत्ति लक्ष्मीस्ततोधिकान् ॥७८॥ अज्ञाताश्च तथा लक्ष्म्याः कोटिशः संतिते
गुणाः ॥ नानेन सदृशः क्वापि नानेनाभ्याधिकोपि वा ॥ ७९ ॥ भूतोभविष्यद्व-
र्तमानो दृश्यते श्रूयतेपि वा ॥ बिभार्ति रूपाणि सहस्रशोयं क्षेमाय लोकस्य चरा-
चरस्य ॥ ८०॥ अभिन्नशक्त्यंगगुणानि विष्णुर्नित्यानि दोषैरहितानि शश्वत् ॥
अविद्यया संवृतचेतसो ये पश्यंति नानाह्यवताररूपम् ॥ ८१ ॥ विपश्चितस्तं जग-
दीशमच्युतं पश्यंति निर्भेदमनंतरूपम् ॥ भूतेषु देहेषु तथेंद्रियेषु चित्तेषु जीवेषु
च शेमुषीषु ॥ ८२ ॥ तथैव देवेषु च वस्तुजाते सत्तादिहेतुर्भगवाननंतः ॥
अंतर्यामिस्वरूपेण बिंबनामा ह्यसौ हरिः ॥ ८३ ॥ स्थूलांगुष्ठप्रमाणेन हृत्पद्मेषु
वसत्ययम् ॥ देहे पुरुषनामासौ स्थित्वा प्रेरयति प्रभुः ॥ ८४ ॥ तस्मात्सएव
जिज्ञास्यः परमं मोक्षमिच्छता ॥ ८५ ॥ इति श्रीवायुपुराणे माघमासमाहात्म्ये
सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ शांडिल्य उवाच ॥ ॥ निमित्तत्वेन स ज्ञेयः
सृष्ट्यादीनां जगत्पतिः ॥ तस्मात्तत्वं च विज्ञेयं जंगमाजंगमादिकम् ॥ १ ॥
बध्यं च बन्धकं चैव तत्कर्तारं विचिंतयेत् ॥ जीवानां च जडानां च जीवानां च

परस्परम् ॥ २ ॥ तथान्योन्यं जडानां च तथा जीवेशयोरपि ॥ भेदं ज्ञात्वा तु मोक्षेच्छुस्तथैव जडजीवयोः ॥ ३ ॥ तद्भेदप्रातियोगित्वाज्ज्ञातव्यं तत्त्वमंजसा॥ स्वतंत्रपरतंत्राभ्यां द्विविधं तत्त्वमिष्यते ॥ ४ ॥ परानपेक्षं यत्तत्त्वं रूपज्ञानप्रवृत्तिषु ॥ स्वतंत्रं तत्त्वमित्याह स हरिर्भगवान् प्रभुः ॥ ५ ॥ परापेक्ष्यं स्वरूपे च प्रवृत्तौ प्रमितौ च यत् ॥ अस्वतंत्रं द्विधा तच्च भावाभावस्य रूपवित् ॥ ६ ॥ विद्धि प्रतीतिविषयो भाव इत्याभिधीयते ॥ अभावस्तु निषेधात्मा तत्राभावस्त्रिधा मतः ॥ ७ ॥ प्रागसत्ता कार्यनाशः सदाभाव इति त्रयम् ॥ चेतनाचेतनत्वेन स भावो द्विविधो मतः ॥८॥ दुःखस्पृष्टं तदस्पृष्टं द्विविधं चेतनं भवेत् ॥ दुःखस्पृष्टाक्षरा देवी दुःखास्पृष्टास्तथापरे ॥ ९ ॥ मुक्तामुक्तप्रभेदेन दुःखं स्पृष्टं द्विधा मतम् ॥ तत्र मुक्तं मुक्तियोग्यम् अयोग्यमिति च द्विधा ॥ १० ॥ मुक्तियोग्यं पंचविधं देवताऋषयस्तथा ॥ तथैव पितरो ज्ञेया गंधर्वा मानुषोत्तमाः ॥ ११ ॥ द्विविधं मुक्त्ययोगं च तमोयोग्यं सृतिस्थितम् ॥ चतुर्विधं तमोयोग्यं दैत्य रक्षःपिशाचकाः ॥ १२ ॥ मर्त्याधमाश्च ते सर्वे प्रत्येकं द्विविधा मताः ॥ प्राप्तांधतमसः केचित् श्रुतिसंस्थास्तथा परे ॥ ॥ १३ ॥ नित्यं सृतिस्था द्विविधाः स्वर्गस्य नरकस्य च ॥ यतमानास्ततः केचित् स्वर्गेषु नरकेषु च ॥ १४ ॥

अचेतनं तथा नित्यमनित्यं च द्विरूपवत् ॥ इति द्विधैव तत्तत्त्वं नित्या वेदाः
समस्तशः ॥ १५ ॥ तथा वर्णाः समस्ताश्च तथाव्याकृतमंबरम् ॥ नित्यानित्यं
त्रिधा प्रोक्तं कालः प्रकृतिरेव च ॥ १६ ॥ वेदानुकूलाः स्मृतयः सेतिहास-
पुराणकाः ॥ दीर्घाकारेण नित्यत्वं क्षणाद्यैरप्यनित्यता ॥ १७ ॥ कालश्च
प्रकृतिश्चापि कार्यकारणरूपतः ॥ स्मृत्याद्याश्चार्थतो नित्या व्यत्यासात्ते विना-
शिनः ॥ १८ ॥ असंसृष्टं च संसृष्टमनित्यं द्विविधं मतम् ॥ महानहंबुद्धिमन-
इंद्रियाणि दशैव तु ॥ १९ ॥ पंच भूतानि तन्मात्राः किंचिदेव विवर्धिताः ॥
त्रयोविंशदसंसृष्टं संसृष्टं द्विविधं मतम् ॥ २० ॥ ब्रह्मांडं तद्गतं चेति
प्राहुस्तत्त्वविदो जनाः ॥ सृष्टिः स्थितिः संहृतिश्च नियमो ज्ञानबोधने
॥ २१ ॥ बंधो मोक्षः सुखं दुःखमावृतिर्ज्योतिरेव च ॥ विष्णुनास्य समस्तस्य
समासव्यासयोगतः ॥ २२ ॥ स्वतंत्रादस्वतंत्रस्य भवंत्येव न संशयः ॥
एतत्सर्वं मानवेद्यं मानं तच्च चतुर्विधम् ॥ २३ ॥ तच्च प्रत्यक्षमनुमागमोज्ञानं
तथैव च ॥ ज्ञानं च त्रिविधं तत्र तत्राद्यं पारमेश्वरम् ॥ २४ ॥ द्वितीयम-
क्षरज्ञानं दुःखस्पृष्टं तृतीयकम् ॥ योगिजायोगिजत्वेन दुःखस्पृष्टं द्विधा मतम्
॥ २५ ॥ तत्रेशज्ञानं स्वपराखिलगोचरमिष्यते ॥ स्वसत्तादौ स्वतंत्रं च सर्वगो-

चरमीश्वरे ॥ २६ ॥ स्वसत्तादौ पराधीनं स्वपराखिलगोचरम् ॥ द्वितीयं च
तृतीयं च त्रिविधं परिकीर्तितम् ॥ २७ ॥ ऋजूनां तात्त्विकानां चातात्त्विकानां
च भेदतः ॥ आलेचने सर्वविषयमीशादन्यत्र चार्जवम् ॥ २८ ॥ तच्च स्वरूपं
बाह्यं च द्विविधं परिकीर्तितम् ॥ अनादिनित्यं तत्राद्यं क्रमाद्योगाद्विवर्धितम्
॥ २९ ॥ प्रवाहतोनादिबाह्यं विनाशिपरिकीर्तितम् ॥ तात्त्विकानां तु
पूर्वस्मात्क्रमाद्ध्यासेन संयुतम् ॥ ३० ॥ पूर्ववद्विविधं तच्च स्वरूपं नित्यमेव च ॥
बाह्यं त्वनाद्यं नित्यं च साद्यं नित्यमयोगिजम् ॥ ३१ ॥ एतत्प्रमाणप्रामितं
विष्णवधीनमिदं जगत् ॥ वैराग्याय प्रभवति येन मोक्षो भवत्यलम् ॥ ३२ ॥
नित्यानित्यविवेकज्ञो ममतां च परित्यजेत् ॥ ममतैका भवत्येषा निदानं
सुखदुःखयोः ॥ ३३ ॥ मदीयमित्यभिमते गवि पुष्टे तु मोदति ॥ ऱ्हासे
दुःखमवाप्नोति स्वकीयस्य जनो ह्ययम् ॥ ३४ ॥ क्रमात्परवशं याते मदीय-
त्वेन गच्छति ॥ न तुष्यति च गोवृद्धौ ऱ्हासात्तस्य न दुःखाति ॥ ३५ ॥
यथातथा समस्तेषु ममतां तु परित्यजेत् ॥ योगी वा ममतायुक्तो महानर्थ-
मवाप्नुयात् ॥ ३६ ॥ ममेदमिति बुद्ध्या तु हरिणे भरतो मुनिः ॥ अनुध्या-
यंस्तमेवांते हरिणत्वमवाप सः ॥ ३७ ॥ निषिद्धभोगरहितो निषिद्धे ममतां

त्यजेत् ॥ ज्ञानी तु कर्मणा प्राप्तं भुंजन् विष्णुवशे स्थितः ॥ ३८ ॥
यत्संपर्कात् प्रिया आसन् विषया विषसन्निभाः ॥ तस्मिन्नेव सदा स्नेहः
कर्तव्यो हितमिच्छता ॥ ३९ ॥ यस्मिन्हृदि प्रविष्टे तु ब्रह्मण्यमिततेजसि ॥
स्वाम्यादिव्यवहारेण सप्रेमाविषयो भवेत् ॥ ४० ॥ यस्मिन्निर्याति सत्येनं
परेतामिति यं विदुः ॥ तं दुःखविषयं तस्माद्विष्णोः कोन्वपरः प्रियः ॥ ४१ ॥
सर्वस्मादाधिकः स्नेहो भक्तिरित्युच्यते बुधैः ॥ सा चैनमूर्ध्वं नयति साक्षात्का-
रयति ह्यजम् ॥ ४२ ॥ तस्मात्सा भूयसी भक्तिः सैका निःश्रेयसेप्यलम् ॥
भक्त्या तु ममता हानिर्जायते नात्र संशयः ॥ ४३ ॥ पुरा तु जनको नाम
राजर्षिर्लोकविश्रुतः ॥ हरेर्भक्त्यैव ममतां तत्याजाखिलसंपदि ॥ ४४ ॥ पुरा
तु मिथिलाभ्याशे राजर्षिश्च महामतिः ॥ व्यासाच्छुश्राव सकलं रहस्यं मंगल-
प्रदम् ॥ ४५ ॥ शुश्रुवुस्तेन साकं च मुनयोपि सहस्रशः ॥ विद्यमानेषु
यतिषु भगवान् बादरायणः ॥ ४६ ॥ जनकं तु निरीक्ष्यैव व्याजहार महामतिः॥
तदा तु मुनयः सर्वे वदंत्येवं परस्परम् ॥ ४७ ॥ प्रभुत्वाज्जनकं वीक्ष्य
प्रत्यबोधि महात्मना ॥ चीरच्छन्नान् वृथावाक्यान् कुतोस्मान् बोधयत्ययम्
॥४८॥ ये केचन तपोवृद्धा ज्ञानवृद्धास्तथैव च ॥ वयोवृद्धास्तथा सर्वे धनवृद्धस्य

किंकराः ॥ ४९ ॥ राजाधिराजं जनकं धनवृद्धं महाप्रभुम् ॥ संभावयत्यसौ कस्माद्भिक्षुकान् चीरवासिनः ॥ ५० ॥ यतिगीतं ततो ज्ञात्वा कृष्णद्वैपायनो मुनिः ॥ स्फुटीकर्तुं मुनीनां स चित्तकालुष्यमंजसा ॥ ५१ ॥ मनःशुद्धिं नृपस्यापि ततो मायां ससर्ज सः ॥ मायया मिथिलायां च वह्निबाधा महत्यभूत् ॥ ५२ ॥ तदा व्याख्यानसदसि प्रोचुस्तं कोशपालकाः ॥ दहत्यग्निः पुरीं सर्वां कोशो दग्धोधुनेति च ॥ ५३ ॥ तच्छ्रुत्वा जनकः प्राह न मे किंचन दह्यति ॥ तच्छ्रुत्वा चरितं जग्मुर्यतयोप्यभिमानिनः ॥ ॥ ५४ ॥ मठशाट्यादिरक्षार्थमनिमंत्र्य गुरुं नृपम् ॥ भृत्याश्च पुनरप्यूचुर्दग्धमंतःपुरं त्विति ॥ ५५ ॥ तच्छ्रुत्वा जनकः प्राह न मे किंचन दह्यति ॥ परेप्यागत्य तं प्रोचुर्दग्धां सौधादिकांस्त्विति ॥ ५६ ॥ तच्छ्रुत्वा त्वरितं जग्मुर्यतयोप्याभिमानिनः ॥ तदाभिद्रुत्य ते सर्वे त्वरया मुनयोखिलाः ॥ ५७ ॥ वह्निज्वालाकुलं वीक्ष्य मठं स्वं स्वं सुदुःखिताः ॥ गत्वा गत्वा पुनः प्रोचुस्तं नृपं यतयोखिलाः ॥ ५८ ॥ अस्माकं च मठः शटी दग्धा चैषकमंडलुः ॥ सोपस्कराणि चान्यानि तावता खिद्यते मनः ॥ ५९ ॥ पुरं कोशं गृहं सर्वं दह्यतेद्यापि ते नृप ॥ तस्मिन् स्थिते भवान् भूप तदेवाद्य तु ग-

च्छति ॥ ६० ॥ श्वो वापि शक्यते श्रोतुं शमयाग्निं जनैःसह ॥ शांतेग्नौ नो व
शिष्टंचं किंचिद्वा शिष्यते नृप ॥६१॥स्वार्थं चापि परार्थं च गत्वा शीघ्रमुपद्रवम्॥
शमयेति च तद्वाक्यं नृपोप्याह च तान् मुनीन् ॥६२॥ ऐश्वरीयमिदं सर्वं कोशं
वित्तं धनादिकम् ॥ पूर्वकर्मानुरोधेन दत्तं तद्धरिणा मम ॥ ६३ ॥ स एव हर्त्ता
चेदानीं न मे किंचन दह्यति ॥ लाभानामुत्तमो लाभः कथा वै कैटभद्विषः ॥
॥ ६४ ॥ कोटिलाभोत्तमो भोगो गते मयि गमिष्यति ॥ अभ्याशे च मुनेरस्य
मदीयं वर्ततेखिलम् ॥ ६५ ॥ मिथिला दह्यमाना सा न मे किंचन दह्यति ॥
रागाद्यतिगणश्चैव इतश्चेतश्च धावति ॥ ६६ ॥ हा कष्टमखिलं प्राप्तं हा नष्टमतुलं
त्विति ॥ पश्चात्तां शमयामास मायां सत्यवतीसुतः ॥ ६७॥ पुनरागत्य राजन्याः
प्रोचुस्तं नृपपुंगवम् ॥ अग्निज्वालागताः सर्वा न किंचिद्दग्धमित्यपि ॥ ६८ ॥
तच्छ्रुत्वा न सुमोदासौ श्रुत्वा पूर्वं न शोकवान् ॥ यतिभ्यो दर्शयामास चित्तशुद्धिं
महात्मनः ॥ ६९ ॥ व्रीडया नतमूर्धानो यतयो जातसाध्वसाः ॥ क्षमस्वेति
वदंतश्च सर्वे प्रांजलयो भवन् ॥ तुष्टुवुर्विविधैस्तोत्रैर्महापुरुषमव्ययम् ॥ ७० ॥
भूमन् विभो वयमिमां न विदाम शक्तिं वेदैकगम्य पुरुषोत्तम विश्वरूप ॥ सज्ञान
निर्वृतितनोः कुत एव ते स्याद् वैषम्यमस्य जगतो हितमिच्छतस्ते ॥ ७१ ॥

लोके महापुरुषगौतमशापनष्टा सज्ज्ञानसंततिरभूत् किल भूरिकालम् ॥ अभ्यर्थितः
सुरगणैर्जगतो हिताय नारायणः परमकारुणिको जगत्याम् ॥ ७२॥ जज्ञे भवान्
किल कलिंदकुमारिकायां द्वीपे च लोकतमसं च निराचिकीर्षुः ॥ त्वमेव साक्षाज्ज-
गतः प्रसूतिः स्थानं निधानं भवदाश्रयस्य ॥ ७३ ॥ अविद्यया संवृतमानसा ये
दोषाविलं त्वां मनुजं महात्मन् ॥ तस्माद्वयं त्वां न विदाम मौढ्यात् कृतावतारं
जगतो हिताय ॥ ७४ ॥ व्यासोहि भगवान् साक्षात् कृष्णद्वैपायनो हरिः ॥ न
तस्य मनुजैः कृत्यं वृथास्माभिश्च दूषितः ॥ ७५ ॥ मुने पाहि मुने पाहि पाहि
नो भवसागरात् ॥ वयमद्धा दुरात्मानो वृथा पंडितमानिनः ॥ ७६ ॥ करावलंबनं
दत्वा वर्तयानिंद्यवर्त्मनि ॥ अभिष्टुतस्ततः सर्वैर्भगवान् बादरायणः ॥ ७७ ॥
यतीनवोच यत्पश्चात् मेघगंभीरया गिरा ॥ युष्मन्मनस्थकालुष्यं परिहर्तुं मयाधुना
॥ ७८ ॥ सृष्टा माया न सो वह्निस्तया वोहंकृतिर्हृता ॥ ममता खलु सर्वत्र
निदानं सुखदुःखयोः ॥ ७९ ॥ नृपोयं ममताहीनो मयि संन्यस्तमानसः ॥
तस्मात्प्रियतमोप्यासीद्भवद्भयश्च महामतिः ॥ ८०॥ अहं ज्ञानिप्रियो नित्यं ज्ञानि-
नोपि मम प्रियाः ॥ ज्ञानं प्रतिष्ठितं तस्मिन् ममताहीनचेतसि ॥ ८१ ॥ इतः
परं भवंतश्च हित्वा तु ममतामतिम् ॥ भजध्वं मां ततो मोक्षमवाप्स्यथ न संशयः

॥५९॥

॥ ८२ ॥ इति तान् बोधयामास तत्रैवासीच्चिरं मुनिः ॥ तस्मात्तु ममताहीनो
ज्ञानी योगित्वमाप्नुयात् ॥ ८३ ॥ ॥ इतिश्रीवायुपुराणे माघमासमाहात्म्ये अष्टा-
दशोऽध्यायः ॥ १८॥ ॥ शांडिल्य उवाच ॥ एवं निष्पन्नज्ञानः सन् योगी
ध्यानं समाचरेत् ॥ यमनियमासनप्राणायामाहारैश्च पंडितः ॥ १॥ ध्यानेन धार-
णेनापि युक्तश्चापि समाचरेत् ॥ योगांगैरष्टभिर्विद्वान् योगी सिद्धिमवाप्नुयात् ॥
॥ २ ॥ दुर्जयानां महायत्नैरिंद्रियाणां स्वभावतः ॥ बलान्निवर्तनं यच्च तं यमं
तद्विदो विदुः ॥ ३ ॥ क्षमा सत्यं च शौचं च तथैवेंद्रियनिग्रहः ॥ मनसो निग्र-
हश्चैव यम इत्यपरे जगुः ॥४॥ तत्साधनव्रतादीनि नियमं तं प्रचक्षते ॥ पद्मस्व-
स्तिकपूर्वाणि ह्यासनानि विदो विदुः ॥ ५ ॥ प्राणायामस्त्रिधा प्रोक्तः पूरको
रेचकस्तथा ॥ कुंभको रेचकस्तत्र नासारंध्राच्च दक्षिणात् ॥ ६ ॥ निरुध्य वामरंध्रं
वा नासिकायाविसर्जनम् ॥ निरुध्य दक्षिणं रंध्रं वामरंध्रात्प्रपूरणम् ॥ ७ ॥
तथैव वायोरंगुष्ठात् पूरणं तु तदुच्यते ॥ रेचकात्पूरकात्पश्चात् द्वे पुटे नासयोस्तथा
॥ ८ ॥ संनिरुध्य हृदि स्थाप्य वायुं तिष्ठेत्सकुंभकः ॥ अगर्भश्च सगर्भश्च प्राणा-
यामो द्विधामतः ॥९॥अगर्भो ध्यानहीनस्तु सगर्भो ध्यानसंयुतः॥अगर्भात्कोटिगु-
णितः प्राणायामः सगर्भकः ॥ १० ॥ सोपांशुरनपांशुश्च प्राणायाम इति द्विधा॥

निरुध्य कुंभकाद्वायुं यावच्छक्ति हरिं हृदि ॥११॥ ध्यायेत्तं मनसा विष्णुं न्यस्त-
नासाग्रदृष्टिकः ॥ इंद्रियाणि प्रवर्तंते विषयेषु स्वभावतः ॥ १२ ॥ प्रत्याहृत्य
पुनस्तानि स्थापयेद्ध्येयवस्तुनि ॥ विषयाद्वार्यमेतच्च प्रत्याहारः स उच्यते ॥
॥ १३ ॥ विष्णोरनंतरूपेषु यदिष्टं रूपमात्मनः ॥ तच्चिंता ध्यानमित्याहुर्येन
विष्णुः प्रसीदति ॥ १४ ॥ पुनःसंचलिते रूपे मनसा स्थापिते हृदि ॥ यथाव-
च्चिंतनं रूपे धारणेत्यभिधीयते ॥ १५ ॥ अनंतानंतरूपेषु विष्णोरमिततेजसः ॥
यत्प्रेष्ठं रूपमत्यंतं प्रतिमां तस्य कारयेत् ॥ १६ ॥ पुष्टां सुलक्षणैरम्यां मनो यत्र
प्रसीदति ॥ प्रतिष्ठितां स्वर्चितां तु पुरः स्थाप्यावलोकयेत् ॥ १७ ॥ तां मूर्तिं
हृदि संस्थाप्य ध्यायेद्विद्वानतंद्रितः ॥ पुनश्च चलिते चित्ते प्रतिमामवलोकयेत्
॥ १८ ॥ दत्तनासाग्रदृष्टिश्च पुनर्ध्यायेद्धरिं हृदि ॥ यथैवाविव्हलांगः स्यात्तथा
ध्यायेत्समाहितः ॥ १९ ॥ अशक्तश्चेत्समस्तांगं ध्यातुमादौ यदा तदा ॥ ध्याये-
दंगुष्ठमेवादौ पादौ गुल्फौ च जानुनी ॥ २० ॥ क्रमादूरू कटिं नाभिं स्तनौ
हृद्बाहुयुग्मकम् ॥ कंठं च वदनं चक्षुर्नासे श्रोत्रे ललाटकम् ॥ २१ ॥ शिरोध्याये-
त्क्रमादेवं ध्यायेद्विष्णुमतंद्रितः ॥ पूर्वं ध्यातं यदेवांगं दृढं यावद्भवेन्मुनिः ॥२२॥
तावदेव च तद्ध्यात्वा पुनरंगांतरं व्रजेत् ॥यावत्सर्वांगसंपत्तिस्तावद्ध्यायेद्विचक्षणः

॥ २३ ॥ एवं सर्वांगसंपूर्णो भगवान् हरिरीश्वरः ॥ यदा चलति वै ध्यानात्प्रति
मामवलोकयेत् ॥ २४ ॥ पुनर्नासाग्रदृष्टिस्तु ध्यायेदेव मधोक्षजम् ॥ सैषा तु
धारणा प्रोक्ता समीहितफलप्रदा ॥२५॥ कृतैवं धारणा यत्नात् पुनर्जन्मांतरेपिच॥
सैवागच्छति संस्काराद्वासनाद्वा पुनःपुनः॥२६॥ अविच्छेदेन दुष्टानि जन्मान्यस्य
निरुध्य च॥य ः पुमान् धारणासक्तः स तु जन्मांतरेष्वपि॥२७॥ सुधर्मे वा सदा-
चारे सुश्रुतः सुतपः स्थितः ॥ गुरुं शांतं समासाद्य धारणां यात्यचंचलाम् ॥
॥ २८ ॥ पुरुषो धारणाहीनो दुष्टकामार्दितः सदा ॥ दुष्टं जन्मांतरं प्राप्य
हानिं याति पुमानयम् ॥ २९ ॥ श्रवणादिमहाभ्यासाज्जातज्ञानादिसंपदा ॥
धारणा तु ततः कार्या पुंसा वै हितमिच्छता ॥ ३० ॥ धारणाभ्यस्तमनासि
हरिर्वैवासनात्मकः ॥ निश्चलं स्फुरति ह्येष ध्यातुर्वै हृदये पुनः ॥ ३१ ॥
तत्राविष्टमना भूत्वा ध्यायेद्देवमधोक्षजम् ॥ एवं ध्यातुर्महाविष्णुः स्वरूपं
बिंबसंज्ञकम् ॥ ॥ ३२ ॥ कृपया दर्शयत्यद्धा यथायोग्यं मनोरमम् ॥ निर्दोषं
स्वप्रकाशं च सच्चिदानंदविग्रहम् ॥ ३३ ॥ सूर्यकोटिप्रतीकाशं सुस्मितानन-
१६ सुंदरम् ॥ प्रतपन् संतपंस्तुष्यन् पतदानंदबाष्पकः ॥ ३४ ॥ सदा पुष्टवपुः
शीघ्रं हृष्टरोमांचको मुनिः ॥ तं निविष्टमना भूत्वा पूर्णसंतोषसंभृतः ॥ ३५ ॥

न वेत्ति बाह्यं किमपि कुठारेणासिना हतः ॥ न स्पर्शे सुखमाप्नोति न शृणोति न पश्यति ॥ ३६ ॥ न क्षुदस्ति पिपासा वा न ग्लानिर्न च चिंतना ॥ विस्मृत्य बाह्यमखिलं निर्वाताचलदीपवत् ॥ ३७ ॥ यावत्स्फुरति वै विष्णुस्तावदेवं स तिष्ठति ॥ एवं साक्षात्कृते विष्णौ संचितागामिकर्मणाम् ॥ ३८ ॥ सद्य एव भवेन्नाशः प्रारब्धमवशिष्यते ॥ प्रारब्धकर्मणोन्यस्य ज्ञानादेव क्षयो भवेत् ॥ ३९ ॥ प्रारब्धं कर्मभोक्तव्यं शुभं वाशुभमेव वा ॥ तत्र यच्छुभमारब्धमनुभावयति ह्यमुम् ॥ ४० ॥ क्रमाद्विष्णुः स्वयं प्रीत्या तथैवाशुभमच्युतः ॥ दत्त्वा तावंति जन्मानि युगपत् भगवान् विभुः ॥ ४१ ॥ अनुभावयति ह्यद्धा पश्चान्मोक्षं ददाति च ॥ अवस्थानं हरिं दृष्ट्वा बाह्यज्ञानाविवर्जितः ॥ ४२ ॥ तदेकतानता प्राप्तिः स समाधिरुदाहृतः ॥ प्रारब्धस्य क्षये भोगात् विरजामाप्लुतो मुनिः ॥ ४३ ॥ लिंगदेहं विसृज्यैवं ब्रह्मणा सह मुच्यते ॥ गुणैरुपासितो विष्णुर्यथायोग्यं महाप्रभुः ॥ ॥ ४४ ॥ बंधभंगं करोत्याशु प्रसन्नो भगवान् हरिः ॥ ब्रह्मणा सह वेदोक्तैर्गुणैर्ध्येयो महाप्रभुः ॥ ४५ ॥ ब्रह्माण्याद्या क्रमाद्धूना आभूपं मानुषोत्तमैः ॥ गुणैश्चतुर्भिश्चोपास्यो नान्यत्किंचिदुपासयेत् ॥ ४६ ॥ निर्दोषः सच्चिदानंदो व्याप्तः

स्वामी ममेति च ॥ अखिला अपि ते ज्ञेया गुणाः शक्त्यनुसारतः ॥ ४७॥ नोपायः सकलैर्विष्णुर्मानुषैर्भावितात्मभिः ॥ यथायोग्यं क्रमादेतैर्गुणैः सर्वैः सुमंगलैः ॥ ४८ ॥ देवैरुपास्यो भगवांश्चतुर्भिर्मानुषैरपि ॥ विष्णोरुपासनादेवं नाशे लिंगाकृतेः परम् ॥ ४९ ॥ स्वस्वरूपचिदानंदं गुणाविर्भावलक्षणं ॥ मोक्षमाप्नोति वै योगी जन्ममृत्युविनाशनम् ॥ ५० ॥ अपरोक्षदृशः प्राग्वै योगी कर्माणि संत्यजन् ॥ नरकादिमहादुःखं प्राप्नोत्येव न संशयः ॥ ५१ ॥ न प्राप्नोति कर्मलेपमपरोक्षदृशः परम् ॥ तथापि तादृग्योगी वा कर्म कुर्यादतंद्रितः ॥ ५२ ॥ मर्यादार्थं तु जगतः कुर्याद्विष्णोरनुज्ञया ॥ तेनानंदस्य वृद्धिः स्यान्मोक्षे तस्य महात्मनः ॥५३॥ तस्यापि महतां द्रोहे कुतश्चित्कारणांतरात् ॥ आनंदस्य भवेद्ध्रासो नान्यत्कर्म विलिप्यते ॥ ५४ ॥ ह्रासो नामानभिव्यक्तिर्विद्यमानस्य तस्य तु ॥ अभिव्यक्तिस्तु तस्यैव वृद्धिरित्यभिगीयते ॥ ५५ ॥ वृक्षादिजातिर्जीवानां सानित्यैव यतस्ततः ॥ मुक्तिं तेनैव रूपेण यांति ते कामरूपिणः ॥ ५६ ॥ संसृतावन्यथाभावस्तेषां तनुभृतां किल ॥ तत्र स्थावरमुक्तेभ्यो वरा जंगममुक्तिगाः ॥ ५७ ॥ तेभ्यो मानुषमुक्ताश्च तेभ्यो मुक्ता द्विजाः पराः ॥ तत्त्वोपदेशकर्तारो मुक्तास्तेभ्योऽधिका मताः ॥ ५८ ॥

तेभ्योधिकास्तु भूपाला मुक्तिगाः परिकीर्तिताः ॥ भूपेभ्यः पितरो ज्ञेया मुक्तिगास्तेभ्य एव च ॥ ५९ ॥ वसवोभ्यधिकाः प्रोक्तास्तेभ्यो वै कर्मजाः पराः ॥ तेभ्यश्चाजानजा देवास्तेभ्यः सप्तर्षयः पराः ॥ ६० ॥ तेभ्यो वह्निस्ततः सूर्यस्तस्माद्वाचस्पतिः परः ॥ तस्मादिंद्रः परो मुक्तौ तस्माद्गौरी ततो हरः ॥ ६१ ॥ हराद्बुद्धिस्ततो ब्रह्मा मुक्तौ जीवाधिको मतः ॥ न तस्मादधिकः कोपि मुक्तौ जीवेषु चोत्तमः ॥ ६२ ॥ ब्रह्मणः परमव्यक्तं तस्माद्विष्णुर्महाप्रभुः॥ देहान्निष्कामतां पुंसां मार्गौ द्वौ परिकीर्तितौ ॥ ६३ ॥ संसारे भ्रममाणानां मार्गो वै दक्षिणायनः ॥ धूम्रादिरिति तं प्राहुः पितृयानं च तं विदुः ॥ ६४ ॥ विपश्चितां तथा मार्गो द्वितीयश्चोत्तरायणः ॥ अर्चिरादिरिति प्रोक्तः स च वै द्विविधो मतः ॥ ६५ ॥ देवयानं ब्रह्मयानमिति तं च विदो विदुः ॥ देहे तिस्रश्च नाड्यः स्युः पिंगलेडा सुषुम्नकाः ॥ ६६ ॥ दक्षिणाः पिंगलाः सर्वा इडा वामाः प्रकीर्तिताः ॥ नाड्योथ मध्यमाः प्रोक्ताः सुषुम्ना वेदपारगैः ॥ ६७ ॥ सुषुम्नानाडिपार्श्वस्थे इडापिंगलसंज्ञके ॥ पिंगला दक्षिणानाडी इडा वामा प्रकीर्तिता ॥ ६८ ॥ पिंगलायाः शतं पंच नाड्यो वै दक्षिणायनाः॥ तावंत्य एव चेडाया नाड्यस्ताश्चोत्तरायणाः ॥ ॥ ६९ ॥ दक्षिणायननाड्यस्तु

तिर्यग्वामे प्रसारिताः ॥ उत्तरायणनाड्यस्तु तिर्यग्दक्षिणगा मताः ॥ ७० ॥
उत्तरायणमार्गस्था निष्क्रामंतः कलेवरात् ॥ गच्छंति दक्षिणात्कर्णादामुक्तेर्म-
हरादिगाः ॥ ७१ ॥ दक्षिणायनमार्गस्था निर्गच्छंतः कलेवरात् ॥ गच्छंति
वामकर्णेन पुनर्निरयभूमिगाः ॥ ७२ ॥ तत्र धूम्रादिमार्गेण निर्गताः कर्मिणस्तु
ये॥ पितृयानस्य मार्गस्था रात्रिशब्दाव्हया नराः ॥ ७३ ॥ पितृमेघजलादीनि
क्रमात्प्राप्ताः पुनर्भुवि ॥ जायंते कर्मभिर्घोरैर्नानायोनिषु योनिषु ॥ ७४ ॥
उत्तरायणमार्गस्था निर्गच्छंतः कलेवरात् ॥ गच्छंत्यर्चिषमेवादौ ततश्चैवातिवाहिकं
॥ ७५ ॥ ततोहः पूर्वपक्षं वा प्युदक् संवत्सरं तथा ॥ तडितं वरुणं चैव प्रजापं
सूर्यमेव च ॥ ७६ ॥ तथा वैश्वानरं चंद्रं ध्रुवं चैव दिवं तथा ॥ ततो वायुं
परं प्राप्य तेनैव पुरुषोत्तमम् ॥७७॥ अनेन विधिना ते तु क्रमाद्यांति हरेः पदं ॥
देहान्निष्क्रममाणास्तु मुक्तिगाः प्रथमं हरिं ॥ ७८ ॥ शिंशुमारमजं दृष्ट्वा
क्रमात्पश्चाद्व्रजंति तं ॥ तथा लिंगशरीरस्य भंगकाल उपस्थिते ॥ ७९ ॥
सुषुम्नानाडितो यांति क्रमेणानेन तं हरिं ॥ योगशक्त्या महात्मानो मन
आवेश्य चात्मनि ॥ ८० ॥ पृथिवीमप्सु संयोज्य ह्यपोग्नौ तं सदागतौ ॥
संयोज्य वायुमाकाशे तन्मात्रा अपि वै क्रमात् ॥ ८१ ॥ आकाशं च मनस्तत्त्वे

संयोज्य च महामतिः ॥ मनस्तत्त्वं बुद्धितत्त्वे बुद्धितत्त्वमहंकृतौ ॥ ८२ ॥
अहंकारं महत्तत्त्वे तच्चाव्यक्ते महामतिः ॥ तत्त्वाभिमानिनो देवांस्तथा संयोज्य
वै क्रमात् ॥ ८३ ॥ तत्तदंतस्थहरिणा साकं विष्णुपुरःसरः ॥ निर्गत्य ब्रह्म-
रंध्रेण याति विष्णोः परं पदं ॥ ८४ ॥ न तन्मार्गक्रमं ज्ञात्वा मुच्यते
सर्वकिल्बिषैः ॥ किमन्वनुष्ठानवतां नृणां मुक्तिः करे स्थिता ॥ सतां च मुक्तिः
सुलभा दुर्लभा ह्यकृतात्मनां ॥८५॥ इतिश्रीवायुपुराणे माघमासमाहात्म्ये शांडि-
ल्यपंचके एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ ॥ शांडिल्य उवाच
॥ ज्ञानस्य कर्मणश्चापि श्रवणं कारणं ततः ॥ संकोच्य सर्वकर्माणि श्रवणं
चाभ्यसेत्सुधीः ॥ कार्याणि सर्वकर्माणि कथाभावो हरेर्यदा ॥ १ ॥ कथासु-
धानदी यत्र प्रवहेत् श्रमहारिणी ॥ संपाद्या सैव यत्नेन संकोच्येतरकर्म च
॥ २ ॥ न यत्र गोविंदकथामृतानदी न यत्र नारायणपादसंश्रयाः ॥ न वर्तते
यत्र हरेर्महोत्सवो न यात्यहो ब्रह्मपदं हि सेव्यतां ॥ ३ ॥ तथैव काशी यमुना
च नर्मदा गोदावरी तत्र सरस्वती च ॥ नद्यः समस्ता अपि देवखाता वसंति
यत्राच्युतसत्पथापगा ॥ ४ ॥ गया प्रयागं कुरुजांगलं च ब्रह्मेश्वरं पुष्करमभ्रसंज्ञं॥
प्रभासकेदारमुखानि तत्र संत्यत्र तीर्थानि च यानि लोके ॥ ५ ॥ देवा हि

ब्रह्मेशमुखाश्च तत्र धर्माश्च यज्ञादिमुखा समस्ताः ॥ लक्ष्मीश्च योगा अपि
सांख्यमुख्या विष्णोः कथा यत्र वसंति तत्र ॥ ६ ॥ न कर्मलेपो न च
बंधलेशो न दुःखलेशो न च जन्मयोगः ॥ न भूतयक्षादिपिशाचपीडा यत्राच्यु-
तोदारकथाप्रसंगः ॥ ७ ॥ अत्रैवोदाहरंतीममितिहासं पुरातनं ॥ संवादं द्विजयो-
स्तत्र पुण्यधाम्नो महात्मनः ॥ ८ ॥ पुरा कृतयुगस्यांते पुण्यधामा द्विजोत्तमः ॥
गंगादक्षिणकूले तु सार्धयोजनदूरतः ॥ ९ ॥ ग्रामे सत्यव्रते पुण्ये तत्रावात्सी-
द्बृहत्तपाः ॥ शतार्धं दीर्घतपसो जात्यंधस्य महात्मनः ॥ १० ॥ तत्त्वोपदेशम-
करोत्कृपया तु बृहत्तपाः ॥ तन्मध्ये नाकरोद्गंगास्नानं विष्णुकथालयः ॥ ११ ॥
पुण्यधामापि तद्ग्रामवासी विष्णुकथां शुभाम् ॥ वाच्यमानां तु शुश्राव स
बृहत्तपसो मुनेः ॥ १२ ॥ सार्धं च दीर्घतपसा शतार्धं मुनिपुंगवः ॥ स
कथालोलुपो गंगास्नानमाशतवार्षिकम् ॥ १३॥ संत्यज्य सर्वकर्माणि गुरुशुश्रूषणे
रतः ॥ तीर्थयात्रापराणां च ह्यध्वगानां महात्मनाम् ॥ १४ ॥ आतिथ्यकर्मनिरतो
नैच्छद्गंगावगाहनम् ॥ श्रीरामचरितं पुण्यं शतकोटिप्रविस्तरम् ॥ १५ ॥
तावत्संख्यं पंचरात्रं पुराणानि च सर्वशः ॥ इतिहासांस्तथा वेदांस्तथा वेदशिरांसि
च ॥ १६ ॥ सांकं च दीर्घतपसा शुश्राव सुमहामतिः ॥ सो करोद्दशगायत्रीजपं

संध्ये तथैव च ॥ १७ ॥ अन्यानि नित्यकर्माणि तंतुमात्रं चकार सः ॥
मार्गस्थमहतां सेवा सदा विष्णुकथाश्रुतिः ॥ १८ ॥ पुण्यधाम्नो द्विजस्यास्य
ह्यभूत्तत्र द्वयी गतिः ॥ एतस्मिन्नंतरे काले ज्ञानसिंधुधृतव्रतौ ॥ १९ ॥
आजग्मतुरुभौ तौ तु पुण्यधामगृहं प्रति ॥ दिवाकरास्तसमये श्रांतौ दूरपथेन
तु ॥२०॥ अगात्पुण्यकथां श्रुत्वा पुण्यधामापि स्वं गृहम् ॥ तदापश्यन्महात्मानौ
ज्ञानसिंधुधृतव्रतौ ॥ २१ ॥ संतोषमतुलं लेभे मृतः प्राणागमादिव ॥ तयोर्ववंदे
चरणावुत्पतन् संवदन् भ्रमन् ॥ २२ ॥ संतोषपुलकांगश्च तथा गद्गदभाषणः ॥
प्रत्युत्थाय च निर्गत्य पादौ प्रक्षाल्य वै तयोः ॥ २३ ॥ तज्जलं शिरसा धृत्वा
कृतकृत्यइवाभवत् ॥ संपूज्य मधुपर्काद्यैर्यथाविभवमंजसा ॥ २४ ॥ तौ द्वौ
तु भोजयित्वाथ सूपविष्टौ महामतिः ॥ तयोः पप्रच्छ कुशलं प्रसन्नेनांतरात्मना
॥ २५ ॥ दिष्ट्या च वां मे संगोभूत्पावितं च कुलं मम ॥ अद्य नः पितरस्तुष्टा
माधवोपि प्रसादितः २६ ॥ बहुजन्मार्जितैः पुण्यैर्महतां संगतिर्भवेत् ॥
दुर्लभाः साधवो लोके सदा विष्णुकथारताः ॥ २७ ॥ अलमेतावता पुंसां
सर्वाघानां निकृंतने ॥ महत्संगेन च सदा ये नात्मासु प्रसीदति ॥ २८ ॥
भार्यया वीज्यमाने तु पादौ संवाह्य स्वांकयोः ॥ पीडयामास हृष्टात्मा यावच्छ्र-

मनिवारणं ॥ २९ ॥ तावप्यथोचतुः पुण्यधामानं मुनिपुंगवम् ॥ किं वा करोषि
ग्रामेस्मिन्किंशृणोषि निरंतरम् ॥ ३० ॥ दूरे कियति सा गंगा वर्ततेत्यंतपावनी॥
पृष्टस्ताभ्यां स्ववृत्तांतं पुण्यधामाप्यभाषत ॥ ३१ ॥ शतान्यब्दान्यतीतानि
तिष्ठतो वै ममालये ॥ बृहत्तपा दीर्घतपः कृते तत्त्वावबोधनम् ॥ तावदब्दस्थि-
तिश्चक्रे कर्माण्यपि परित्यजन् ॥ ३२ ॥ अहं विष्णुकथालापलोलुपस्तत्प्रसादतः॥
शृणोमि दीर्घतपसा साकं वर्षशतं त्वहम् ॥ दूरे कियति सा गंगा न जाने न
गंत मया ॥ ३३ ॥ कदापि मुनिशार्दूलौ श्रुता सा सार्धयोजने ॥ तिष्ठतीति
महापुण्या जनानां वार्तया मया ॥ ३४ ॥ द्वय्येव मे गतिश्चासीत्सदा विष्णुक-
थारतिः ॥ पांथसत्पुरुषसेवा च नान्यत्किंचिच्च रोचते ॥ ३५ ॥ इति तद्वचनं
श्रुत्वा ज्ञानसिंधुधृतव्रतौ ॥ अन्योन्यमूचतुश्चैवं निंदयंतौ महामुनिम् ॥ ३६ ॥
पापस्यास्य गृहे चास्मिन्नावाभ्यां भुक्तमंजसा ॥ नानेन सदृशः पापी येन
गंगा न सेविता ॥ ३७ ॥ गंगागंगेति यो ब्रूयाद्योजनानां शतैरपि ॥ मुच्यते
सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं स गच्छति ॥ ३८ ॥ कथं न सेविता गंगा तादृशी
लोकपावनी ॥ शापं कुतो न दास्यंति पितरोस्य दुरात्मनः ॥ ३९ ॥ कथं
देवाश्च तुष्यंति कथं वा मधुसूदनः ॥ यो गंतुमुत्सहेद्वापि गंगां लोकैकपावनीं ॥

स सर्वकुलमुद्धृत्य विष्णुलोके महीयते ॥ ४० ॥ सन्निधौ विद्यमानोऽपि
गंगां यस्तु न सेवते ॥ आत्महा स तु विज्ञेयः सर्वकर्मबहिष्कृतः ॥ ४१ ॥
सन्निधौ विद्यमानस्तु गंगासेवां न चेच्छति ॥ पितृदेवमुनीनां स आशाच्छेदी
भवेद्ध्रुवम् ॥ ४२ ॥ अहो आश्चर्यमत्यंतं पुण्यधाम्नापि नो कृतम् ॥ गंगाव-
गाहनं क्वापि कस्येदं कर्मणः फलम् ॥ ४३ ॥ विलप्य तौ बहुविधं तं विनिंद्य
पुनःपुनः ॥ अज्ञानात्पापिसंगेन महत्पापमुपागतं ॥ ४४ ॥ अनिच्छयापि
संस्पृष्टो दहत्येव हि पावकः ॥ किं दुःखं न करोत्येष दुःसंगा महतामपि ॥४५॥
इत्युच्चार्य ततः शीघ्रं रात्रावेव तु तावुभौ ॥ ययतुर्निंदयंतौ तं तस्मिन्ग्रामे
स्थलांतरम् ॥ ४६ ॥ प्रातर्गंगासमीपं च जग्मतुः शीघ्रगौ मुदा ॥ आरात्प्र-
णेमतुर्गंगां प्रसन्नेनांतरात्मना ॥ आप्य गंगातटं पश्चान्नांभो ददृशतुश्च तौ
॥ ४७ ॥ सर्वेपि चावगाहंति नैतयोर्जलदर्शनम् ॥ अभूत्क्वापि ततश्चापि
गंगायामटतोरपि ॥ ४८ ॥ आगंगा सागरांतं च काशीमारभ्य तौ गतौ ॥ अपि
गोष्पदमात्रं वा न लब्धं जलमेतयोः ॥ ४९ ॥ स्वैरं सर्वेवगाहंति तिष्ठंत्यत्र
सदा जनाः ॥ तथापि नैतयोश्चासीज्जलं सर्षपमात्रकम् ॥ ५० ॥ पश्चाद्दुःखेन
महता प्राप्तौ हिमवदुत्तरम् ॥ नापश्यतां च तत्रापि पयः कणमथापि वा ॥५१॥

पुनर्यातौ सागरांतं न प्राप्तं किंचिदंबु वै ॥ काशीमेव पुनः प्राप्य दुःखाकुलि-
तमानसौ ॥ ५२ ॥ अस्तौषातां ततो गंगां स्तोत्रैर्नानाविधैरपि ॥ रुद्रोपि
भगवानंब यां कृत्वा वै शिरोमणिम् ॥ ५३ ॥ कृष्णांगुष्ठसमुद्भूतां धृत्वा लोके
शिवोभवत् ॥ सागरा अपि भूपालास्त्वत्त आपुः शुभां गतिम् ॥ ५४ ॥ नमस्ते
सर्वकल्याणि नमस्ते लोकपावनि ॥ सुभगे त्राहि नौ पापौ कृपालुनखसंभवे
॥ ५५ ॥ उद्दिश्य त्वां महोत्साहौ त्वच्चित्तौ त्वत्परायणौ ॥ कृतार्थतां मन्यमानौ
दूरादावां समागतौ ॥ ५६ ॥ त्वं माता सर्वलोकानां त्वमेव जगतां गतिः ॥
यथा त्वज्जनको विष्णुस्तथा त्वं जनरक्षिका ॥ ५७ ॥ अपराधकरं माता शिशुं
निर्भर्त्स्यं वै पुनः ॥ कामानिष्टान्ददात्येव न हितं सा परित्यजेत् ॥ ५८ ॥
तस्मादिदं जगद्धात्रि यत्कृतं तच्च क्षम्यताम् ॥ इति ताभ्यां स्तुता गंगा प्रत्यक्षं
समजायत ॥ ५९ ॥ स्तनभारनमन्मध्या रणत्कंकणनिःस्वना ॥ पूर्णेंदुवदना
पुण्या वरदाभयपाणिना ॥ ६० ॥ तां दृष्ट्वा चक्रतुर्दंडप्रणामं तौ महामती ॥
दुःखाद्बाष्पनिरुद्धाक्षौ तथा गद्गदभाषिणौ ॥ ६१ ॥ उवाच सस्मितं गंगा मेघगं-
भीरया गिरा ॥ भवद्भ्यां निंदितो यस्मात्पुण्यधामा महामतिः ॥ ६२ ॥
आकांक्षमाणा यत्पादरेणुं तिष्ठाम्यहर्निशम् ॥ यत्र विष्णुकथा लोके माधवश्च

तदाश्रयः ॥ ६३ ॥ तत्र तीर्थानि सर्वाणि नात्र कार्या विचारणा ॥ विधिर्विष्णु-
कथालापो निषेधस्तस्य विस्मृतिः ॥ ६४ ॥ विधयश्च निषेधाश्च तयोरेव हि
किंकराः ॥ ब्रह्महत्यासहस्रस्य पापं शाम्येत्कथंचन ॥ ६५ ॥ निंदनाद्विष्णु-
भक्तानां जनानां पापकारिणां ॥ पापं न नश्यते तच्च कुलकोटिशतैरपि ॥६६॥
अपि पापसहस्रस्य निष्कृतिस्तु भविष्यति ॥ विष्णोर्विष्णुकथायाश्च तद्भक्तानां
च निंदया ॥ ६७ ॥ यत्पापं तच्च केनापि क्षीयते नैव सर्वशः ॥ यस्तु
विष्णुकथालापपरो नित्यं महामतिः ॥ ६८ ॥ किं वा नानुष्ठितं तेन तेन
सर्वमनुष्ठितम् ॥ अपराधसहस्रं वा स्वस्यां गच्छेदमेव वा ॥ ६९ ॥ क्षमते
भगवान् विष्णुर्येन केनापि कर्मणा ॥ भक्तावमानं क्षमते नैव क्वापि कथंचन
॥ ७० ॥ कथंचिद्रमणीं त्यक्तुं विष्णुरुत्सहते क्वचित् ॥ त्यक्तुमुत्सहते क्वापि न
भक्तान् भक्तवत्सलः ॥ ७१ ॥ तस्मात्प्रसाद्य त विप्रं पुण्यधामानमादरात् ॥
तावन्नाहं प्रसन्नास्मि विष्णोराज्ञां करिष्यती ॥ ७२ ॥ प्रतीपकारिणो विष्णो-
स्तद्भक्तानां विशेषतः ॥ न गोपनसमर्थाः स्युर्देवा ब्रह्मपुरःसराः ॥ पश्चादाग-
च्छतं शीघ्रं ददामीष्टान् मनोरथान् ॥ ७३ ॥ तौ हि संप्रेषितौ देव्या
साध्वसान्मुनिपुंगवौ ॥ ग्रामं सत्यव्रतं प्राप्तौ प्रार्थयामासतुर्द्विजं ॥ ७४ ॥ दृष्टं

कथाया माहात्म्यं दृष्टं भागवतस्य च ॥ वृथा पंडितमानिभ्यां निंदितस्त्वं महा-
मते ॥ ७५॥ क्षमस्व कृपया ब्रह्मन्कृपां कुरु कृपानिधे ॥ त्वदवज्ञाप्राप्तदंडौ गंगया
च कृपालयौ ॥ ७६॥ पुण्यधामा ततस्ताभ्यां श्रुतं स्वगुरवेऽब्रवीत् ॥ बृहत्तपास्तु
तच्छ्रुत्वा ज्ञानसिंधुधृतव्रतौ ॥७७ ॥ उवाच परया प्रीत्या वयं वर्षद्वयोत्तरे ॥ समा-
प्य सकलां विद्यामागच्छामस्ततःपरम् ॥ ७८ ॥ गंगां विष्णुपदोद्भूतां जान्हवीं
भुवनेश्वरीं ॥ तावद्भवंतौ वसतां गंगातीरे शुभप्रदे ॥ ७९ ॥ इत्युक्तावूचतुस्तेन
मुनींद्रं संशितव्रतं॥गत्वा किंवा करिष्यावस्तावदावां तवांतिके॥८०॥तिष्ठाव इति तं
चोक्त्वा तस्थतुस्तौ महामती ॥ ततो वर्षद्वयस्यांते सर्वा विद्याः समाप्य च ॥८१॥
शिष्याभ्यां च तथा ताभ्यां ययौ साकं बृहत्तपाः॥ जान्हवी तांस्ततो ज्ञात्वा प्रत्यु-
त्थायार्हणादिभिः ॥८२॥ उपतस्थे महागंगा संभ्रमाकुलमानसा॥सहागतौ मुनींद्रौ
तौ जलपूर्णां महानदीम् ॥८३॥ दृष्ट्वा प्रहृष्टमनसौ तैरनुज्ञां समाप्य च॥तैः साकं
चक्रतुः स्नानं सिद्धिमापुश्च पंच ते ॥ ८४ ॥ अतः सर्वं परित्यज्य श्रुता विष्णु-
कथा शुभा ॥ ददाति सर्वानर्थांश्च नात्र कार्या विचारणा ॥ ८५ ॥ कृतान्यपि
च कर्माणि विना विष्णुकथां शुभां ॥ अजागलस्तनमिव वृथा तानि विदो विदुः
॥ ८६ ॥ इतिश्रीवायुपुराणे माघमाससमाहात्म्ये विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

शांडिल्य उवाच॥ योगाद्विश्रामकाले च मनसा चिंतयेच्छुभान्॥नाशुभांश्चिंतयेत्क्वापि
तेन दुःखानि विंदते ॥ १ ॥ मन एव मनुष्याणां कारणं बंधमोक्षयोः ॥ तस्मा-
न्मनो जयेन्नित्यं यत्नं कुर्याद्विचक्षणः ॥ २ ॥ जिते मनसि यत्नेन सर्वान् कामा-
नवाप्नुयात् ॥ तस्मिन्नेव जिते सर्वान्कामान्नैवाप्नुयात्क्वचित् ॥ ३ ॥ अत्रैवोदाह-
रंतीमामितिहासं पुरातनं ॥ सुशीलपुत्रयोर्वृत्तं श्रवणाद्रोमहर्षणम् ॥ ४ ॥ सुकर्म-
तनयः पुण्यसुशीलो वै महाद्विजः ॥ काशिदेशे महापुण्ये ग्रामे नंदिवरे शुभे ॥
॥ ५ ॥ सुवृत्तवृत्तनामानौ तस्य पुत्रौ वयोगतौ ॥ याजकौ गुणसंपन्नौ नानावि-
द्याविशारदौ ॥ ६ ॥ कदाचिदटमानौ तौ प्रयागं ययतुर्मुनी ॥ कृष्णाष्टम्युत्सव
श्चासीत्तस्यां रात्रौ गुणोत्तमः ॥ ७ ॥ देवालये महापुण्ये माधवस्य महात्मनः ॥
तौ गतौ चोत्सवं द्रष्टुं प्रतोल्यां पुरुषध्वजौ ॥ ८ ॥ महावृष्टिस्तदा चासीत्तथा भ्रष्ट
पथावुभौ॥वेश्यागारमगादेक एको देवालयं गतः ९ वृत्तोदेवालयं गत्वा चिंतयामास
दुष्टधीः ॥ सुवृत्तो ह्यगमद्वेश्यागारं क्रीडापदं शुभं ॥ १० ॥ कोमलांग्या
तया सार्धं सूपविष्टो महासने ॥ यथासुखं च सरसं सहालपाति निश्चयं ॥ ११ ॥
तांबूलचर्वणात्कालस्तया साकं गमिष्यति ॥ निर्भरं परिरंभं च करिष्यति
न संशयः ॥ १२ ॥ संशेते च तया सार्धं पर्यंके च मनोहरे ॥ इत्यादि चिंतया

नीतो रात्रिशेषो दुरात्मना ॥ १३ ॥ पश्यन्नपि महाविष्णुं स्वर्चितं च न पश्यति॥
शृण्वन्कथां महादिव्यां न शृणोति हि चिंतया ॥ १४ ॥ नमस्करोति कायेन
मनसा न नमस्क्रियां ॥ वाचा स्तोत्रं वदन्वापि न वदत्येव चंचलः ॥ १५ ॥
रात्रौ भक्तैश्च नृत्यद्भिर्नृत्यन्नपि न नृत्यति ॥ आलपन् बहुधालापं नालपन्निव
तिष्ठति ॥ १६ ॥ गते मनसि चान्यत्र चित्रार्पितइव स्थितः ॥ वेश्यागारस्थितो
प्येवं चिंतयामास तन्मनाः ॥ १७ ॥ किं तेन सुकृतं पूर्वं कृतं जन्मसहस्रकैः ॥
तदद्य फलितं तस्य प्रायो द्रक्ष्यति माधवं ॥ १८ ॥ कृष्णायार्घ्यं ददात्यद्धा
विद्वद्भिरनुमोदितः ॥ नेत्राभ्यां माधवस्यास्य पूजां पश्यति निश्चयं ॥ १९ ॥
विष्णोः सर्वाधिकं पुण्यं दिव्यं चंद्रसमाननं ॥ येन दृष्टं नेत्रफलं सम्यगाप्तं न
संशयः ॥ २० ॥ पुष्पांजलिं महाविष्णोर्यामे यामे करिष्यति ॥ नमस्करोति
मूर्ध्ना च वाचा स्तौति निरंतरं ॥ २१ ॥ कथां श्रोष्यति वैकुंठपतेर्नारायणस्य च॥
श्रोत्रारामां महापुण्यां सद्भक्तमुखनिःसृतां ॥ २२ ॥ नृत्यद्भिरुत्सवे भक्तैः सह
नृत्यति निश्चयं ॥ धूपकाले हरेर्मूर्तिर्धूपधूम्रां च पश्यति ॥ २३ ॥ नानेन सदृशो
लोके कृतकृत्यो भविष्यति ॥ पश्यादृष्टं मम मुनेर्दिवसे कृष्णवल्लभे ॥ २४ ॥
वेश्यागारेभवद्दासः सर्वपापालयेऽशुभे ॥ स कालोद्य वृथा यातः श्रोत्ररंध्रे च मे

वृथा ॥ २५ ॥ बर्हायिते मे नयने महोत्सवमपश्यतः ॥ भस्त्रायितो ममोच्छ्वास-
स्तन्निर्माल्यमजिघ्रतः ॥ २६ ॥ दर्वीभूतौ तु मे हस्तौ वृथा जातौ दुरात्मनः ॥
नांजलिः शिरसा बद्धो विष्णवे परमात्मने ॥ २७ ॥ त्राहि त्राहीति नो जातु
प्रार्थितो हरिरीश्वरः ॥ प्रदक्षिणानमस्कारैः स्तोत्रैर्नानाविधैरपि॥२८॥मया न तुष्टो
भगवान् संसारार्णवतारकः ॥ विना समागमं सद्भिस्त्रुटिर्मेद्य युगायते ॥२९॥ कालो
विषायते मेद्य कंसशत्रुमसेवतः ॥ कियतां जन्मनां पापं फलितं मे दुरात्मनः ॥३०॥
दूरदृष्टं महावृष्टि स्वरूपेणाद्य चागतम् ॥ अहो चातीव पापीयान्प्रयागे मुक्तिगे
शुभे ॥३१॥ दुःसंगो नरकावाप्तिकारणं च कुतो मम ॥ एकस्यैव सुतावावां पथा
चैकेन चागतौ ॥ ३२ ॥ ग्राममेकं गतौ विप्रौ स्थितिर्भिन्नावयोः कथं ॥ कृष्ण-
जन्मादिने पुण्ये न चार्घ्यं विष्णवेऽर्पितम् ॥ ३३ ॥ न जागरः कृतो रात्रौ
प्रीतये मधुहात्मनः ॥ मया श्रुतानि शास्त्राणि वेदाश्चैव विचारिताः ॥ ३४ ॥
कथं नोत्पादयंत्येते द्वंद्वदुःखसहिष्णुताम् ॥ कथं पुंसोल्पभाग्यस्य भविष्यंति समृ-
द्धयः ॥ ३५ ॥ कथं तेन सहायातः कथं भिन्नपथा गतः ॥ मतिदार्ढ्यविहीनानां
माया विष्णोर्दुरत्यया ॥ ३६ ॥ सुपुष्टं बहुधा पापैः कायमेतत्पतिष्यति ॥ अने-
कदोषदुष्टेऽस्मिन्कथं लोभो मयार्जितः ॥३७॥ ते धन्याः प्राणिनो लोके सुखदुः-

खसहिष्णवः ॥ येषां गतिर्महाविष्णुर्योगिध्येयांघ्रिपंकजः ॥ ३८ ॥ शरीरपोषणे
सक्ता दुरात्मानश्च मादृशः ॥ पुष्टं देहं विनश्यंतं तं विहाय पतंत्यधः॥३९॥ इति
संचिंतया तस्य रात्रिशेषो गतोभवत् ॥ पुनः प्रातर्मिलितयोर्भ्रात्रोर्दैवानुकूलतः ॥
॥ ४०॥ अभूदशनिपातेन युगपन्मरणं तयोः॥ आजग्मतुस्तु तौ नेतुं द्वौ विष्णोः
किंकरौ शुभौ ॥ ४१॥ यमदूतास्त्रयश्चापि सहसा लोकशिक्षकाः ॥ सुवृत्तं विष्णु-
दूतौ द्वौ विमाने स्थाप्य तस्थतुः ॥ ४२ ॥ स्थितं देवालये वृत्तं बबंधुस्ते यमा-
नुगाः ॥ दूतास्ते विष्णुयमयोः क्रमाद्वक्तुं समुद्यताः ॥ ४३ ॥ सुवृत्तो विस्मितो
भूत्वा विष्णुदूतावथाब्रवीत् ॥ वैषम्यं क्रियते कस्मात्कर्मणोः पापपुण्ययोः ॥४४॥
न श्रुतं न च दृष्टं च वैदिके लौकिकेपि वा ॥ वृत्तेन पुण्यदिवसे जयंत्यां कृष्ण-
वल्लभे ॥ ४५ ॥ प्रयागे च स्थितं तेन तथा माधवमंदिरे ॥ जागरस्तु कृतस्तेन
कृष्णायार्घ्यं निवेदितम् ॥ ४६ ॥ पुष्पांजलिः कृतानेन श्रुता विष्णुकथा शुभा ॥
तथैव महतां संगो जातो दैवान्महात्मनः ॥ ४७ ॥ वेश्यागारे प्रयागे तु स्थितं
दुष्टात्मना मया ॥ न कृतः पुण्यदिवसे जागरो विष्णुवल्लभः ॥ ४८ ॥ तथा
कृष्णजयंत्यां नो कृष्णायार्घ्यं निवेदितम् ॥ सर्वपुण्याधिकः कालो वृथा नीतो
मयात्र वै ॥ ४९ ॥ पूर्वं च समकर्माणौ सहाधीतौ सहाश्रुतौ ॥ तथापि गतिर्वै

षम्यमावयोर्विष्णुकिंकरौ ॥ ५० ॥ कस्माज्जातं च वदतं विस्तरान्मे महामती ॥
इति तद्वचनं श्रुत्वा सुवृत्तस्य महात्मनः ॥ ५१ ॥ प्रत्यूचतुर्विष्णुदूतौ सुवृत्तं
विस्मयाकुलम् ॥ शृणु धर्मरहस्यं त्वं विचित्रं रोमहर्षणम् ॥ ५२ ॥ कर्मणा कृति-
मात्रं तु न ददाति फलं महत् ॥ सर्वेषामपि धर्माणां मनःशुद्धिर्हि कारणम् ॥५३॥
मनसा चंचलेनैव कृतं कर्म च दुःखदम् ॥ शुद्धेन चेतसा कर्म कृतं भूरि फलप्रदम्
॥ ५४ ॥ मनसा चिंतितो वापि धर्मः फलविवर्धनः ॥ कृतं भूर्यसकृत्कर्म चित्ते-
नाशुभचिंतया ॥ ५५ ॥ तस्मात्तु नरकं याति घोरेण च तथा ह्यसौ ॥ त्वया
तु गम्यते लोको ह्यप्राप्यो वै दुरात्मनाम् ॥ ५६ ॥ चिंतया शुभया दातुर्विष्णोर्दे-
वस्य चक्रिणः ॥ इत्युक्ते विष्णुदूताभ्यां सुवृत्तो वाक्यमब्रवीत् ॥ ५७ ॥ नैनं
विहाय गंतुं मे मन उत्साहते प्रभू ॥ कथं वा यमपाशाभ्यां मुक्तिः स्याद्भ्रातुरस्य
मे ॥ ५८ ॥ वदतां करुणार्द्रेण चित्तेनानुस्मरं च माम् ॥ आश्रुत्यैवं सुवृत्तोक्तमू-
चतुर्विष्णुकिंकरौ ॥ ५९ ॥ यद्यस्ति ते दया तस्मिन्माघस्नानफलं शुभम् ॥
पूर्वजन्मकृतं तस्मिन्मनःपूर्वं स्वनुष्ठितम् ॥ ६० ॥ देहि तत्पुण्यमतुलं मुक्तिरस्य ॥६९॥
भविष्यति ॥ विष्णुदूतवचः श्रुत्वा सुवृत्तः सुमना द्विजः ॥ ६१ ॥ ददौ तेनोक्त-
मार्गेण पुण्यं तस्मै समाहितः ॥ तेन पुण्यप्रभावेन मुक्तोभूद्यमपाशतः ॥ ६२ ॥

ततो भ्रात्रा सहास्थाय विमानं पतगद्युति ॥ विष्णुलोकं गतो धीमान्विष्णुपार्षद-
चोदितः ॥ ६३ ॥ तस्माद्दानं तपो होमः स्वाध्यायः पितृतर्पणम् ॥ नित्यं नैमि-
त्तिकं चापि चरेच्छुद्धेन चेतसा ॥ ६४ ॥ तेन कामानवाप्नोति भुक्तिं मुक्तिं न
संशयः ॥ अवशीकृतचित्तस्य कुतो योगसमाधयः ॥ ६५ ॥ मनोनिग्रहणे
तस्माद्यत्नं कुर्याद्विचक्षणः ॥ सच्छास्त्रश्रवणेनैव मनसो निग्रहो भवेत् ॥ ६६ ॥
संप्रदायज्ञगुरुणा संशयच्छेदशक्तिना ॥ श्रोतव्यं सततं भक्त्या सत्कर्म श्रुतिपूर्वकम्
॥ ६७ ॥ तेनांतःकरणकालुष्यं प्रयात्येव न संशयः ॥ गुरुशुश्रूषया भक्त्या श्रद्धया
च दमेन च ॥ शमेन नियमेनैव योगी योगित्वमाप्नुयात् ॥ ६८ ॥ इतिश्रीवायुपु-
राणे माघमाससमाहात्म्ये एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ शांडिल्य उवाच ॥
चित्तस्वास्थ्यं यदा नास्ति तदा विष्णोर्महात्मनः ॥ स्थूलरूपे मनस्तत्र धिया
संधारयेद्बुधः ॥ १ ॥ विशेषस्तस्य देहोयं महानपि महीयसाम् ॥ जितेंद्रियो
जितश्वासो निःसंगो नियतात्मनः ॥२॥ भूतं भावि भवच्चापि दृश्यते यत्र चाखिलं ॥
विराड्रूपे मनस्तस्मिन् धारयेदव्ययात्मनि ॥३॥ या धारणा त्वस्य पुंसो दहत्याशु
मनोमलम् ॥ पातालं पादमूले च चिंतयेच्च रसातलं ॥ ४ ॥ साक्षात्तु विष्णोः
प्रपदे गुल्फयोस्तु महातलं ॥ तलातलं जंघयोश्च जान्वोश्च सुतलं तथा ॥ ५ ॥

वितलं चातलं चोर्वोर्जघने च महीतलं ॥ नाभौ नभस्तलं विष्णोर्हृदि ज्योतिर्गणं
विदुः ॥६॥ ग्रीवायां तु महर्लोको वदने तु जनस्तथा ॥ ललाटे तु तपोलोकं सत्यं
शीर्ष्णि महात्मनः ॥७॥ इंद्राद्या बाहवस्तस्य दिग्देवाः श्रोत्रयोर्विदुः ॥ आहुस्त-
दिंद्रिये शब्दं नासायामश्विनौ विदुः ॥ ८ ॥ घ्राणेंद्रिये तथा गंधं मुखे चाग्निसमु-
द्भवः ॥ तस्य द्यौरक्षिणी प्रोक्ते चक्षुः शशिदिवाकरौ ॥९॥ पक्ष्मणी चाहनी तस्य
संध्ये चास्य च वाससी ॥ मूर्धजेष्वंबुवाहाश्च हृदये व्यक्तमेव च ॥ १० ॥ विका-
रकोशश्चंद्रश्च मनस्तस्य महात्मनः ॥ मनोविज्ञानशक्तिं च गिरित्रं चांतरादयः ॥
॥ ११ ॥ अश्वाश्वतर्युष्ट्रगजा नखेष्वस्य महात्मनः ॥ मनीषायां मनुं चाहुर्निवासे
मनुजं विदुः ॥ १२ ॥ गंधर्वचारणाद्याश्च स्वरे विष्णोर्महात्मनः ॥ वचांसि तद्-
व्याहरणं स्मृतावसुरसंततिः ॥ १३ ॥ मृगाश्च पशवश्चैव श्रोणिदेशे महात्मनः ॥
कुक्षौ समुद्राः सर्वेपि नद्यो नाडीषु संस्थिताः ॥ १४ ॥ गिरियश्चास्थिसंघेषु तरवश्च
तनूरुहाः ॥ ब्राह्मणश्च मुखे तस्य बाव्होः क्षत्रं विदो विदुः ॥ १५ ॥ ऊरौ वैश्यः
पदे शूद्रस्तले संकरजातयः ॥ गुह्यं प्रजापतिं चाहुर्वृषणे मित्रमेव च ॥ १६ ॥
वीर्ये चान्नं स्थितं चाहुः श्वसिते च सदागतिः ॥ गतिर्वयश्च जंतूनां ब्रह्मायुर्भ्रूवि-
जृंभणम् ॥ १७ ॥ तालुरापोरसो जिव्हा गिरश्छंदांसि वै हरेः ॥ दंष्ट्रयोर्यममृत्यू

च दंतानुडुगणान् विद्धः ॥ १८ ॥ जनोन्मादकरी माया हासस्तस्य महात्मनः ॥
जगत्सृष्टिश्च महती यस्यापांगविमोक्षणम् ॥ १९॥ लज्जोर्ध्वौष्ठे महाविष्णोर्लोभस्त-
स्याधरोष्ठके ॥ धर्मश्च स्तनयो राहुः पृष्ठे चाधर्मपद्धतिः ॥ २० ॥ यदेतत्सकलं
लोके विष्णोरंगेषु चिंतयेत् ॥ अलमेतावता पुंसः पापनिर्हरणाय वै ॥ २१ ॥
गुणानां कर्मणां चैव कीर्तनं वागदाभृतः॥ कलौ कलुषचित्तानां नराणामल्पमेधसां
॥ २२ ॥ गुणसंकीर्तनं विष्णोः सकला ध्यानसंततिः ॥ विष्णोरेकैकनामापि सर्व-
वेदाधिकं मतम् ॥ २३ ॥ नाम्नि संकीर्तिते नित्यं किं तस्य सुकृतैः परैः ॥ मृत-
पत्या यथा नार्याः सर्वलक्षणसंपदः॥२४॥शरीराणां गतासूनां यथालंकरणक्रिया॥
विद्योनपुरुषस्येव सर्वेंद्रियपरिष्क्रिया ॥ २५ ॥ नपुंसकस्य भार्येव पुंसो वंध्या-
परिग्रहः ॥ यथैवापयशाः पुत्रः कुलस्येव दुरात्मवान् ॥२६॥ विष्णुभक्तिविहीनस्य
तथा जन्म निरर्थकम् ॥ या शक्तिः पापनिर्हारे नाम्नोस्ति महती विभोः ॥ ताव-
त्कर्तुं न शक्नोति पातकं पातकीजनः ॥ २७ ॥ परेणोच्चारितं वापि श्रुतं नामाघ
पावकम् ॥ नयत्यूर्ध्वं न संदेहो नरकस्थानपि ध्रुवम् ॥२८॥ न जानंति नराः किं
वा नारदस्य महात्मनः ॥ वसतां यमलोके तु नारकाणां समुद्धृतिम् ॥ २९ ॥
अष्टाविंशतिदिव्यपुरुषा ऊचुः ॥ किं व्यधाद्यमलोके तु नारदो भगवान् मुनिः ॥

कथं वाभून्नारकाणामुद्धारः पापकर्मणाम् ॥ एतद्ब्रह्मन् वदाश्चर्यं श्रोतुं कौतूहलं हि
नः ॥३०॥ शांडिल्य उवाच ॥ पुरा तु नारदो गत्वा वैकुंठं विष्णुमंदिरं ॥ स्तुत्वा
तु विविधैस्तोत्रैर्नारायणमनामयम् ॥३१॥ अनुज्ञातस्ततस्तेन देवेंद्रभवनं ययौ ॥
दृष्ट्वा तु विष्णुं तत्रस्थान्विशेषांश्चाप्यचिंतयत् ॥ ३२ ॥ इतः परं तु गंतव्यं मया
कुत्रेति नारदः ॥ सर्वे दृष्टा मया लोका विशेषा अपि तत्रगाः ॥ ३३ ॥ कदाप्य-
दृष्टो लोकोयं यमस्य च महात्मनः ॥ स द्रष्टव्यो मयेदानीं नरका अपि दारुणाः
॥३४॥ विचार्यैवं ययौ धीमान् यमलोकं दुरासदम् ॥ तत्रापश्यन्मुनींद्रोसौ पुरीं
संयमिनीं महान् ॥३५॥ नरकान् दारुणांश्चैव भृशमाक्रंदितान् जनान् ॥ तप्तताम्र
कटाहस्थान्धावतश्च ततस्ततः ॥ ३६ ॥ तैलकुंभे निरुच्छ्वासे क्वाथ्यमानान्क्व-
चित् क्वचित् ॥ तैलयंत्रे पीड्यमानानिक्षुयंत्रे तथापरान् ॥३७॥ क्रकचैर्भिद्यमानांश्च
छिन्नांगानसिपत्रकैः ॥ वज्रकल्पजलूकाभिर्गृध्रैः कंकैर्मदोत्कटैः ॥ ३८ ॥ शिंशु-
मारैस्तथा मत्स्यैः कृमिभिश्च सुदारुणैः ॥ बकैश्च पक्षिभिर्घोरैर्मांसादैर्जलवासिभिः
॥ ३९ ॥ विष्ठाकूपे महाघोरे छिन्नांगान् व्रणसंचितान् ॥ यमदूतैर्महाघोरैः पाद-
ग्राहिभिरंजसा ॥ ४० ॥ शिलातले पोथ्यमानांश्चूर्णितांगान् जनानपि ॥
पाचितान् क्वथितान्क्वापि तप्तायःपिंडभोजिनः ॥ ४१ ॥ तप्तसीसरसप्रोतकर्णयुग्मा-

नपि क्वचित् ॥ सूचीपूरितजिव्हांश्च जिव्होत्पाटनदुःखितान् ॥ ४२ ॥ वन्हिवर्षैः
शिलावर्षैः शस्त्रवर्षैश्च पीडितान् ॥क्षुधया चाश्नतो मांसान्स्वकायस्थाननल्पकान्॥
॥ ४३ ॥ व्याधिभिः पीड्यमानांश्च भक्ष्यमाणान्वृकादिभिः ॥ क्वचित्ताडनतस्त्रस्तां
स्तर्जनैर्भर्जनैरपि॥४४॥ बद्धपादभुजादंडान्पृष्ठे जानुहतान् जनान्॥ शस्त्रछिन्नांग-
संलिप्तक्षारद्रव्याननेकशः ॥ ४५ ॥ अंगारराशिमध्ये तु पतितान्दग्धधातुकान् ॥
भूतरक्षःपिशाचाद्यैर्व्याघ्रसिंहैः श्वभिस्तथा ॥४६॥ भक्ष्यमाणान्विशीर्णांगांश्छि-
लापाताद्विचूर्णितान् ॥क्वचिद्विषमगर्ते च तप्तपंके सुदारुणे ॥ ४७ ॥ आकंठमग्ना-
न्दुःखार्तान्दुरुत्तारान् भयाकुलान् ॥ शोचतः स्वानि कर्माणि स्मृत्वा स्मृत्वा पुनः
पुनः ॥ ४८॥ तान्दृष्ट्वा कृपयाविष्टो भगवान्नारदो मुनिः ॥ अतिविस्मयमापन्नो
वाक्यमेतदुवाचह ॥ ४९ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ नारायणेति मंत्रोस्ति वागस्ति
वशवर्तिनी ॥ तथापि नरके घोरे पतंतीत्येतदद्भुतम् ॥ ५० ॥ पापिनां कर्मही
नानामलसानां दुरात्मनां ॥ जीवनं हरिनामैव गतिर्नान्या हि विद्यते ॥ ५१ ॥
विचार्यैवं सुदुःखेन कृपयाकुलचेतनः॥ शिलामारुह्य महतीं वीणामादाय सुस्वरां ॥
स जगौ हरिनामानि भृशमुच्चैर्मुदान्वितः ॥ ५२ ॥ गोविंद नारायण वासुदेव
मुकुंद कृष्णाच्युत माधवेति ॥ नृसिंह देवेश हरे मुरारे रमेश लोकेश जगन्निवास

॥५३॥अनंत वैकुंठ दुरंतशक्ते समस्तलोकस्य निदानमूर्ते॥निरंजनानंतगुणाकरेश
चिद्रूप निर्दोष जगद्विहार ॥ ५४ ॥ निरूप नित्याव्यय निर्विकार निराश्रयानंत
विचित्रकर्मन् ॥ दाशार्ह कृष्ण खगवाहन वारिजाक्ष नारायणाखिलगुरो जगताम-
धीश ॥५५॥ दामोदरादिपुरुषोत्तम वासुदेव जनार्दनेश मधुसूदन राम विष्णो ॥
विश्वोदयस्थितिलयो नियतिप्रदेति गायन्मुमोद मुदमापितवाग्जनानाम् ॥५६ ॥
तच्छ्रुत्वा नारकस्थास्ते हरेर्नामामृतं शुभम् ॥ उत्तस्थुर्यातनास्थानान्मुक्तपाशाश्च
सर्वतः ॥ ५७ ॥ तत्क्षणात्पुष्पकारूढा दिव्यरूपा मनोरमाः ॥ दिवं जग्मुः प्रांज-
लयः स्तुवंतो नारदं मुनिम् ॥ ५८ ॥ तदा यमपुरी शून्या जनार्तस्वरवर्जिता ॥
अभवत्तत्क्षणादेव यमदूताः सुविस्मिताः ॥५९ ॥ तूष्णीं भूताः कृत्यहीना यमायै-
तन्न्यवेदयन् ॥ धर्मराजोपि तच्छ्रुत्वा नारदस्य विचेष्टितं ॥६० ॥ आगत्य नार-
दाभ्याशं जगादार्तीवविव्हलः ॥ नमस्ते नारदमुने लोकानुग्रहकारक ॥ ६१ ॥
स्वस्ति तेस्तु पुरीं पाहि त्वमेवेतः परं मुने ॥ लोकनाथाज्ञया विप्र पालितैषा
पुरी मया ॥ ६२ ॥ शून्या जाता त्वयैवैषा शून्यागारे तु किं फलम् ॥ आ-
गताः संपदो लोके नाशं यांति बलीयसा ॥ ६३ ॥ अथवा तेन भुज्यंते तस्मात्त्वं
शाधि मे पुरीम् ॥ इति कीनाशवचनं श्रुत्वासौ नारदोब्रवीत् ॥ ६४ ॥ मावादी-

धर्मराजैवं मया किमपि नो कृतम् ॥ कस्माज्जाता पुरी शून्या न जानेऽहं सुरोत्तम
॥ ६५ ॥ स्वर्लोकं द्रष्टुकामोहं दैवादिह समागतः ॥ आर्तानां दर्शने लोके कृपा
संजायते ध्रुवम् ॥ ६६ ॥ ममापि करुणा जाता भृशार्तानां च दर्शने ॥ कृपयाऽ
तिक्लिन्नमना अवोचं वै स्वभावतः ॥ ६७ ॥ महिम्ना तस्य निर्गत्य ते गता
यानसंस्थिताः ॥ ययुः स्वर्गं दिव्यरूपाः किं मयात्र कृतं वद ॥ ६८ ॥ दुःखं
कस्माद्भवेद्धर्म वृथा मा शप्तुमर्हसि ॥ ते पुरीं नागमिष्यामि कदाद्यप्रभृतीति सः
॥ ६९ ॥ आश्वस्तोपि यमस्तस्मै ददौ शापं सुदुःखितः ॥ एतद्दिवसपर्यंतं सुख-
दोसि तनूभृतां ॥ ७० ॥ अद्यप्रभृति विप्र त्वं भवाशु कलहप्रियः ॥ यमेनोक्तस्तु
कैलासं यमस्तु स्वपुरीं ययौ ॥ ७१ ॥ तस्मान्नामामृतं नित्यं सेव्यं निर्वृतिमि-
च्छता ॥ अनेन सदृशो मंत्रो लोके नास्ति यतो महान् ॥ ७२ ॥ स्मरंतः
स्मारयंतश्च विष्णोर्नामानि नित्यशः ॥ ये पठंति हरेर्वार्तां ते गच्छंति हरेः पदं
॥ ७३ ॥ शौचाचारविहीनाश्च ब्रह्मचर्यविवर्जिताः ॥ तपोहीना ज्ञानहीना ना-
ममात्रैकजल्पकाः ॥ भक्तानां गतिमायांति नान्ये सर्वेपि धार्मिकाः ॥ ७४ ॥
१९ जिव्हाग्रे वर्तते यस्य विष्णोर्नामामृतं शुभं ॥ श्वपचोपि गरीयान्स्यान्नात्र कार्या
विचारणा ॥७५॥ इतिश्रीवायुपुराणे माघमाससमाहात्म्ये द्वाविंशोऽध्यायः ॥२२॥

अष्टाविंशतिपुरुषा ऊचुः ॥ अतिभूरीणि कर्माणि कृतान्यस्माभिरंजसा ॥ अनाया-
सकृतेनास्य सुयज्ञस्यैव कर्मणा ॥ १ ॥ कथं नष्टानि ब्रह्मर्षे चैतद्विस्तार्य नो
वद ॥ शांडिल्य उवाच ॥ अनायासमहायासौ न फले तु प्रयोजकौ ॥ किं तु
कर्मस्वरूपं हि कारणं तद्विदो विदुः ॥ २ ॥ गुरुत्वं च लघुत्वं च न फले तु
प्रयोजके ॥ अपि चाल्पप्रयासेन गोदुग्धं साध्यमित्यथ ॥ ३ ॥ नहीनं तावता
लोके सर्वदुःखनिवारणम् ॥ ४ ॥ दुरापमपि शार्दूलीदुग्धं लोके न शस्यते ॥
लघुदीपो गृहे तिष्ठंस्तमो नाशयाति ध्रुवम् ॥ ५ ॥ अतिधौतं कांस्यपात्रं स्थूलम-
ण्वपि नोत्तमम् ॥ माघे मासि जलस्पर्शः स्वल्पोप्यघविदारणः ॥ ६ ॥ प्रभाते
मकरे भानौ विचित्रा कर्मणो गतिः ॥ पूर्वोक्तवर्त्मना यस्तु माघस्नानं करोति वै
॥ ७ ॥ तेन सर्वाणि कर्माणि कृतान्येव न संशयः ॥ अनुतापविहीनस्य समस्ता
निष्फलाः क्रियाः ॥ ८ ॥ जलसेकविहीनस्य गले तृप्तिक्रिया यथा ॥ अपि गोष्प-
दनीरे वा यः स्नानं कर्तुमिच्छति ॥ ९ ॥ तावन्मात्रेण मुक्तः स्यान्नात्र कार्या
विचारणा ॥ पुण्यां विष्णुकथां श्रुत्वा यः स्नानं कर्तुमिच्छति ॥ १० ॥ तावन्
मात्रेण विप्रत्वं कोटिजन्मसु लभ्यते ॥ यो माघे मकरे भानौ श्रुत्वा विष्णुकथां
शुभाम् ॥११॥ प्रातः स्नात्वा तथाभ्यर्च्य माधवं पुरुषोत्तमम् ॥ दिनमेकं नयत्येवं

कोटियज्ञफलं लभेत् ॥१२॥ यो माघे केतकीपुष्पैर्माधवं सकृदर्चयेत् ॥ स भुक्त्वा
सकलान् भोगान्विष्णुलोके महीयते ॥१३॥सुवर्णतुलसीपत्रैर्माधवं यस्तु पूजयेत्॥
पत्रेणैकेन कोट्यब्दं पूजितस्तेन केशवः ॥ १४ ॥ माधवप्रतिमां कृत्वा माघे
मासि ददाति यः ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तः स याति परमां गतिं ॥ १५ ॥ यो मा
घस्नानधर्माणां साहाय्यं कुरुते नरः ॥ सोपि तत्फलमासाद्य महत्फलमवाप्नुयात्
॥ १६ ॥ अत्रैवोदाहरंतीममितिहासं पुरातनम् ॥ लक्षणायाश्च संवादं याजकस्य
महात्मनः ॥ १७ ॥ आर्यावर्ते पुरा काचिद्वेश्याऽभूल्लक्षणाह्वया ॥ तस्या भुजंगः
शूद्रोऽभूद्दासो नाम युवा बली ॥ १८ ॥ सा लक्षणा ऋतुस्नाता स्थिता गोदाव
रीतटे ॥ बालवैधव्यदुःखेन रुदंतीं च कुमारिकाम् ॥ १९ ॥ मृतं पतिं पुरःस्थाप्य
बंधुभिः परिवारिताम् ॥ आक्रंदंतीं ततो वीक्ष्य शनैस्तां प्रत्यपद्यत ॥ २० ॥
लुठंतीं भुवि तपेन मुहुर्घ्नंतीमुरो बहु ॥ जनानामपि कारुण्यं जायते तां च
पश्यताम् ॥ २१ ॥ तदा सा लक्षणा वाक्यं स्वभुजंगमुवाचह ॥ कुलजानां तु
नारीणां दशेयं च सुदारुणा ॥२२॥ पारवश्यं च नारीणां दुःखमामरणांतिकम् ॥
मृतापत्यं च वैधव्यं तथैवापुत्रताप्रियाम् ॥ २३ ॥ असह्यमेतत्त्रितयं वैधव्यं
चोत्तरोत्तरम् ॥ बालेयं शोचतेतीव कस्येदं कर्मणः फलम् ॥ २४ ॥ निवर्तते वा

केनेदं को वा वेत्तीति तामथ ॥ उवाच दासनामाऽसौ भुजंगःसूनृतं वचः॥२५॥
शृणु भद्रे प्रवक्ष्यामि स्रष्ट्रा सृष्टाः पुरा द्विजाः ॥ देवानां चैव लोकानां हितार्थं
मंत्रकोविदाः ॥ २६ ॥ शास्त्राज्ञानात् स्वभावाच्च जीवानां च पुरा कृतम् ॥
जानंति कर्मजफलं ते प्रष्टव्या धृतव्रताः ॥ २७ ॥ भुजंगवचनं श्रुत्वा तथैवोमिति
सा पुनः ॥ तत्रागतं महावृद्धं याजकं नाम वै द्विजम् ॥ २८ ॥ पप्रच्छ तं दया-
दीना प्रश्नकातरमानसा ॥ लक्षणोवाच ॥ मुने त्वहं दुराचारा कुलटा लक्षणाव्हया
॥ २९ ॥ तथापि ते दयापात्रं पृच्छंतीं मां निबोधय ॥ साधूनां समचित्तानां
जनाः सर्वे समा भुवि ॥ ३० ॥ दुर्गंधो वा सुगंधो वा यथा वायोः समो भवेत्॥
मुने दशेयं नारीणां तृतीयातीवदुःसहा ॥ ३१ ॥ कर्मणा जायते येन केन वाथ
निवर्तते ॥ एतद्विस्तार्य मे ब्रह्मन्कृपया वद सुव्रत ॥ ३२ ॥ शांडिल्य उवाच॥
इति तस्या वचः श्रुत्वा याजको वाक्यमब्रवीत् ॥ दैवे कर्मणि पित्र्ये च नार्यः
पाकेषु संस्थिताः ॥३३॥ अकस्माद्रजसा दुष्टाः स्पृष्टभांडाद्युपस्कराः ॥ अज्ञानाद्वा
भयाद्वापि कामाल्लोभात्क्वचित् स्त्रियः ॥ ३४ ॥ अवेदयित्वा गच्छंति तेन
दुष्यंति सत्क्रियाः ॥ क्रियालोपकरा ह्येताः पापादस्माद्दुरत्ययात् ॥ ३५ ॥
दशामिमां प्राप्नुवंति सर्वा अपि न संशयः ॥ बाल्येपि यौवने वापि वार्धके वा

कदाचन ॥ ३६ ॥ तत्र या तु दुराचारा परानेवाभिकांक्षती ॥ श्वश्रोश्च पतिबंधूनां
नित्यं या च सुदुःखदा ॥ ३७ ॥ एतत्साहाय्यतो नारी या दूषयाति सत्क्रियाः॥
बाल्ये वैधव्यमाप्नोति सा नारी नात्र संशयः ॥ ३८ ॥ ऋतुस्नाता तु या नारी
बालकानवलोकयेत् ॥ लब्ध्वा भर्त्रा ततो गर्भं बालानामुपघातिनी ॥ ३९ ॥
एतत्कर्मसहायेन रजसा दूषिता तु या ॥ मृतापत्या तथा भूत्वा वैधव्यं यौवने
व्रजेत् ॥ ४० ॥ या नारी रजसा दुष्टा सर्वभांडादिसंकरम् ॥ कुरुते यदि सा नारी
वैधव्यं वार्धके व्रजेत् ॥ ४१ ॥ या चानुकूल्यं रहिता पतिधर्मेषु सर्वशः ॥ बाल्ये
वैधव्यमापन्ना गतिहीना भवत्यलम् ॥ ॥ ४२ ॥ सर्वासामपि वैधव्यनिदानं
पुष्पसंभवम् ॥ शांतिं तस्य प्रवक्ष्यामि कर्मणोस्यापि लक्षणे ॥ ४३ ॥ कृताया-
मृषिपंचम्यां व्रतेनास्यावशेषितम् ॥ पापं गच्छति नारीणामिति वेदविदो विदुः
॥ ४४ ॥ शूर्पस्य वायनं दत्वा कृते लक्ष्मीव्रतादिके ॥ मूलावशेषं व्रजति रजो-
दोषो न संशयः ॥ ४५ ॥ निर्मूलं तु व्रजत्याशु लक्षवर्तीव्रते कृते ॥ रजसोत्थं
महापापं नारीणां नात्र संशयः ॥४६॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा पुनः पप्रच्छ लक्ष्मणा॥
मनसा शंकिता भूत्वा सादरं मुनिपुंगवम् ॥ ४७ ॥ साधु साधु महाभाग चित्तं
मे भयविव्हलम् ॥ लक्षवर्तीव्रतस्यास्य विधानं कीदृशं वद ॥ ४८ ॥ कस्मिन्मासे

तु कर्तव्यं कस्य वा तु समर्पणम् ॥ उद्यापनं कथं कार्यं किं फलं तस्य वा मुने
॥ ४९ ॥ तया पृष्टो याजकोपि लोकानां हितकाम्यया ॥ फलं विधानं यत्सर्वं
तदवोचन्महामुनिः ॥ ५० ॥ कालो हि कार्तिको मासो माघो वैशाख एव वा ॥
सहस्रगुणितं तत्तु व्रतमेतद्धिकार्तिके ॥ ५१ ॥ तस्मात्कोटिगुणं दत्ते माघे मासि
व्रतोत्तमम् ॥ तस्मादनंतगुणितं फलं वैशाखमासि वै ॥ ५२ ॥ एतस्मिन् मास-
त्रितये यस्मिन् मासि समाप्यते ॥ तस्मान्मासद्वयात्पूर्वं प्रारभेत्तु व्रतं त्विदम्
॥ ५३ ॥ अंते मासि प्रकुर्वीत समाप्तिं च विचक्षणः ॥ सहस्रवर्तिभिः कुर्यादा-
र्तिक्यं विष्णवेऽन्वहम् ॥ ५४ ॥ घृतेनाप्यथ तैलेन सम्यगुक्तैर्मनोरमैः ॥ यस्मिन्
मासे समाप्तिः स्यात्पौर्णम्यां तत्र कारयेत् ॥ ५५ ॥ उद्यापनं विधानेन व्रतसंपू-
र्तिकारणम् ॥ प्रातःस्नात्वा शुचिर्भूत्वा पंचगव्यं तु प्राशयेत् ॥ ५६ ॥
पुण्याहवाचनं कृत्वा वरेदाचार्यमुत्तमम् ॥ ब्रह्माणमृत्विजश्चैव कुर्यात्तर्पणमंजसा
॥ ५७ ॥ सतिलैश्च यवैः कुर्यादग्नेनयऋचा द्विजः ॥ वर्त्यादशांशतः कुर्यात्तर्पणं
तु विचक्षणः ॥ ५८ ॥ तर्पणस्य दशांशेन होमं कुर्याद्विधानतः ॥ तर्पणोक्तेन
मंत्रेण पायसं च घृतान्वितम् ॥ ५९ ॥ पालाशसमिधश्चैव मंत्ररत्नैश्च वैष्णवैः ॥
घृतं तु विष्णुगायत्र्या होमस्यायं विधिः स्मृतः ॥ ६० ॥ कलशं तु तथा स्थाप्य

सपिधानं सवस्त्रकम् ॥ तत्तन्मासाधिदेवस्य प्रतिमां कारयेत्ततः ॥ ६१ ॥ कालो
विष्णुस्तथा वन्ही रविरापो निशाकरः॥रुद्रः शेषो जगद्व्यापी तेजोरूपी महेश्वरः
॥ ६२ ॥ निरंजनः फलाध्यक्षो विश्वरूपी जगत्प्रभुः ॥ स्वप्रकाशः स्वयंज्योति-
श्चतुर्व्यूहो जनाश्रयः ॥ ६३ ॥ परब्रह्मेति द्विदशनामाभिः पूजयेद्धरिं ॥
शिरो ललाटनेत्रे च कर्णौ नासामुखं तथा ॥ ६४ ॥ कंठं स्कंधौ तथा बाहू
स्तनौ वक्षस्तथोदरम् ॥ नाभिं कटिं च जघने ऊरू जानू च गुल्फके ॥ ६५ ॥
पादौ तदग्रं क्रमशो ह्यंगान्येतैश्च पूजयेत् ॥ धूपदीपौ ततो दत्वा नैवेद्यं तु निवे-
दयेत् ॥ ६६ ॥ आचार्यं पूजयेत्पश्चाद्ब्रह्माणमृत्विजं तथा ॥ गौर्दातव्या सवत्सा
च सालंकारा गुणोचिता ॥ ६७ ॥ त्रिंशत्पलं कांस्यपात्रं घृतेन परिपूरितं ॥
सुवर्णवर्तिसंयुक्तमाचार्याय निवेदयेत् ॥ ६८ ॥ यद्वा दशपलं कांस्यं तथा
घृतसमन्वितम् ॥ सुवर्णवर्तिसंयुक्तमाचार्याय निवेदयेत् ॥ ६९ ॥ अथ वा तु
यथाशक्त्या दद्यादावश्यकं त्विति ॥ व्रताभावे च यो दद्यात्कांस्यं तु घृतपूरितं
॥ ७० ॥ यावज्जीवं जीवपत्नी भवत्येव न संशयः ॥ रजोदोषाद्विमुक्ता स्यात्पौ-
र्णमास्यां ददाति या ॥ ७१ ॥ ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चाद्वित्तशाठ्यं न कारयेत् ॥
या चैवं कुरुते नारी तस्याः पुण्यफलं श्रृणु ॥ ७२ ॥ अवाच्यान्यपि पापानि

रहस्येव कृतानि च ॥ नश्यंति तानि सर्वाणि व्रतस्यास्य प्रभावतः ॥ ७३ ॥
चांडालगामिनी वापि तथा शूद्राभिमार्शिनी ॥ कारूकरजकादीनां कामिनी दुष्टचा-
रिणी ॥ ७४ ॥ ब्रह्मक्षत्रियवैश्येषु प्रातिलोम्येन गामिनी ॥ मातुलेयपितृव्याप्तभ्रा-
तृपुत्राभिमार्शिनी ॥ ७५ ॥ बालघ्नी वा पतिघ्नी वा मातापित्रोर्वधे रता ॥ गोघ्नी
वा तस्करी वापि रजःसंकरकारिणी ॥ ७६ ॥ वन्हिदा गरदा वापि
नित्यमप्रियवादिनी ॥ पत्यौ जीवति या नारी मृते वा व्यभिचारिणी ॥
॥७७॥ एवमादिमहापापैरावृतापि कुलांगना ॥ कृत्वा चैतद्व्रतं पुण्यं मुच्यते नात्र
संशयः ॥ ७८ ॥ व्रतानामुत्तमं चैतत्स्त्रीणामावश्यकं त्विदं ॥ एकार्तिकप्रदानेन
विष्णोरमिततेजसः ॥ ७९ ॥ कोटयो ब्रह्महत्यानामगम्यागमकोटयः ॥ तथैवा-
त्युग्रपापानां कोटयोथ सहस्रशः ॥ ८० ॥ नश्यंति नात्र संदेहो नारीणां वा
नरस्य च ॥ किं लक्षवर्तिभिर्विष्णोः कृते चारार्तिकार्पणे ॥८१॥ किमत्र बहुनोक्तेन
नानेन सदृशं व्रतं ॥ पुरुषोपि व्रतं कृत्वा पूर्वोक्तैः पापसंचयैः ॥ ८२ ॥ मुच्यते
नात्र संदेहो मधुसूदनशासनात् ॥ एतत्सर्वं मया ख्यातं पृच्छंत्यास्तव मानदे
॥ ८३ ॥ व्रतं कुरु सुखं तिष्ठ यथा ते रोचते मनः ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा पुनः
पप्रच्छ लक्षणा ॥ ८४ ॥ अज्ञानाद्दुष्टभावाद्वा न विश्वासो ममेह च ॥ प्रत्ययार्थं

ततो ब्रह्मन्प्रत्यक्षं कुरु मेऽधुना ॥ ८५ ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा याजको वाक्यमब्रवीत् ॥ कथं ते प्रत्ययोभूयादिति तां करुणानिधिः ॥ ८६ ॥ सा चोवाच पुनर्विप्रं विस्मयोत्फुल्ललोचना ॥ नववैधव्यमापन्ना रुदत्येषा कुमारिका ॥ ८७ ॥ अस्याः पतिः कथं जीवेद्वैधव्यं चैव गच्छति ॥ तथा कुरु मुनिश्रेष्ठ दया शमवतां धनम् ॥ ८८ ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा विस्मितो वाक्यमब्रवीत् ॥ अद्यैव मकरं प्राप्तो भास्करो लोकभास्करः ॥८९॥ माघोयं च वरो मासः सर्वक्रतुफलाधिकः ॥ अत्राद्य त्वमृतुस्नाता लब्धं तेनातुलं फलम् ॥ ९० ॥ स्नानं कृष्णार्पणं कृत्वा देहि चास्मै मृताय च ॥ तेन जीवेदयं नूनं ब्रह्मघ्नोयं पुरापि च ॥ ९१ ॥ तस्मादयं राजयक्ष्मरोगेण च मृतिं गतः ॥ तथापि माघमासस्य पुण्यादुज्जीविता ध्रुवम् ॥ ९२ ॥ दापयित्वा हरेरार्तिं कांस्यपात्रं तथैव च ॥ जीवपत्नी भवेदाशु यावदामरणांतिकम् ॥ ९३ ॥ लक्षणा वचनं श्रुत्वा जलं स्पृष्ट्वा च वाग्यता ॥ स्नानं विष्णवर्पणं कृत्वा ददौ तस्मै फलं मुदा ॥ ९४ ॥ अस्याः पुण्यप्रभावेन तत्क्षणादेव सोत्थितः ॥ भुजंगं स्वं प्रेषयित्वा नीत्वा कांस्यं च पात्रकम् ॥९५॥ कुमार्यां दापयामास वैधव्यस्यापनुत्तये ॥ एतत्पुण्यप्रभावेन कुमारी सापि शोभना ॥९६॥ यावज्जीवं जीवपत्नी बभूव बहुपुत्रिका ॥ कुमारी शोभना नाम तत्पतिः

कणभाजनः ॥ ९७ ॥ तद्बांधवास्तथा सर्वे तुष्टुवुस्तां च लक्षणां ॥ याजकं चैव संप्रीत्या जग्मुस्ते च निकेतनम् ॥ ९८ ॥ लक्षणा सैव तेनापि भुजंगेन च संयुता ॥ माघस्नानं तथा कृत्वा व्रतमेतच्चकार सा ॥ ९९ ॥ ततस्तु मरणं प्राप्तो दासस्तस्याः सहायकृत् ॥ गयोनाम महाराजश्चक्रवर्ती बभूव सः ॥ १०० ॥ सा लक्षणा च तत्पत्नी सर्वलक्षणसंयुता ॥ बभूव लोकविख्याता जीवपत्नी सुपुत्रिका ॥ १ ॥ तस्माद्यो माघमासस्य सहायं कारयिष्यति ॥ धर्मस्य तत्फलं प्राप्य मुच्यते नात्र संशयः ॥ २ ॥ नित्यस्नाने त्वशक्तस्तु कुर्यात्तेन दिनत्रयम् ॥ द्वादश्यां रथसप्तम्यां पौर्णमास्यां तथैव च ॥ ३ ॥ सोपि पूर्णफलं प्राप्य विष्णुलोके महीयते ॥ अथवा पौर्णमास्यां वा माघस्नानं चरेद्बुधः ॥४॥ तावन्मात्रेण मुक्तः स्यान्नात्र कार्या विचारणा ॥ संध्यावन्नित्यकर्मेदं महापातकनाशनम् ॥५॥ यो न स्नायाद्दृढो माघे मकरस्थे दिवाकरे ॥ ब्रह्महा स तु विज्ञेयः सर्वकर्मसु गर्हितः ॥ ६ ॥ नारी वा पुरुषोवापि न स्नायादरुणोदये ॥ शाश्वतं नरकं प्राप्य तिष्ठत्याभूतसंप्लवम् ॥ ७ ॥ रोगाद्युपहतो यस्तु पादौ प्रक्षाल्य वाग्यतः ॥ धौतवस्त्रं परीधाय त्रिराचम्य च वारिणा ॥ ८ ॥ गायत्र्या मंत्रितं चांभः प्रोक्षयेन्मूर्ध्नि च द्विजः ॥ सोपि स्नानफलं प्राप्य मोदते विष्णुमंदिरे ॥ १०९ ॥ इति श्रीवायुपुराणे माघमासमाहात्म्ये त्रयोविंशोध्यायः ॥ २३ ॥

शांडिल्य उवाच ॥ माघमासे तु संप्राप्ते मकरस्थे दिवाकरे ॥ पूर्वोक्तविधिना स्नात्वा कोमलैस्तुलसीदलैः ॥ १ ॥ माधवं च समभ्यर्च्य स्तुत्वा तु स्तवराजतः ॥ माधवप्रतिमां दत्वा भोजयित्वा द्विजोत्तमम् ॥ २ ॥ एवं कृत्वा मासमेकं व्रतमेतत्समापयेत् ॥ कोटिजन्मार्जितं पापं निर्धूयाखिलसंपदः ॥ ३ ॥ भुक्त्वेह सर्वान्कामांश्च पुत्रपौत्रादिभिर्वृतः ॥ स कोटिकुलमुध्दृत्य विष्णोः सायुज्यमाप्नुयात् ॥ ४ ॥ कलौ कलुषचित्तानां नराणां पापकर्मणां ॥ माघस्नानं गतिस्तेषां सर्वाघौघविनाशनम् ॥ ५ ॥ सर्वदुःखोपशमनं निदानं सर्वसंपदां ॥ प्रातर्माघे तु यः स्नात्वा सकृन्माधवमर्चयेत् ॥ ६ ॥ तावतैव विशुद्धात्मा याति ब्रह्मसनातनम् ॥ शोकार्तानां च साधूनां स्नातानामरुणोदये ॥ ७ ॥ यो ददातींधनं वन्हिं वन्हिलोकं स गच्छति ॥ माघे मकरगे भानौ प्रातःस्नानपरो नरः ॥८॥ तैलाभ्यंगपरित्यागी तथा वै पत्रभोजनः॥ कांस्यपात्रपरित्यागी विष्णुलोके महीयते ॥ ९ ॥ योर्चयेन्माघमासे तु विष्णवे परमात्मने ॥ सगुडं तिलपिष्टं च सोपि मृत्योर्विमुच्यते ॥ १० ॥ माघे माधवरूपं तु सौवर्णं यो ददाति च ॥ स तु मोक्षमवाप्नोति कुलमुद्धरते शतम् ॥ ११ ॥ यो माघे शिशुमारस्य प्रतिमां च द्विजातये ॥ मृतापत्याख्यदोषेण मुच्यते नात्र

संशयः ॥ १२ ॥ सुवर्णं कोटिभारं तु यो दद्यात्कुरुजांगले ॥ तत्पुण्यं लभते
माघे गोपीचंदनदानतः ॥ १३ ॥ यो माघे वैश्वदेवाय तंडुलं तु ददाति वै ॥
पूर्णायुष्यमवाप्नोति नरकं नैव गच्छति ॥ १४ ॥ घृतप्रस्थं तु यो दद्यान्माघे
माधववल्लभे ॥ अलक्ष्मीमपमृत्युं च जयत्यद्धा न संशयः ॥ १५ ॥ तैलदीपं तु
यो दद्यात्पौर्णम्यां विष्णुमंदिरे ॥ कालमृत्युं जयत्याशु मधुशासनशासनात्
॥१६॥ यो दद्याद्वस्त्रदानं तु शीतार्ताय द्विजातये ॥ पूर्णायुष्यमवाप्नोति विष्णु-
लोकं स गच्छति ॥ १७ ॥ तांबूलं प्रत्यहं दद्यान्माघे मासि द्विजातये ॥
पूर्णायुष्यमवाप्नोति विष्णुलोकं च गच्छति ॥ १८ ॥ दारिद्र्यदोषनिर्मुक्तो महदैश्व-
र्यमाप्नुयात् ॥ यो दद्यात्तिलपात्रं तु माघस्नानपरो नरः ॥१९॥ निर्धूय सर्वपापानि
ग्रहपीडां व्यपोहति ॥ यो माघे तु बहिः स्नात्वा माधवस्य महात्मनः ॥ प्रकुर्या-
न्महतीं पूजां न पुनर्जायते भुवि ॥ २० ॥ रंभाफलैरिक्षुदंडैर्धूपदीपैर्मनोहरैः ॥
सकृद्वा पूजितो विष्णुः पूजितः कोटिवत्सरं ॥ २१ ॥ एकस्मिन्वा दिने यस्तु
प्रातर्माघे जलाप्लुतः॥ क्षणं श्रुत्वा हरेर्दिव्यां कथां श्रोत्रमनोहरां ॥ २२ ॥
सर्वाघौघैर्विनिर्मुक्तो विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासं पुरातनम्
॥ २३ ॥ श्रुत्वा विमुच्यते पापात्पूर्वजन्मशतार्जितात् ॥ पुरा तु दारुणो नाम

लुब्धको लोककंटकः ॥ २४ ॥ शरयूवनवासी च कालमृत्युरिवापरः ॥ पक्षिणः
स मृगांश्चैव मत्स्यान्कूर्मांश्च मर्कटान् ॥ २५ ॥ पतंगान् मूषकांश्चैव गोधाकर्परदे-
हिनः ॥ जालैः शस्त्रैश्च शूलैश्च धनुर्मुक्तैः शिलाकणैः ॥ २६ ॥ खातैर्बंधनलेपैश्च
तथा फूत्कारलोष्टकैः ॥ सारमेयैः सहचरैर्हत्वा जीवनमाप सः ॥ २७ ॥ पथिका-
न्बाधते नित्यं चोरवृत्त्या धनुर्धरः ॥ ग्राम्यान् पशून्बहिर्नीत्वा गवादींस्तान् महा-
निशि ॥ २८ ॥ हत्वा च वृत्तिमकरोत्पापात्मा लुब्धको ह्ययं ॥ वृत्तिहीनस्तथा-
प्यासीन्महता कर्मणाधमः ॥२९ ॥ कदाचिन्माघमासे तु प्रातर्मत्स्याभिकांक्षया ॥
शरयूपवने रम्ये पुण्यक्षेत्रे कुटीरके ॥३०॥ उपविश्य जले गाधे गलंग्राहि विसृज्य
च ॥ प्राप्तं प्राप्तं गृहीत्वा तु पुनरादातुमिच्छति ॥ ३१ ॥ प्रातः स्नातुं
तदा जग्मुर्ब्राह्मणा ब्रह्मवादिनः ॥ शरयूं तां महापुण्यां माघे मकरगे
रवौ ॥ ३२ ॥ तस्यां स्नाता महापुण्याः काल्यं कर्म निवर्त्य च ॥ तत्तीरेश्वत्थमूले
तु सम्यगभ्यर्च्य माधवम् ॥ ३३ ॥ गालवाख्यमुनेस्तेपि शुश्रुवुश्च हरेः कथां ॥
तदा च मर्कटः कश्चित्सारसश्च विहंगमः ॥ ३४ ॥ शाखे उभे समाश्रित्य तदाग-
त्यैव तिष्ठतः ॥ श्रुता ताभ्यां कथा दिव्याः क्षणं कर्मानुरोधतः ॥ ३५ ॥ क्षणा-
ज्ज्ञानं तयोरासीत्तिर्यग्योनिजयोरपि ॥ पश्चात्स्वभावचांचल्यात्पुप्लुवे मर्कटस्तदा ॥

॥ ३६ ॥ शाखां च सारसाक्रांतां सारसग्रहणेच्छया ॥ गृहीतो मर्कटेनापि
पक्षीपक्षौ विधूय च ॥ ३७ ॥ साकं पपात हरिणा प्रातर्नद्या जले तदा ॥ जले
निमग्नौ च मृतौ तदा सारसमर्कटौ॥३८॥विमानं पतगज्योतिरारूढौ दिव्यरूपिणौ॥
प्रकाश्य तौ दिशः सर्वा जग्मतुर्विष्णुमंदिरम् ॥ ३९ ॥ पतितौ
तु मृतौ पश्चाद्विमाने दिव्यरूपिणौ ॥ गीयमानौ चाप्सरोभिर्लुब्धदृष्टिपथं गतौ ॥
तौ दृष्ट्वा लुब्धकः पापी विस्मयोत्फुल्ललोचनः ॥ ४० ॥ निवृत्तो दुष्टभावेन
गालवं पर्यपृच्छत ॥ मुने दृष्टं मयाऽश्चर्यं मत्स्यानादातुमिच्छुना ॥ ४१ ॥
शाखामृगः खगश्चायं दैवाच्छाखे उभौ गतौ ॥ क्षणं स्थितौ तयोरन्यो मर्कटः
पुप्लुवे तदा ॥ ४२ ॥ जग्राह सारसं चापि तेन सार्धं पपात च ॥ युगपत्तौ
मृतौ मग्नौ यानारूढौ दिवं गतौ ॥ ४३ ॥ तां दृष्ट्वा विस्मितो भूत्वा दुष्टभावं
विसृज्य च ॥ त्वां प्रष्टुकामो विप्रेंद्र तवांतिकमुपागतः ॥ ४४ ॥ तौ कौ पुरा
खगहरी केन वा कर्मणा भुवि ॥ तिर्यग्योनिं समापन्नौ मुक्तौ केन च कर्मणा ॥
॥ ४५ ॥ तच्छुश्रूषोः श्रद्दधालोः पृच्छतो वद विस्तरात् ॥ लुब्धकस्य वचः
श्रुत्वा गालवो मुनिसत्तमः ॥ ४६ ॥ तमुवाच महात्मानं पश्चात्तापमुपेयुषम् ॥ ॥७९॥
पश्यतामेव सर्वेषां स्नानार्थं समुपेयुषाम् ॥ गालव उवाच ॥ शृणु लुब्धक वक्ष्यामि

तयोर्वृत्तांतमंजसा ॥ ४७ ॥ स्वयं पंडितमान्यज्ञो मर्कटस्तु पुरा द्विजः ॥ पैठी-
नसिकुलीनोयं मर्कटः कनकाव्हयः ॥ ४८ ॥ संत्यज्यापरकर्माणि शृण्वतां च हरेः
कथाम् ॥ निंदां चक्रे द्विजेंद्राणां हासपूर्वं दुराग्रहः ॥ ४९॥ परित्यक्तानि कर्माणि
यैर्नित्यान्यपि पापिभिः ॥ कथाकथेत्यहरहरितिपंडितमानिभिः ॥ ५० ॥ मूढाने-
तान्महाश्चर्यं वदंति ब्रह्मवादिनः ॥ हासं करोत्यनुवादं तेषां दोषमुदीरयन ॥५१॥
उत्क्रोशन्नेव वदति सभामध्ये दुराग्रही ॥ न तेषां संगतिः क्वापि पापघ्नीत्यनुकां-
क्षति ॥ ५२ ॥ तेन दोषेण पापीयान्ब्रह्मकल्पत्रयेपि च॥नारकीं यातनां भुक्त्वा
तिर्यग्योनिशतेषु च ॥ ५३ ॥ भूत्वा पुनश्च पापीयान्मार्कटीं योनिमाश्रितः ॥
माघे तु दीपदानेन तस्मिन्नेव तु जन्मनि ॥ ५४ ॥ जन्मन्यस्मिन्क्षणं प्राप्तः
पूर्वजन्मस्मृतिं हरेः ॥ शाखाश्रये वसन्पापी श्रुत्वा चेमां कथां शुभाम् ॥ ५५ ॥ ये
कुर्वंति कथाक्षेपं वृथा पंडितमानिनः ॥ तिर्यग्योनिसहस्रेषु जायंते ते नरा भुवि
॥ ५६ ॥ प्रसंगानुप्रसंगेन प्रसंगोयं समागतः ॥ तदिदानीं हरिः श्रुत्वा पश्चात्तापं
क्षणं ययौ ॥ ५७ ॥ पुनश्च योनिजाद्दोषाच्चांचल्येन विदूषितः॥पुप्लुवे विहगग्राही
तेन साकं पपात च ॥ ५८ ॥ प्रातर्माघे जले दैवान्निमज्य च मृतिं गतः ॥
जातिस्मृत्या क्षणं श्रुत्वा वाच्यमानां हरेः कथां ॥ ५९ ॥ प्रातर्माघे जलस्पर्शा-

न्मुक्तोयं दिवमागतः ॥ क्षत्रबंधुः सारसोयं सदा भोगेषु लोलुपः ॥६०॥ वैशाखी कार्तिकी माघी न स्नाताऽनेन लुब्धक ॥ अस्नाता अप्यदत्ताश्च ता एतास्तिथयोमुना ॥६१॥ किमुतान्याश्च तिथयो नीता इति च किं ब्रुवे ॥ कदाचिदध्वनि श्रांतं माधवेमासि वै द्विजम् ॥६२॥ ब्रह्मिष्ठं भोजयामास पुण्यस्यास्य प्रभावतः॥ जातिस्मरत्वं देहेस्मिंस्तस्माद्दोषात्कुयोनिता ॥ ६३ ॥ अयं शुश्राव शाखाग्रे माघमाहात्म्यमुत्तमम् ॥ निर्वेदं क्षणमापेदे पूर्वजन्मकृतं स्मरन् ॥ ६४ ॥ विधिना मर्कटग्रस्तः प्रातर्माघे जले मृतः ॥ पापान्मुक्तो विहंगोथ यानारूढौ दिवं ययौ ॥ ६५ ॥ एतत्सर्वं समाख्यातं लुब्ध गच्छ यथासुखम् ॥ श्रुत्वा तदीरितं व्याधः पुनर्गालवमब्रवीत् ॥ ६६ ॥ लुब्धक उवाच ॥ जन्मप्रभृति पापीयान् सदा हिंसापरायणः ॥ न किंचिदपि जानेहं सुकृतं नैव दुष्कृतं ॥ ॥ ६७ ॥ पापाचारस्य मे मुक्तिः कथं वा स्यान्मुनीश्वर ॥ कियद्वा वर्तते चायुरेतन्मे वद सुव्रत ॥ ६८ ॥ इति लुब्धवचः श्रुत्वा गालवो वाक्यमब्रवीत् ॥ इदानीं सर्पदष्टोसि न जानास्यन्यचिंतया ॥ ६९ ॥ ते मुहूर्तद्वयादूर्ध्वं मरणं च भविष्यति ॥ इदानीं माघमासस्य पुण्या शुक्लत्रयोदशी ॥ ७० ॥ कालश्च प्रातरेवायं तस्माच्छीघ्रं नदीं व्रज ॥ संस्मृत्य माधवं देवं कुरु स्नानं यथाविधि ॥

॥ ७१ ॥ पश्चान्मदीरितां श्रुत्वा कथां विष्णोर्महात्मनः ॥ पुत्रमित्रकलत्रादौ
ममतां त्यज चेतसा ॥ ७२ ॥ हरौ चित्तं समाधाय भक्त्या त्यज कलेवरम् ॥
मुक्तिस्ते भविता नूनं माधवश्च प्रसीदति ॥ ७३ ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा गालवस्य
महात्मनः ॥ ततो हृष्टमना भूत्वा स्नात्वा नद्यां यथाविधि ॥ ७४ ॥ माधवे मन
आवेश्य गालवे च गुरौ तथा ॥ कथां तदीरितां श्रुत्वा नाकरोद्बाह्यचिंतनम्
॥ ७५ ॥ जहौ कलेवरं तीरे क्रमात्कालउपस्थिते ॥ विमानं दिव्यमारुह्य जगाम
हरिमंदिरम् ॥ ७६ ॥ खगो हरिर्लुब्धकश्च दुर्मृता अपि ते त्रयः ॥ माघस्नानस्य
माहात्म्यात्कथायाश्च मधुद्विषः ॥ ७७ ॥ पश्यतामेव सर्वेषां योगिनामपि दुर्लभाम्॥
गतिमापुर्महात्मानः क्षणेनैकदिनेन च ॥ ७८ ॥ कुटीरस्थजनाः सर्वे गालवं
मुनिपुंगवम् ॥ तुष्टुवुर्विविधैस्तोत्रैर्विस्मयोत्फुल्ललोचनाः ॥ ७९ ॥ तं प्रत्यूचुर्महा-
त्मानं संतोषाकुलचेतसः ॥ माघस्नानप्रभावश्च कथाया अपि वै हरेः ॥ ८० ॥
प्रत्यक्षेणैव दृष्टोऽभूच्चित्रं चित्रमहो यतः ॥ अयमर्थः पुरास्माकं शास्त्रगम्योभवन्मुने
॥ ८१ ॥ प्रत्यक्षमभवन्नूनमधुना कृपया तव ॥ समागमो हि महतां सद्यः क्षेमाय
कल्पते ॥ ८२ ॥ सर्वे धर्मा महद्भिश्च ज्ञेयाः सूक्ष्माः सहस्रशः ॥ तेपि शास्त्रकथा-
लापैर्व्यक्तीकुर्वंति सज्जनाः ॥ ८३ ॥ सूपदिष्टाश्च ते धर्मा जनान्वै शुद्धचेतसः॥

पुनाति नात्र संदेहो न पुनंति दुराग्रहान् ॥ ८४॥ अपि तु श्रोतुमिच्छामो माघमाहात्म्यमुत्तमम् ॥ यद्यदस्ति विशेषोत्र तद्वदस्व दयानिधे ॥ ८५ ॥ नानेन सदृशो धर्मो नानेन सदृशं तपः ॥ नानेन सदृशो यज्ञ इति मे भाति सत्तम ॥ ८६ ॥ बहुशः शृण्वतां चापि तृप्तिर्नाद्यापि विद्यते ॥ कोनुतृप्येत भगवन्कथालापामृतं पिबन् ॥ ८७ ॥ मनांसि च प्रसन्नानि पापान्यपि गतानि च ॥ गालवस्य मुनेः संगात्संशयानपि छेदिता ॥ ८८ ॥ शुश्रूषूणां च शिष्याणां वद विष्णोः कथां शुभाम् ॥ ८९ ॥ ॥ इतिश्रीवायुपुराणे माघमासमाहात्म्ये चतुर्विंशोध्यायः ॥ २४ ॥ गालव उवाच ॥ यः स्नाति माधवप्रीत्यै प्रातर्माघे बहिर्जले ॥ संपूज्य मालतीपुष्पैर्विष्णुलोकमवाप्नुयात् ॥ १ ॥ गीतापाठं तु यः कुर्याद्बहिर्माघे जलाप्लुतः ॥ तस्य पुण्यफलं वक्तुं विष्णुनापि न शक्यते ॥ २ ॥ विभूतिं विश्वरूपं च यश्चाध्यायद्वयं पठेत् ॥ तस्य पुण्यस्य विस्तारं वदतो मे निशामय ॥ ३ ॥ विभूतिविश्वरूपोत्थं यः पादं पठते नरः ॥ माघे पापविनिर्मुक्तो दिवि देवैश्च गीयते ॥ ४ ॥ श्लोकार्धं पठते यस्तु माघे मासि जलाप्लुतः ॥ स सर्वकुलमुध्दृत्य स्वर्गलोके महीयते ॥ ५ ॥ प्रातः स्नात्वा शुचिर्भूत्वा यः श्लोकं पठते नरः ॥ स चैकविंशतिकुलैः सत्यलोकमवाप्नुयात् ॥ ६ ॥ माघे स्नात्वा तु

यः कुर्यात्पाठं श्लोकद्वयस्य तु ॥ एकेन पापनाशः स्याद्वितीयान्मोक्षमाप्नुयात् ॥ ७ ॥ माघे स्नात्वा हरिं पूज्य यस्तु श्लोकत्रयं पठेत् ॥ एकस्मात्संसृतेर्नाशः सायुज्यं च द्वितीयतः ॥ ८ ॥ मुक्तिं ददाति वै विष्णुर्ऋणी शेषेण माधवः ॥ माघे चाध्यायपठने कृते स्नातेन चोषसि ॥ ९ ॥ तस्य पुण्यफलं वक्तुं नालं वर्षशतैरपि ॥ यश्चाध्यायद्वयं नित्यं प्रातः स्नात्वा तु यः पठेत् ॥ १० ॥ ब्रह्माद्यैरपि देवैश्च विष्णुना शंभुना तथा ॥ न शक्यते फलं वक्तुमर्हकल्पशतैरपि ॥ ॥ ११ ॥ माघस्नानं हरेः पूजा गीतापाठ त्रयं यदि ॥ एकस्मिन्दिवसे यस्य मुक्तिस्तस्य करे स्थिता ॥ १२ ॥ स्नात्वा तु मृदमालिप्य प्रातर्माघे बहिर्जले ॥ सहस्रनामभिः पूज्य कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥ १३ ॥ सहस्रनामपठनं पूजाकाले तु यः पठेत् ॥ तद्वंश्यानां भवेन्मुक्तिः किमु तस्य महात्मनः ॥ १४ ॥ नाम्ना चैकेन वा यस्तु पूजयेन्मधुसूदनम् ॥ कोठिसंवत्सरं विष्णुः पुजितस्तेन निश्चयः ॥ १५ ॥ यो वा नाम्नां सहस्रेण स्तोतुमिच्छति माधवम् ॥ तावता तेन वै पुंसा स्तुतएव न संशयः ॥ १६ ॥ एकं श्लोकं पठेद्यस्तु नित्यं भागवतोद्भवम् ॥ तस्य पुण्यफलं वक्तुं कः शक्तो दिवि वा भुवि ॥ १७ ॥ पूजयेन्माधवं देवं प्रातर्माघे जलाप्लुतः ॥ पठन् भागवतं शास्त्रं मुक्तिमेति न संशयः ॥ १८ ॥ गजेंद्रस्तोत्रपठनं

कुर्यान्माघे जलाप्लुतः ॥ तस्य विष्णुः स्वयं प्रीणन्ददातीष्टान्मनोरथान्
॥ १९ ॥ श्लोकार्धं श्लोकपादं वा नित्यं भागवतोद्भवम् ॥ यः पठेत्प्रातरुत्थाय
स जीवन्नेव मुक्तिगः ॥ २० ॥ यद्गेहे लिखितं शास्त्रं पुण्यं भागवतं शुभम् ॥
वर्तते तद्गृहं पुण्यं सर्वक्षेत्राधिकं मतम् ॥ २१ ॥ यः प्राक्सूर्योदयात्स्नात्वा कृत्वा
माधवपूजनम् ॥ माधवस्तवराजेन यदि स्तौति हरिं सकृत् ॥ २२ ॥ निर्धूय
सर्वपापानि कुलान्युध्दृत्य सर्वशः॥ सवितुर्मंडलं भित्वा विष्णोः सायुज्यमाप्नुयात्॥
॥ २३ ॥ माधवस्तवराजं तु माघे नित्यं पठेन्नरः॥ तेनेष्टं तेन दत्तं च तेन सर्व-
मनुष्ठितम् ॥ २४ ॥ विष्णोर्नामसहस्रस्य त्रिरावृत्त्या तु यत्फलम् ॥ तत्फलं सम
वाप्नोति माधवस्तवराजतः ॥ २५ ॥ कुटीरस्था ऊचुः ॥ स्तोत्रमेतन्महापुण्यं
यत्त्वयोक्तं द्विजोत्तम ॥ माधवस्तवराजं तु श्रोतुमिच्छामहे वयम् ॥ २६ ॥ किं
फलं तस्य पठने केन लोके प्रकाशितम्॥एतद्ब्रह्मन्वदास्माकं परं कौतूहलं हि नः॥
गालव उवाच ॥ पादौ प्रक्षाल्य चाचम्य कृतन्यासः कृतासनः ॥ २७ ॥ स्तोत्र-
मेतत्पठेन्नित्यं माघे मासि विशेषतः ॥ आदौ नत्वा गुरून् सर्वान्पश्चाद्वामे
च पार्श्वके ॥ २८ ॥ पापं च पुरुषं ध्यायेत्स्पृष्ट्वा दक्षिणहस्ततः ॥ ब्रह्महत्याशि-
रस्कं च स्वर्णस्तेयभुजद्वयम् ॥ २९ ॥ सुरापानहृदायुक्तं गुरुतल्पकटिद्वयम् ॥

तत्संयोगपदद्वंद्वमंगप्रत्यंगपातकम् ॥ ३० ॥ उपपातकरोमाणं रक्तश्मश्रुविलोच-
नम् ॥ खड्गचर्मधरं कृष्णं कुक्षौ पापं विचिंतयेत् ॥ ३१ ॥ नाभिं स्पृष्ट्वा ततः
पश्चाद्वायुबीजमनुस्मरन् ॥ षट्कोणचक्रगं नीलं भगवंतमनुस्मरन् ॥ ३२ ॥ देहस्थं
पापपुरुषं वायुना शोषयेत्पुरा ॥ ततो हृदि करं न्यस्य वन्हिमंडलगं हरिम् ॥
॥ ३३ ॥ त्रिकोणचक्रगं रक्तं भगवंतमनुस्मरन् ॥ देहस्थं पापपुरुषं निर्दहेदग्निना
ततः ॥ ३४ ॥ पश्चान्मूर्ध्नि करं न्यस्य स्थितं वरुणमंडले ॥ चतुर्दले स्फाटिकाभं
स्मृत्वा चामृतवृष्टिभिः ॥ ३५ ॥ अप्लाव्य सकलं देहं प्राणायामं ततश्चरेत् ॥
गायत्र्या चैव मंत्रेण पंचांगन्यासमाचरेत् ॥ ३६ ॥ माधवेति हृदि न्यस्य न्यसे-
न्मूर्ध्नि च केशवम् ॥ नारायणं शिखायां च नेत्रयोरच्युतं तथा ॥ ३७ ॥ विष्णवे
नम इति च वदेदस्त्रायफट् ततः॥ मंत्रस्ततः प्रयोक्तव्यः सर्वपापोपशांतये ॥३८॥
भुक्तिमुक्तिप्रदो नृणां सर्वरोगविनाशनः॥अच्युतानंत गोविंद प्रणतार्तिविनाशन॥
देहि मेऽद्य मनःशुद्धिं त्वन्नामस्मरणाद्धरे ॥ ३९ ॥ हृषीकेश जगद्व्यापिन्सर्वसाक्षि
न्दयानिधे ॥ इंद्रियाण्यनुकूलानि सदा धर्मेषु मे कुरु ॥ ४० ॥ यश्चक्षुर्गः सूर्य-
गश्च सूर्यात्मा सूर्यसेवितः ॥ दर्शयस्व महाबाहो सदा मे धर्मपद्धतिं ॥४१॥
दिग्रूपी च श्रुतिस्थो यः सर्वप्रत्ययगोचरः ॥ वर्तयस्व कथालापे श्रोत्रे मे श्रुतिबो-

धिते ॥ ४२ ॥ नासत्यरूपी भगवान्नासास्थो हरिरव्ययः ॥ नासां मे वर्तयस्वाशु
दिव्ये त्वत्पादसौरभे ॥ ४३ ॥ जिव्हात्मा वरुणस्त्वं च माधवानंत शक्तिधृक् ॥
जिव्हां तव रसास्वादे वर्तयस्व महाप्रभो ॥ ४४ ॥ प्राणात्मको विष्णुरजस्त्वक्
स्पर्शात्मा महाप्रभुः ॥ त्वक्स्पर्शाभ्यां कृतं पापं शमयाच्युत माधव ॥ ४५ ॥
स्वस्थः स्वनामा भगवान्सर्वव्यापिन्महाप्रभो ॥ यदाकाशात्प्रवृत्तं च पापं प्रश-
मयाच्युत ॥ ४६ ॥ वायुगो वायुनामा त्वं जगत्साराव्ययाच्युत ॥
वायोर्भूतात्कृतं पापं शमयाच्युत माधव ॥ ४७ ॥ तेजस्थितो
वन्हिनामा स्वयं ज्योतिस्त्वमादिदृक् ॥ तेजोभूतात्कृतं पापं श० ॥ ४८ ॥
अप्स्थितो भगवान् विष्णुरबात्मा जीवनप्रदः ॥ अब्भूताच्च कृतं पापं श०॥४९॥
भूमिस्थितो भूमिनामा जगदाधार केशव ॥ भूमेर्भूतात्कृतं पापं श० ॥ ५० ॥
महान्महद्गतो विष्णुर्जगद्धेतुर्जनार्दनः ॥ निदानं कर्मणो विष्णो श० ॥ ५१ ॥
यश्चाहंकारगो विष्णुर्जगद्धेतुर्निराश्रयः ॥ अहंकारात्कृतं पापं श० ॥ ५२ ॥
मनस्थितः कामरूपी प्रवर्तक निवर्तक ॥ मनसा तु कृतं पापं श० ॥ ५३ ॥
बुद्धिगो बुद्धिनामा त्वं बोधात्मा हरिरीश्वरः॥बुद्ध्या तु यत्कृतं पापं श०॥ ५४॥
वाचि स्थितो वन्हिरूपी गुहाश्रय निराश्रय ॥ वाचा कृतं महत्पापं श० ॥ ५५ ॥

हस्तस्थो भगवान्विष्णुर्दक्षगः पुण्यविग्रहः ॥ यद्धस्ताभ्यां कृतं पापं श० ॥५६ ॥
पादस्थितो जयंताव्हो भगवान्गरुडासनः ॥ यत्पद्भ्यां च कृतं पापं श० ॥५७॥
गुह्यस्थितो गुह्यरूपी प्रसविष्णू रमापतिः ॥ यद्गुह्येन कृतं पापं श० ॥ ५८ ॥ हरे
कृष्ण हरे कृष्ण शंखचक्रगदाधर ॥ सर्वदा सर्वतो मह्यं कुरु माधवरक्षणम् ॥५९॥
वामवामनविश्वात्मन्बलिध्वंसिन्बटो हरे ॥ कृपालय स्थलेषु त्वं कुरु० ॥ ६० ॥
त्रिविक्रम त्रिकालज्ञ त्रिधामस्त्वं त्रयीमय ॥ सर्वाश्चर्यकरव्योम्नि कुरु० ॥ ६१ ॥
वेदनेतृ महामीन जले वरुणपाशतः ॥ यादोगणेभ्यो देवेश कुरु० ॥ ६२ ॥
महाविष्णो नृसिंह त्वं वज्रकल्पमहानख॥ दुर्गाटवीग्रहादिभ्यः कुरु० ॥ ६३ ॥
यद्दंष्ट्रेंदुकलालग्ना कलंक इव या क्षितिः ॥ वराहोध्वनि मे नित्यं कुरु० ॥ ६४ ॥
शार्ङ्गधन्वन्महावीर्य नारायण परात्पर ॥ प्रमादोत्थमहादुःखात्कुरु० ॥ ६५ ॥
अनसूयागर्भरत्न योगिध्येयात्रिगोत्रज ॥ योगोपायविहीनस्य कुरु० ॥ ६६ ॥
सनत्कुमार कपिल हयग्रीव जनार्दन ॥ देव हेलनबंधेभ्यः कुरु माधवरक्षणम्
॥ ६७ ॥ समस्तजगदाधार सर्वदेव भयापह ॥ घोरेभ्यो नरकेभ्यश्च कुरु माधव-
रक्षणम् ॥ ६८ ॥ धन्वंतरे चिदानंदस्वरूपिन् विश्वभेषज ॥ अपथ्यजान्महादुः
खात्कुरु० ॥ ६९ ॥ विततात्मन्महाशक्ते बलज्ञानवृषाव्यय ॥ द्वंद्वादिभ्यो

महादुःखात्कुरु० ॥ ७० ॥ कृष्णद्वैपायन हरे बुद्ध कल्किन् शुभप्रद ॥ अज्ञाना-
दिभयान्नित्यं कुरु० ॥ ७१ ॥ केशवाच्युत गोविंद दामोदर जनार्दन ॥ प्रातः
संगवमध्यान्हे कुरु० ॥ ७२ ॥ कालमूर्ते महाविष्णो पद्मनाभ गदाधर ॥ प्रदो-
षदुष्टकालेभ्यः कुरु० ॥ ७३ ॥ श्रीवत्सलांछन श्रीमंश्चक्रपाणे भवार्तिहन् ॥
अज्ञानतिमिरान्नित्यं कुरु० ॥ ७४ ॥ वासुदेव जगद्योने जितामित्र चतुर्भुज ॥
मयाज्ञानात्कृतात्पापात्कुरु० ॥ ७५ ॥ वेदसार जगत्त्राण सत्यवाक् सत्यविक्रम ॥
अनृताच्च महापापात्कुरु० ॥ ७६ ॥ समस्तपातकध्वंसिन्सर्वावस्थानियामक ॥
त्वद्विस्मृतेर्महापापात्कुरु० ॥ ७७ ॥ परानंद परब्रह्मन् सत्यबोधाव्ययात्मक ॥
अध्यानात्ते महापापात्कुरु० ॥ ७८ ॥ सर्वकर्तः सर्वसाक्षिन् शिवरूप शिवप्रद ॥
सुशिवज्ञानराहित्यात्कुरु० ॥ ७९ ॥ यज्ञभृद्यज्ञकृद्यज्ञ यज्ञभुग्यज्ञसाधन ॥ क्रिया-
त्यागान्महापापात्कुरु० ॥ ८० ॥ भक्तप्रियाखिलाधार पुण्यकीर्ते निरामय ॥
अरतेस्तु महादोषात्कुरु माधव रक्षणम् ॥ ८१ ॥ निरंजन निराकार निर्गुणानंत
निश्चल ॥ गुणत्रयकृताद्बंधात्कुरु माधवर० ॥ ८२ ॥ क्षेत्रज्ञ क्षेत्रकृत्क्षेत्रिन् क्षेत्रदूर
कृपाकर ॥ क्षेत्रजाच्च महापापात् कुरु० ॥ ८३ ॥ उत्तिष्ठन्प्रस्वपन् गच्छन्पिबन् ॥८४॥
भुंजन् विजृंभयन् ॥ यत्पापं कुरुते तस्मात्कुरु० ॥ ८४ ॥ दाक्षिण्यादर्थलोभाद्वा

भयाद्वादुष्टसंगतेः ॥ स्वकृतात्तर्जनैःपापात्कुरु० ॥८५॥ आलस्याद्दुष्टभावाद्वा मोक्षो
पायोनसाधितः ॥ अपराधाद्दयासिंधोकुरु० ॥ ८६॥ अगम्यागमनात्पापादभक्ष्या-
भक्षणाद्विभो ॥ अकार्यकरणाच्चापिकुरु० ॥ ८७ ॥ भोगलौल्याद्दुरभ्यासाद्दुष्टानां
तुसमागमात् ॥ प्रतिग्रहाद्दुराचारात्कुरु० ॥ ८८ ॥ अग्नित्यागाद्दुरन्नाच्चसंध्याकर्मा-
दिलोपनात् ॥ अपूजनाज्जगन्मूर्तेः कुरु० ॥ ८९ ॥ एकादश्यशनात्पापाद्द्वादश्यांच
द्विभुक्तितः ॥ श्राद्धकर्मपरित्यागात्कुरु० ॥ ९० ॥ वेदभ्रंशाद्व्रतभ्रंशात्कर्मभ्रंशाद्दुरा-
ग्रहात् ॥ निंदनाद्गुरुसाधूनांकुरु० ॥ ९१ ॥ अनाश्रमाद्दानाध्यायाददानाद्दनुजां
तक ॥ अविश्वासाद्गुरौनित्यंकुरु०॥९२॥ दूषणात्कुलकन्यानांविवाहस्यचकंटकात् ॥
आशाच्छेदान्महाबाहोकुरु० ॥ ९३ ॥ भार्याद्वयपरित्यागादेकस्याद्दुष्टचेतसा ॥
परदाराभिमर्शाच्चकुरु०॥९४॥ मेरुमंदरसमात्पापाद्उपपापाच्चपातकात् ॥ ब्रह्महत्या-
दिपापाच्चकुरु० ॥ ९५ ॥ इतीदंकीर्तितंपुण्यंमहापातकनाशनम् ॥ दारिद्र्यनाशनं
धन्यमायुष्यंचयशस्करं ॥ ९६ ॥ यइदंपठतेनित्यंमाघस्नानेद्विजोत्तमः ॥ यन्माघे
चकृतंपुण्यंकोटिकोटिगुणंभवेत् ॥९७॥ नित्यंप्रातःपठेन्मर्त्यःशुचिःशांतोजितेंद्रियः॥
देवैरपिसुपूज्यःस्यात्सवैलोकोत्तरोत्तरः ॥ ९८ ॥ माधवस्तवराजंतुयःपठेन्नियतः
शुचिः ॥ सपुमांस्त्रिषुलोकेषुसएवस्याज्जनार्दनः ॥ ९९ ॥ पठतस्तवराजस्यनग्रहा-

दिव्यथाभवेत् ॥ माधवस्तवराजोयंपापगुल्मदवानलः ॥१००॥ धर्मादिमोक्षपर्यंतं
पुरुषार्थस्यकारणं ॥ यःपठेत्पुण्यकालेषुस्तवराजंमहामनुम् ॥ कल्पकोटिसहस्रेषु
मोदतेविष्णुमंदिरे ॥ १०१ ॥ इतिश्रीवायुपुराणेमाघमासमाहात्म्येमाधवस्तवराजो
नाम पंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ गालव उवाच ॥ ॥ एतत्स्तोत्रंमहापुण्यंवसिष्ठाय
महात्मने ॥ वेधाउपदिदेशेदमार्तायात्मजशोकतः ॥ १ ॥ कुटीरस्थाऊचुः ॥
कुतोवाऽभूत्पुत्रशोकोब्रह्मिष्ठायमहात्मने ॥ शोकनाशः कथमभूदुपदेशात्प्रजापतेः ॥
॥ २ ॥ एतदाचक्ष्वनोब्रह्मन्शुश्रूषूणांमहामते ॥ गालवउवाच ॥ कोपांशतोमहा-
तेजाविश्वामित्रोमहातपाः ॥ ३ ॥ ब्रह्मर्षित्वंसमासाद्यवसिष्ठाधिक्यकांक्षया ॥
तपस्तेपेमहाघोरंदिव्यायुतमतंद्रितः ॥४॥ वसिष्ठादधिकंमेनेह्यात्मानंचतपोबलात् ॥
कदाचिदिंद्रसदसिदेवेंद्रोदेवसेवितः ॥ ५ ॥ महदैश्वर्यसंपन्नोदेवेंद्रोवाक्यमब्रवीत् ॥
भोभोदेवाःसमासीनाऋषयःसंशितव्रताः ॥ ६ ॥ कोजीवेष्वधिकोजीवः कोवाब्रह्मा-
भिधो मतः ॥ ब्रह्मर्षीणांचकःश्रेष्ठोदेवर्षीणांकउत्तमः ॥ ७ ॥ मयापृष्टामहात्मानो
ब्रूतप्रश्नस्यचोत्तरम् ॥ सदस्येवंमहात्मानोबलसूदनचोदिताः ॥ ८ ॥ नारदंचोदया-
मासुर्दातुंप्रत्युत्तरंद्विजाः ॥ तैराज्ञप्तोमहाप्राज्ञोनारदोवाक्यमब्रवीत् ॥ ९ ॥ सर्वज्ञश्च
सभामध्येप्रांजलिःसत्यभाषणः ॥ नारदउवाच ॥ तिर्यग्योनिमनुष्येषुभूमिपेषुबुधेषु

च ॥ १० ॥ भारतीरमणःश्रेष्ठोजीवेभ्योऽयंपरःपुमान् ॥ परंब्रह्महरिःसाक्षाद्देववेद्यो-
रमापतिः ॥ ११ ॥ ब्रह्मर्षीणांवसिष्ठोयंवेदवेदांगपारगः ॥ देवर्षीणामहंविद्वानिति-
मेभातिनिश्चयम् ॥ १२ ॥ सभ्यास्तेतुष्टुवुःसर्वेश्रुत्वानारदभाषितम् ॥ अयमर्थोवेद-
सारःसाधुसाधुवचोऽब्रुवन् ॥ १३ ॥ विश्वामित्रस्तुतच्छ्रुत्वावसिष्ठाभ्युदयंरुषा ॥
उत्तस्थौचसभामध्याच्चलदोष्ठोविनिंदयन् ॥ १४ ॥ क्रोधादातप्यमानस्तंनारदंप्रत्य-
भाषत ॥ यद्यपीदंत्वयाप्रोक्तंहरिर्ब्रह्मेतिनान्यथा ॥ १५ ॥ तथाजीवाधिकोवायुरे-
तत्सर्वंनसंशयः ॥ ब्रह्मर्षीणांवसिष्ठश्चदेवर्षीणामहंत्विति ॥१६॥ चित्रमेतद्द्वयंप्रोक्तमृ-
षीणांयेनसंसदि ॥ कथमात्मप्रशंसावाकृतापंडितमानिना ॥ १७ ॥ मार्कंडेयेस्थिते
प्यस्मिन्कल्पस्थायीनिसंसदि ॥ विद्यमानेसभामध्येभृगौब्रह्मर्षिसत्तमे ॥ ॥ १८ ॥
कथमश्राव्यनात्मज्ञवसिष्ठनाभिमानिना॥नारदःसत्यवादीतिप्रसिद्धोभुवनत्रये ॥१९॥
आत्मानंवाकथंस्तौतिसनकादिषुसत्स्वपि ॥ ब्रह्मर्षित्वंमयाप्राप्तंतपसादुश्चरेणच ॥
॥ २० ॥ किंनजानातिलोकोयंप्रथितंभुवनत्रये ॥ तपसाभूरिशःशक्तिर्ब्रह्मणासम-
विक्रमः ॥ २१॥ किंवसिष्ठनजानासित्रिशंकोर्विषयेपिमां ॥ दृष्टोप्यर्थोनभात्येवतथा
पंडितमानिनः ॥ २२ ॥ तन्नजानासिकिंप्राज्ञनारदेतिच विश्रुतः ॥ त्वयातद्विस्मृतं
पूर्वंविचार्याद्यपुनर्वद ॥ २३ ॥ इतितद्वचनंश्रुत्वाप्रहसंस्तमुवाचह ॥ भवतश्चवसि-

ष्ठस्यविवादंतुपितामहः ॥ २४ ॥ तवैववचसासद्योहरिष्यतिनसंशयः ॥ ब्रह्मणः
सदनंगच्छवसिष्ठेनापि संयुतः ॥ २५॥ सएववेत्तासर्वस्यशृणुगाधितनूद्भव ॥ इति
तद्वचनंश्रुत्वाद्रुतोच्चारणगद्गदः ॥ २६ ॥ ओमित्युक्त्वावासिष्ठंतंसमाव्हयदतंद्रितः ॥
वसिष्ठोपिहसन्तेनविश्वामित्रेणधीमता ॥ २७ ॥ साकंययौब्रह्मसदोविस्मयोत्फुल्ललो-
चनः ॥ अपश्यतांमहात्मानौब्रह्माणंमुनिसेवितम् ॥ २८ ॥ प्रणामंचक्रतुस्तस्य
लोकस्रष्टुर्महात्मनः ॥ जानन्नपिस्वयंब्रह्मामुनीपप्रच्छसन्मनाः ॥ २९ ॥ किमर्थ-
मागतावत्रभवंतौलोकपूजितौ ॥ युवयोराननेखिन्नेवदतंकारणंत्विति ॥ ३० ॥ वि-
श्वामित्रस्तदाचाहब्रह्माणंताम्रलोचनः ॥ अन्योन्याधिक्यबुद्ध्याद्वौविवदंतौपरस्परम्
॥ ३१ ॥ तवाभ्याशंरुषापन्नावावांत्वांप्रष्टुमीप्सितौ ॥ यच्चयावच्चलोकानांवेत्तात्वं
नारदोऽब्रवीत् ॥३२॥ निर्धार्यसत्यमेवोत्क्वाकलहंचावयोर्हर ॥ विश्वामित्रवचः श्रुत्वा
ब्रह्मावाक्यमथाब्रवीत् ॥ ३३ ॥ विवादनिर्णयःकार्यस्त्रिभिःसाक्षिभिरन्वितः ॥
तस्माच्छेषंतथासूर्यमगस्त्यंचसमाव्हय ॥ ३४ ॥ इतिब्रह्मविनिर्दिष्टोविश्वामित्रोऽ
गमद्द्रुतम् ॥ नागलोकसुवाचाथनागेंद्रंमुनिपुंगवः ॥ ३५ ॥ अन्योन्याधिक्यविषये-
वसिष्ठस्यममापिच ॥ विवादोभून्निर्णयार्थंसाक्ष्यर्थेतान्समाव्हय ॥ ३६ ॥ इतिब्रह्म-
विनिर्दिष्टस्तवांतिकमगामहं ॥ तस्मादागच्छत्वंशेषसत्यंब्रूहिसभांगतः॥ ३७ ॥ इति

तद्वचनंश्रुत्वाविश्यमित्रमुवाचसः ॥ नमयाशक्यतेगंतुंधृतोमूर्धसहस्रतः ॥ ३८ ॥
लोकभारोहरेराज्ञागच्छत्वंचयथासुखम् ॥ पश्चात्सूर्ययौधीमानितितेन।निराकृतः
॥ ३९ ॥ सूर्यंसमाव्हयांचक्रेस्ववृत्तांतंनिवेद्यच ॥ सोप्याहनमयाशक्यंगंतुंलोकहि-
तेच्छया ॥४० ॥ नियुक्तोहरिणापूर्वंयज्ञाद्यर्थंमुनीश्वर ॥ कालज्ञानायजगतांतस्मा-
द्गच्छेतितंमुनिम् ॥ ४१ ॥ अगस्त्यंसययौधीमान्सूर्येणापिनिराकृतः ॥ मुनींद्रमा-
व्हयांचक्रेसोप्याहात्मीयसंस्थितिम् ॥४२॥ अगस्त्योपितमाहेदंमुनेपूर्वंक्षितिस्त्वियं ॥
हिरण्याक्षेणदैत्येनकटवद्यानिकुंच्यच ॥ ४३ ॥ नीतापश्चाद्वराहेणहत्वातंपुनरुध्दृता॥
प्रसार्यस्थापिताभूमिःपूर्ववद्धरिणांजसा ॥ ४४ ॥ संस्कारात्कटवद्भूयःपुनःसंकुचिता
क्षितिः ॥ पूर्ववत्स्थापनायाहंदिग्गजाअपिविष्णुना ॥ ४५ ॥ दक्षिणोत्तरतस्तेन
स्थापितावयमत्रहि ॥ तत्रापिदक्षिणाशायांस्थापितोहंव्रजेतितं ॥ ४६ ॥ निराकृत-
स्ततस्तेनब्रह्मलोकंपुनर्ययौ ॥ एतद्वृत्तांतमखिलंब्रह्मणेथन्यवेदयत् ॥४७॥ तेनागता
इतिश्रुत्वास्वाधिकारेषुसंस्थिताः ॥ वसिष्ठंप्रेषयामासत्रीनाहूयसहात्रीभिः ॥ ४८ ॥
एतैर्महात्मभिःशीघ्रंसमागच्छेतिवैनुनः ॥ सोपिशेषांतिकंगत्वातमागच्छेतिचाब्रवीत
॥ ४९ ॥ स्वाधिकारंनिवेद्याथनशक्यमितिसोऽब्रवीत् ॥ तदेतद्वचनंश्रुत्वावसिष्ठो
ब्रह्मनंदनः ॥ ५० ॥ स्वदंडंस्थापयामासलेकोद्वाहनकर्मणि ॥ दंडनेचधृतेलोकभारे

तेनसहाययौ ॥ ५१ ॥ ततःसूर्यसमासाद्यतमागच्छेतिचाब्रवीत् ॥ स्वाधिकारंनिवे-
द्याथनशक्यामितिसोब्रवीत् ॥५२॥ तच्छ्रुत्वाप्रहसन्मंदंवसिष्ठोब्रह्मनंदनः ॥उदयादि-
निदानत्वेशार्टींसूर्यरथेक्षिपत् ॥५३॥ पटेनैवंयथापूर्वंसूर्यकृत्येकृतेसति ॥ सहाययौ
चशेषेणसूर्योलोकपितामहं ॥ ५४ ॥ दक्षिणाशांततोगत्वामुनिंप्राप्यनिवेद्यच ॥
स्ववृत्तांतंयथापूर्वंतमागच्छेतिचाब्रवीत् ॥ ५५ ॥ स्वाधिकारंनिवेद्याथनशक्यमिति
सोऽब्रवीत् ॥ अगस्त्यस्याधिकारेतुस्थापितःस्वकमंडलुः ॥ ५६ ॥ कृतेचोदकपात्रेण
स्वकृत्येसमुनिस्तथा ॥ साकंचसूर्यशेषाभ्यांब्रह्मलोकमथाययौ ॥ ५७ ॥ त्रीनाहूय
ययौशीघ्रंवसिष्ठोब्रह्मणःपदं ॥ उपवेश्याथतान्ब्रह्माविवादंचतयोरथ ॥ ५८ ॥ निवेद्य
निश्चितंब्रूतेत्येतानाहपितामहः ॥ त्रयस्तेब्रह्मणादिष्टाविश्वामित्रमथाब्रुवन् ॥ ५९ ॥
नशक्तिस्तेपुराचासीदस्मदाव्हानकर्मणि ॥ अस्मद्द्वारानयंचोद्ध्वास्मानाहूयसहाययौ
॥६०॥ अनेनयुवयोर्विप्रस्फुटमन्यतरस्यच ॥ आधिक्यंत्वंविचार्यैवमनःपृच्छपुनर्मुने
॥ ६१ ॥ ब्रूहिसत्यंत्वमेवेतिव्रीडयानिश्चलोभवत् ॥ तूष्णींस्थितेगाधिसुतेन्हिया
नम्रमुखेपिच ॥ ६२ ॥ ब्रह्मणाचाभ्यनुज्ञाताययुःस्थानंयथाक्रमम् ॥ अंतर्जाज्वल्य-
मानःसन्विश्वामित्रोययौभुवम् ॥ ६३ ॥ पितरंचानुमंत्र्याथवसिष्ठःस्वाश्रमंययौ ॥
विश्वामित्रस्ततःक्रोधाद्वसिष्ठस्याहितंस्मरन् ॥ ६४ ॥ ब्रह्मणश्चप्रतीकारंचिंतयंस्तपसि

स्थितः ॥ तपसस्तुमहिम्नैवप्रतिसृष्टिंचकारह ॥ ६५ ॥ एतस्मिन्नंतरेकश्चिद्राक्षसो
लोककंटकः ॥ तपसातोषयामासशंकरंलोकशंकरम् ॥ ६६ ॥ शिवोप्याविरभूत्तस्य
वृणीष्वचवरंत्विति ॥ आहतंसपुनश्चाहमोक्षंदेहीतिशंकरम् ॥६७॥ शंकरोपिविचार्याथ
पापिष्ठायेदमब्रवीत् ॥ देह्याहारंवसिष्ठायदुष्टंमानुषमांसतः ॥ ६८ ॥ स्वेनैवकर्मणा
सर्वेगतिंस्वांयांतिनिश्चयम् ॥त्वद्गतिर्भवितातेनकर्मणास्वेननिश्चयम् ॥ ६९ ॥ इति
तस्मैवरंदत्वातत्रैवांतरधीयत ॥ विश्वामित्रतपस्तुष्टोवसिष्ठाहितकांक्षया ॥ ७० ॥
तस्मैवरंददौपूर्वंकरिष्यतितपोमहत् ॥ राक्षसोमोक्षमुद्दिश्यकश्चिल्लोकस्यकंटकः ॥७१॥
जरामरणराहित्यंमोक्षेजानन्दुराग्रहः ॥ मुक्तिगाअखिलानार्योब्रह्माण्याद्याःसहस्रशः
॥७२॥ आक्रम्यानुभविष्येहंनास्महंडधरःक्षमः ॥ इत्येतद्दुष्टमनसातपोदुश्चरमाचरन्
॥७३॥ स्थास्यत्यचिरकालेनतंमार्गाद्भ्रंशयन्नहम् ॥ ददाम्यस्मैवरंक्रूरंतेनेष्टंतेभाविष्यति
॥ ७४ ॥ तस्मात्तथावरंचास्मैशंकरोदात्सरक्षसे ॥ सराक्षसोलब्धवरःसंचरन्भुवि
दुष्टधीः ॥ ७५ ॥ उपायज्ञोवसिष्ठायदातुंमानुषमामिषम् ॥ विश्वामित्राश्रमंप्राप्तः
स्ववृत्तांतमचोदयत् ॥७६॥ तच्छ्रुत्वावचनंपश्चात्संतोषाकुलमानसः ॥ आगतंराक्षसं
धीरमुपायामितिसोऽब्रवीत् ॥ ७७ ॥ नृपःकल्माषपादोऽस्तिसप्तद्वीपवतीशिता ॥
गृहंगच्छभवाशुत्वंसूदःपाकविशारदः ॥ ७८ ॥ अचिरेणास्यकालेनपितुःश्राद्धंभवि-

ष्यति ॥ पुरोहितोवसिष्ठश्चतत्रागच्छतिनिश्चितम् ॥ ७९ ॥ तदात्वंकपटेनैवदेहि
मानुषमामिषम् ॥ ततोमनोरथस्तेतुभवितानात्रसंशयः ॥ ८० ॥ इतितेनसमाज्ञप्तो
जगामाथसराक्षसः ॥ कल्माषपादसदनंसूदरूपीचदुष्टधीः ॥ ८१ ॥ पश्चादल्पेन
कालेनतेनाहूतःपुरोहितः ॥ वसिष्ठःश्राद्धदिवसेचाजगामनृपालयम् ॥ ८२ ॥ ततो
मध्यान्हवेलायांकिंचिन्मंदायितेरवौ ॥ ब्राह्मणान्भोजयामाससनृपःश्रद्धयान्वितः ॥
॥ ८३ ॥ तदासराक्षसःपापीवसिष्ठायमहात्मने ॥ मेध्यस्यचामिषस्याथदुष्टंमानुष-
मामिषम् ॥ ८४ ॥ ददौपश्चाद्वशिष्ठोऽपिज्ञात्वादुर्गंधतोशुचि ॥ मांसंमानुषमित्येव
कोपात्ताम्रविलोचनः ॥८५॥ शापंददौनृपायास्मैयत्त्वयादत्तमामिषम् ॥ मानुषंत-
द्भवाशुत्वंराक्षसोमानुषाशनः ॥ ८६ ॥ मुनेःकोपंनृपकृतेज्ञात्वासूदःपलायितः ॥
नमयेदंकृतंकर्मवृथाशापंददौमुनिः ॥ ८७ ॥ अविचार्यततस्तस्मैपुनःशापंददा-
म्यहम् ॥ इतिचांजलिनानीरमादायोत्थितआशुतम् ॥ ८८ ॥ भार्यानिवारयामास
गुरुरित्येवबोधयत् ॥ भार्यानिवारितोनीरंपादयुग्मेव्यचिक्षिपत् ॥ ८९॥ तेनदग्धौ
चतत्पादावभूत्कल्माषपात्ततः ॥ शापंदत्त्वावसिष्ठोपिस्वाश्रमंप्रत्यपद्यत ॥ ९० ॥
ततःसराक्षसोभूत्वावनेचोवासभूमिपः ॥ राक्षसींयोनिमापन्नंविश्वामित्रस्तुभूमिपम् ॥
॥ ९१ ॥ योनिदोषाद्दुष्टबुद्धिंबोधयामासचित्रधा ॥ दुर्जनादंडसाध्याहिनगुणेनक-

दाचन ॥ ९२ ॥ अयंस्वभावतोदुष्टोमुनिश्छद्मीदुराग्रही ॥ विद्यमानासुसंपत्सुवृथा
ताभिर्वियोजितः ॥ ९३ ॥ त्वयातस्यततोदंडःकार्यःसम्यङ्नसंशयः ॥ पुरातन
नृपःशप्तस्त्रिशंकुश्चपृथुश्रवाः ॥ ९४ ॥ चांडालत्वंसमापन्नोदिविदेवैर्निराकृतः ॥
मच्छिष्योभूत्तदासोपितस्मैस्वर्गंप्रकल्प्यच ॥ ९५ ॥ स्थापितोदिविचाद्यापिदृश्यते
चांबरेजनैः ॥ गत्वातदाश्रमंरात्रौतस्मात्त्वंपृथिवीपते ॥ ९६ ॥ शक्तिज्येष्ठाञ्शतं
पुत्रान्भक्षयेतिचबोधितः ॥ योनिदोषात्सभूपोपिरात्रौगत्वातदाश्रमम् ॥ ९७ ॥
समाधिस्थेवसिष्ठेचतत्पुत्रांश्चैवनिद्रितान् ॥ भक्षयामासपापात्माक्षणेनैवमहाबलः ॥ ९८ ॥
अरुंधतीरुरोदाथलुंठंतीबहुशोभुवि ॥ आर्तस्वरंततःश्रुत्वावसिष्ठोब्रह्मनंदनः ॥ ९९ ॥
मृतान्पुत्रांस्ततोदृष्ट्वाशोकानलविदूषितः ॥ मूर्छामापमुहूर्तंतुपुनःशोकाद्रुरोदसः
॥ १०० ॥ किमर्थंविधिनादत्तापुत्रसंपत्सुखावहा ॥ हृतातेनैवाविधिनादयाहीनेन
वाकुतः ॥ १०१ ॥ तथैवजन्मतःशुद्धाःसदाचारादयालवः ॥ आयुःक्षयेचपश्यामि
कारणंचाविधिंविना ॥ २ ॥ शक्तेभगोदयोजातस्ताततोत्तिष्ठक्रियांकुरु ॥ गच्छभद्र
कुशार्थंत्वंमयासाकंनदींव्रज ॥ ३ ॥ नाप्रियंचोदितंपित्रामात्रावापिकदाचन ॥
कुतोवास्नेहविच्छेदःकुतोलोकांतरंततः ॥ ४ ॥ शून्यानिवाकुटीराणिकथंपश्यामि
चान्वहम् ॥ कालोमाध्याह्निकोजातःस्वानागच्छगृहान्प्रति ॥ ५ ॥ भुंक्ष्वमांबाधते

क्षुच्चकोवेतोमांवदिष्यति ॥ किंभुक्ताश्चकुमारामेकान्तुद्दिश्यवदाम्यहम् ॥६॥ निर्बाधं
वर्ततेचांकःलड्डुर्वालफलंत्विति ॥ चक्षुर्हीनेनविधिनाद्दुर्जनालोककंटकाः ॥ ७ ॥ न
दृष्टानिकटस्थामेपुत्राद्दृष्टिपथंगताः ॥ पुनर्लुठंश्चभूमौसःशिरोवक्षस्तताडच ॥ ८ ॥
प्राक्षिपत्पांसुपिंडानिवृथानेत्रेतिताडयन् ॥ कुटीराण्यथतेषांचदृष्ट्वादृष्ट्वापुनःपुनः
॥ ९ ॥ तत्रतत्रचहाचक्रेपुत्रपुत्रेतिवैरुदन् ॥ कुंडलानितदीयानिगृहीत्वाह्वयतिक्षणम्
॥ १० ॥ क्षणंतूष्णीगलद्बाष्पोरात्रिशेषमनीनयत् ॥ बांधवाःप्रातरागत्यसांत्वनैः
पर्यसांत्वयन् ॥ ११ ॥ माघेमासिमृतानांचसुपुत्राणांमहात्मनाम् ॥ कथंचित्कार-
यामासतेषामेवौर्ध्वदैहिकम् ॥ १२ ॥ प्रत्यहंसगृहंगच्छन्मृतपुत्रानथाव्हयत् ॥ प्रल-
पन्प्रतपन्नित्यंसोढुंनैवशशाकसः ॥ १३ ॥ मरणायोद्यमंचक्रेविषंपूर्वंजघाससः ॥
भुक्तंजीर्णंविषंतस्यभोक्तव्यत्वान्महात्मनः ॥ १४ ॥ प्रविवेशानलंपश्चान्मेरुमंदरस-
न्निभम् ॥ शांतोभवत्ततोवह्निर्भोक्तव्यत्वान्महात्मनः ॥ १५ ॥ मेरुशृंगंसमारुह्य
पपाताधस्तलेमुनिः ॥ तत्रापिनमृतिंप्राप्तोभोक्तव्यत्वाच्चकर्मणः ॥ १६ ॥ सिंहव्या-
घ्रादिवदनेप्रवेशमपिचेच्छति ॥ जगृहुर्नैनमाशासुमृगाःक्वापिकदाचन ॥ १७ ॥
गिरिंबध्द्वोदरेपश्चात्पयोधौसपपातच ॥ तत्रापिनमृतिंप्रापभोक्तव्यत्वाच्चकर्मणः॥१८॥
पश्चात्खड्गंसमादायशिरश्छेत्तुमथोद्यतः ॥ ब्रह्मातत्राजगामाथस्वपुत्रमनुसांत्वयन्

॥ १९ ॥ उवाचचाश्रुपूर्णाक्षंश्रांतंश्रांतंपुनःपुनः ॥ निबोधतातमद्वाक्यंवयंशंकरपू-
र्वकाः ॥ २० ॥ बलिंवहामदेवायसदातद्वशवर्तिनः ॥ यत्प्राप्तंतत्सुखंदुःखंसंगतो
गुरुकर्मणाम् ॥ २१ ॥ चक्षुष्मतानीयमानोऽचक्षुष्मानिवनित्यशः ॥ ईशदत्तंचभो-
क्तव्यंमत्पूर्वैःकिमुतापरैः ॥ २२ ॥ कर्मणाभ्राम्यमाणानांजनानामिहसंसृतौ ॥
ऋणानुबंधरूपेणप्रपायामिवसंगतिः ॥ २३ ॥ ईश्वरोविपणंकृत्वाजनानानडुहोबली॥
नासारज्जुनाम्निबध्द्वावेदाध्वनिगुणाव्हये ॥२४॥ पापपुण्याख्यभारंतंवाहयत्यानिशं
हरिः ॥ नशक्तोहंनिराकर्तुंशक्यतेवाकुतश्चन ॥ २५ ॥ इत्यादिबहुभिर्वाक्यैःसत-
त्वैश्चपितामहः ॥ दुःखंचशमयामासवसिष्ठस्यमहात्मनः ॥२६॥ पुनःपप्रच्छब्रह्माणं
वसिष्ठोमुनिपुंगवः ॥ संततेर्वाकथंभूयादभिवृद्धिरितःपरम् ॥ २७ ॥ नमेकोप्यव-
शिष्टोभूच्छतपुत्रेषुसत्स्वपि ॥ कृत्वामेसंततेर्वृद्धिंशमदुःखंचमामकम् ॥ २८ ॥ इति
पृष्टस्ततश्चाहब्रह्माब्रह्मविदांवरः ॥ पुत्राश्चस्वर्गताब्रह्मन्माघमासप्रसादतः ॥ २९ ॥
यद्गत्वाननिवर्ततेतांगतिंप्रापुरोजसा ॥ पुनरुज्जीवनेतेषांकथंशक्तिर्भविष्यति ॥३०॥
तस्माच्छक्तेश्चभार्येयंगर्भिणीलोकसुंदरी ॥ विश्वामित्राज्ञयाभूयःपुनरेतांतुगर्भिणीं
॥ ३१ ॥ हनिष्यतिनसंदेहस्तस्मादेतांमहामते ॥ मनुनानेनतांरक्षस्नुषांतेगर्भिणीं
मुने ॥ ३२ ॥ माधवस्तवराजेनह्युपदिष्टेनविष्णुना ॥ तेनगुप्तांस्नुषांहंतुंशक्तोनैव

स राक्षसः ॥ ३३ ॥ विश्वामित्रकृतामायानिरर्थातुभविष्यति ॥ माघेमकरगेभानौ
कुरुस्नानंयथाविधि ॥ ३४ ॥ तेनवंशेभवेद्विष्णुर्व्यासरूपी जनार्दनः ॥ इतितंबो-
धयामासददौमंत्रमनुत्तमम् ॥ ३५ ॥ ब्रह्मायययौततःपश्चात्स्तूयमानःसुरोत्तमैः ॥
शोकंमुक्त्वावसिष्ठोपिस्तवराजेनगर्भिणीं ॥ ३६ ॥ रक्षयामासहृष्टात्माकुर्वन्माघेजला
प्लुतिं ॥ तेनपुण्यप्रभावेणपुत्रोभूच्चपराशरः ॥३७ ॥ तस्माज्जज्ञेमहाविष्णुर्व्यासरूपी
रमापतिः ॥ ददौमंत्रंचपुत्रायसोपिव्यासंसमावदत् ॥ ३८ ॥ इतिक्रमाद्भुविख्यातः
सर्वरक्षाकरोह्ययम् ॥ मंत्रागमप्रकारश्चकथितस्तुमुनीश्वराः ॥१३९॥ इतिश्रीवायु-
पुराणेमाघमासमाहात्म्येषड्विंशोध्यायः ॥ २६ ॥ ॥ ॥ ॥
॥ गालव उवाच ॥ विश्वामित्रंमहात्मानंततोहत्याशतंमुनिम् ॥ पीडयामासनियतं
परिवार्याप्यहर्निशम् ॥ १ ॥ ऊर्ध्वकेशीविरूपाक्षीऊर्ध्वबाहुर्भयंकरी ॥ तिष्ठंतंच
स्वपंतंचनिश्वसंतंभयाकुलम् ॥ २ ॥ गच्छंतंप्रस्खलंतंचधावंत्यनुमहामतिम् ॥ दुद्रुवे
भयतःशीघ्रंयमस्यांतिकमेवसः ॥ ३ ॥ तमुवाचततोभीतस्त्राह्यस्मादितिसादरम् ॥
ततोदंडधरःप्राहनमेशक्तिरितिस्फुटम् ॥ ४ ॥ एवंनिराकृतस्तेनवरुणांतिकमाययौ॥
तमुवाचततोभीतस्त्राह्यस्मादितिसादरम् ॥ ५ ॥ ततःपाशधरःप्राहनमेशक्तिरिति
स्फुटम् ॥ एंव निराकृतस्तेनसूर्यस्यांतिकमाययौ ॥ ६ ॥तमुवाचततोभीतस्त्राह्य-

स्मादितिसादरम् ॥ हरिदश्वश्वतंप्राहनमेशक्तिरितिस्फुटम् ॥ ७ ॥ एवंनिराकृतस्तेन
सोमस्यांतिकमाययौ ॥ तमुवाचततोभीतस्त्राह्यस्मादितिसादरम् ॥ ८ ॥ तमुवा-
चाब्धिजश्चंद्रोनमेशक्तिरितिस्फुटम् ॥ एवंनिराकृतस्तेनदेवेंद्रस्यांतिकंययौ ॥ ९ ॥
तमुवाचततोभीतस्त्राह्यस्मादितिसादरम् ॥ ततोवज्रधरःप्राहनमेशक्तिरितिस्फुटम्
॥ १० ॥ एवंनिराकृतस्तेनरुद्रस्यांतिकमाययौ ॥ तमुवाचततोभीतस्त्राह्यस्मादिति
सादरम् ॥ ११ ॥ श्रुत्वारुद्रःसहगणैस्तत्रैवांतरधीयत ॥ ब्रह्महत्याशतं पृष्ठमनु-
धावतिधावति ॥ १२ ॥ ततस्तुष्टावतंरुद्रंभगवंतंमहेश्वरम् ॥ संसाराख्योमहारोगो
यन्नामस्मृतिमात्रतः ॥ १३ ॥ द्रुद्रुवेत्वंततोरुद्रस्तस्मैतुभ्यंनमोनमः ॥ यन्नामस्मर-
णात्पापंद्रुद्रुवेचद्रुतंयतः ॥ १४ ॥ अतोरुद्रोसिभगवान्तस्मैतुभ्यंनमोनमः ॥ क्षया-
पस्माररोगादीन्यतोद्रावयतेहियः ॥ १५ ॥ अतोरुद्रंवदंतित्वांमुनयःशंसितव्रताः॥
रुजंद्रावयतेयस्मात्तस्माद्रुद्रंविदुर्बुधाः॥ १६ ॥ नमस्तस्मैभगवतेनिदानायश्रियामपि
॥ रुधंमार्गमितिप्राहुस्तन्मार्गंरातिवैसताम् ॥ १७ ॥ अतोरुद्रमितिप्राहुर्नमःसन्मा-
र्गहेतवे ॥ रुधोवेदाःसमुद्दिष्टागतिदाःशाश्वताइमे ॥ १८ ॥ तान्रात्यादौसतांय-
स्माद्रुद्रंत्वांमुनयोविदुः ॥ जयिष्णुःसर्वलोकानांत्वत्तोरुद्रोमनोभवः ॥ १९ ॥ अतो
रुद्रेतित्वांप्राहुस्तस्मैधूर्जटिनेनमः ॥ रुधमावरणाविद्यांप्राहुर्ब्रह्मविदोजनाः ॥ २० ॥

तस्यांतःपावकोयस्माद्रुद्रस्तुभ्यंनमोनमः ॥ त्रैपुराणांचदैत्यानांयतोबाष्पविमोचनम्
॥ २१ ॥ यतोराततितोरुद्रोमृडस्तस्मैनमोनमः ॥ रुदितिज्ञानमुद्दिष्टंतद्रात्यस्मादमुं
ततः ॥ २२ ॥ वदंत्येनंरुद्रमितिनमस्तस्मैमहात्मने ॥ रुधःक्रियाःसमुद्दिष्टास्तासां
साक्षीयतोहरः ॥ २३ ॥ अतोवदंतित्वांरुद्रंनमस्तस्मैवृषध्वज ॥ रुद्रशब्दनिरुक्त्यैव
तुष्टोरुद्रोमहाप्रभुः ॥ २४ ॥ माघ्याजपेतिगायत्रींतमुवाचांतरिक्षगः ॥ ततःसप्तन-
दीसंगंप्राप्यमाघ्यांमहामुनिः ॥ २५ ॥ स्नात्वारुद्रंप्रतिष्ठाप्यसम्यक्संपूज्यभक्तितः ॥
गायत्रींचजजापासौपरब्रह्मर्षिदेवताम् ॥ २६ ॥ वेदमातुर्जपान्माघ्यांस्नानाद्रुद्रस्य
स्थापनात् ॥ ब्रह्महत्याशतेनापिसद्योमुक्तोमुनीश्वरः ॥ २७ ॥ ततःप्रभृतिगायत्र्या
विश्वामित्रोऋषिःस्मृतः ॥ गोवधाद्युपपापानिक्षुद्रपापानियानिच ॥ २८ ॥ तानि
सर्वाणिनश्यंतिगायत्र्येकजपाद्ध्रुवम् ॥ गायत्रींचजपेन्माघेसकृदंगुलिपर्वाणि ॥२९॥
प्रातःस्नात्वाशुचिर्भूत्वाब्रह्महत्यांव्यपोहति ॥ गायत्रींजपतेयस्तुनित्यंमाघेजलाप्लुतः
॥ ३० ॥ नलिप्यतेपातकेनपद्मपत्रमिवांभसा ॥ स्नात्वामाघेजपन्वेदमातरंचद्विजो-
त्तमः ॥ ३१ ॥ सर्वान्कामानवाप्नोतिसर्वयज्ञफलंलभेत् ॥ योवेदमातरंनित्यंमासे-
ष्वन्येषुवैपठन् ॥३२॥ जपेनैकेनलभतेराजसूयाधिकंफलम् ॥ माघेमासिजपन्नृणां
तस्मात्कोटिगुणंभवेत् ॥ ३३ ॥ योवेदमातरंनित्यंमाघेस्नात्वाबहिर्जले ॥ कुष्ठरोगा-

दिनिर्मुक्तःपरांसिद्धिमवाप्नुयात् ॥३४॥ विश्वामित्रस्तपःसिद्धिंगायत्र्याश्चप्रभावतः ॥
प्राप्यसंतोषमापेदेस्तुवन्माघफलंपुनः ॥ ३५ ॥ मंत्रगर्वात्पुनश्चापिवसिष्ठाधिक्यकांक्ष-
या ॥ दुश्चरंचतपस्तेपेजपन्वैवेदमातरम् ॥ ३६ ॥ दिव्यषष्ठिसहस्रंतुवर्षाणिक्रोधवि-
ह्वलः ॥ मुष्टिमात्रमयश्चूर्णमाहारार्थंप्रकल्प्यच ॥ ३७ ॥ तपस्तेजःसमुद्भूतोवन्हि-
रूर्ध्वंददाहसः ॥ त्रीन्लोकानभितोह्यंतान्दिशांप्रज्वालितोमहान् ॥ ३८ ॥
इंद्रस्तु भयमापेदे तपसोस्य महात्मनः ॥ किमुद्दिश्यतपत्येषप्रायो मत्पदमि-
च्छाति ॥ ३९ ॥ तपोविघ्नस्ततःकार्यइतिदैवैःसमन्वितः ॥ कामंचप्रेषया-
मासतत्तपोविघ्नसिद्धये ॥ ४० ॥ तस्याश्रमंययौधीमान्माधवेनसमन्वितः ॥ पुष्प-
भारभराक्रांतांस्तरून्कामप्रबोधितान् ॥ ४१ ॥ अकरोन्माधवःसद्योमोहकृन्महता-
मपि ॥ दृष्ट्वाकालंवसंतंतुकिमेतदितिचिंतयन् ॥ ४२ ॥ इंद्रकृत्यमितिज्ञात्वाकामं
चागतमित्यपि ॥ व्याघ्ररूपंसमास्थायतंकामंसाप्सरोगणम् ॥ ४३ ॥ जिघृक्षयानु-
द्रुतवान्तंदृष्ट्वाद्रुद्रुवेस्मरः ॥ कोपासन्नोगाधिपुत्रोहन्यान्मामागतंमुनिः ॥ ४४ ॥
ततश्चाशक्यमित्येवदेवेंद्रायन्यवेदयत् ॥ पुनःसभांप्रविष्टोसौचिंताव्याकुलमानसः
॥ ४५ ॥ प्राहकेनतपोविघ्नोभवेदस्यमहात्मनः ॥ दुःखेनैवोदितेशक्रेप्राहदेवेंद्रमुर्वशी
॥ ४६ ॥ शृणुशक्रप्रवक्ष्यामित्यजद्दुःखंसुखंस्वयम् ॥ जयामीमंमुनिंतंतुकापट्येनैव

माघ ॥९२॥ योषितां ॥४७॥ मद्वाक्यंकुरुशक्रत्वंत्यजसंदेहमंजसा ॥ महांतोपिविमुह्यंतिमायया माहा० अ०२७
योषितांध्रुवम् ॥ ४८ ॥ पुरूरवामुनींद्रश्चमैत्रावरुणसंज्ञकः ॥ रुक्मांगदःशंतनुश्च
मनुजाःकिमुतापरे ॥ ४९ ॥ सूर्यचंद्रौसमाहूयराजानौभवतंत्विति ॥ आज्ञापय
महाबाहोद्वेपुर्यौकुरुतंत्विति ॥ कुरुतांतौप्रजापीडांपरस्परजयेच्छया ॥ ५० ॥ विद्र-
वंतिप्रजाःसर्वाराजविड्वरतस्तदा ॥ साध्वीरूपंसमास्थायसहतैश्चपलायिता ॥५१॥
तदाश्रमंचसायान्हेयास्येवातीवसुंदरी ॥ तदैवपतिपुत्रादेःस्यामहंविरहातुरा ॥५२॥
तदाचातिथिकालेतुसायान्हेगृहमागते ॥ शोचंतीपतिपुत्रादीन्नयायांतस्यांतिकंशनैः
॥ ५३ ॥ तदार्चातिथिकालत्वाद्दीनांमांचशुचातुराम् ॥ कृपयाविद्धचित्तःसन्नाति-
थ्यंमेकरिष्यति ॥ ५४ ॥ तदाहंतंप्रवक्ष्यामिच्युतमार्गाबलानिशि ॥ क्वयास्याम्यद्य
मांरक्षप्रातर्गच्छामिमार्गयन् ॥५५॥ पतिभ्रातृसुतादींश्चचरंतीपातिपद्धतिं ॥ आर्ता-
नांगतिहीनानामंगनानांतुसागतिः ॥५६॥ सद्राजाचमहांतोपिएवंशास्त्रविनिर्णयः ॥
तस्मान्मामद्यसंरक्षतमेवंविप्रलंभये ॥ ५७ ॥ रात्रौकामोमुनींद्रेतुसुप्तेबाणप्रसारणम् ॥
करोतुतेनविद्धःसन्सद्योमामेतिनिश्चयम ॥ ५८ ॥ आज्ञापयनतःशीघ्रंकृत्वाकार्यं
पुनर्व्रजे ॥ सारमेयस्वरूपेणविरहंमेऽसहिष्णुना ॥५९॥ सहवातेनमुनिनापुनर्यामि ॥९२॥
तवांतिकम् ॥ त्वमप्यारादाश्रमस्यराजाभूत्वाभुवंव्रज ॥ ६० ॥ सभायांतेतुपश्यंतु

वसिष्ठाद्यामुनिंचतम् ॥ इतितस्यावचःश्रुत्वाशक्रःकौतूहलाकुलः ॥ ६१ ॥ आहूय
विश्वकर्माणंपुरीनिर्माणहेतवे ॥ ममचेंदोःपंतगस्यपुरस्तिस्रोगुणाकराः ॥ ६२ ॥
कुरुशीघ्रंभुवंगत्वातमित्याज्ञापयत्प्रभुः ॥ सोपिभूमिंसमासाद्यपुरीस्तिस्रोविनिर्ममे
॥ ६३ ॥ तटयोरुभयोर्नद्याःकृष्णावेण्यामहाबलः ॥ सोमशीलांसूर्यशीलांतथाराज-
शिलामपि ॥ ६४ ॥ सोमसूर्यौनृपौभूत्वास्वनामाव्हांपुरींगतौ ॥ विवादंचक्रतुस्तत्र
क्रुद्धाविवपरस्परम् ॥ ६५ ॥ शक्रोराजशिलांप्राप्यसुखमासीन्निराकुलः ॥ मायायुद्ध-
मभूत्तत्रतदावैचंद्रसूर्ययोः ॥ ६६ ॥ यदातयोर्जिगमिष्वोस्तदादेशांतरंचते ॥ दुद्रु-
वुश्चयथाकामंराजाविद्रुवरतोजनाः ॥ ६७ ॥ काचित्पतिंसुतंकाचित्काचिद्बंधून्
विहायच ॥ उर्वशीतुतदागत्यसाध्वीरूपमुपेयुषी ॥ ६८ ॥ मार्गभ्रष्टेवसाखिन्नारुदं-
तीवशनैर्भयात् ॥ स्मरंतीपतिपुत्रादीन्पश्यंतीवदिशोदश ॥ ६९ ॥ क्वचित्सानाव्हयां
चक्रेसद्योलोकवशंकरी ॥ शनैस्तदाश्रमंप्राप्यसायान्हेसाश्रमंगता ॥ ७० ॥ रुदंती
साऽबलाखिन्नागृणंतीनामतःस्वकान् ॥ तांदृष्ट्वाकृपयाविष्टोविश्वामित्रोमुनीश्वरः
॥ ७१ ॥ पप्रच्छकुशलंकासिकस्यपुत्रीपतिश्चकः ॥ कस्माद्रुदसित्वंबालेकुतश्चेतः
समागता ॥ ७२ ॥ इतितस्यवचःश्रुत्वासानारीवाक्यमब्रवीत् ॥ नारायणस्यकन्या-
हंनाम्नाकांतालकेतिच ॥ ॥ ७३ ॥ यायजूकस्यपत्नीचाविद्धिनिस्पृहमांमुने ॥

अदृष्ट्वापतिपुत्रौदीनारुदंतीकरुणस्वरा ॥ ७४ ॥ राजविड्वरतोभीताजनाःसर्वे
पलायिताः ॥ अकस्माद्दुद्रुवेचाहंविहायास्मज्जनानिह ॥ ७५ ॥ निगृह्यदुर्जना
बालामटंतींरक्षकंविना ॥ भोक्ष्यंतीत्येवनिश्चित्यशंकयाहंतवांतिकम् ॥ ७६ ॥ सा-
यान्हेचागताधीराज्ञात्वात्वांचतपोनिधिं ॥ साध्वीनांचैवसंरक्ष्यंपातिव्रत्यंसदार्चिषा
॥७७॥ मुनेचाश्वसितुंयोग्यस्त्वंसाधूनांनसंशयः॥श्वःश्रुत्वाबांधवाःसर्वेविश्वसंतिनसं-
शयः॥७८॥तस्मान्मामद्यरक्षत्वंकुरुचातिथ्यमेवच ॥ इतितस्यावचःश्रुत्वाविप्रलब्धो
मुनीश्वरः ॥ ७९ ॥ ओमित्युक्त्वाऽकरोत्तस्यैचातिथ्यंचफलादिभिः ॥ गुहायांतां
विनिक्षिप्यस्वयंद्वारिस्थितोमुनिः ॥८०॥ क्षणंनिद्रांचकारासौतन्मध्येकामउल्बणैः ॥
शरैर्विव्याधतंविप्रंतेनासौज्वलितोभवत् ॥ ८१ ॥ निंदयन्मनसात्मानंबहुधापिमु-
नीश्वरः ॥ आहृत्याहृत्यचमुनिर्मनस्तस्माद्दुराग्रहात् ॥ शतवारंमुनींद्रोसौप्रत्यागत्य
धृतव्रतः ॥ ८२ ॥ तथापिनशशाकासौमनोनिग्रहणेमुनिः ॥ कृशोदरीमालिलिंग
कामांधोबहुनिद्रिताम् ॥ ८३ ॥ साबुद्ध्वाप्रालपच्चित्रंसाध्वीवान्यवशंगता ॥ किं
करोषिमुनेचित्रंत्वांविश्वस्तासमाश्रिता ॥ ८४ ॥ अविचार्यागतायामेगतिःकावा
भविष्यति ॥ धर्मसेतुश्चभग्नोद्यमुनिनानेननिश्चयम् ॥ ८५ ॥ विलपंतीवचतथामु- ॥९३॥
नेरस्यवशंगता ॥ यथाभ्रष्टांविहायान्यांपतिःपरिणयिष्यति ॥ ८६ ॥ लोकभीत्या

स्वभावाद्वामनोनिर्वर्त्यस्वंमुने ॥ कृत्वात्वंदूषितांलोकेमांविहायगमिष्यसि ॥ ८७ ॥
अहमेकातदानष्टात्यजमांमूढधीस्ततः ॥ इतिनिर्भर्त्स्यतंबालानिर्ययौचगुहामुखात्
॥ ८८ ॥ पुनर्निगृह्यतांबालांबलात्कारान्मुनीश्वरः ॥ प्राणत्यागेमतिंचक्रेगलंबध्वा
कुमारिका ॥ ८९ ॥ तदातांसांत्वयामासबहुधैवप्रतिश्रुतैः ॥ विश्वस्तासाप्रतिश्रुत्य
मुनिंवाक्यमथाब्रवीत् ॥ ९० ॥ नत्याज्याहंत्वयाक्वापित्वन्निषेधेममापिच ॥ स्वेच्छ-
यागमनेविप्रधर्मःसाक्षीतित्वंवद ॥ ९१ ॥ ओमित्युक्त्वातयारेमेषष्टिवर्षसहस्रकम् ॥
नित्यकर्मादिकंसर्वंत्यक्तवान्कामुकोमुनिः ॥ ९२ ॥ तेनदोषेणतस्यापिकुष्ठोभूत्सा-
र्वदैहिकः ॥ गंतुंविहायतंनारीशनैःसाचोपचक्रमे ॥ ९३ ॥ विश्वामित्रंतदाप्राहमुने
दूरेस्तिबांधवः ॥ मातुलेयश्चतंद्रष्टुमिच्छामेजायतेभृशम् ॥ ततोगच्छामित्वांतिष्ठ
पुनर्यामिनसंशयः ॥ ९४ ॥ इतितस्यावचःश्रुत्वाविरहाकुलमानसः ॥ त्वयैवसह
चायामित्वांविनानोत्सहेक्षणम् ॥ ९५ ॥ इतितद्वचनंश्रुत्वामुनिंवाक्यमुवाचह ॥
जागंतुत्वांसविज्ञायमातुलेयोहनिष्यति ॥ ९६ ॥ मांचतत्रनसंदेहस्ततःशंकेत्वया
सह ॥ गंतुंनचोत्सहेतिष्ठशीघ्रंयामिपुनर्मुने ॥ ९७ ॥ पुनस्तस्यावचःश्रुत्वामुनिर्वा-
क्यमुवाचह ॥ प्राप्याहंसारमेयत्वंत्वयासाकंव्रजामिच ॥ ९८ ॥ त्वत्पोषितंचजानंति
नावयोर्विरहोभवेत् ॥ ऊरीकृत्यचतस्येदंसारमेयस्वरूपिणा ॥ ९९ ॥ सार्धंतेन

मुनींद्रेणययौराजशिलांपुरीं ॥ देवेंद्रस्यसभामध्येस्थितेयंदेवरूपिणी ॥१००॥ वि-
श्वामित्रंवसिष्ठस्तुकिमेतदितिचाब्रवीत् ॥ आत्मानंचात्मनानिंदन्व्रीडयाऽवनतोभवत्
॥ १ ॥ विश्वामित्रंनिरीक्ष्याथदेवेंद्रोवाक्यमब्रवीत् ॥ तथ्यंवदामिनातथ्यंहितंबुध्वा
सुखंव्रज ॥ २ ॥ महदतिक्रमणंपुंसामनर्थायभवेद्ध्रुवम् ॥ वसिष्ठद्रोहसंभूताविपदश्च
तवागताः॥ ३ ॥ तस्मात्तंतुप्रसाद्यैवसुखंतिष्ठमुनीश्वर ॥ इतीरितंहरेःश्रुत्वापश्चात्ता-
पमुपेयिवान् ॥ ४ ॥ वसिष्ठंप्रार्थयामासक्षमस्वेतिपुनर्वदन् ॥ निर्विण्णंतंततोदृष्ट्वा
वसिष्ठोपिदयान्वितः ॥ ५ ॥ ददौस्वसाम्यमतुलंविश्वामित्रायधीमते ॥ उपदिश्य
तथाकुष्ठनिवृत्यर्थंमुनीश्वरः ॥ ६ ॥ माघस्नानंहरेःपूजांगायत्र्याजपमेवच ॥ वसिष्ठो
हरिणासार्धंतत्रैवांतरधीयत ॥ ७ ॥ सापिनारीययौस्वर्गंमुनिश्चतपसेययौ ॥ माघ-
स्नानंतथाकृत्वाकृत्वाविष्णोश्चपूजनम् ॥ ८ ॥ जपंकृत्वाचगायत्र्यामुक्तःकुष्ठात्ततो
भवत् ॥ तस्मान्नमाघसदृशःपरोधर्मोऽस्तिकश्चन ॥ तस्मात्सेव्यःसदापुंसापुमर्थानां
चसिद्धये ॥१०९॥ इतिश्रीवायुपुराणेमाघमाससमाहात्म्येसप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥
॥ गालवउवाच ॥ प्रातर्माघेनदीस्नानंतथामाधवपूजनम् ॥ गीतापाठश्चसततंना-
ल्पस्यतपसःफलम् ॥ १ ॥ योदद्यान्माघमासेतुमाधवप्रतिमांद्विजः ॥ ससर्वकुल-
मुध्दृत्यविष्णुलोकेमहीयते ॥ २ ॥ योमाघेगुरुमुद्दिश्यस्नानमेकंकरिष्यति ॥ अज्ञा-

नतिमिरंहत्वाभित्वावैसूर्यमंडलम् ॥ ३ ॥ सायुज्यंसमवाप्नोतिविष्णुनाप्रभविष्णुना ॥
योमाघ्यांकुरुतेश्राद्धंपितॄमुद्दिश्यमानवः ॥ ४ ॥ गयश्राद्धशतंतेनकृतमेवनसंशयः ॥
योमाघ्यांवृषभंनीलंपितॄनुद्दिश्यचोत्सृजेत् ॥ ५ ॥ पितरश्चोद्धृतास्तेनगयाश्राद्धशतं
कृतम् ॥ योमाघ्यांभोजयेद्विप्रंशांतंनिष्कल्मषंशुचिम् ॥ ६ ॥ तेनसख्यंकरोत्यद्धा
भगवान्विष्णुरव्ययः ॥ योदद्याद्दीपमालांतुप्रयतोविष्णुमंदिरे ॥ ७ ॥ प्रकाशय-
न्दिशःसर्वाद्वितीयइवभास्करः ॥ विष्णोःसायुज्यमाप्नोतिनात्रकार्याविचारणा ॥ ८ ॥
गोदानंमाघमासस्यपौर्णम्यांकुरुतेनरः ॥ तस्यपुण्यफलस्यास्यसंख्यानैवोपजायते
॥ ९ ॥ दीपदाःकार्तिकेमासिमाघेमासिचवस्त्रदाः ॥ वैशाखेचान्नदाश्चैवनाप्नुवंति
पुनर्भवम् ॥ १० ॥ योदद्यात्कपिलांमाघेपौर्णम्यांविष्णुतत्परः ॥ साकंपितृगणैश्चैव
विष्णोःसायुज्यमाप्नुयात् ॥ ११ ॥ गोःक्षीरेणचयःकुर्यात्स्नानंविष्णोर्महात्मनः ॥
प्रीणंतिपितरःसर्वेनात्रकार्याविचारणा ॥ १२ ॥ सहस्रनामस्तवनंपठन्माघेजलाप्लुतः ॥
संपूज्यमाधवंदेवंविष्णोःसायुज्यमाप्नुयात् ॥ १३ ॥ योमाघ्यांचगृहेस्नायान्मानवस्तु
दृढांगकः ॥ सजीवन्नेवचांडालःसर्वकर्मसुगर्हितः ॥ १४ ॥ यानारीकुरुतेशूर्पयु-
ग्मस्योपायनंशुचिः ॥ माघशुक्लत्रयोदश्यांगौरीमुद्दिश्यसादरम् ॥ १५ ॥ एतस्याः
कंठसूत्रस्यबाधानैवोपजायते ॥ स्वर्चितंमाधवंदृष्ट्वाप्रातःस्नायीद्विजोत्तमः ॥ १६ ॥

तावन्मात्रेणमुक्तःसन्विष्णुलोकेमहीयते ॥ योदद्याच्चंदनंविष्णोर्धूपंवापिमहात्मनः
॥ १७ ॥ तस्येष्टान्सकलान्कामान्दाताविष्णुर्नसंशयः ॥ अव्रतेननयेद्यस्तुमासमेनं
नराधमः ॥ सरौरवंसमासाद्यातिष्ठत्याभूतसंप्लवं ॥१८ ॥ कन्यादानशतंयस्तुददन्य-
त्फलमाप्नुयात् ॥ तत्फलंसमवाप्नोतिमाघ्यांकांस्यप्रदानतः ॥ १९ ॥ घृतपूर्णकांस्य-
पात्रंयोदद्याद्दार्तिसंयुतं ॥ नवैधव्यमवाप्नोतिमांगल्यंचाधिगच्छति ॥ २० ॥ पंचग-
व्यान्महाविष्णुंयःस्नापयातिकेशवम् ॥ राजसूयसहस्रस्यफलंप्राप्नोत्यसंशयम् ॥२१॥
क्षीरान्नंशर्करायुक्तंसघृतंविष्णवेऽर्पयेत् ॥ सार्वभौमोभवेद्राजासप्तस्वपिचजन्मसु
॥ २२ ॥ यःक्षीरान्नंपौर्णमास्यांविष्णवेपरमात्मने ॥ सोश्वमेधसहस्राणांफलंप्राप्नो-
त्यसंशयः ॥ २३ ॥ योश्वंदद्यात्पौर्णमास्यांमाघेमासिद्विजातये ॥ गुरुतल्पकृता-
त्पापान्मुच्यतेनात्रसंशयः ॥ २४ ॥ पुरातुचंद्रमाराजासप्तद्वीपवतींमहीम् ॥ प्रश-
शासमहावीर्यःकरदीकृतभूमिपः ॥२५॥ पुरोहितस्तुतस्यासीद्धिषणोभगवान्मुनिः॥
सकदाचिन्नवम्यांतुमासस्याश्विनसंज्ञिनः ॥ २६ ॥ उत्सवंकारयामासमहालक्ष्म्या
महाव्रतः ॥ राज्ञातेनेंदुनापुण्यंसर्वसंपद्विवर्धनं ॥ २७ ॥ राज्ञीभिर्निर्ययौसाकंभार्या
तस्यबृहस्पतेः ॥ गजाश्वादिविभूतीनामार्तिक्यंकर्तुमुद्यता ॥ २८ ॥ नारीमध्येतु
सातारात्रह्माणीनायकायते ॥ तांदृष्ट्वामोहितोराजापुनरंतःपुरींगतां ॥ २९ ॥

॥९५॥

निरुद्ध्यबुभुजेब्रह्मजायांकामवशंगतः॥ययाचेधिषणोभूपंभार्यांदेहीतिनिश्चयं॥३०॥
सोमंसंबोधयामासनोचितंचमहात्मनः॥ब्रह्मजायामहाघोराक्षत्राणांमातृसंमिता॥३१॥
आयुष्यंचतथावित्तंमानंसौभाग्यमेवच ॥ संततिंसंपदश्चापिसर्वंहंतिकुलांगना ॥३२॥
चतुरंगबलैर्युक्तमपित्वांचमदोद्धतं ॥ शक्तिर्मेभूयसीभूपहंतुंनात्रविचारणा ॥ ३३ ॥
नानामंत्रप्रवीणोहंसर्वशस्त्रास्त्रकोविदः ॥ नमयासदृशःकोपिधनुर्विद्याविशारदः
॥ ३४ ॥ मावमंस्थादुरात्मात्वमात्मशंसापरायणः ॥ विज्ञप्तमपिवक्तव्यमविज्ञाते
दुरात्मनि ॥ ३५ ॥ इतित्वंबोधितोराजन्नोचितंतांत्यजस्त्रियम् ॥ ब्राह्मणार्थेगवामर्थे
महाविपदिभूमिप ॥ ३६ ॥ योद्धव्यंब्राह्मणेनापिस्वयमर्थेनसंशयः ॥ विपदेवापि
महतीभार्याहानिस्वरूपिणी ॥ ३७ ॥ ममसंविदितंपूर्वंभार्याभुक्तात्वयाबलात् ॥
इतःपरंक्षात्रधर्मेनैषाशुद्धिर्भविष्यति ॥ ३८ ॥ ब्राह्मण्यस्यापिविच्छेदोभ्यधिकं
चापदेष्यति ॥ वेदाध्ययनसंपन्नेकुलीनेपिमहात्मनि ॥ ३९ ॥ विनाविपत्तिंसंजाते
ब्राह्मणेशस्त्रधारिणि ॥ गतब्रह्मकलोभूत्वानरकानेवगच्छति ॥ ४० ॥ पूर्णकामस्य
विप्रस्यकुलीनस्यमहात्मनः ॥ निष्णातस्यापिविद्यासुहलांतंब्रह्मवर्चसं ॥ ४१ ॥
आपद्धर्माऋषिप्रोक्ताःसंतिशास्त्रेष्वनेकधा ॥ वृत्तिहीनस्यविप्रस्यवृत्त्यर्थंचोदिताइमे
॥४२॥नोपास्यःक्षत्रधर्मोहिप्राग्विपत्तेर्द्विजोत्तमैः॥प्राप्तापदाद्विजेनैवक्षत्रवृत्तिःकथंचन

॥ ४३ ॥ हिंसारूपाक्ष.त्रवृत्तिर्ज्ञानिनाचद्विजन्मना ॥ नोपास्यासासदाक्कापीत्येवं
प्राहजनार्दनः ॥ ४४ ॥ योग्निंनोपचरेद्विद्वान्द्विजन्मावैगृहाश्रमी ॥ वर्षाद्रूर्ध्वंसचां-
डालोब्राह्मण्याद्विविहीयते ॥ ४५ ॥ तैलयंत्रंचेक्षुयंत्रंत्रिवर्षंयःकरोतिच ॥ ब्रह्महा
सतुहिज्ञेयोब्राह्मण्याच्चविहीयत्ते ॥ ४६ ॥ अज्ञानाद्ब्राह्मणोविद्वान्योरिक्तान्भक्षयेत्ति-
लान् ॥ द्विजाधमःसपापीयान्ब्राह्मण्याद्विविहीयते ॥ ४७ ॥ ब्राह्मण्यंसर्वदारक्ष्यं
सर्वयोनिषुदुर्लभम् ॥ व्यधिकाशीतिभेदेषुक्रमाज्जातस्तुयोनिषु ॥ ४८ ॥ बहुपुण्य-
वशाज्जीवोब्राह्मणींयोनिमाव्रजेत्॥किंचिद्वक्ष्यामिराजर्षेत्वयिशांतिविधायिनि ॥४९॥
कोटिशूद्रवधात्साम्यंस्त्रीवधस्यविदोविदुः ॥ कोटिस्त्रीवधतुल्यंतुगोवधंतुमनीषिणः
॥ ५० ॥ कोटिगोवधतुल्यंतुजनाब्रह्मवधंविदुः ॥ पट्टाभिषिक्तभूपस्यकोटिब्रह्मवधा-
धिकः ॥ ५१ ॥ दुष्टानांशिक्षणंचैवाशिष्टानांप्रतिपालनम् ॥ उभौक्षात्रियधर्मौतुन
विप्रस्यकदाचन ॥ ५२ ॥ ब्राह्मणाःकुपिताहन्युर्लोकान्लोकेशसंयुतान् ॥ किमुतत्र
विशिष्टाश्चब्राह्मणाब्रह्मवादिनः ॥ ५३ ॥ कार्योत्रवैनमेदंडोविहितस्तेयतस्ततः ॥
त्यजैनांब्राह्मणींघोरांगुरुपत्नींकुलाधम ॥५४॥ ब्राह्मण्यधर्मनिष्णातोगुरुस्तस्माद्वि-
निर्ययौ ॥ सप्तर्षीन्प्रतिपद्याथराज्ञोदोषंन्यवेदयत् ॥ ५५ ॥ शृणुध्वमृषयःसर्वेमव्द्य-
थामिंदुनार्पिताम् ॥ सृष्ट्वेमान्सकलाँल्लोकान्भगवान्विष्णुरव्ययः ॥५६॥ साम्राज्ये

स्थापयामासब्रह्माणंचचतुर्मुखम् ॥ युवराज्येमहाबाहुंबलरूपंसमीरणम् ॥ ५७ ॥
गोप्तारंतस्यराष्ट्रस्यमहारुद्रंबलोत्कटम् ॥ अमात्यत्वेतथैवेंद्रंदेवान्राज्यांगकर्मणि
॥ ५८ ॥ प्रजेशान्नवसंख्याकान्पत्रलेख्यादिकर्मसु ॥ मनूंदेशाधिकारित्वेऋषीन्ध-
र्मविनिर्णये ॥ ५९ ॥ तथाधिकृतमानुष्येचंद्रसूर्यग्रहौबलौ ॥ कारागृहाधिकारेतुयमं
लोकस्यकंटकम् ॥ ६० ॥ दुराचारेसदाचारेसदावेदोक्तकर्माणि ॥ नवग्रहान्महाक्रूरान्
गूढाचारान्वसूनथ ॥ ६१ ॥ एकोनपंचाशत्संख्याकान्मरुतःकश्यपात्मजान् ॥
सौविदल्लान्महाविष्णुर्गंधर्वाप्सरसस्तथा ॥ ६२ ॥ गीतनृत्यादिकृत्येषुकिन्नरांस्तुति-
पाठकान् ॥ विद्याधरान्बंदिनोग्निंदीपधारणकर्मणि ॥ ६३ ॥ ग्रामग्रामाधिपान्
भूपांस्तत्तल्लोकपतींस्तथा ॥ निषादान्राक्षसांश्चक्रेभगवान्विष्णुरव्ययः ॥ ६४ ॥
देवांश्चपरिचारत्वेह्यन्यान्जंतूंश्चपोषकान् ॥ सार्वभौमःस्वयंविष्णुःसर्वलोकैकनायकः
॥ ६५ ॥ धर्मसंस्थापनार्थायजगदेवंविनिर्ममे ॥ आशुभूपंबोधयध्वंयूयंधर्माधि-
कारिणः ॥ ६६ ॥ सप्तर्षयोमहात्मानोगुरुणाप्रार्थिताइमे ॥ बोधयामासुरभ्येत्यसोमं
राजानमंजसा ॥ ६७ ॥ शृणुभूपहितंवाक्यंवर्णानांब्राह्मणोगुरुः ॥ अयंपुरोहितो
विद्वान्गुरुष्वभ्यधिकोगुरुः ॥ ६८ ॥ तत्पत्नीतवमातेयंमालिनीलोकसुंदरी ॥ हेतो-
रल्पस्यभूकांतबहुहानिंत्वमिच्छसि ॥ ६९ ॥ अनेनकर्मणाभूयाद्बहुदुःखंनसंशयः ॥

इतितैर्बोधितोराजानतत्याजगुरोःसतीम् ॥ ७० ॥ गीष्पतिंतेततःखिन्नाःप्रोचुः
सप्तर्षयोपिते ॥ नास्माभिर्बोधितुंशक्योराजाचार्यदुराग्रही ॥ ७१ ॥ वयंधर्मस्य
वक्तारोनवयंशिक्षकाभुवि ॥ मनूनिंद्रान्निवेद्यैवतत्कार्यंकुरुमानद ॥ ७२ ॥ तेभ्यः
खिन्नोगुरुःपश्चाद्देवेंद्रसदनंययौ ॥ सोमराजस्यदौरात्म्यंदेवेंद्रायन्यवेदयत् ॥ ७३ ॥
सभ्येभ्यश्चैवदेवेभ्यःप्रजेशेभ्योनिवेद्यच ॥ मनुभ्यश्चवसुभ्यश्चरुद्रेभ्यश्चमहामतिः
॥७४ ॥ देवाचार्यंततःप्रोचुर्देवाइंद्रपुरोगमाः॥ नास्माभिर्हन्यतेराजाशशांकोयंबलो-
त्कटः ॥ ७५ ॥ महेशवरदर्पेणजयिष्णुर्देवताअपि ॥ समुद्रमथनेपीत्वाविषंलोकैक-
कंटकम् ॥ ७६ ॥ विषज्वालोपशांत्यर्थंदधौचंद्रकलांहरः ॥ तदावरंददौतस्मैयदा
राजाभविष्यसि ॥ ७७ ॥ तदासर्वैश्चभूपालैर्देवैश्चमनुजैस्तथा ॥ राक्षसैरुरगैर्दैत्यै-
रवध्योभवसंगरे ॥७८ ॥ तस्माद्देवगणैःसर्वैर्नदंड्योमृगलांछनः॥ किंचास्माभिर्दत्तव-
रस्तथादत्तरथायुधः ॥७९॥ अभिषिक्तश्चसाम्राज्येततोहंतुमसांप्रतम् ॥ विषात्मकोपि
नच्छेद्योवृक्षस्तेनकदाचन ॥ ८० ॥ तस्मान्नदंड्योभूपोयंयथारुचितथाकुरु ॥ निरा
कृतस्ततस्तैस्तुगुरुर्दुःखाकुलोभवत् ॥ ८१॥ ततोदेवानुवाचेदंकोपाटोपेनगीष्पतिः॥
विष्णुनाधिकृतायूयंलोकेधर्मस्यगुप्तये ॥ ८२ ॥ नविचारोहिभवतांप्राप्तेधर्मस्य
विप्लवे ॥ स्वाधिकारेनियुक्तायेप्रभुणाप्रभविष्णुना ॥ ८३ ॥ तैःप्राणाअपित्यक्तव्याः

संप्राप्तेधर्मविप्लवे ॥ राजानोदेवतायूयमहंतेषांपुरोहितः ॥ ८४ ॥ राज्ञोराष्ट्रकृतंपापं
राजपापंपुरोधसः ॥ पत्युर्भार्याकृतंपापंशिष्यपापंगुरोरपि ॥ ८५ ॥ मच्छिष्यत्वाच्च
भवतांगुरुत्वादपिदेवताः ॥ भवद्भिश्चकृतंपापंमामेवसमुपेष्यति ॥ ८६ ॥ यथाप-
राधंदंडोहितस्माद्दःक्रियतेमया ॥ ब्राह्मणत्वान्नशक्याभूद्धिंसामेभवतामपि ॥८७॥
युष्मद्विचारहैन्येनयस्माज्जायापमानिता ॥ जायापमानापचितिःसदृशीभवतामपि
॥ ८८ ॥ भवद्द्वारापमानार्थंबहुरूपीभवाम्यहम् ॥ तैर्देहैर्युष्मदंगानिप्रविशामिन
संशयः ॥ ८९ ॥ सहैवानुभविष्येहंयुष्मद्द्वारान्स्वदेहगः ॥ इत्युक्त्वाविररामाथदेवें
द्रादीन्बृहस्पतिः ॥ ९० ॥ कियत्कालंनिरीक्ष्यैवनोचितंत्वितितान्वदन् ॥ सभूत्वा
बहुरूपोपिदेवांगानिविवेशह ॥ ९१ ॥ पश्यतामेवसर्वेषांजंभारेश्चैवसंसदि ॥ दृष्ट्वैव
प्रार्थयांचक्रुर्निषण्णास्तेतदासुराः ॥ ९२ ॥ वयंब्रह्माणमेवैत्यकरिष्यामोघनिष्कृ-
तिम् ॥ तदुक्तोवर्तमानाश्चतेभार्यायाविमोक्षणम् ॥ ९३ ॥ तावत्क्षमस्वधिषणमा
विषादंवृथाकृथाः ॥ कारणंसुखदुःखानांभगवान्हरिरीश्वरः ॥ ९४ ॥ पूर्वकर्मानुरोधेन
भवितव्यंददातिसः ॥ समंपश्यंतिवैधीरामानामानौजयाजयौ ॥९५॥ लाभालाभौ
सुखंदुःखंभयंचाभयमेवच ॥ पूर्वकर्मानुरोधेनदाताविष्णुर्निवर्तकः ॥ ९६ ॥ तस्मा-
दावश्यकेकार्येनोविषादोमहात्मनां ॥ निवृत्तिर्विपदश्चास्यभवितातेनसंशयः ॥९७॥

माघ ॥९८॥

नोपेक्षांकुरुतेब्रह्मालोकानांचपितामहः ॥ गुरुंविश्वस्यतेदेवाब्रह्मणःसदनंययुः ॥९८॥ माहा०
देवाब्रह्मसदोगत्वातस्मैसर्वंन्यवेदयन् ॥ श्रुत्वाब्रह्माथतान्प्राहदेवानिंद्रपुरोगमान्
॥ ९९ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ प्राप्तेशत्रुविवादेतुशत्रुणाशत्रुमुद्धरेत् ॥ विवादेमित्रयोःप्राप्ते अ०२८
सांत्वेनैवशमंनयेत् ॥ १०० ॥ देवबंधुःसदासोमोगुरुश्चापिमहामतिः ॥ तस्मा-
द्भार्याविमोक्षार्थंदेवाचार्यस्यधीमतः ॥ १०१ ॥ युष्माभिःसहगंतव्यंमयासोमनि-
केतनम् ॥ इत्युक्त्वाप्रययौब्रह्मादेवैःसोमनिकेतनम् ॥ २ ॥ ब्रह्माणंचागतंवीक्ष्य
देवान्मुनिगणावृतान् ॥ व्रीडयाऽवनतोभूत्वात्रस्तःसोमोविनिर्ययौ ॥ ३ ॥ पूजया-
मासविधिवद्देवान्ब्रह्मादिकांस्तथा ॥ किंचिन्नोवाचत्रपयासोमोराजाभयाकुलः ॥४॥
देवान्वीक्ष्यततोब्रह्मासोमंराजानमब्रवीत् ॥ त्यजैनांत्वंगुरोःपत्नींमातुरभ्यधिकांतव
॥ ५ ॥ राज्ञांचधर्मशीलानांनिंद्यंकर्मनचोदितम् ॥ किंचविष्णुश्चधर्मात्माधर्मवि-
घ्नकरान्जनान् ॥ ६ ॥ हनिष्यतिनसंदेहोयतोधर्मवपुर्हरिः ॥ यदायदातुधर्मस्य
ग्लानिर्भवतिशाश्वती ॥ ७ ॥ तदातदाऽवतारोस्यदयालोःपरमात्मनः ॥ त्यज
शीघ्रंब्रह्मजायांमयाबंधुतयोदितम् ॥८॥ निशम्यतद्वचोराजातत्याजातिविह्वलः॥
पश्चात्तापीब्रह्मजायांरुदन्स्मृत्वास्वकर्मच ॥ ९ ॥ ततोदेवाःसमाहूयदेवाचार्यं ॥९८॥
महामतिम् ॥ जायांनिवेदयामासुस्तस्मैचिंतकुलात्मने ॥ १० ॥ सासूततनयं

तावद्बुधंचंद्रस्यवेश्मनि ॥ अतीतान्यपिवर्षाणिषडयंपंचवार्षिकः ॥ ११ ॥ ययाचे
क्षेत्रजंबालंगुरुश्चंद्रंमहामतिः ॥ मद्वीर्यजःकुमारोयंनतंदास्यामिचंद्रमाः ॥ १२ ॥
इतिप्राहकुमारार्थेविवादःपुनरप्यभूत् ॥ ततोब्रह्माऋषीनूचेकस्यायमितितद्विदः
॥ १३ ॥ ऋषयऊचुः ॥ क्षेत्रिणाभ्यर्थितोयस्तुतदीयैर्वाप्रजार्थिभिः ॥ परक्षेत्रे
बीजवापीफलंनाप्नोतिनिश्चयम् ॥ १४ ॥ बलात्कारात्परक्षेत्रेबीजीतुफलमश्नुते ॥
नदोषःप्रथमेपक्षेनार्यावानकुलस्यच ॥ १५ ॥ पक्षेद्वितीयकेनारीकुलंपातयतेध्रुवं ॥
मुनिभ्यस्तुतदाब्रह्माश्रुत्वाधर्मविनिर्णयम् ॥ १६ ॥ न्यवेदयत्तदाब्रह्मागुरुचंद्रमसो-
स्तथा ॥ मद्वीर्यमितिचाचक्षेगुरुरादौचसंसदि ॥ १७ ॥ मद्वीर्यमितिचाचक्षेचंद्रमा-
स्तुततःपरं ॥ ततःसंशयमापन्नादेवाएवंन्यमंत्रयन् ॥ १८ ॥ मातैवतद्विजानाति
पुत्रजन्मनचापरे ॥ तस्मादेषैवप्रष्टव्याइतिनिश्चित्यतेसुराः ॥ १९ ॥ बुधमाहूयतं
प्रोचुर्जननींपृच्छबालक ॥ त्वयिकस्माज्जनिरभूदितिपृष्ट्वानिवेदय ॥ २० ॥ इति-
देवैरथाज्ञप्तोबुधोपृच्छत्स्वमातरम् ॥ त्वयिकस्माज्जनिरभून्मातस्तथ्यंनचान्यथा
॥ २१ ॥ नानृतात्परमंपापंदेवानांचैवसंसदि ॥ इतिपृष्टात्मजेनाथचंद्राज्जन्मेति
चाब्रवीत् ॥ २२ ॥ तच्छ्रुत्वाथबुधःप्राहदेवान्ब्रह्मपुरोगमान् ॥ माताहमेजनिंदेवा-
श्चंद्रादितिचस्वैरिणी ॥ २३ ॥ तच्छ्रुत्वादेवताऊचुर्गुरुंपुत्राभिकांक्षिणम् ॥ चंद्रंतु

बीजिनंप्रादुर्बलात्कारीयतोविधुः ॥ २४ ॥ नप्रार्थितस्त्वयापूर्वमतश्चंद्रोर्हतिध्रुवम् ॥
गुरुर्देववचःश्रुत्वापुत्रंचंद्रमसेऽर्पयत् ॥ २५ ॥ सभार्यंकोगुरुस्तस्थौसभामध्येभिवी-
क्षितः ॥ प्राददाद्राज्यंबुधायासौप्रजाश्चाहूयचंद्रमाः ॥ २६ ॥ राज्यंनिवेदितंह्यस्मै
सतुवःपालयिष्यति ॥ इत्युक्तेतुशशांकेनप्रजाऊचुश्चसंसदि ॥ २७ ॥ शृणुचंद्रप्रव-
क्ष्यामःकुंडजत्वात्तवात्मजः ॥ राज्यंनार्हतिकुंडत्वात्तस्यधर्मेमतिःकुतः ॥ २८ ॥
अनूचानकुलीनस्तुराज्यमर्हतिनापरः ॥ नांगीचक्रुर्विशःसर्वेबुधंचंद्रतनूद्भवम् ॥२९॥
गुरुःप्राहनिजांभार्यांदुष्टांत्वांतुनपालये ॥ नहनिष्यामित्वांपापांयावदामरणांतिकम्
॥ ३० ॥ कुडचमध्येविनिक्षिप्यकिंचित्तेजीवनंददे ॥ गुरोर्विशांतदावाक्यंश्रुत्वा
म्लाताकुमारकः ॥ ३१ ॥ संसदंतुसमासाद्यप्रोचतुर्देवतामुनीन् ॥ जायांगुरुर्जहौ
पापांनांगीकुर्वंतिमांजनाः ॥ ३२ ॥ निष्कृतिश्चेन्नसोप्यस्तिकुरुध्वचावयोःसतः ॥
नास्तिचेदुपदेशोहिदेहनाशोद्धरात्मनाम् ॥ ३३ ॥ तदैवान्यतरंपक्षमास्तिनास्ति
विनिश्चये ॥ आवामेवकरिष्यावोनात्रकार्याविचारणा ॥३४ ॥ इत्युक्तेचतदाताभ्यां
मुनीन्ब्रह्मावलोकयत् ॥ ब्रह्मणोहृदयंज्ञात्वास्वमतंतेन्यवेदयन् ॥ ३५ ॥ पत्यौ
जीवतियानारीमृतेवाव्यभिचारिणी ॥ चांडालीसातुविज्ञेयासर्वकर्मसुगर्हिता ॥३६॥
दाक्षिण्यादर्थलोभाद्वासंसर्गंयेप्रकुर्वते ॥ तेसर्वेनरकंयांतियावदाभूतसंप्लवम् ॥३७॥

तौसुतौकर्मचांडालौद्वौप्रोक्तौकुंडगोलकौ ॥ इत्युक्तेमुनिभिःसर्वैस्तदाधर्मस्यनिर्णये
॥ ३८ ॥ तदानिर्वेदमापन्नादेवाब्रह्माणमूचिरे ॥ अस्माकंतुवृथाजातःप्रयासः
कमलासन ॥३९ ॥ स्वात्मनेविष्णुनाप्रोक्तंप्रायश्चित्तंप्रचोदय ॥ युक्तानांचैवनारीणां
महापातककोटिभिः ॥ ४० ॥ लक्षवर्तीव्रतंचैवमाघस्नानंतुनिष्कृतिः ॥ कुंडानां
गोलकानांचमहापापकृतामपि ॥ ४१ ॥ कथायाःश्रवणंचैवमाघस्नानंतुनिष्कृतिः ॥
माघ्यांस्नात्वाबुधोदद्यादश्वंलक्षणसंयुतम् ॥ ४२ ॥ गुरुतल्पाद्विमुक्तःस्यादेवमाह
जनार्दनः ॥ तस्मादेतैस्त्रिभिःकार्यमेतत्त्रयमनुत्तमम् ॥४३ ॥ तेशुद्धास्तेतुपूज्यास्तु
नात्रकार्याविचारणा ॥ उपदिश्यजनानसम्यग्गुरुंचैवबुधंतथा ॥ ४४ ॥ ब्रह्माथ
कारयामासहरिणोक्तंत्रयंतदा ॥ ब्रह्मजायातदालक्षवर्तीव्रतप्रभावतः ॥ ४५ ॥
साध्वीनामग्रगण्याभूत्स्मृतासर्वाघनाशिनी ॥ निःशंकोजगृहेभार्यांविश्वसन्ब्रह्मणो-
दितम् ॥ ४६ ॥ बुधंजनाश्चजगृहुर्निष्पापंमेनिरेध्रुवम् ॥ कृत्वादेवागुरोःकार्यंब्रह्मा-
द्याश्चयथागताः ॥ ४७ ॥ माघप्रभावंशंसंतःस्वस्वधामानितेययुः ॥ गालवउवाच ॥
तस्मान्माघप्रभावोयंलेशमात्रेणकीर्तितः ॥ ४८ ॥ नक्षत्राणिचगण्यंतेगण्यंतेचोद-
बिंदवः ॥ भूकणाअपिगण्यंतेयेनकेनमहात्मना ॥४९ ॥ नगण्यतेमाघमासप्रभावो
लेशतोपिवा ॥ विचारितामयासर्वेधर्माःशास्त्रेषुचोदिताः ॥ ५० ॥ नमाघसदृशो

धर्मोनदृष्टोनापिवैश्रुतः ॥ यत्किंचित्कुरुतेकर्ममाघेमासिद्विजोत्तमः ॥ ५१ ॥ तद-
क्षय्यफलंप्राहुर्वर्धतेवटबीजवत् ॥ माघधर्मान्यदाश्रुत्वानकरोतिनराधमः ॥ ५२ ॥
सआत्महाब्रह्महाचनरकानेवगच्छति ॥ यइदंशृणुयान्नित्यमितिहासंपुरातनम्
॥ ५३ ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तःसर्वानुद्धृत्यवैपितॄन्॥ भुक्त्वेहकामान्सर्वांश्चविष्णुलोके
महीयते ॥१५४ ॥ इतिश्रीवायु० माघमाहात्म्येअष्टाविंशोऽध्यायः ॥२८॥ गालव
उवाच ॥ भूयःशृणुध्वंवक्ष्यामिमाघमाहात्म्यमुत्तमम् ॥ यज्ज्ञात्वामुच्यतेजंतुःकि
मनुष्ठानतत्परः ॥ १ ॥ पुराकौशिकदेशेतुपट्टनेसगराह्वये ॥ वैश्योऽभूद्धर्मराजा-
ख्यस्तस्यपुत्रीशुचिव्रता ॥२॥ तांददौविह्वलाख्यायधर्मराजस्तुतत्पिता ॥ कियता
साथकालेनब्राह्मणानांसमागमात् ॥ ३ ॥ लक्षवर्तीव्रतंचक्रेविह्वलानुगतासती ॥
वेश्यागंतातुतद्भर्ताकंचिद्धर्मनचाश्रितः ॥ ४ ॥ पुनर्जन्मांतरेसाथजातासत्यव्रता-
ह्वया ॥ चित्रकर्मेतितद्भर्तासजातःकौशिकाह्वये॥ ५ ॥ वेश्यापतिर्बभूवासौपूर्वक-
र्मानुरोधतः ॥ ऋणानुबंधरूपेणसैवजायाबभूवह ॥ ६ ॥ पूर्वजन्मन्युपाचिताल्लक्षव-
र्तीव्रतात्ततः ॥ जन्मन्यस्मिन्सदाख्यातापातिव्रत्येदृढाभवत् ॥ ७ ॥ पातिव्रत्येतु
सानारीचतुर्दशसुचाभवत् ॥ विख्यातातेषुलोकेषुभुजंगमनुवर्तिनी ॥ ८ ॥ पतिर्भु
क्त्वागृहेनित्यंवेश्यागारंव्रजन्सदा ॥ नोपतस्थेऋतोःकालंनचकारगृहोचितम् ॥९ ॥

अशनाभ्यंगतांबूलपादसंवाहनादिभिः ॥ पतिमेवसदामन्येदेवंबंधुंगुरुंतथा ॥१०॥
मनसावेदनांकापिनचकारदृढव्रता ॥ आर्तार्तेमुदितेहृष्टाप्रोषितेमलिनीकृशा ॥११॥
मरिष्यमाणंतमनुगच्छामीत्येवनिश्चिता ॥ कियत्कालेनतद्भर्ताव्रणव्याधिप्रपीडितः ॥
१२ दुरात्मापंगुरभवत्कर्मणातेनवैद्विजः ॥अत्युत्कटैःपुण्यपापैरिहैवफलमश्नुते॥१३॥
दुरत्ययाकर्मगतिर्मनुष्याणांनसंशयः ॥ पुंगुर्भूत्वागृहेतिष्ठन्वेश्याचिंतासमाकुलः
॥ १४ ॥ नशक्तस्तद्गृहेगंतुंपंगुत्वात्सकुलाधमः ॥ सएवव्याधिरभवद्विरहःकामिनो-
न्वहम् ॥ १५ ॥ नखादतिनचाश्नातिनशेतेनापिबत्यपि ॥ कामानलसमुद्भूतज्वा
लामालाकुलोद्विज ॥ १६ ॥ तंप्राहरमणीपुण्याप्राणनाथकिमिच्छसि ॥ यद्यदिष्टं
करिष्यामिनशंकामयिशोभन ॥ १७ ॥ त्वद्दासीचैवत्वद्देवात्वद्भक्तात्वत्परायणा ॥
यद्वैषिकंसुखंलोकेतत्पत्युरितिमेमतिः ॥१८॥ मोक्षादप्यधिकंमन्येसेवायाश्चसुखंतव॥
कस्मात्तपसिप्राणेशकेनत्वंनिर्व्यथोवद ॥ १९ ॥ इत्युक्तःसद्विजःप्राहतांजायामनु-
वादिनीं ॥ वेश्यायामेवमेचित्तंनान्यवस्तुनिमंगले ॥ २० ॥ तयाभुक्तेतुभुंजामि
पीतेपानंपिबामिच ॥ देहयात्राणिसर्वाणितयासाकंनचान्यथा ॥ २१ ॥ व्याधि-
नानेनदुर्बुद्धिस्तद्दार्तानैवशुश्रुवे ॥ तयैवचिंतयामेद्यभोजनादिनरोचते ॥२२॥
विरहव्याधिरत्युग्रःप्राणान्हरतिनिश्चयम् ॥ त्वंस्कंधेचैवमामूद्वायासिचेन्नायिकालयम्

॥ २३ ॥ तदास्वपेसुखंभद्रेव्याधिर्मेतुगमिष्यति ॥ इतितद्वचनंश्रुत्वासानारीतुपति
व्रता ॥ २४ ॥ मनसातीवसंतुष्टाओमित्यूचेदृढव्रता ॥ अर्धरात्रस्तदाकालः
कृष्णपक्षाष्टमीदिनम् ॥ २५ ॥ मासेभाद्रपदेचैवतस्मिन्व्योमघनाविलम् ॥ तस्मिन्
भयंकरेकालेसानारीतुधृतव्रता ॥ २६ ॥ स्कंधमारोप्यभर्तारंययौग्रामांतरस्थितम् ॥
वेश्यागारंमहापुण्याप्रीणयंतीप्रियोक्तिभिः ॥ २७ ॥ राजकीयाश्चपूर्वेद्युश्चोरांश्चपशु-
हारिणः ॥ अन्वधावंस्तदाचोरामांडव्यस्यमहात्मनः ॥ २८ ॥ अनुपृष्ठंतुनिक्षिप्य
दुद्रुवुर्भयतोवनम् ॥ समाधिस्थंचमांडव्यंराजभृत्यामहाव्रतम् ॥ २९ ॥ बहुधातं
विनिर्भर्त्स्यचक्रुस्तंशूलरोपितम् ॥ अपश्यंतीचसामार्गेमांडव्यंशूलरोपितम् ॥ ३०॥
प्रस्खलंतीपपातेहमांडव्योवेदनाकुलः ॥ ममदुःखकरःकोवाशूलाद्व्यथयतोऽनिशं
॥३१॥ इत्युक्तेविव्हलाप्राहमांडव्यंशूलरोपितम् ॥ ऋषेमांसुव्रतांविद्धिपत्युरिष्टाभि-
कांक्षिणी ॥ ३२ ॥ तवदुःखकराज्ञानात्पुत्रीमांक्षमसुव्रत ॥ रात्रिस्तुतमसाव्याप्तावृ-
ष्टिश्चातीवदुःसहा ॥ ३३ ॥ नजानेतेनमार्गेतुगर्तांधूसरितस्तथा ॥ पतिंदेवंमन्य-
मानासदाभर्तुर्हितंकरी ॥ ३४ ॥ स्कंधेनोद्वापतिंवेश्यागारंगंतुमिहोद्यता ॥
दैवहीनाप्रस्खलंतीतवदुःखकरास्म्यहम् ॥ ३५ ॥ कोसिकल्याणत्वंविप्रकस्मात्तेचे-
दृशीदशा ॥ इत्युक्तःसुव्रतांप्राहमांडव्योस्मीतिदुःखितः ॥ ३६ ॥ शूलेत्वारोपि- ॥१०१॥
तोव्यर्थंराजभृत्यैर्मदोत्कटैः ॥ श्वस्तुसूर्योदयेजातेभर्तातेतुमरिष्यति ॥ ३७ ॥
ममदुःखकरायस्मादितितांचशशापसः ॥ शापंगृहीत्वासानारीदुःखिताऽतीवविव्हला
॥३८॥ उदयंबंधयांचक्रेपातिव्रत्यप्रभावतः ॥ लक्षवर्तीव्रतेनास्याःपूर्वजन्मकृतेनच
॥ ३९॥ वैधव्यंनभवेदित्थंचिंतितोहरिरीश्वरः ॥ उदयप्रतिबंधेतुसहायमकरोद्विभुः
॥ ४० ॥ लक्षवर्तीव्रतोद्भूतपातिव्रत्यप्रभावतः ॥ नोदेतुमभवद्भानुःशक्तःकाला-
त्मकोरविः ॥ ४१ ॥ भर्तुःप्राणहरोभानुःक्वापिनोदेतुमेऽप्रियः ॥ इत्युक्तस्तुतयासा-
ध्व्यानैवोदेतिचभास्करः ॥ ४२ ॥ आवर्षंतुक्रियाःसर्वालुप्ताश्चानुदयेरवेः ॥ ततश्चें-
द्रादयोदेवाब्रह्मांतिकमुपाययुः ॥ ४३ ॥ नास्मानुपैतिभागस्तुदेवपुष्टिकरस्ततः ॥
पतिव्रतामहापुण्यात्रिषुलोकेषुविश्रुता ॥ ४४ ॥ शूलारोपितमांडव्यशापग्रस्तामहा-
मतिः ॥ भर्तुरिष्टकरापुण्यावेश्यागारमुपेयुषी ॥ ४५ ॥ उदयंबंधयांचक्रेसूर्यस्यास्य
महात्मनः ॥ अज्ञातकालास्तेनैवजनाःशीतार्दिताभुवि ॥ ४६ ॥ नयज्ञंकारयामा-
सुर्नापिनित्यक्रियाअपि ॥ अस्माकंवितथीचक्रेप्रयत्नानभूरिशोबलाः ॥ ४७ ॥
वज्राद्यायुधजातानितत्रमुक्तानिभूरिशः ॥ भग्नान्येवाभवंस्तूर्णंपातिव्रत्यप्रभावतः
॥ ४८ ॥ स्वयंरक्षतितांविष्णुर्धनुर्बाणधरोविभुः ॥ ततोभग्नावयंसर्वेतवांतिकमु-
पागताः ॥ ४९ ॥ यज्ञभागविहीनान्नःक्षीणशक्तीन्सुरानिमान् ॥ शीतार्दितान्

जनान्सर्वांश्चोरबाधानिपीडितान् ॥ ५० ॥ त्रिलोकनाथदेवेशत्राहिनोऽद्यातिवि-
ह्वलान् ॥ इतिदेवैःप्रार्थितःसन्ब्रह्माब्रह्मविदांवरः ॥ ५१ ॥ तानागतानथप्रोचेनेयं
दंड्याधृतव्रता ॥ लक्षवर्तीव्रताचुष्टःपूर्वजन्मकृताद्धरिः ॥ ५२॥ वैधव्याद्धिमहादुः-
खात्स्वयंरक्षतिचापभृत् ॥ अलभ्यंकिंभवेल्लोकेहरौतुष्टेजनार्दने ॥ ५३ ॥ हरौतुवि-
मुखेलोकेविपदःशाश्वतीर्ध्रुवम् ॥ नाशुभंविद्यतेक्वापिलक्षवर्तीव्रतात्मनाम् ॥ ५४ ॥
लक्षवर्तीव्रतकरीसुभगापूर्वजन्मनि ॥ तेनपुण्यप्रभावेनपुण्यासाध्वीपतिव्रता ॥५५॥
पातिव्रत्यप्रभावेनशक्तिरेतादृशीसुराः ॥ नशक्नुमोवयंदंडेनस्याःसाध्व्याःकथंचन
॥ ५६ ॥ तस्मादनुनयेनैवप्रार्थयामोवयंत्विति ॥ आभाष्यदेवताःसर्वास्तैःसाकं
भूमिमाययौ ॥ ५७ ॥ तदासाध्वीमहापुण्यापतिंवेश्यागृहंगतम् ॥ अनुभुक्तंपुनः
पंगुमानिन्येस्वगृहंक्षणात् ॥ ५८ ॥ आजगामतदागेहंब्रह्मादेवैःसमन्वितः ॥
प्रार्थयामासतांसाध्वींसांत्वैर्बहुविधैरपि ॥ ५९ ॥ विह्वलाप्रणताभूत्वासानारीविधि-
मब्रवीत् ॥ पत्युर्हितकरीबालापतिमूढ्वामहानिशि ॥ ६० ॥ व्रजंतीकुलटागारंवि-
व्यथेशूलरोपितम् ॥ मांडव्यंचमहात्मानंतेनशप्तास्मिभामिनी ॥ ६१ ॥ उदयंबं-
धयांकुर्वेनववैधव्यकातरा ॥ विपदोन्याश्चनारीभिःसहनीयाःकथंचन ॥ ६२ ॥ ॥१०२॥
वैधव्याविपदःक्वापिवार्ताऽसह्यास्त्रियामिह ॥ स्वस्तिभूयात्कथंमेद्यदेवतानांमुनेस्तथा

॥ ६३ ॥ इत्युक्तोद्रुहिणःप्राहतांसाध्वींचधृतव्रताम् ॥ शृणुबालेमहापुण्येमंगला-
धायिमेवचः ॥ ६४ ॥ लक्षवर्तीव्रतोद्भूतंक्षणिकंपुण्यमुत्तमम् ॥ मांडव्यस्तेनपुण्ये-
ननिर्व्यथोद्धाभविष्यति ॥ ६५ ॥ तेनतेदापयिष्यामिमाघ्यांस्नानफलंशुभम् ॥
भर्तुस्तेनैवपुण्येनकालमृत्युर्गमिष्यति ॥ ६६ ॥ व्याध्यापनयनेशापोभवेद्दत्तोमहा-
त्मना ॥ व्याधिमुक्तमिमंदेहंपुनर्जातंविदोविदुः ॥ ६७ ॥ शरीरत्यागमेवाहुर्मरणं
ऋषयोखिलाः ॥ शरीरेपातितःशापोनजीवेचाव्ययात्मनि ॥ ६८ ॥ तस्माच्छा-
पाद्व्याधिमोक्षोभवेदितिकरंददौ ॥ मांडव्यंवायुनानिन्येशूलरोपितमब्जजः ॥६९॥
लक्षवर्तीव्रतोद्भूतंतयापुण्यमनुत्तमम् ॥ दापयामासविप्रायतेनाभून्निर्व्यथोमुनिः
॥ ७० ॥ मुनिनातुकृतंमाघ्यांस्नानजंसुकृतंतथा ॥ तद्भर्त्रेदापयांचक्रेकालमृत्युवि-
नाशकृत् ॥ ७१ ॥ पूर्णायुष्यंतेनलेभेतद्भर्तासुकृतेनच ॥ शापाद्व्याधिविनिर्मोकः
पंगुत्वस्यापिमानद ॥७२॥ व्यसनंतुतदासाध्व्यानिवर्त्यैवंमहाप्रभुः ॥ तद्भर्तुश्चमुने
श्चास्यदेवानांचमहात्मनाम् ॥ ७३ ॥ लब्धकामैःसुरैःसर्वैःसार्धंधामस्वकंययौ ॥
देवाःसुविस्मिताभूत्वादेवेंद्राद्यामहाबलाः ॥ ७४ ॥ तुष्टुवुस्तुसतींपुण्यांलक्षवर्तीव्रतं
तथा ॥ माघस्नानस्यमाहात्म्यंसाधुसाध्वितिचाब्रुवन् ॥ ७५ ॥ तथैवानुमताः
सर्वेब्राह्मणासहतेययुः ॥ बुभुजेसकलान्कामान्भर्त्रातेनमहात्मना ॥ ७६ ॥

सोपिनिर्वेदमापेदेपापीयानितिनित्यशः ॥ तयासार्धंमहात्मासौमाघस्नानंचकारच ॥
लक्षवतीव्रतंसोपिपुनर्माघेचकारच ॥ ७७ ॥ तेनभौमान्महाकामान्भुक्त्वादशस-
हस्रकम् ॥ पुत्रपौत्रसमायुक्तौजीवंतौमोक्षमापतुः ॥ ॥ ७८ ॥ तस्मान्माघसमो
धर्मोनराणांपापकर्मणाम् ॥ नास्त्यन्योधर्मइत्येवसर्वधर्मविदांमतम् ॥ ७९ ॥ इति
श्रीवायुपुराणेमाघमासमाहात्म्येएकोनत्रिंशोध्यायः ॥ २९ ॥ कुटीरस्थाऊचुः ॥
दत्तंयेनद्वरन्नंतुवसिष्ठायमहात्मने ॥ राक्षसोयंसुदुर्बुद्धिःकांवागतिमवापसः ॥ १ ॥
नहीश्वरव्याहृतयःफलंत्यन्यदभीप्सितम् ॥ राजर्षिःकांगतिंप्रापब्रह्महत्याशतालयः
॥ २ ॥ विस्तार्यैतत्कथांसम्यगस्मान्बोधयसुव्रत ॥ इतिपृष्टःकुटीरस्थैर्गालवोवाक्य-
मब्रवीत् ॥ ३ ॥ शृणुध्वमितिचाभाष्यसाधुसाध्वितिसंस्तुवन् ॥ गालवउवाच ॥
कालमृत्युमथापन्नंराक्षसंचकृतागसम् ॥ ४ ॥ तंनेतुमाययुर्घोरायमदूतायमोदिताः॥
तान्दृष्ट्वाद्रुद्रुवेशीघ्रंकैलासाधीशमीश्वरम् ॥ ५ ॥ प्रणम्योवाचतंभीतःकिंतेवच-
नमन्यथा ॥ मातायदिविषंदद्यात्पिताक्रीणातिचेत्सुतम् ॥ ६ ॥ राजाहरतिसर्वस्वं
तत्रकापरिवेदना ॥ शिवशंकरसर्वात्मंस्त्राहिमांकरुणाकर ॥ ७ ॥ महाकायमहा
बाहोविश्वरूपनमोस्तुते ॥ त्रियंबकमहादेवसुगंधेपुष्टिवर्धन ॥ ८ ॥ वृंताद्वुर्वारुकं
पक्वंमृत्योर्मुक्षीयमांयथा ॥ इतिमंत्रार्थकैर्वाक्यैःस्तुतःशंभुर्दयानिधिः ॥ ९ ॥

प्रोचेकरुणयादैत्यंमेघगंभीरयागिरा ॥ दुर्बुद्धिनाप्रार्थितोहंमोक्षमित्येवछद्मना ॥१०॥
अजरामरणंमन्येमोक्षंसर्वात्मनापुरा ॥ कांक्षयन्देवरमणीस्त्वंदुष्टेनैवचेतसा ॥ ११ ॥
निर्द्वंद्वोनिरहंकारोनिर्ममस्तुजितेंद्रियः ॥ वेदाभ्यासीविष्णुभक्तोनित्यानित्यविवेक-
वान् ॥ १२ ॥ निःसंदेहोमोक्षमेतिनान्यथातुकथंचन ॥ तस्मान्निष्कामुकोभूत्वा
निर्द्वंद्वोनिरहंकृतिः ॥ १३ ॥ दयावान्सर्वभूतेषुविंध्याद्रौत्वंतपःकुरु ॥ प्रीतस्तेतपसा
विष्णुरिष्टान्कामान्ददातिच ॥ १४ ॥ एकमेवास्तितेजन्मबलिपुत्रोभविष्यसि ॥
सहस्रबाहुर्बाणाख्यस्तदातेभविताध्रुवम् ॥ १५ ॥ संबंधोविष्णुनासाकंयादवेनमहा-
त्मना ॥ तेनतेभवितायुद्धंतदाबाहुसहस्रकम् ॥ १६ ॥ छित्वाजित्वाचमांतत्रत्व-
यासख्यमुपेयुषम् ॥ युद्धंविधायत्वांपश्चात्सतुमोक्षंददातिते ॥ १७ ॥ त्वयाविष्टो
बाणसंज्ञस्तवद्दुर्बुद्धिदोऽपरः ॥ विष्णुद्रोहान्महापापीनरकानेवविंदति ॥ १८ ॥
त्वयिजातेबलेःपुत्रेद्वारपालोभवामिते ॥ बहुसंपत्समृद्धश्चपुत्रपौत्रैःसमन्वितः ॥१९॥
भुक्त्वाकल्पंमहाभोगान्कल्पांतेमोक्षमेष्यसि ॥ इत्युक्त्वांतर्दधेरुद्रोराक्षसंगतकल्मषम्
॥ २० ॥ हराज्ञयाययुःसर्वेयमदूतामदोत्कटाः ॥ विहायराक्षसंक्रूरंयमकेतनमाययुः
॥ २१ ॥ सविंध्याद्रिंततोगत्वातपस्तेपेतिदारुणम् ॥ प्रीणयंस्तपसाविष्णुंतेनद-
त्तवरःपुनः ॥ २२ ॥ पातालेबलिपुत्रत्वंप्रायात्ससुमहामतिः ॥ तत्रभुक्त्वामहाभो-

माघ गान्क्रमान्मोक्षमवाप्तवान् ॥ २३ ॥ सराजर्षिर्द्विरातमायसंचरंश्चवनेवने ॥ अपश्य- माहा०
॥१०४॥ द्ब्राह्मणंकंचिद्वारेभ्योत्रऋतुदंनिशि ॥ २४ ॥ अथाभ्यधावद्भक्षार्थेक्रूरकर्मापिराक्षसः ॥ अ०३०
सभार्ययाप्रार्थितोपिपतिंदेहीत्यनेकधा ॥ २५ ॥ अभक्षयत्ततोभार्यातंशशापातिदुः-
खिता ॥ ऋतुकालेयदाभार्यात्वंगमिष्यासिभूमिप ॥ २६ ॥ तदातेमरणंभूयान्नान्य-
थामेवचोभवेत् ॥ चितौदेहंविसृज्यैवपश्चान्नारीदिवंययौ ॥ २७ ॥ प्रत्यहंसोपिशक्ते
श्चभार्याहंतुंपुनःपुनः ॥ दग्धस्तुस्तवराजेनगच्छत्येववनांतरं ॥ २८ ॥ श्वशुरंश-
क्तिभार्यासाययाचेकरुणस्वना ॥ स्वाभाविकःप्रमादोहिदेवानामपिदेहिनां ॥
॥ २९ ॥ जागरेणकथंकालोनेयोस्माभिर्महामते ॥ कालंप्रामादिकंदृष्ट्वासहनिष्य-
तिनोध्रुवं ॥ ३० ॥ तस्मान्मुने कृपालोत्वं शापमोक्षंद्रुतंकुरु ॥ पुत्रकल्पस्तुशि-
ष्योहिदयापात्रस्ततोविभो ॥ ३१ ॥ अस्मत्कर्मानुरूपेणदुःखान्येतानिजज्ञिरे ॥
राजानिमित्तमात्रंतुतस्मात्तस्मिन्दयांकुरु ॥३२॥ स्नुषयाबोधितोविप्रोवसिष्ठो ब्रह्म-
नंदनः ॥ आदायपाणिनावारिस्वकमंडलुतःशुचि ॥ ३३ ॥ दत्वामाघ्यांस्नानफलं
प्रोक्षितःपुनरागतः ॥ तस्मात्समुक्तपापःसन्पूर्वरूपमुपेयिवान् ॥ ३४ ॥ आगच्छं-
तंतदाभूपंपौराःसार्हणपाणयः ॥ अलंकृत्यपुरींसर्वाद्रष्टुंदूरंविनिर्ययुः ॥ ३५ ॥ पौरा- ॥१०४॥
न्संभाव्यराजर्षिर्बहुकामंयथाक्रमं ॥ प्रविवेशततःस्वांतःपुरंराज्ञीभिरीक्षितः ॥३६॥

कियत्कालंसुखंस्थित्वारमणींरंतुमाव्हयत् ॥ रममाणस्तयासाकंमृतिमापमहामनाः
॥ ३७ ॥ वसिष्ठस्यप्रसादेनमुक्तिमापसुदुर्लभां ॥ गालवउवाच ॥ इत्येतत्कथितं
सर्वंमाघमाहात्म्यमुत्तमं ॥ ३८ ॥ निर्विशेषेणमेवक्तुंनालंकल्पशतैरपि ॥ माघमास-
स्यमाहात्म्यमंशांशेनप्रकीर्तितं ॥ ३९ ॥ तस्मादेतदनुष्ठेयंधर्मंभागवतंशुभं ॥
धर्मेणानेनसंतुष्टःसम्यक्चीर्णेनवैहरिः ॥ ४० ॥ ददात्यभिहितान्कामान्मुक्तिंचैवसु-
दुर्लभां ॥ इत्युक्त्वाविररामाथगालवोमुनिसत्तमः ॥ ४१ ॥ ततःकुटीरक्षेत्रस्थाब्रा-
ह्मणाब्रह्मवादिनः ॥ गालवंपूजयामासुर्यथाभूतिययाबलम् ॥ ४२ ॥ गोभूतिलहि-
रण्याद्यैर्धान्यांबरविभूषणैः ॥ प्रणेमुर्युगपद्भक्त्यातुष्टुवुर्विविधैस्तवैः ॥४३ ॥ अनु-
ज्ञातागृहंजग्मुर्गालवेनमहात्मना ॥ तदातुनिमिनाहूतोयज्ञार्थेशंसितव्रतः ॥ ४४ ॥
गोदावरीतटंप्रायाच्छिष्यैःसहतपोनिधिः ॥ एतद्वृत्तांतमखिलंशांडिल्योथमहामुनिः
॥ ४५ ॥ अष्टाविंशतिसंख्येभ्यःपुरुषेभ्योभ्यधात्ततः ॥ श्रुत्वातेप्यतिसंतुष्टामाघ-
माहात्म्यमुत्तमं ॥४६॥ शांडिल्यंपूजयामासुःसुयज्ञंचमहामतिं॥अनुज्ञातास्तथाता-
भ्यांयथाकामंगतास्तुते ॥४७॥ तत्रैकस्तुंदिलोनामगंधर्वस्तुदिवंययौ ॥ सप्तविंशति
संख्याकाःपुरुषाःशंसितव्रताः ॥ ४८ ॥ बभूवुस्तनयास्तस्यसुयज्ञस्यमहात्मनः ॥
नाम्नापंचशिखाःसर्वेतपोनिष्ठामहाबलाः ॥ ४९ ॥ माघेमासिपुनःकृत्वास्नानंमाघ-

वपूजनं ॥ तेनलब्धवामहाज्ञानंमुक्तिंचापिप्रपेदिरे ॥ ५० ॥ शांडिल्योथसुयज्ञेनसा-
कंस्वाश्रममाययौ ॥ सूतउवाच ॥ एतद्वृत्तांतमखिलंनारदायाब्जजोऽवदत् ॥५१॥
श्रुत्वाऽथनारदोदिव्यांसुधाकल्पांमनोहराम् ॥ संतोषमतुलंलेभेस्फुरदंगरुहोमुनिः
॥ ५२ ॥ विधिंप्रणम्यबहुधाकृत्वाकृत्वाप्रदक्षिणं ॥ अनुज्ञातस्ततस्तेनत्रींल्लोकान्प-
र्यटन्मुनिः ॥ ५३ ॥ सूतउवाच ॥ एतत्सर्वंसमाख्यातंमाघमाहात्म्यमुत्तमं ॥
शुश्रूषुभ्योभवद्भ्यश्चसदागोप्यतमंनृणां ॥ ५४ ॥ कस्यापीदमनाख्येयंश्रद्धाहीनस्य
दुर्मतेः ॥ देयंशिष्यायपुत्रायचिरंज्ञातस्वरूपिणे ॥ ५५ ॥ सर्ववेदसमंशास्त्रंसारभूतं
मनोरमं ॥ अधीत्यसर्वशास्त्राणिपयःसारमिवोद्धृतं ॥ ५६ ॥ नानेनसदृशंशास्त्रंवि-
ष्णुप्रीतिकरंशुभं ॥ विज्ञातेयेनशास्त्रेतुसर्वज्ञातमिदंभवेत् ॥ ५७ ॥ श्रवणादेवशा-
स्त्रस्यविलयंयांतिसर्वशः ॥ दुरत्ययानिपापानिबहुजन्मार्जितानिच ॥ ५८ ॥
भक्त्यातुपूजयेद्यस्तुलिखित्वापुस्तकंगृहे ॥ तद्गृहंतुकुरुक्षेत्रंतस्यमुक्तिःकरेस्थिता
॥ ५९ ॥ लिखित्वापुस्तकंयस्तुभक्त्यादद्याद्द्विजन्मने ॥ वाचस्पतिसमोभूयोजाय-
तेब्रह्मयोनिषु ॥ ६० ॥ श्रुत्वाशास्त्रंसकृद्वापिपुनर्मातुःपयोरसं ॥ बहुकर्मकरोवापि
नपिबत्येवनिश्चयं ॥ ६१ ॥ पुत्रार्थीविंदतेपुत्रान्धनार्थीधनमाप्नुयात् ॥ रोगार्तोमु-
च्यतेरोगाज्जयार्थीजयमाप्नुयात् ॥ ६२ ॥ धर्मार्थीप्राप्नुयाद्धर्मंभोगार्थीभोगमाप्नुयात्॥

किमत्रबहुनोक्तेनमोक्षार्थीमोक्षमाप्नुयात् ॥ ॥ ६३ ॥ इतिश्रुत्वाशौनकाद्यामाघ-
माहात्म्यमुत्तमं ॥ संतोषमतुलंप्रापुर्विस्मयोत्फुल्ललोचनाः ॥ सूतंपौराणिकंतेतुपूज-
यामासुरंजसा ॥ ६४ ॥ ॥ इतिश्रीवायुपुराणेमाघमाहात्म्येब्रह्मनारदसंवादेत्रिंशोऽ
ध्यायः ॥ ३० ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

इदं श्रीवायुपुराणान्तर्गतं माघमासमाहात्म्यं बेळगांवपत्तने
आबाजी रामचंद्र सावंत इत्यनेन स्वीये श्रीरामतत्त्व-प्रकाश मुद्रणालये
पंडित रामाचार्यं कौजलगी इत्येतैः शोधनं कारयित्वा मुद्रितं. शके १८३५

मध्वमत ग्रंथ विक्रीस तयार

वायुपुराणांतर्गत माघमाहात्म्य मूल ऽ१२
वायुपुराणांतर्गत सार्थ माघमाहात्म्य ३
श्रीमद्भागवतविजयध्वजीमध्यम १०
श्रीमत्संग्रहरामायण सटीक सप्तकांड (विद्याभूषणयतिकृत भावरत्न टीका) उत्तम ३
मध्वविजय सटीक उत्तम ४
मध्वविजय मूल मोठें अक्षर ऽ१२
मध्वविजय मूल ऽ८
तत्त्वप्रकाशिका ब्रह्मसूत्रभाष्य ५
मणिमंजरी सटीक ऽ१२ विष्णुरहस्य १।
कृष्णामृत महार्णव सटीक ऽ१०
तीर्थप्रबंध सटीक उत्तम १।
ब्रह्मसूत्रभाष्य स्थूलाक्षर १॥ ब्रह्मसूत्रमूल ऽ२
भगवद्गीतासाख्यानअपूर्व सत्यसंकल्पतीर्थकृत २॥

तंत्रसार छल्लारीटीका २स्मृत्यर्थसागरछल्लारी १।॥
आश्वलायन वैष्णवान्हिक विषय २२५ १॥
,, रेशमी १॥।यजुर्वेदीवैष्णवान्हिक वि १०१ १॥
,, रेशमी बुक १॥
यजुर्वेदी श्राद्धप्रयोग ऽ५
यजुर्वेदी उत्सर्जन उपाकर्म प्रयोग (समंत्रक श्रावणी) इत्यादि ऽ८ वाल्मीकिरामायण ऽ८
समंत्रक नारायणभट्टी नवीन २
हरिवंश सटीक ६
भगवन्नाममा० (अष्टादशपुराण) ऽ६
वादिराजयतिकृत एकादशी निर्णय ऽ२
सदाचारस्मृति सटीक ऽ५ न्यायमुक्तावली (राघवेंद्रकृत) २ तंत्रसारोक्त पूजापद्धति ऽ१०
यजुर्वेदी संध्याभाष्य ऽ८ शेषधर्म १॥

इदरहोर्तु नम्मल्लि एल्ल तरद पुस्तकगळु योग्य क्रयक्के दोरेयुववु. श्रीरामतत्त्व प्रकाश प्रेस बेळगांव.

इतिमाघमासमाहात्म्यंस०